

ДАНАИЛЪ В. КРАПЧЕВЪ.

ИЗМИНАТЪ

ПАТЪ

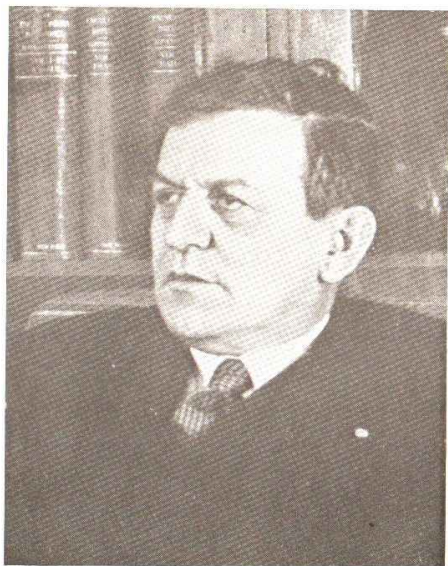
1906-1936

На А. Б. Крачевъ

Серия, томъ, 936
Д. Крачевъ

Настоящиятъ сборникъ излиза
подъ редакцията на комитетъ, кой-
то събра и подреди въ хронологиче-
ски редъ статии отъ Данаилъ Крап-
чевъ, писани отъ 1906 до 1936 година.
Избрани сж предимно статии, които
иматъ принципенъ характеръ и не
губятъ значението си и днесъ.

Отдѣлитъ въ сборника сж опре-
дѣлени по характера на статиите,
като хронологическиятъ редъ е за-
пазенъ и въ двата отдѣла.

S. Knaute

ДАНАИЛЪ КРАПЧЕВЪ

ЖИВОТЪ И ДЕЯТЕЛНОСТЪ
30 ГОДИНИ ЖУРНАЛИСТИКА

Журналиста ценимъ или сѣдимъ само по последната му статия. Отъ миналитѣ му писания едва сѣ останали следи въ паметъта ни и никога не можемъ да имаме пълна и ясна представа за цѣлокупното му дѣло и за завършения му духовенъ обликъ, за да го преценимъ въ истинското му значение и заслуги. Има случаи, когато единъ журналистъ влияе върху обществената мисль много по-дълбоко и по-решително, отколкото едно събитие, една кабинетна политика или многотомниятъ трудъ на единъ писателъ. Но това влияние се упражнява всѣкой день, на кѣсове нѣкакъ и насочва мисълта въ единъ или другъ пътъ незабелязано. Статията на журналиста живѣе до следващия брой на вестника, после никой не я търси: новъ день, ново събитие, нова статия на съвсемъ различна тема — отъ вчерашната остава смѣтенъ споменъ. Така, день за день, единъ журналистъ може да изниже до 30 години отъ живота си, да напише до 5,000 статии, които се равняватъ на 25 прилични тома, и все пакъ да го виждаме и да го сѣдимъ само по последната му злободневна бележка.

Въ тоя смисълъ дѣлото на журналиста почти никога не е достатъчно пълно и справедливо оценено. И единъ подборъ отъ статии, въ които да се очертава изми-

натият му път, може да има двойната цена на свидетелство за самия него, като цялостна и завършена личност и за идейните и политически разположения на съвременността му, разбира се, само когато е дума за журналист с съответна подготовка, с установени отношения към най-важните социални и политически проблеми на времето, с здравъ и устойчивъ моралъ и, следователно, с неоспорвана тежест на идеите и словото си.

Дѣлото на такъвъ журналистъ, въпрѣки начина, по който се упражнява, има нѣщо трайно и постоянно въ себе си. То изписва една линия, която търпи, по силата на времето и еволюцията, известни огъвания, но никжде не се чупи въ пропасти, не се скъсва, защото е дѣло на едно съзнание, на едно убеждение, на единъ мирогледъ и, най-после, на единъ характеръ. Такива журналисти не се срѣщатъ на всѣкой кръстопътъ, особено въ една млада държава, дето журналистиката се смѣта все още като случайно занятие.

Отъ тоя разредъ журналисти е, безъ съмнение, Данаилъ Крапчевъ.

Започналъ своята журналистическа кариера още отъ студентската скамейка (1906 год.), той я упражнява неотклонно и непрекъснато до день-днешенъ цѣли 30 години. Ние имаме въ наше време професионални журналисти съ високи достоинства, но малцина отъ тяхъ сж се посвещавали така изключително на журналистиката, както Данаилъ Крапчевъ. Като се има, отъ друга страна, на умъ съ колко важни, бурни и решителни за съдбините на българското племе събития сж изпълнени тѣзи години, дългогодишното дѣло на Крапчева, което е единъ непрекъснатъ и вѣренъ отзвукъ на тия събития, израства и по-интересно и по-ценно.

Детинство. Първи влияния. Градиво за мирогледъ. Животътъ и школата. Обсѣгъ на дейность.

Роденъ е на 15 декемврий 1880 год. въ гр. Прилепъ отъ заможни и тачени отъ гражданството родители *).

Нѣколко моменти отъ условията на детинството на Данаилъ Крапчевъ иматъ значение за образуването на характера му и за бжднитѣ посоки на мисълта и живото му дѣло.

Първо, незагълъхналото ехо отъ борбитѣ за народно възраждане и за самостоятелна църква, въ които баща му е вземалъ прѣко и дейно участие. Споменътъ за тия борби, оживяванъ въ разказа на бащата, слага въ възприемчивата душа на детето първитѣ основи на едно пламенно родолюбие. Тая борба за национална обособеностъ не е завършена презъ детинството на Крапчева. Тя се води непрестанно и въ нѣколко посоки: срещу старата гръцка и новата сръбска пропаганди подкрепяни отъ турската властъ и срещу самата турска властъ и увлича въ своя потокъ и старитѣ борци, и тѣхнитѣ млади издѣлки. Крапчевъ се е връщалъ много пжти у дома си съ пукната въ улични битки съ „народни врагове“ глава за ужасъ на добродушната си и болезнена майка и за скрита радостъ на тихия и коравия си баща. На родолюбието на баща му, който преди повече отъ 70 години, въ паметния день на удюдокането и пропжждането на гръцката служба отъ катедралната църква „Света Богородица“ въ Прилепъ, е билъ въ първитѣ редици на възбуненото гражданство, не е билъ чуждъ даже известенъ фанатизъмъ: когато самъ Данаилъ му съобщилъ единъ день, че втория му

*) Като изразъ на почитъ и признателность за обществени заслуги Прилепската община кръсти още въ първитѣ дни на освобождението презъ 1916 год. една отъ улицитѣ на града на името на бащата на Крапчева — „Василъ Крапчевъ“.

синъ кръстили въ църквата Анастасъ, той изругалъ кръстника и заповѣдалъ веднага да се преименува детето, което и станало — вмѣсто гръцкото Анастасъ приели сж българското име Живко *).

Това е домашната и гражданска атмосфера, въ която протичатъ детските години на Крапчева.

Друго сжщественно условие, което чертае въ най-ранни години пжтъ за мисълта и дѣлото му, е политическото робство въ Македония и борбата противъ него. Тая борба го увлича още на ученическа скамейка и върху унаследенитѣ отъ баща и майка основи на родолюбие въ неспокойната му душа слага яко градиво за единъ устойчивъ политически мирогледъ. Личното му и прѣко участие въ борбитѣ за народностно духовно и политическо обособяване, съ всичката имъ романтика, съ идеализма и рисковетѣ имъ, издигнаха и затвърдиха предъ смѣлия и енергиченъ погледъ на Крапчева **народа**, като висша и абсолютна ценностъ. Той, народътъ, съ легитимната си борба за морално и материално благополучие поглъща цѣлото сжщество на Крапчева още отъ юношеството му. Дългътъ къмъ този народъ става „категорическия императивъ“ въ живота и дѣлото на Крапчева. Той е, наистина, единъ тежъкъ и суровъ дългъ, който отклонява фанатичнитѣ си служители отъ пжтя на личната радостъ, играта, забавата, спорта. На ученическа скамейка още въ Битоля и Солунъ Крапчевъ е формално „заклетъ“ борецъ за народни правдини и отъ живота и науката се интересува само, доколкото иматъ нѣкакво отношение къмъ борбата. Къмъ турския езикъ, който се изучава задъл-

*) Живко Крапчевъ, следъ като завърши право въ Лозана, малко преди свѣтовната война завърши школата за запасни офицери и още въ първитѣ боеве презъ есенята на 1915 год. падна убитъ въ едно сражение съ французитѣ на Криволакъ като подпоручикъ отъ 52 полкъ.

жително въ гимназията, той храни органическо отвращение; къмъ изкуството немари, като къмъ праздна забава за душата; математиката не обича, понеже нѣма никакво отношение къмъ конспирацията; затова пъкъ литература, история и философия, които съхраняватъ въ широкитѣ си рамки опита на всички революции и борби за човѣшко благополучие на земята и тѣхното освѣтление и оправдане — на тия науки Крапчевъ се отдава съ присжшитѣ на природата му въодушевление и упоритостъ. Слабъ по турски езикъ и рисуване, той е отличенъ по български езикъ и история.

Висшитѣ му занятия по история въ Софійския университетъ по-късно, на които той се отдаде съ едно отшелническо отречение отъ всичко, което образува романтиката на студентскитѣ години, затвърдиха въ мисълта и чувството му две нѣща: единъ бистъръ исторически погледъ и една дълбока преданостъ къмъ дветѣ голѣми ценности на личния и общественъ животъ — свобода и демокрация. Дългътъ къмъ народа, който въ юношеството му има всички белези на сантименталностъ, израства постепенно въ единъ здраво обоснованъ мирогледъ, който подиръ университетскитѣ години получава благословията на живия животъ и става истинско „върую“ на бждещия общественикъ-журналистъ.

Наистина, отъ първитѣ стѣпки въ полето на журналистиката презъ м. май на 1906 год. до днешенъ день Крапчевъ си остава неизмѣненъ демократъ и парламентаристъ. Народнитѣ злополуки и кризитѣ въ системата на парламентарното управление не засѣлиа нито съзнанието му за дългъ къмъ народа, нито убеждението му за изборно и законно контролирано управление. Това упорито постоянство, което образува трайното въ вестникарското му дѣло и което го предпазва отъ кривулене въ случайни посоки, се дължи толкова на особенитѣ условия

на възпитанието и образованието му, колкото на природата му, която не се поддава на увлечения отъ преходни събития. Това обстоятелство, отъ друга страна, съвсемъ не налага нѣкаква едностранностъ и ограничение на интереса, мисълта и погледа на Крапчева. Изтъквайки постоянното въ обществения му миогледъ, тоя сборникъ очертава едновременно и единъ широкъ хоризонтъ отъ знания и интереси на Крапчева.

Крапчевъ е последователенъ на себе си презъ цѣлия изминатъ до днесъ пжтъ. Преломи, които сж твърде обикновени за случайния журналистъ, чийто погледъ не прехвърля синура на днесъ, нито границата на видимото, и които често пжти сочатъ на морална неустойчивостъ — такива промѣни изобщо не познава развитието на мисълта на Крапчева. Това показва здраво установенъ погледъ върху живота и събитията, изграденъ върху широко и системно историческо знание и затвърденъ моралъ и характеръ.

Журналистическата си деятельность Крапчевъ започва съ сътрудничество въ седмичното списание „Македоно-одрински прегледъ“. Сжщата година свършва и университета и решава да посвети труда и силитъ си на македонското освободително движение. Крапчевъ има всички условия за единъ надежденъ журналистъ: историческа ерудиция, темпераментъ и главно преданостъ къмъ борбата. Съ Яворова и Василъ Паскова редактиратъ презъ 1907 год. в. „Илинденъ“ въ София. Поради работа другаде Пасковъ се оттегля, а Яворовъ и Крапчевъ оставатъ известно време сами редактори на вестника. На следната 1908 година, следъ младотурския превратъ, Крапчевъ заминава въ Македония и се установява въ Солунъ, дето новата организация на българскитъ конституционни клубове му възлага да редактира в. „Отечество“, въ който, както ще видимъ, Крапчевъ отстоява идеята за културна и национална самостоятелностъ на Македония и Одринско и

за широки свободи въ рамките на младотурската конституция. Но младотурците не могат да изтърпят за дълго време позициите на в. „Отечество“ и го спиратъ. Крапчевъ започва веднага редактирането на другъ — в. „Родина“. Политическата атмосфера, обаче, въ Турция става все по-тежка и по-душна и Крапчевъ заедно съ други свои сътрудници напуска Солунъ и се отзовава пакъ въ София, дето започва в. „Вардаръ“. Младотурската цензура спъва проникването и разпространението на този вестникъ въ Турция и Крапчевъ промѣня името му само за партията, която се изпраща тамъ. Така в. „Вардаръ“ излиза последователно съ имената на всички наши рѣки: Мѣста, Струма, Марица, Брѣгалница и др.

Веднага следъ обявяването на Балканската война Крапчевъ заминава съ една чета заедно съ Яворова и презъ Пирина се отзовава пакъ въ Солунъ, дето съ Баждарова, Разбойникова, Мончева и др. захваща редактирането на в. „Българинъ“. Междусъюзническата война го пропъжда отъ Солунъ въ София, дето го заварва свѣтовната война като редакторъ на в. „Прѣпорецъ“. Презъ самата свѣтовна война Крапчевъ кръстосва по фронта на българската армия като воененъ дописникъ на вестниците: „Военни известия“, „Добруджа“ и „Прѣпорецъ“. Малко преди Солунското примирие той влиза пакъ въ редакцията на в. „Прѣпорецъ“ и после въ 1919 г. въ в. „Зора“, на който е директоръ до днесъ. Сътрудничилъ е още въ вестниците „Еко де Българи“, „Народностъ“, „Македония“, сп. „Демократия“ и др.

Идейни насоки. Два главни периода. Дѣлежътъ и връзката имъ.

Цѣлата журналистическа деятельность на Крапчева може удобно и ясно да се раздѣли на два периода: пър-

виятъ — отъ 1906 год. до началото на свѣтовната война — се отнася предимно до борбитѣ въ Македония и за Македония; вториятъ — отъ 1919 до наше време — обхваща вътрешния животъ и международното положение на България. Разграничени сж тѣзи два периода главно по време — по духъ и по мисль тѣ иматъ една яка органическа връзка помежду си.

Като участникъ или като идеологъ на македонското движение Крапчевъ е решителенъ привърженикъ на така наречената „вътрешностъ и независимостъ“, т. е. противъ намѣсата на официална България въ борбитѣ срещу турския режимъ въ Македония и Одринско. Но никога той не отива до крайността да отрече националната основа на тази борба и да оспори правото и дълга на българския народъ отсамъ Рила и Странджа и на българската държава да се интересува отъ дѣлото на македонскитѣ българи като отъ общо народно дѣло. Още въ първитѣ си статии Крапчевъ показва единъ здравъ усѣтъ за политически реализъмъ, който го предпазва отъ дветѣ крайности: на лѣвичарството, което мисли за „Китайска стена“ между Македония и България и само за единъ свободенъ пътъ къмъ „свѣтовната революция“, и на дѣсничарството, което смѣта македонския въпросъ за изключителенъ въпросъ на българската държавна политика. Крапчевъ е достатъчно убеденъ родолюбецъ, за да не може да приема революционизма на крайната лѣвица, и достатъчно прозорливъ, отъ друга страна, и осведоменъ върху международната сложностъ на проблема, за да отхвърли интервенционизма на крайната дѣсница.

Въ статиитѣ си отъ последнитѣ 15 години, които се отнасятъ предимно до вътрешния животъ на България и до международното ѝ положение, Крапчевъ не изпадна въ унинието и дефетизма на ония, които смѣтнаха, че всичко е изгубено съ свѣтовната война и че българскиятъ на-

родъ трѣбва да се отрече отъ духовното си единство съ българитѣ отъ други земи, да се отрече отъ миналото си, отъ подвизитѣ си, отъ духа си, отъ себе си, за да се запази въ границитѣ на свободната държава; нито пъкъ се хвърли въ дрѣзкитѣ и авантюристични пристѣпли на ония, които смѣтнаха националната злочестина за най-удобно условие за успѣхи на една партия или на едно съсловие. Крапчевъ и сега остана на високата позиция на националността съ една надежда, че тъмниятъ облакъ на унии и мѣтниятъ потокъ на тъмни инстинкти ще отминатъ и на българското небе ще изгрѣе пакъ звездата на общественото и национално упование.

Тази здрава и несломима позиция е, която свързва поменатитѣ два периода отъ журналистическата дейность на Данаилъ Крапчева — отъ първитѣ му появи въ сп. „Македоно-одрински прегледъ“ до последната му статия въ в. „Зора“.

Ще проследимъ въ обща линия главнитѣ идеи, които даватъ съдържанието на тия два периода.

Първиятъ периодъ. Революция и демокрация. Идеологъ на македонското движение.

Отъ първитѣ му опити презъ 1906 год. извънредно характерна е статията му върху Руската революция, която стои и начело на тоя сборникъ. Въ пълно съгласие съ своята борческа природа и съ идеитѣ си за държавно и обществено устройство, Крапчевъ изразява открито и съ единъ повишенъ тонъ на въодушевление съчувствието си къмъ първото масово усилие на рускитѣ революционери да смѣкнатъ суровия режимъ на царизма. Може би, въ това съчувствие на младия революционеръ Крапчевъ къмъ бунта на руското работничество има известенъ дѣлъ отъ социална романтика. Още на ученическа и после на студентска скамейка Крапчевъ е подъ

силното влияние на руската литературна и обществена мисъл. Върху подземния духовен кипежъ въ срѣдата на руската интелигенция отъ последниѣ десетки на миналото столѣтие той се осведомява отъ Ал. Херценъ, Чернишевски, Писаревъ, па даже и отъ Кропоткинъ, а па похватитѣ на царската властъ гледа презъ страданията и протеста на велики изгнаници като Достоевски и Толстой. И не е чудно, че режимътъ на царския абсолютизъмъ въ Русия му изглежда по-кръвавъ и подвигътъ на революционеритѣ мъже и жени по-величавъ. Но въ отношенията на Крапчевъ къмъ руската революция има нѣщо по-характерно и по-сжществено отъ платоническото съчувствие на младостта: че то е едновременно и единъ общественъ възгледъ, който не се мѣни коренно нито съ времето, нито съ събитията. Като борба за по-човѣчно разпредѣление на блага, за лични свободи, за участие на народа въ ръководството на собственитѣ му сждбини, Крапчевъ приема съ съчувствие всички по-сетнешни усилия на руската интелигенция. Въ този смисълъ именно въ отношенията на Крапчева къмъ първия кръвавъ и злополученъ опитъ на рускитѣ революционери ние виждаме не само екзалтацията на една младостъ, но и установения вече възгледъ на единъ убеденъ демократъ.

Единайсетъ години по-късно, когато е вече улегналъ общественикъ, Крапчевъ подъ заглавие „Русия дири майстора си“ пише въ в. „Прѣпорецъ“ отъ 6 май 1917 г.: „Великата империя не може да погине, тя нѣма да погине. Тя само търси своя майсторъ. . . Той нѣма да е богопомазанъ, но той ще да е народопомазанъ; той ще има благоволенieto и благословіята на ония, които манифестира въ петроградскитѣ улици, които разнасятъ плакарди по петроградскитѣ мегдани“. И заключава: „Петроградъ въ активната му часть, въ оная, която прави революции, а сигурно и войскитѣ отъ фронта, чакатъ

човѣка, който, яхналъ дорестия конь на революцията, ще каже думитѣ: миръ, земя и воля, но на първо мѣсто честенъ миръ, за да тръгнатъ следъ него и да му се отдадатъ“.

На зрѣлото отношение на Крапчева къмъ руската революция отъ 1917 год. не липсва известно философско проникване. Той я вижда презъ откровенията на Чеховци и Леонидъ Андреевци не като общественъ бунтъ съ случайни подбуди, а като нѣкаква мистика дълбоко вгнѣздена въ душата и, следователно, неподатлива на измѣрване съ мѣрkitѣ на разсждъка: „Вѣра се измѣрва само съ вѣра или съ интуиция, вживяване. Друга мѣрка не я обхваща, както водата съ метъръ не може да се обхване и премѣри“.

Но при съчувствието и толерантността, съ които Крапчевъ посрѣща революционното сътресение на Русия въ разгара на свѣтовната война, вижда се и едно трезво реалистично прозрение, което отразява постоянното въ възгледа на Крапчева за държавно и обществено устройство. „Нова Русия се ражда, както ражда майка, съ мъжи и въ мъжи. А за това сж нуждни жертви. Русия сега заплаща цената на новия редъ на нѣщата. Руската революция трѣбва да изживѣе напълно себе си, да се разочарова въ всички и всичко, за да се намѣри далечъ отъ крайноститѣ, нейде помежду имъ. За да прекипи, обаче, трѣбва да кипи, докато разбунтуваната руска душа намѣри своето примирение, докато схване, че звездитѣ не се свалятъ на земята“.

Тоя погледъ на Крапчева къмъ потицитѣ и вѣроятното развитие на руската революция е интересенъ като отправна точка на журналистическата му кариера и е характеренъ за цѣлокупното му дѣло. Той господствува надъ мисълта му презъ цѣлия периодъ на участието му като идеологъ и непосредственъ деятель въ македонското освободително движение.

Първият голѣмъ въпросъ, върху който Крапчевъ спира вниманието си въ колонитѣ на в. „Илиндень“, е въпросътъ за политическия режимъ въ Отоманската империя. Само два месеца преди младотурския превратъ отъ 1908 год. въ една низа отъ четири статии Крапчевъ прави една научно задълбочена анализа на политическото, етническото, стопанското и културното устройство на Турция и една преценка на възможноститѣ за развитие отъ султанско-монархиченъ къмъ конституционенъ режимъ. И заключава решително, че конституцията, която обещава тайната организация на младотурцитѣ, ще бѣде една външна водевилна промѣна или по-скоро една политическа маневра, която ще има за задача да отклони почти решената европейска намѣса въ Турция.

По начало Крапчевъ не е противникъ на единъ политически режимъ въ Турция, който би гарантиралъ, при една културна и административна децентрализация, свободното развитие на съставлящитѣ я народи. Но той е убеденъ, че поради причини отъ културенъ, психологиченъ и стопански характеръ и главно поради религиозния фанатизъмъ, който лежи въ основитѣ на самия режимъ въ Турция и културно-политическата назадничавость на господстващото племе, такава промѣна е невъзможна въ едно кжсо време.

Два месеца следъ тия предвиждания на Крапчева младотурцитѣ обявиха известния „хуриетъ“ и оповестиха шумно, че въвеждатъ въ империята на султанитѣ конституция, като обявиха и девиза на френската революция: свобода, братство и равенство.

Тоя младотурски фарсъ не опроверга въ сжщность предвижданията на Крапчева, наопаки, той ги потвърди: само за две години новитѣ управници на турската империя доказаха, че конституцията имъ е била едно удобно прикритие на грижата имъ за съхранение на турската хегемония въ империята.

Крапчевъ е въ Солунъ и редактира в „Отечество“. Той се приспособява къмъ новия редъ въ страната, наблюдава политическото ѝ развитие и го отразява въ статии, дето не се отхвърля конституцията по начало, а се критикуватъ недостатъците ѝ и нарушенията въ приложението ѝ спрямо нетурските народности. И въ тоя пѣтъ постепенно виждаме потвърдени първите му предвиждания: че при културния ръстъ на турците, при религиозно-политическите имъ предразсѣдъци не е мислимо едно управление, което би третирало народите като равноценни и равноправни предъ закона.

Въ редица статии въ в. в. „Отечество“ и „Родина“ Крапчевъ решително възстава противъ тѣсногърдото разбиране на отоманизма: „Правителството, пише той въ в. „Родина“, признава само отомани, а отоманизма идентифицира съ турцизма... Обновяването на нашата империя може да стане само посредствомъ законодателна и административна децентрализация — областно събрание на етнородни по възможность етнически групи“.

По голѣмия въпросъ на стопанския животъ въ Турция — аграрния — Крапчевъ подържа единъ постояненъ и радикаленъ възгледъ: земята принадлежи на ония, които я обработватъ. На тѣхъ трѣбва да бѣде раздадена. Оставени безъ сили и безъ срѣдства, селяните сж безчовѣчно експлоатирани отъ бейовете-земевладѣлци, които по насилственъ начинъ сж заграбили нѣкога земите и ги държатъ пакъ съ насилие, безъ никакво правно и морално основание. „Пролетаризираното селско население, пише Крапчевъ, трѣбва да се снабди съ земя. Но отъ сегашния юнкерски парламентъ въ Цариградъ, дето сж представени предимно едри земевладѣлци и бюрократи, подобна радикална реформа не може да се очаква. Само камара, която е рожба на всеобщо, равно и тайно гласоподаване може да узакони една решителна демократическа реформа,

каквато е снабдяването съ земя пролетаризираното селско население“. Младотурцитѣ сж далечъ отъ едно схващане за правова държава. Въ името на нѣкакъвъ отвлѣченъ „държавенъ резонъ“ тѣ захващатъ да стѣсняватъ свободата и правата на нетурскитѣ народности въ държавата си. Идеята за държавно-политическо единство се покрива въ тѣхното съзнание съ идеята за асимилация. „Законодателството у насъ, пише Крапчевъ, се превръща въ инструментъ, въ политическо оръжие на великотурския национализъмъ“ и предупреждава: „Сѣкашъ предназначението на гласуванитѣ закони е да предизвикатъ нови бури и сътресения“. Къмъ тая категория закони се отнася особено прословутиятъ чл. 4, съ който цариградскиятъ парламентъ разтуряше националнитѣ политически сдружения. Съ една прямота присжца на природата му, Крапчевъ отправя по този поводъ пълни съ исторически опитъ предупреждения къмъ младотурската управа, като напомня примѣра на Австро-Унгария и Швейцария, дето държавното единство е изградено само върху широки културни и политически автономии на съставляящитѣ ги народи. Въ тоя редъ на мисли Крапчевъ изтъква колко е фаталенъ този чл. 4 и съвсемъ открито отправя следното предупреждение: „Разтуренитѣ сдружения ще станатъ пакъ конспиративни“. Крапчевъ хвърля тия жестоки истини право въ очитѣ на младотурцитѣ и току подъ носа имъ въ гр. Солунъ: „Въ сжщностъ, пише той, подъ красивия модеренъ етикетъ — конституционна държава — Хамидовската абсолютна монархия се е превърнала едва ли не въ една бегска олигархия, дето управляващитѣ кржгове се стараятъ на всѣка цена да запазятъ своето съсловно и племенно господство“. И заключава: „Тѣ ще отстѣпятъ само предъ общия координиранъ натискъ на потиснатитѣ демократически сили, подъ съгласувания напоръ на онеправданитѣ народи“.

При това състояние на духоветъ на Турция, при такива пантурски стремежи на централната властъ, въ страната се повдига внезапна тревога поради нахлувания на революционни чети отъ къмъ българската граница. Редакторътъ на органа на българскитъ конституционни клубове въ Солунъ е силно смутенъ и възмутенъ отъ тоя фактъ, който неминуемо ще влоши отношенията между властитъ и народа и ще оправдае нови драконовски мърки. И Крапчевъ пише: „Коя е тая престъпна дѣсница, която организира отатъкъ Рила нови чети и която се стреми да тласне нашето население, въпрѣки неговата воля, къмъ нови безумни борби?“

Опитътъ на младотурската властъ да отнеме автономията на българскитъ училища, като вземе въ ржцетъ си надзора имъ и се намѣси въ програмата имъ, Крапчевъ посрѣща въ вестника си съ истински бунтъ, като използва сжция случай да подсѣти за известни затвърдени неджзи въ висшата управа на българскитъ училища въ Македония — за „клерикалната олигархия въ нашето училищно дѣло“ и за необходимостта отъ реформи въ екзархийската управа. Крапчевъ, който е убеденъ привърженикъ на контролирано управление, не изключва и Екзархията отъ тоя си възгледъ. Той иска да се спре системата на изключителна властъ на владичитъ и да се създаде при светата Екзархия единъ постояненъ контроленъ институтъ, който да бжде избранъ.

Както е знайно, въ увлѣчението си да отоманизиратъ, турцитъ подеха едно жестоко преследване срещу всички по-първи политически лица отъ старо и ново време, та че и срещу цѣли народни групи. Крапчевъ се вижда принуденъ да напусне Солунъ и се отзовава въ София, дето веднага продължава своето прекжснато дѣло чрезъ в. „Вардаръ“.

Събитията се развиватъ съ шеметна бързина. Въ

Турция преследванията взематъ кърджалийски характеръ и размѣри. Политическата атмосфера се сгорещява всѣки день. Въ балканскитѣ столици зрѣе мисль за общъ воененъ съюзъ срещу Турция. Той е и международно приетъ поради поврата на младотурцитѣ къмъ старитѣ султански методи на управление:

Въ началото още на Балканската война Крапчевъ захвърля редакция и редакторство и се впуска съ една чета презъ турската граница къмъ Неврокопъ, дето участвува въ пратизански боеве съ ариергардни турски части и отъ тамъ почти едновременно съ частитѣ отъ 7 Рилска дивизия влиза въ Солунъ. Тукъ той участвува въ списването на в. „Българинъ“, който разнася въ Македония ехото отъ българскитѣ победи по бойнитѣ полета и отстоява духовното и политическо единство на българскитѣ земи до надвечерието на междусъюзническата война.

Следъ Букурещкия договоръ Крапчевъ постъпва въ редакцията на в. „Прѣпорецъ“, дето го заварва свѣтовната война.

Отношение къмъ свѣтовната война. Предупреждения за политика на интереси. Позициитѣ на държавата.

Войска и политика.

Въ първата статия, съ която опредѣля известно отношение къмъ голѣмата война, Крапчевъ подхвърля едно недвусмислено указание за ориентировка на българската политическа мисль. Подъ заглавие „Принципътъ на националноститѣ“ той пише на 3 септемврий 1914 год. уводна бележка, въ която съ изобилни примѣри отъ най-близката история изтъква, първо, че презъ цѣлия 19-ти вѣкъ борбитѣ въ Европа се водили подъ знамето на националния принципъ и, второ, че Тройното съглашение развѣва същото знаме презъ голѣмата война.

Войната клоочи и воюващитѣ дипломации поглеж-

датъ къмъ България. Въ София се разгвѣтъ трескави усилия, за да се привлѣче и българската армия къмъ едната или другата страна. Споменътъ, обаче, за между-сѣюзническата война е много близъкъ, живъ и потискащъ; насилието и обидитѣ въ Букурещъ горчатъ въ устата на всѣки българинъ. За съчувствие къмъ сърбитѣ, върху които надвисва страшниятъ германо-австрийски ваялъкъ, не можеше и да се мисли. Това настроение можеше да подведе и да оправдае нѣкаква бърза и погрѣшна стѣпка на българското правителство. И на 14 февруарий 1915 г. Крапчевъ отправя, все на уводно мѣсто въ в. „Прѣпорецъ“, едно сериозно предупреждение къмъ българското правителство: „Правителството е длѣжно да си отваря очитѣ и да затвори сърдцето си, за да не прави политика на чувства и отмѣщение, а на интереси. Иначе, напраздно пакъ ще диримъ виновницитѣ за катастрофата, която ни дебне“ ...

Следъ Букурещкия договоръ, т. е. следъ раздроблението и подѣлбата на Македония Крапчевъ застава ясно, открито и неотклонно на позициитѣ на българската държава. Прословутата Валандовска афера, която целѣше, както се знае, да ускори решението на България въ полза на Германия, подтикна Крапчева да изяви по енергиченъ начинъ своето становище. Той осжда решително дѣлата на неотговорни групи и лица, които смѣта за авантюристични и, следователно, пакостни отъ българско държавно гледище, отъ гледище на международната политика, пъкъ и за престижа на българското правителство. „Моментътъ и срѣдствата, пише той въ в. „Прѣпорецъ“ на 24 мартъ 1915 г., за да стане Македония българска, ще се избератъ отъ българското правителство. . . Никакви трети лица, било чужди държави, било частни лица и организации, нѣматъ право да насилватъ ржката на правителството ни и да му наложатъ пове-

дение, каквото тѣмъ се иска... Патриотитѣ, които и да сж тѣ, сж свободни да разполагатъ съ главитѣ си, но не и съ сѣдбинитѣ на България“.

Решението за намѣса на страната на Германия Крапчевъ прие по дългъ и безъ въодушевление. Може би, и по съображения за дисциплина въ статиитѣ писани презъ свѣтовната война той предпочита да се спира на наши вътрешни въпроси свързани съ войната: подбудитѣ на нашата намѣса, смисъла на войната за насъ, националното обединение, дисциплина на фронта, моралъ въ тила и пр.

Като воененъ кореспондентъ, Крапчевъ снове по всички фронтове и за духа на войниците се осведомява не по официалнитѣ бюлетини, а отъ лични наблюдения и вижда признаци на умора, на упадъкъ на духа, на разклатеностъ на дисциплината и бърза да предупреди. Въ в. „Военни известия“ отъ 21 декемврий 1917 г., подъ заглавие „Войска и политика“ Крапчевъ нахвърля една печална картина на гражданската война въ Русия и, сочейки съ съчувствие страхотитѣ на кървавата междоусобица, той подчертава, че нещастieto на великата земя е по-голъмо и по-страшно, поради намѣсата на войската. Крапчевъ е убеденъ, че намѣсата на войската въ политиката е истинска народна напасть. „Затова войската, пише той въ сжщата статия, като въоръжена сила, трѣбва да стои вънъ отъ политиката, далечъ отъ вътрешнитѣ борби, настрани отъ партийнитѣ ежби и дразги“.

Това е предупреждение къмъ близки, зрѣещи събития въ нашата войска. Крапчевъ ги вижда съ нескривана тревога цѣла година преди да избухнатъ. „Това е урокъ, пише той въ сжщата статия, извлѣченъ отъ цѣлата история на човѣчеството, отъ опита на вѣковетѣ. Сега живъ примѣръ предъ очитѣ на всички ни е Русия. Отъ нея можемъ да се поучимъ, можемъ ясно да видимъ, какви страшни

напасти и беди може да сполетятъ единъ народъ, чиято войска се занимава се политика и прави политика“.

Не е мжчно да се види между тия редове загатка за онова, което скритомъ кипи на нѣкои мѣста по нашия фронтъ.

Въ друга статия на в. „Военни известия“ отъ 22 мартъ 1918 г. Крапчевъ още по-ясно загатва за надигащето се зло: „Само несгодитѣ на войната, които сж преходни, затъмняватъ у нѣкои разсждъка и чувството. Подъ тѣхно влияние се промѣнява настроението у ония, които сж съ кжса паметъ. Тѣ после се каятъ, но каква полза? Следъ като се разруши дѣлото изградено върху коститѣ на падналитѣ, споено съ кървавия потъ на житѣ, разкаянието не помага“.

Въ всички тия статии, които иматъ характеръ на публиченъ докладъ, Крапчевъ пипа смѣло раната и само съ една предпазливостъ, която налагаше времето, сочи цѣлата истина.

Следъ разгрома. Общественото униние. Погледъ къмъ Възраждането. Демокрация и демагогия. Диктатура и народно събрание. Политически убийства и партизанство. Външна политика.

Разгромътъ все пакъ дойде два-три месеца следъ тия предупреждения. Крапчевъ, който по природата си не е склоненъ къмъ екзалтация и грандомания при успѣхи, следъ поражения не се поддава на вцепеняващо мало-душиѣ. „Има българи, пише той, които следъ дветѣ катастрофи отчаяно отпуснаха ржце. . . И България се превърна на единъ обширенъ манастиръ отъ каещи се грѣшници“. Но „лжжатъ се ония, добавя Крапчевъ, които мислятъ, че общественото вцепенение отъ войната ще продължи; настроението безъ друго ще се промѣни. Защото се касае

за бъдещето на нашето племе, за наследството оставено отъ нашитѣ дѣди“ (в. „Прѣпорецъ“, 15 ноемврий 1918 г.).

При настѣпилото следъ войната униние и при отпущения потокъ на нисши страсти и домогвания Крапчевъ насочва погледъ къмъ епохата на нашето възраждане, като къмъ най-бистъръ изворъ на граждански добродетели, на бодрость и вѣра въ бъдещето на България: „Черковната борба е нашата реформация, която издигна българина като човѣкъ и българитѣ като народъ... Всѣки повратъ назадъ отъ разбиранията на Възраждането е реакция, е варварство“... Другаде (в. „Зора“, 15 мартъ 1920 год.) той добавя: „И както други велики народи въ течение на историята сж били разпокжсани временно, така и нашиятъ сега въ Парижъ бѣ разпокжсанъ за трети пжтъ. Но семето посѣто презъ време на черковнитѣ борби нѣма да заглѣхне, както не заглѣхна семето на реформацията“.

Ако по примѣра на борцитѣ отъ Възраждането озлочестениятъ български народъ не позволи на развилнѣлото се партизанство да парализира моралнитѣ му сили и успѣ да затвърди едно вътрешно сцепление, мирниятъ договоръ, колкото и жестокъ да е, нѣма да го сломи: „Свѣтътъ не може да остане въ сегашното несигурно положение: кладата отъ неправди, които се натрупаха въ Парижъ, по-рано или по-късно може да избухне при всѣка искра. А искри изскачатъ отъ четиритѣ краища. Може би, човѣчеството още се чувствува твърде изморено, но тая умора нѣма да продължи до вѣки“ (в. „Зора“, 27 януарий 1921 година).

Както по-горе се изтъкна, моралнитѣ и материалнитѣ разрушения отъ свѣтовната война, които предизвикаха повсемѣстни кризи, не промѣниха сжщественно разбиранията на Крапчева за социални отношения и държавно устройство. За него останаха ненарушими догми свободната човѣшка личностъ, народовластието и контролираното

управление. „Правата на човѣшката личност, пише той, не сж въ противоречие съ принципитѣ на демокрацията... Наистина, древнитѣ демокрации сж жертвували човѣшката личност, но затова тѣ и погинаха... Идеалътъ на народовластието е да комбинира и разширява правата не само на народа, а и на човѣшката личност... Класитѣ или съсловията повече или по-малко съществуватъ въ нашата мисль. Човѣкътъ е неуспоримъ фактъ“.

Споредъ това, Крапчевъ изпитва органическо отвращение къмъ насилието въ всичкитѣ му видове и прояви. Само като масовъ протестъ противъ потисничеството той приема метода на революцията. Въ общественото развитие, при нормални отношения, той е привърженикъ на постепеннитѣ придобивки, на еволюцията: „Не революцията, а еволюцията ще подобри всестранно положението на човѣществото, което, измжчено отъ войната, се увлѣче подиръ апостолитѣ на насилието. Това увлѣчение бѣ скжпо заплатено. Най-скжпо го заплати Русия, която бѣ превърната въ социална лаборатория и после въ развалини“.

Каквото е насилието спроти свободната човѣшка личност, това е демагогията спроти демокрацията — най-страшния врагъ. „Демагогията, пише Крапчевъ (в. „Зора“, 18 януарий 1923 г.), е филоксера на демокрацията: тя подяжда нейнитѣ корени, убива нейното съществуване“. И много по-късно, на 19 февруарий 1934 г. пакъ въ „Зора“ добавя: „На демагогията трѣбва да се смаже главата и да се мине по диагонала на дветѣ системи: да се намѣри синтезата между силна власть и демокрация — това ще е проблемата на утрешния день“.

Естествено е, при тия възгледи за обществено и държавно строителство Крапчевъ не може въ никой случай да приеме каквато и да е диктатура. Той я отхвърля по начало като насилнически методъ, дваждъ по-енергично я отхвърля като опитъ да се приложи къмъ България, за-

щото е убеденъ, че при положението, което заема нашата страна между съседитѣ си, една диктатура въ управлението ще я тласне къмъ пропастъ: „България, пише Крапчевъ, или ще бжде спасена отъ Народното събрание и чрезъ Народното събрание, или може да погине. Другъ изходъ нѣма. Никой управникъ не може да се счита необходимъ за България. Необходимо е само Народното събрание... Само парламентарниятъ режимъ е отдушникъ, който служи като грѣмоотводъ“.

Едно страшно зло, което подяждаше живота въ България и систематически подкопаваше международния ѝ престижъ, бѣха политическитѣ убийства. Крапчевъ е непримиримъ тѣхенъ врагъ. „Нѣма нищо, пише той, по безчовѣчно, по противообществено, по-антикултурно отъ политическитѣ убийства. Постѣга се не само върху човѣка, върху личността, а и върху мисълта“. България, споредъ Крапчева, е бедна отъ къмъ индивидуалности и малка страна, та съ политическитѣ убийства би заприличала на първобитна страна, която не ще има право на мѣсто срѣдъ културнитѣ народи, нито даже подъ слънцето.

Единъ важенъ белегъ въ дейността на Крапчева по цѣлия му изминатъ пѣтъ е отсъствието на тѣсно-партиенъ погледъ и партийна позиция. Даже когато пише партиенъ вестникъ, Крапчевъ застава по всички въпроси отъ външна и вътрешна политика на широката позиция на държавата и на народността. По голѣмата напасть на слѣпото партизанство, което въ последнитѣ години рушеше държавата въ самитѣ ѝ основи, Крапчевъ опредѣли рѣзко отрицателно отношение. Въ самото надвечерие на преврата отъ 19 май 1934 год., когато партиитѣ правѣха пазарлъци за министерски мѣста, той писа: „Партиитѣ трѣбва да държатъ точна смѣтка не само за своитѣ гласове и мандатитѣ въ Народното събрание, а и за общественото мнение. Иначе понѣкога колата се прекатурва.

Това да разберат партизаните добре, преди да преброят мандатите и портфейлите“.

Въ прѣка връзка съ този възгледъ Крапчевъ държи настойчиво за вътрешната национална дисциплина, за вътрешно здравяване, като единствено условие за всякакво преуспѣване: „Ако оцѣлѣе и закрепне България вътрешно, живъ е българскиятъ Богъ!“ (в. „Зора“, 7 юний 1925 год.).

Отъ голѣмитѣ въпроси на външната политика интересно е да отбележимъ тукъ гледището на Крапчева върху отношенията на България къмъ западните ѝ съседи — единъ въпросъ, който по сжщината си е много старъ, но който отъ три-четири години насамъ извънредно много занимава и вълнува официалната и неофициална политическа мисль на България.

По държавното устройство на Югославия Крапчевъ е убеденъ, че сръбската идея или идеята за хегемония на сръбството неминуемо ще се стои въ по-голѣмата и по-широка югославянска идея: „Въ момента, когато сърбитѣ констатираатъ този процесъ, ще се открие, може би, перспективата за едно сръбско-българско разбирателство“, пише Крапчевъ още преди десетина години (в. „Зора“, 15 мартъ 1925 год.).

Видно е: Крапчевъ не отхвърля, наопаки, приема идеята за близко разбирателство съ славянските събратя отъ Югославия и, ако има нѣкаква спѣнка, за да я приеме и съ въодушевление, то е известно съмнение въ добрата воля на сърбитѣ. Той мисли, особено следъ промѣната отъ 6 януарий 1929 г. въ управлението на Югославия, че главната причина за недоразумението между Сърбия и България, макаръ и невидима и подземна, но доста осезаема и за слѣпците, е кой да управлява въ София и какъ да се управлява България. Крапчевъ е убеденъ привърженикъ на едно разбирателство съ Югославия, ако

щете и на братство, което зачита достоинството и държавния суверенитетъ на България (Вижъ в. „Зора“ отъ 13 юлий 1933 г.).

Външенъ видъ на статиитъ. Културни въпроси. Чувство за поезия на природата. Езикъ. Фраза.

Както е видно, въ своята цѣлость писанията на Крапчевъ обхващатъ най-важнитъ моменти отъ новата история на нашия народъ, гледани отъ една позиция на просвѣтенъ патриотизъмъ и демократическа мисль. Широка историческа ерудиция му помага да освѣтлява днешното съ свѣтлината на миналото, нашето въ успоредица съ чуждото. Статиитъ му нѣматъ характеръ на случайна реакция. Тѣ отразяватъ една преценка на събитията чрезъ установенъ исторически и общественъ критерий. Характерни сж тия писания и съ прямолинейността на постановката и самото обсъждане на въпроситъ. Крапчевъ всѣкога върви по фронтална посока и съ открито оржие. Обходитъ, маневритъ, които, успоредно съ тактъ, издаватъ често пжти лукавство, не му сж присжщи. Затова писанията му понѣкога оставятъ впечатление на рѣзки и буйни пристжпли. Когато мисълта му е сепната предъ нѣкакъвъ сждбоносенъ въпросъ за държава и народъ, особено отъ свѣтовната война насамъ, Крапчевъ не търпи много доводи въ своитъ писания. Съ кжсъ, ясенъ и енергиченъ изразъ той означава факта, опасността, налагащия се изводъ и сочи дълга на съответнитъ отговорни лица и институти. Крапчевъ всѣкога поставя и обсъжда живъ въпросъ, който вълнува обществото, който е на дневенъ редъ въ държавнитъ учреждения и всѣкога въ конкретна форма. Той не се губи въ мъглата на абстракции и затова въ статиитъ му нѣма да откриете белези на себепоказване или кокетирание съ знания и съ фраза. Писанието му се отнася до една обективна задача и само къмъ нея е насочено.

Единъ другъ отличителенъ белегъ на журналистиката на Крапчевъ е, че тя, политическа по своята сжщина, не го отклонява отъ другитѣ въпроси на обществения и държавенъ животъ, отъ въпроситѣ за култура и не затваря съвсемъ душата му за известна поезия на живота. Крапчевъ познава добре творбитѣ на най-добритѣ български писатели и художници и има отношение къмъ тѣхъ. Той е убеденъ, че културата е въ сжщностъ най-здравата основа за народно благополучие и въ всички вестници, които редактира презъ тия 30 години, той отдѣля мѣсто и внимание достойно за значението ѝ. Наскоро следъ войната, когато надъ България тегнѣше униние, ние имяхме нещастieto да изгубимъ първенца на българската литература Иванъ Вазова. По тоя случай Крапчевъ пише:

„Въ тая безрадостна и печална действителностъ оставаше ни само малката съкровищница на българската култура. Само въ нея ние можехме да намѣримъ утеха и насьрдчение, потикъ за работа и вѣра въ бъдещето“.

Тоя сборникъ съдържа цѣла низа описания, разкази и спомени, отъ които се вижда, че Крапчевъ не е само позитивенъ умъ и сухъ реалистъ, погълнатъ всецѣло отъ практическитѣ въпроси на живота. Тѣ отразяватъ възторзи отъ по-висше естество: отъ единъ подвигъ, отъ една старина, отъ хубава гора, отъ слънчевъ връхъ и пр. и особено силно чувство за поезия на природата. Ще видите описания, гдето успоредно съ географското знание е даденъ и сърдеченъ възторгъ отразенъ въ образъ, въ възклицание, въ поетическо сравнение, въ свежъ епитетъ. И колкото и да е икономиченъ и съдържанъ въ словесния си изразъ, въ тия си въодушевления Крапчевъ е искренъ и тѣ добре прилѣгатъ на позитивния му журнализъмъ.

„Вѣтрнитѣ мелници, — пише той въ „Впечат-

ления отъ Добруджа“ (в. „Военни известия“, 24 юлий 1917 г.) напомниватъ малки кръгли сръдновѣковни кули, отъ които господарьтъ на селото държи въ смирение и покорность своята рая“.

Езикътъ на Крапчевъ е точенъ, ясенъ, фразата му кжса, отривиста и енергична. Той е врагъ на чуждицитѣ въ езика, на дългитѣ периоди въ строежа на фразата и на всѣкакво езиково разточителство. Той освети въ нашия ежедневенъ печатъ кжсата статия, която самъ смѣта за най-пригодна за нервитѣ на нашето време.

Отъ 15 години насамъ, откакто е едновременно директоръ и стопанинъ на вестникъ, Крапчевъ има нова грижа: тиражътъ и, следователно, издрѣжката на вестника. Но тая грижа не го тласна къмъ спекулативность. Тиражътъ го интересува като необходимо условие за морално-пропагандната задача на вестника. Отъ край време и по силата на природата и разбиранията си Крапчевъ държи и бди като неуморенъ и отговоренъ стражъ, преди всичко, за нравствения и идеенъ престижъ на вестника. И само благодарение на тая бдителность той създаде отъ в. „Зора“ тѣй широко разпространенъ и така цененъ и таченъ органъ на българската обществена мисль, а чрезъ „Зора“ и съответни подобрения въ техниката и съдържанието изобщо на нашия ежедневенъ печатъ.

Това сж най-сжщественитѣ белези на дългия изминатъ пжтъ на Данаилъ Крапчевъ. По-ясно и по-пълно тоя пжтъ може да се обгледа въ настоящия сборникъ — това е и неговата задача.

Йорданъ Бадевъ

ДЪЛЪ І
ПОЛИТИЧЕСКИ СТАТИИ
1906—1912

РУСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ*)

Страната на реакцията и на политическия гнетъ, страната на жестоката казашка нагайка, която още въ миналото бѣ черния демонъ на възбуждаща се Европа и която зачерни името си съ позора на „Свещения съюзъ“ противъ прогресивнитѣ течения на континента — днесъ тая страна на автократизма преживява своя най-трагиченъ, но историченъ моментъ. Анархия и тероръ, масови убийства на граждани и селяни, едничката вина на които е възгласътъ „свобода“; конфискация на всички либерални вестници; убийства на виднитѣ народни дейци — ето съ що се изчерпва политиката на сегашния либераленъ министъръ Столипинъ, който замѣсти въ името на мира редица страшни тирани! Като отпоръ на това посегателство на народнитѣ искания революционеритѣ правятъ своитѣ чудесни подвизи. Цѣлата обширна руска земя днесъ е раздѣлена на два непримирими лагера. Кървавата борба помежду имъ се редува въ различни форми. Днесъ масова работническа стачка, утре селски бунтъ, следъ туй нѣкой бунтъ въ воененъ полкъ — бунтъ отъ самитѣ солдати, а непрекъснато срѣдъ тия крупни събития се редуватъ чудно смѣлитѣ атентати на руския революционеръ. Тая величава борба спрямо едно организирано малцинство, което има на своя страна голѣма часть отъ войската, богатитѣ дворяни, чокоитѣ, свирепитѣ казаки, можа да създаде чудни революционери. Днесъ смѣлата

*) Написана е по поводъ революционнитѣ бунтове въ Русия веднага следъ руско-японската война.

борба на руския революционеръ очудва свѣта. Ние се срѣщаме съ едно несравнено себеотрицание, предъ което бждещиятъ историкъ най-благоговейно ще се покланя, като ще го облича въ свѣтлия ликъ на несравнимъ герой — възвишенъ типъ, желѣзниятъ характеръ на който хармонично се съчетава съ дълбокото съзнание.

Телеграфътъ постоянно донася съобщения за убийства на прославени тирани. Ние се срѣщаме съ много рѣдки случаи. Млади момичета, ентузиазирани отъ свѣтлата лъча — свободата на своя страдащъ народъ, жертвуватъ най-гордо себе си, като убиватъ прословути тирани. Чудна е руската жена — буйна въ своитѣ пориви, смѣла въ своя характеръ. А и редица мже въ гигантски подвизи даватъ гордо себе си жертва за свободата на своя народъ. Изобицо, политическата атмосфера въ Русия е тъй повдигната, щото заразява и най-ленивия темпераментъ. Днесъ въ сърдцата на всички тлѣе една идея — въ всички има копнежъ за обща правда!

Тая борба се води доста отдавна. Редица гении жертвуваха себе си за руската свобода — гении, които дадоха доста за всесвѣтската наука и литература. Тѣ бѣха първитѣ апостоли на сегашната революция. Но дивиятъ царизъмъ като нѣкоя стоглава хидра ловко дебнѣше всѣки свободолобивъ гласъ. За великата имъ обичъ къмъ своя народъ рускитѣ великани на мисълта биваха прашани въ Сибирь, дето умираха или се връщаха съ съсипано здраве. Но тия благородни и тихи носители на руската свобода оставиха своята дълбока мисль въ безсмъртнитѣ си творения. Тѣ прилягаха на руската страдална душа, стопляха сърдцата и вършеха велика революция въ умоветѣ. Презъ тоя подготвителенъ периодъ, периодъ на скрита агитация, срѣщаме се съ маса подвизи. Атенанти и убийства на редица императори бѣха дѣло на единичнитѣ свѣтли борци. Това бѣ могща агитация. Имаше

много белези, че Русия прилича на скритъ вулканъ, който въ мигъ е готовъ да избухне, да заглуши свѣта, да повали всички останки на миналото и да съгради свѣтлия храмъ на политическата свобода.

Тоя моментъ настъпи. Руско-японската война — война безъ разумъ, безъ националенъ смисълъ, война съ едничката целъ да се владѣятъ необятни ширини, дойде да създаде тоя моментъ. Далечъ отъ Русия — въ Манджурия — дето липсватъ сериозни икономически интереси, тя заведе страшна война, за да удовлетвори царско тщеславие. Но тамъ бѣ бита. Изтощениятъ отъ грабежи руски селянинъ нѣмаше гордия духъ и смѣлостъ на японския войникъ и войната бѣ най-грозно изгубена. Това бѣ барутътъ на революцията. Недоволството нарастна и революцията пламна. Около 100 хиляди работници и граждани въ Петербургъ на 9 януарий 1904 година дадоха първия знакъ на революцията. Войската успѣ да потуши първия народенъ гнѣвъ. Хиляда души отъ народа паднаха мъртви. Отъ тогава се редуватъ и до днесъ масови борби между царската войска и народа. Тогава още се залови единъ планъ на революционеритъ, споредъ който се готвѣше временно правителство отъ народа.

Въобщо, борбата е въ своя най-високъ градусъ. Европейскиятъ свѣтъ е най-сѣчувствено настроенъ спрямо революцията. Но има и престъпления спрямо нея. Франция, републиканска Франция даде заемъ на царя, за да потъпчи революцията. Максимъ Горки пише памфлетъ противъ официална Франция, като завършва съ думитъ: „Плюя въ лицето ти, Францію. Ти оскверни републиката!“ Въобщо, цѣлъ свѣтъ днесъ гледа на Русия, защото се знае много добре, че отъ изхода на борбата зависятъ голѣми международни промѣни. Всички сж заинтересувани. Всичко напредничаво, всичко, което високо държи знамето на човѣшкия напредѣкъ, изпраща топли привети на ре-

волюционеритѣ, възторжено посрѣща всѣка вестъ за героиченъ подвигъ. Жертвитѣ сж много — рѣки кръвъ се лѣе, но надъ тая черна кръвъ и днесъ още могатъ да се доловатъ свѣтлитѣ зари на раждащата се свобода.

Нито легендарното тѣпоумие на царя, нито крайната закоравѣлость на неговитѣ слуги може да попрѣчи на буйния ходъ на великата революция. Монархизмътъ трѣбва да падне и неговото падане вследствие строгитѣ предизвикателства, които предприема, ще бѣде жестоко, падане съ чуденъ ефектъ — безспорно, за обща радостъ на всички труженици за човѣшката правда.

(„Македоно-одрински прегледъ“,
год. II, бр. 10 отъ 16 септемврий 1906)

КОНСТИТУЦИОННА ТУРЦИЯ*)

Отъ национално и културно гледище Турската империя представя пѣстра, разноцвѣтна мозаика. Библейското предание за вавилонското стѣлпотворение, което се локализира въ днешнитѣ предѣли на халифовата държава, релефно символизира сегашната пѣстрота на езици, обичаи, начини на животъ и пр. въ страната. Тукъ се преплитатъ две цивилизации — мохамеданската съ присжщата ней теократична представа за държавно устройство и съ ограничено понятие за гражданственостъ и западноевропейската християнска съ принципа за равноценната човѣшка личностъ. Редомъ пъкъ съ тия два основни елемента се срѣщатъ самобитни културни зачатъци и оста-

*) Между македонскитѣ деятели къмъ 1907 г. се появи лѣвичарско течение въ полза на едно сътрудничество съ младотурското движение за промѣна на политическия режимъ въ Турция и запазване цѣлостта на империята.

тъщи отъ отживѣлитѣ древни цивилизации. Сѣщо тукъ се кръстосватъ нѣколко раси: семитска, индоевропейска и урало-алтайска; тѣ, отъ своя страна, се разклоняватъ на безброй национални и племенни стрѣкове, всѣки отъ които живѣе съ свои народни аспирации, съ своя национална концепция за формитѣ на общественя животъ, съ свой идеалъ за държавно устройство.

Сложниятъ въ национално и културно отношение конгломератъ, що представя Турция, се поддържа подъ владичеството на султана съ огънь и желѣзо. Врѣзката между разнитѣ народи въ империята е главно механическа; само между мохамеданското население сѣществува религиозно сродство, което отчасти служи като циментъ. Сцепителната национална и гражданска сила, която поддържа въ цѣлостъ и единство модернитѣ правови държави, не сѣществува въ империята на халифа. Нещастieto за адепитѣ на конституционна Турция е тамъ, че тая сцепителна гражданска и национална сила не може и да сѣществува, защото стремежитѣ на народитѣ, що населяватъ страната, взаимно се изключватъ. При сгодни условия потиснатитѣ народи съ своитѣ центробѣжни стремежи би разпокжсали великата империя на нѣколко национални хомогенни държавици. Повелително условие за въдворяване на народовластие е солидарността на отдѣлнитѣ народи въ Турция и сродството на възгледитѣ имъ върху държавния строй. А такава постоянна солидарность е немислима, защото сепаратистичнитѣ тежнения, даже и въ предимно мохамеданска Азия, ще продължаватъ да се развиватъ вследствие на диаметрално противоположнитѣ стремежи и понятия на отдѣлнитѣ народи. Културното ниво на господстващия народъ стои по-долу отъ общия уровень на потиснатитѣ народи, следователно, не може и да се говори за нѣкаква асимилация. Ето защо, за да се задържатъ съ сила подчиненитѣ народи по-дълго подъ

егидата на султана, най-сгоденъ режимъ е военно-монархическиятъ. Турскитѣ маси инстинктивно схващатъ това.

Подъ неотразимия натискъ на икономическитѣ нужди, озлобени противъ съществуващия политически и духовенъ гнетъ, потиснатитѣ народи възможно е да дойдатъ въ бждеще до идеята за задружна борба противъ суровия държавенъ строй. Но веднага следъ въдворяването на известенъ порядъкъ центробѣжнитѣ стремежи ще взематъ връхъ надъ центростремителнитѣ, сепаратистичнитѣ тенденции, успоредно съ културния ръстъ на населението, ще взематъ надмощие надъ унитарнитѣ тежнения. Защото процесътъ на национално самоопредѣление между тия народи току-що е почналъ, той въ бждеще прогресивно ще се развива, ще расте, ще крепне и паралелно съ националното обособяване *crescendo* ще растатъ домогванията къмъ отдѣлни хомогенни държавици.

Легендата подържана отъ нѣкои буквоеди на историческия материализъмъ безъ огледъ на даденото мѣсто и конкретнитѣ условия, легендата, че съ нахлуването на капитализма — въобще ако допуснемъ проникването на капитализма въ Турция да стане тъй бързо — борбитѣ ще взематъ изключително класовъ характеръ и националниятъ проблемъ ще отстъпи мѣсто на борбата между труда и капитала, се опровергава категорично отъ най-новата история на Австрия. Самъ Кауцки признава, че „капитализмътъ завладѣ Австрия, пробуди отъ сънъ нейнитѣ народи и събуди у тѣхъ потребността за национално самоопредѣление“. Само хора съ ексцентричнитѣ възгледи на Херве могатъ да игнориратъ национално-религиозния моментъ въ Турция и съ единъ замахъ да пред-решаватъ въпроса за конституционна Турция. Само единъ ограниченъ школьникъ, единъ слѣлъ привърженикъ на класовата теория може да обяснява националнитѣ борби въ Турция главно съ икономическата борба между разнитѣ

слоеве. Азъ ще цитирамъ авторитетното мнение не на нѣкой „буржоазенъ“ публицистъ-социологъ, а на ортодоксалния марксистъ, porte parol'a на германската социална демокрация и талантливия теоретикъ на класовата борба К. Кауцки: „... националното чувство става факторъ, — казва Кауцки, — като действува напълно самостоятелно, безъ всѣкаква връзка съ икономическия развой и при известни условия даже въ ущръбъ на тоя развой“. (Националностъ нашего времени, стр. 37). Авторътъ не говори специално за Турция, иначе той би отбелязалъ голѣмата самостоятелна роля на мохамеданската религия като „факторъ безъ всѣкаква връзка съ икономическия развой“, защото у мохамеданитѣ винаги религията и националността се преплитатъ и често взаимно се идентифициратъ и покриватъ.

„... Икономическиятъ развой на Австрия и Турция, — казва пакъ Кауцки, — не съдействува, както въ другитѣ страни, за сплотяването на националноститѣ и за поглъщането на малкитѣ народи отъ голѣмитѣ, а, напротивъ, създаватъ се по такъвъ начинъ националности, които живѣятъ въ ограничени области; то (икономическото развитие) по-скоро съдействува за по-голѣма национална пѣстрота, създаватъ се нови и нови групи“ („Кризисъ въ Австріи“).

Нека допуснемъ, че населенията въ Турция, даже и дивитѣ кюрди и албанци сж порастнали въ гражданско и политическо отношение до тамъ, щото да сж годни за народовластие — нѣщо, което могатъ да твърдятъ само хора, които съвсемъ не познаватъ Турция — пакъ грамадната частъ отъ християнскитѣ населения нѣма да се помири за дълго и съ конституционния режимъ. Защото мюсюлманското население въ империята, бидейки въ голѣмо мнозинство, ще има и въ „конституционна Турция“ надмощие; то ще се стреми, както и до сега, да обезличи

иновѣрнитѣ народи и отдѣлнитѣ националности; а последнитѣ, ревниви къмъ своята национална самобитностъ и индивидуалностъ, ще се противопоставятъ на мохамеданския стремежъ.

Ако автономна Македония е неосъществима, защото българското население щѣло да има доминиращо влияние, а останалитѣ националности нѣмало да допуснатъ това, съ още по-голѣмо основание можемъ да кажемъ, че конституционна Турция е сѣщо невъзможна въ днешнитѣ предѣли, или поне нѣма да е дълготрайна — като се абстрахираме отъ всички други прѣчки — понеже немюсюлманскитѣ народи, следъ като бжде консолидирана империята, ще бждатъ като националности обезцвѣтени и политически подчинени, както и до сега. Ако националната пѣстрота на Македония е жива спѣнка за автономията на страната, то още по-голѣмото национално разнообразие на империята ще е непреодолима прѣчка за конституционния режимъ въ Турция.

Само при широка областна децентрализация, може би, е осъществима конституционната идея. Но това е почти равностойно пакъ на автономна Македония — управление, къмъ което се стреми по-голѣмата частъ отъ населението въ тая областъ. Само че достигането на автономията на Македония чрезъ конституционна Турция, ако е възможно въобще последната, е въпросъ не на десетки години, а, може би, на много по-продължително време и едва ли не на по-голѣми жертви.

Ако днешнитѣ конституционалисти рано се откачаха отъ автономната идея, то тѣ още по-скоро ще се откажатъ отъ конституционния миражъ, защото нито пѣтятъ е тѣй сигуренъ, както си въобразяватъ хората около в. „Одрински гласъ“, нито нуждното време е тѣй кратко, нито жертвитѣ ще сж по-малко.

Днесъ съ международния контролъ (срещата въ

Ревалъ) е турено началото на откжсването на Македония отъ централната властъ, ето защо безумие би било да се връща македонското население назадъ, за да свърже своята сждба съ едни населения чужди нему по култура, чужди по националностъ, чужди и по религия.

(в. „Илинденъ“ — София,
25 априль 1908 год., бр. 40)

Солунъ, 4 мартъ 1909 г.)*

Отъ нѣколко дена насамъ печатътъ тръбѣ, че правителството ще ликвидира църковно-училищната разпра въ Македония: религиозно-просвѣтителнитѣ учреждения ужъ щѣли да бждатъ дадени на националната община, която има мнозинство отъ населението въ спорнитѣ села. Доколко е вѣренъ тоя фактъ, ние не знаемъ. Обаче, задоволително ще бжде подобно разрешение на парливата църковно-училищна разпра; защото спорнитѣ учреждения сж строени съ срѣдства на общинитѣ, следователно, мнозинството отъ населението има много по-голѣмо право да е стопанинъ на църквитѣ и училищата, отколкото малцинството. Ако действително така се ликвидира палящиятъ споръ, то възбуденитѣ духове скоро ще се уталожатъ, разпаленитѣ национални страсти ще улегнатъ.

Обаче, колосално заблуждение е да се свежда македонскиятъ въпросъ въ разпра за църкви и гробища. Църковно-училищниятъ споръ въ нашата страна е само едно проявление, единъ конкретенъ изразъ на широкия

*) По една заведена практика на редакцията на в. „Отечество“ уводнитѣ статии се пишели безъ заглавие. Тази статия, както и другитѣ въ сжщия вестникъ сж написани следъ известния младотурски превратъ отъ 10 юлий 1908 г.

неудържимъ стремежъ къмъ лична свобода, къмъ осигуряване на човѣшки права. Защото свободата на гражданина да се моли и учи на майчиния си езикъ е неотемлимо, неотчуждаемо право, налагано повелително отъ съвестта, националното чувство и разсѣдка.

А въ основата на македонския въпросъ лежеше много по-грозно и по-дълбоко зло отъ нѣкакъвъ споръ за църкви и училища. Липсата на лична свобода и обществена безопасностъ, нецененето на човѣшкото достоинство, нито на човѣшкия животъ отъ малки и голѣми деспоти — това бѣха елементарнитѣ стимули за незадоволство. Старанието да се създадатъ гаранции за индивидуалната свобода и безопасността на гражданитѣ, възвишениятъ стремежъ да се счита човѣкътъ не за вещь, а за личностъ — ето мощниятъ мотивъ, който създаде въ Македония революционно настроение и който фатално тикна измжченото население да отговори на произволитѣ съ насилия, докато се въведе и въ нашата държава правовъ редъ.

Кой смѣе да твърди, че въ нашето отечество при стария режимъ съществуваше обществена сигурностъ, че човѣкътъ не се считаше отъ служителитѣ на абсолютизма за вещь, че хиляди хора не се избиваха като диви звѣрове по кръстопжищата! Кой смѣе да свежда македонския въпросъ въ споръ за църкви и училища!

Уви! Съ неизразима тъга ние чухме отъ висотата на парламентската трибуна — отъ тоя свещенъ символъ на възродената Отоманска империя, македонскиятъ въпросъ да се идентифицира съ шумния споръ за църкви и гробища. Въ „тритѣ вилаети“ — така камарата кръсти Македония, водейки се по логиката на Метерниха, който искаше да изличи името на Гърция като политически терминъ — въ „тритѣ вилаети“, казваме, не е съществувала обществена безопасностъ, не се е ценило човѣшкото до-

стойносто на гражданитѣ не отъ изникването на революционнитѣ организации, не отъ пораждането на църковния въпросъ, а отъ вѣкове. Нуженъ бѣше известенъ рѣстъ на човѣшкото съзнание, известенъ културенъ напредѣкъ, за да видятъ угнетенитѣ всичката грозота на своето положение. Следъ като съзрѣха своята приниженостъ и следъ неуспѣха съ законни срдѣства да подобрятъ своята горчива участъ, тѣ прибѣгнаха къмъ крайнитѣ приоми — къмъ революцията. Следователно, църковно-училищниятъ споръ е само една страница отъ обемистата история на македонския въпросъ.

За извоюване правата на човѣка и гражданина бѣше предизвикана отъ комитета „Итихадъ ве тереки“ юлската революция. Следователно, както Младотурскиятъ комитетъ, така и парламентътъ сега сж рожби на сжитѣ условия, които предизвикаха революционното движение въ „тритѣ вилаети“.

Успоредно съ справедливото и належащо разрешение на църковно-училищния споръ трѣбва да се гарантира личната свобода и обществената безопасностъ; тогава престѣпни типове само ще прибѣгватъ къмъ нелегални срдѣства за постигането на своитѣ цели. А всѣки, който жадува за законностъ и миренъ напредѣкъ, ще се стреми по легални пжтища да постигне своя идеалъ.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
4 мартъ 1909 г., бр. 4)

Солунъ, 11 мартъ 1909 г.

Отоманската империя е населена отъ редица народи: тя представя пѣстъръ етнически букетъ. Всѣка нация въ империята има свой обликъ, своя национална култура, поне въ зародишъ. Отдѣлнитѣ народи днесъ се стремятъ да

запазятъ и доразвиятъ своята физиономия, своята индивидуалностъ; тѣ, отначало инстинктивно, а сега съзнателно бранятъ на всѣка цена своята народна самобитностъ, основана на езика и религията, на особенитѣ тѣхни понятия и навици. Подобно обособяване е и въ интереса на общочовѣшката култура, въ която и отоманскитѣ народи ще могатъ да внесатъ своя дѣлъ, ако имъ се предостави свободенъ просторъ да развиятъ вложенитѣ въ тѣхната душа способности и наклонности. А законодателството въ една културна държава не може да пренебрегне интереситѣ на културата и всестранния развой на гражданитѣ.

Отъ друга страна, законодателството не може да не се съобразява съ обичайното право на народитѣ, що населяватъ дадена държава. Ако отоманскиятъ законодатель, не държейки смѣтка за навицитѣ и обичаитѣ въ отдѣлнитѣ провинции, се опита да наложи еднообразни закони за всичкитѣ народи, то резултатитѣ фатално ще сж печални, както и при стария абсолютенъ режимъ. Кюрдитѣ още не сж надрастнали племенния строй, тѣ и до сега се ръководятъ отъ тѣхнитѣ племенни началници. Абсолютно е невъзможно да се наложатъ върху тѣхъ сжщитѣ закони, които ще сж въ сила въ европейската половина на империята. Бедуинитѣ въ пустинята живѣятъ и до днесъ съ патриархални възгледи, когато, напримѣръ, арменцитѣ сж прекарвали тая стадия на развитие. Кръвното отмъщение у нѣкои албанци е въ сила и днесъ, а подобно отмъщение за гърка е престѣпление. Многоженството за мохамеданитѣ е позволено, християнитѣ, обаче, го считатъ за неестествено. За всички тия различия законодателятъ ще трѣбва да държи точна смѣтка. Безспорно, той трѣбва да ограничи доколкото е възможно лошитѣ навици на отдѣлнитѣ народи, да замѣсти отрицателнитѣ правни норми съ по-възвишени, по-човѣшки, но това може да стане постепено. Обаче, обичайното право не винаги е

лошо, въ него често се крие зародишътъ на най-справедливитѣ закони и единъ народъ срастналъ съ обичайнитѣ норми много леко ще свикне и съ законитѣ, които сж по-нататъшно развитие на навицитѣ и обичаитѣ.

После, Отоманската империя се простира въ тритѣ континента Европа, Азия и Африка, при разни климатични условия. А установено е отдавна силното влияние на климата върху характера и темперамента на народитѣ. Човѣкътъ отъ топлитѣ страни е обикновено по-буенъ, по-страстенъ, следователно, и повече наклоненъ да извърши едно престѣпление или нѣкакъвъ подвигъ. А хора отъ острани въ по-умѣрени климатични условия често сж по-разсѣдливи, по-въздържани, по-хладни. Законитѣ наложително трѣбва да сж споредъ темперамента на народа, за който се създаватъ; въ противенъ случай тѣ ще се видятъ несправедливи и тогава сж възможни сътресения въ държавата.

Прочее, между правосъзнанието на народитѣ, които живѣятъ въ Отоманската империя, има често цѣла пропасть. Правовата съвестъ на кюрдитѣ коренно се отличава отъ тая на народитѣ въ други части на империята. Това, що се смѣта у едни за престѣпно, у други се счита за позволено и законно.

Ето защо обновяването на нашата империя ще може да стане само посрѣдствомъ законодателна и административна децентрализация. Ако съществува само единъ законодателенъ институтъ безъ областни събрания, които да регламентиратъ специфичнитѣ нужди на разнитѣ народи съобразно съ тѣхнитѣ правни понятия, тогава досегашнитѣ центробѣжни стремежи неминуемо ще продължаватъ. Това трѣбва да се разбере.

Необходимо, повелително е групирането въ отдѣлни провинции съ областни събрания на еднородни по възможность етнически елементи. Тия второстепенни законодателни

учреждения ще могат да удовлетворяват особените нужди, да разрешават назрелите задачи въ разните провинции съобразно съ правосъзнанието на населението. Толкозъ повече, че отдълнитъ части на империята не сж на еднакво икономическо стъпало: затова областните събрания ще се грижатъ и за стопанския напредъкъ въ своите провинции. Ако се даде на всъка нация събрана въ една област, доколкото е възможно това, да развие своя самобитна култура, да укрепи своя народенъ обликъ, тогава съзнателните нации въ империята окончателно ще се привържатъ къмъ нея и ще станатъ ярки защитници на нейната цѣлостъ.

Обширната Отоманска империя ще преуспѣва и крепне за всъкога само когато се облекне върху плещитѣ на доволни, културно издигнати и самоуправляващи се нации.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
11 мартъ 1909 г., бр. 6)

Солунъ, 14 мартъ 1909 г.

Въ в. „Народна воля“ брой 7 *) е публикувана една „Петиция отъ селяните чифлигари въ Македония“. Тя се поднася отъ „народоволците“ на работниците-чифлигари, ярадзии и момци, за да бже подкрепена съ тѣхните подписи и селските печати. Следъ като събератъ достатъчно подписи, авторитѣ ѝ ще я препратятъ въ парламента. Ето какъ се рисува въ петицията тежкото положение на обезземленото селско население у насъ: „Обработванитѣ земи, напоени съ потъта на нашитѣ бащи и дѣди, пасбищата, горитѣ, а въ повечето случаи и избитѣ,

*) в. „Народна воля“ излизаше въ Солунъ като органъ на санданисткото течение въ македонскитѣ борби.

въ които живѣемъ, заедно съ всички оржда за работа — всичко това е притежание на нашитѣ експлоататори — земевладѣлцитѣ. Нашето богатство — това сж нашитѣ празни, попукани ржце, нашитѣ гладни стомаси и нашитѣ вѣчни дългове къмъ земевладѣлцитѣ, завещани отъ бащи на деца заедно съ черното робство“.

Нахвърлената картина не е по-мрачна отъ самата действителностъ. Наистина, шепа чифликсайбии задушватъ едно многохилядно селско население. Тѣ безпрепятствено събличатъ и безъ това оголѣлитѣ свои работници. Тѣ вършатъ възмутителни несправедливости, защото почти никакви закони не ограничаватъ тѣхната безбожна, извънъ всѣка граница експлоатация и произволи, защото, за да се заведе сждебенъ процесъ противъ беззаконията на чифликсайбиитѣ сж нуждни срѣдства, съ които беднитѣ селяни не разполагатъ, и защото сждилищата не сж реформирани и до сега: тѣ си оставатъ както при стария режимъ, персоналтѣ е сжщиятъ. Липсата на правосъдие е съдействувала, щото: „Една голѣма частъ отъ обработванитѣ земи, гори, пасбища, пѣкъ и цѣли чифлици да се владѣятъ безъ тапии, тѣ сж заграбени чрезъ всевъзможни насилия надъ истинскитѣ имъ собственици или чрезъ измама“.

Въ схващането на положението нѣма никаква разлика между насъ и „народоволцитѣ“. Ние сме съгласни и върху срѣдствата за крайното разрешение на аграрния въпросъ у насъ. Пролетаризираното селско население трѣбва да се снабди съ земя. Ние сподѣляме това гледище, толкозъ повече, защото обезземленото население въ Македония е главно българско.

Но, преди всичко, къмъ кого се апелира за разрешението на аграрния въпросъ, къмъ кого е отправена петицията? Отъ парламента ли се очаква да отчужди

чифлицитѣ отъ фактическитѣ имѣ господари и да раздаде земя на селското население? Блажени вѣрующи! Отъ сегашния юнкерски парламентъ, дето сж представени предимно едри земевладѣлци и бюрократи, подобна радикална реформа не може да се очаква. Само камара рожба на всеобщото, равно и тайно гласоподаване може да узакони една решителна демократична реформа, каквато е снабдяването съ земя пролетаризираното селско население. Тогава защо се излагатъ селянитѣ безъ полза на отмъщението на беговетѣ? Дали ли сж си отчетъ „народоволцитѣ“, че въ случая селянитѣ не могатъ да упражняватъ безнаказано своето священо право на петицията? Като се намѣрятъ изхвърлени изъ чифлицитѣ, кой ще се застъпи за тѣхъ? Ето защо, преди да се подига рѣзко аграрниятъ въпросъ, трѣбва да се създадатъ гаранции за личната свобода. — Бегътъ да не може да изпъжда своитѣ яраджии и момци само защото сж поискали отъ парламента да имъ се даде земя. Успоредно съ това, трѣбва да се създадатъ безпристрастни сѣдилища, които да наказватъ насилниците надъ личната свобода. Ако бегътъ изпъжди единъ селянинъ, понеже е подписалъ петиция отправена до парламента за подобрене на неговата участъ, че чифликчията селянинъ да има право да го даде подъ сѣдъ и после да се създадатъ гаранции, че сѣдитѣ ще наказатъ бега, а на селянина-чифликчия ще се запази мѣстото. Сжщо и по въпроса за новозаграбенитѣ земи е необходимъ справедливъ и безпристрастенъ сѣдъ, — сѣдъ, въ който селянитѣ да иматъ вѣра, че ще реши и наложи връщането на незаконно завладѣнитѣ въ последно време земи на тѣхнитѣ стари стопани. А подобенъ институтъ още не съществува. После, разносикитѣ за подигане на пропесъ сж голѣми, селското население нѣма достатъчно сръдства, за да се оплаче предъ сѣдилищата. Ето защо една отъ първитѣ стѣпки за ре-

шаването на аграрния въпрос е справедливо и ефтино, ако не безплатно правосъдие.

„Народоволците“ взели ли сж предвидъ, че съ радикалното повдигане на аграрния въпросъ ще разпалятъ наново националнитѣ борби? Защото едритѣ земевладѣлци сж главно турци, а момци и яраджкии българи. Отъ друга страна, земевладѣлцитѣ сигурно ще се разпалятъ и тогава не е изключена възможността за връщане на стария абсолютиченъ режимъ.

Аграрниятъ въпросъ ще може да се постави за решаване смѣло само, когато селското население бжде крепко организирано и когато демокрацията разполага съ реална сила. Днесъ съотношението на реалнитѣ сили не помага за радикалното поставяне на въпроса, защото държавата държи страната на земевладѣлцитѣ. Само съ тържеството на демокрацията надвесътъ ще е къмъ потиснатитѣ. Следователно, нашата централна задача за сега е демократизирането на държавния строй, осигуряването на политическитѣ и човѣшки права на гражданитѣ. Успоредно съ това — подобряване тежката участъ на яраджитѣ и момцитѣ. А първата мѣрка за облекчаване сждбата на чифлигаритѣ е да се урегулиратъ чрезъ специаленъ законъ отношенията между земевладѣлца и работницитѣ. Защото сега беговетѣ сж пълновластни господари надъ селянитѣ: тѣ, бидейки икономически и политически силни, налагатъ своята воля върху момцитѣ и яраджитѣ. Отъ друга страна, въ всѣка кааза сжществуватъ специални отношения. Належашо е законодательтъ да тури край на разнообразието и произволитѣ. Отъ подобна законодателна стѣпка ще можемъ да сждимъ, дали парламентътъ е действително напълно класовъ институтъ, или пъкъ може да се издига надъ класовитѣ интереси, когато това се налага повелително отъ държавния резонъ.

Отъ всичко гореказано следва, че аграрниятъ въ-

просъ у насъ трѣбва да се серира и да се решава частъ по частъ, защото иначе е невъзможно. Коренното му разрешение ще стане, когато народътъ въ тая страна стане истински суверенъ.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
14 мартъ 1909 г., бр. 7).

ДЪРЖАВЕНЪ РЕЗОНЪ

Презъ стария режимъ въ Турция личността на султана бѣ предметъ на обожаване. Тоя култъ къмъ падишаха взе особено рѣзки и унизителни форми презъ царуването на Абдулъ Хамида: неговитѣ домогвания и държавниятъ интересъ бѣха нераздѣлни, тѣ се идентифицираха. Той съ пълно право можеше да повтори приписванитѣ на Людовика XIV думи: *L'Etat c'est moi*.

Новиятъ режимъ издигна другъ отчасти безличенъ култъ — държавниятъ резонъ, държавната полза. Както презъ стария режимъ всичко трѣбваше да се жертвува предъ стѣпкитѣ на Абдулъ Хамида, предъ неговия тронъ, така днесъ всичко повелително трѣбва да се принесе въ жертва предъ държавния резонъ, тоя ненаситенъ, всепоглѣщащъ Молохъ. Който не се преклони предъ субективно схванатия държавенъ интересъ, той е националенъ врагъ, държавенъ измѣнникъ, той трѣбва да отстѣпи или да погине. Ето главната нишка, по която се водятъ съ вързани очи, като слѣпци, творцитѣ на Млада Турция.

Както първата политическа концепция, хамидовата, така и втората, главенъ олицетворителъ на която е „Итихадъ ве тереки“, сж далечъ отъ модерното понятие за правова държава. И дветѣ тия политически концепции

сж недържавнишки, антикултурни, нѣщо повече: тѣ сж антихуманни.

Преди всичко, понятието държавенъ интересъ, държавенъ резонъ е субективно. Нашата дълбока вѣра, въпрѣки почти общото предубеждение е, че Хамидъ, удовлетворявайки своитѣ кръвнишки инстинкти, е живѣлъ съ илюзията, че е създателъ на държавното величие. Разгърнете историята и ще видите, че много тирани, които сж тикали къмъ пропастъ „повѣренитѣ тѣмъ отъ Бога народи и държави“, сж живѣли съ сжщата илюзия, съ сжщата самоизмама.

Якобинцитѣ презъ французката революция—фракция, прозвището на която днесъ е синонимъ на държавния резонъ, символъ на отвлѣчената държавна идея — въ много случаи сж се мамили въ правилното схващане на държавния интересъ. Това е установено отъ съвременната обективна история. Младотурскиятъ якобинизъмъ, на който липсва мощниятъ полетъ на французкитѣ якобинци, тѣхната беззаветна любовъ къмъ равенството, въ името на което тѣ тѣпчеха Франция и за което можеха да мратъ на гилотината, не попада ли въ сжщата грѣшка? Лидеритѣ на „Итихадъ ве тереки“ не отождествяватъ ли често своитѣ предубеждения, страсти и заблуждения съ държавния резонъ?

Нѣкои представители на обществената мисль въ нашата страна искрено мислятъ, че вътрешната политика на мѣродавнитѣ кржгове въ Турция не отговаря на добре разбиранъ държавенъ интересъ, че тя е даже пагубна. Ако държавната полза се схваща различно, толкозъ повече може да има разногласие върху срѣдствата за нейното постигане. Ето защо никой нѣма право да счита само своята политика или политиката на своята група за абсолютно съгласна съ държавния резонъ, никой не може да монополизира правото на безпогрѣшенъ предста-

витель и изразител на държавната полза, а другитѣ, несъгласнитѣ съ него да смѣта за държавни измѣнници, за национални врагове, както постъпватъ младотурцитѣ. Понятието държавенъ резонъ е относително, затова силнитѣ на деня трѣбва да търпятъ всички мнения.

Обаче, най-силното възражение въобще противъ крайнитѣ представители на държавния интересъ, въ частностъ противъ младотурцитѣ е, че тѣ издигатъ държавната мощъ въ целъ сама по себе, а не въ срѣдство за културенъ и сносенъ човѣшки животъ. Тѣ сж готови да жертвуватъ въ всѣки моментъ и винаги на държавата, на единъ относителенъ и отвлѣченъ принципъ човѣшката личностъ и цѣли народи. Тогава смисълътъ и целта на съвременната държава, нейниятъ *raison d'être* — да осигури просторъ за всестранный и свободенъ развой на човѣшката личностъ и колективнитѣ единици, народитѣ, се оставя на заденъ планъ, даже се забравя; а срѣдството държавата да е мощна — мощъ нужна тъкмо за гарантирането на пожертвувания културенъ ръстъ на населението — се издига на пръвъ планъ и срѣдството доминира надъ целта. Подобна концепция е крайно едностранчива и антикултурна. Тогава управлението, независимо дали държавниятъ строй е демократиченъ или абсолютически, се превръща въ тирания; то ще бжде тирания и тогава, когато народниятъ суверенитетъ е вписанъ въ конституцията, когато законитѣ се издаватъ отъ единъ парламентъ и управлението е повѣрено въ рѣцетъ на министерство отговорно предъ народното представителство и излѣзло отъ неговата срѣда. Тогава потисничеството ще промѣни само своята форма: то ще става, вмѣсто отъ името на единъ абсолютенъ монархъ, по желанието и заблуждението на парламента и въ „интереса на държавата“. Задачата на модерната държава е, повтарямъ, да гарантира всестранный развой на гражданитѣ и едновременно съ това

да засилва своята мощь. Задачата на изкусния и прозорливъ държавенъ мъжъ е да докара въ хармония тия две тенденции, да не забравя нито целта, нито средството. Въ противенъ случай, държавата ще се превърне или на деспотия, или на анархия.

А когато въ името на висши държавни съображения се тъпчатъ и ограничаватъ човѣшката личностъ и цѣли народи, тогава се върви тъкмо противъ държавния резонъ, противъ държавната мощь. Защото онеправданитѣ, угнетавани и обезличвани по законодателенъ или административенъ пътъ народи и индивиди фатално ще се съпротивляватъ, ще се бунтуватъ и тогава цѣлиятъ държавенъ организъмъ ще се разхлабва, държавната мощь ще отпада. Ето крайнитѣ резултати на безогледния държавенъ резонъ.

Мѣродавнитѣ крѣгове презъ новия режимъ въ Турция въ своето злоупотрѣбление съ понятието държавенъ резонъ отиватъ още по-далече. Тѣ правятъ фатални стѣпки. Тѣ отождествяватъ държавния резонъ съ интереса на турското племе. Тѣ жертвуватъ, заедно съ всички нетурски народи въ империята, и самата държава въ полза на турцитѣ. Представителитѣ на истинския държавенъ интересъ не познаватъ пристрастие, тѣ не покровителствуватъ едни въ ущърбъ на други.

Злоупотрѣбявайки съ моралното и политическо единство, що трѣбва да съществува между населението на една държава, законодателството у насъ се превръща въ инструментъ, въ политическо орждие на великотурския национализъмъ. Въ досегашната дейностъ и на „Итихадъ вѣтереки“, и на парламента, и на правителството ясно прозира, релефно изпѣква една пагубна политическа тенденция: асимилиране, поглѣщане на нетурскитѣ народи отъ господствуващото племе. И всичко това се върши подъ маската на държавния резонъ. Затова въ повечето досега гласувани отъ парламента закони липсва здравъ

социален елементъ, елементъ, който да послужи като цѣлителенъ балсамъ за дълбокитѣ рани отворени отъ стария абсолютенъ режимъ и срѣдство за удовлетворяване на новитѣ пужди. Нашиятъ законодатель въ много случаи не държи смѣтка нито за правосъзнанието на народитѣ въ империята, нито за тѣхнитѣ понятия, нито за интереситѣ и настроението имъ, нито за неотразимия имъ стремежъ да запазятъ и доразвиятъ своя националенъ обликъ. Сякашъ предназначението на нѣкои отъ гласуванитѣ закони е да предизвикатъ нови бури и сътресения.

II

Главната причина за непрозорливата политика на младотурцитѣ се крие въ факта, че тѣ сж си предначертали единъ идеалъ, или по-скоро копиратъ политиката на нѣкои велики държави, безъ да държатъ смѣтка за възможното и невъзможното, за времето и мѣстото, безъ да преценяватъ конкретнитѣ условия въ Турция. Заслѣпени отъ своя блѣнъ да създадатъ отъ многото народи въ империята една отоманска нация, тѣ смѣсватъ осъществимото съ неосъществимото, тѣ отождествяватъ своя неосъществимъ идеалъ съ реалния държавенъ интересъ, представителитѣ на който трѣбва да държатъ точна смѣтка за положителнитѣ данни на страната. Младотурцитѣ вѣроятно сж заблудени отъ историята на нѣкои западно-европейски народи. Тѣ знаятъ, че въ историческото минало и сегашнитѣ велики държави не сж представлявали едно национално, нито политическо и морално цѣло. Само посредствомъ долга неуморна органическа дейность сж създадени днешна Франция, Германия, Италия и пр. Обаче, младотурцитѣ, може би, забравятъ, че населението въ всѣка отъ изброенитѣ държави е било хомогенно, говорило единъ езикъ и е създавало една култура; тѣ вѣро-

ятно забравятъ, че благоприятнитѣ настроения на общественитѣ сили тамъ, вследствие етническата и религиозна общностъ, благодарение еднаквостта на традициитѣ, сж спомогнали за тѣхното национално обединение. Затова и усилията на великитѣ държавници въ тия страни сж били коронясани съ успѣхъ.

Сжщиятъ опитъ за създаване на една нация отъ много народи стана и въ Австро-Унгария презъ царуването на Йосифа II, единъ отъ най-виднитѣ представители на държавния резонъ въ всесвѣтската история. Но гигантскитѣ усилия на великия реформаторъ останаха безплодни: той видѣ въ края на своя животъ, че реалнитѣ условия въ една страна сж по-силни и отъ най-мощния държавникъ. Неговиятъ блѣнъ да създаде отъ своитѣ владения една централизувана и унитарна държава безвъзвратно пропадна; неговитѣ свръхчовѣшки усилия да слѣе въ една нация пѣстрото въ етническо отношение австро-унгарско население се разбиха въ националното съзнание на маджари, чехи, поляци и пр. Нѣщо повече, резултатитѣ бѣха тѣкмо обратни—почти всички народи се събудиха и отъ тогава развойтъ на Австро-Унгарската монархия решително трѣгна по съвсемъ другъ пѣтъ, въпрѣки изумителната енергия на революционера отъ висотата на императорския тронъ. Какъвъ богатъ и ползеенъ примѣръ представя за младотурцитѣ австрийската история, особено десетгодишната дейностъ на императора-революционеръ! Тѣ биха научили много нѣщо и отъ безплодната германизаторска политика на Бисмарка въ Полша. Тѣ биха видѣли, че изумителниятъ умъ и стоманената воля на желѣзния канцлеръ останаха безсилни предъ всесилния исторически процесъ къмъ национално самосъзнание и самоопредѣление.

Какъ се създава отъ нѣколко народи една нация въ политическо отношение, за това може да

послужи като моделъ Швейцария. Швейцарската нация, като политическа единица, е сглобена отъ три народи: французи, нѣмци и италианци; тѣ се чувствуватъ политически и морално обединени. Но Швейцария е съставена отъ културно автономни народи и области, които се самоуправляватъ. Никой народъ тамъ не се стреми да погълне и да тълчи останалитѣ, нито пъкъ да има хегемонията надъ другитѣ. Тамъ, както индивидитѣ, така и народитѣ сж равноправни. Областитѣ да се самоуправляватъ и отдѣлнитѣ народи културно свободно да се развиватъ въз основа на майчиния имъ езикъ, ето върховниятъ държавенъ интересъ за швейцарскитѣ политически мѣже. Безспорно, у насъ не може да става даже въпросъ за швейцарскитѣ републикански порядки; у насъ, особено у турцитѣ, монархическата традиция е силна. Ние говоримъ за самоуправление и културно самоопредѣление на народитѣ въ една ограничена монархия, а това е съвмѣстимо съ навигитѣ, традицитѣ и понятията на народитѣ въ нашата империя.

Въ етнически пѣстритѣ като Турция държави, следъ събуждането на отдѣлнитѣ народи остава само единъ способъ за създаването на една-единна нация въ политически смисълъ на думата — да бждатъ изравнени народитѣ, езицитѣ и религиитѣ. Това се налага отъ добре разбирания държавенъ резонъ. Обаче, младотурцитѣ съвсемъ игнориратъ тая назрѣла нужда. Тѣ вървятъ по стѣпките на Йосифъ П. Най-силно и най-прѣсно доказателство за това е членъ четвърти отъ „закона за сдружаванията“*, който показва ясно колко погрѣшни и превратни сж въ мѣродавнитѣ турски кръгове понятията за държавния интересъ.

Законътъ противъ политико-националнитѣ групировки

* По силата на този членъ се разтурваха политико-националнитѣ сдружения въ цѣла Турция.

е гласуванъ въ името на държавния резонъ. Ние мислимъ, че сегашниятъ исторически моментъ въ империята е моментъ на окончателно национално оформяване, национално кристализиране на отдѣлнитъ народи. Тоя процесъ бѣ почналъ презъ стария режимъ; той и сега продължава съ неудържима сила и енергия и днесъ вече нищо не е въ състояние да го спре. Ето защо политико-националнитъ сдружавания, като прояви на тоя процесъ, сж естествени, неотразими, фатални. Забранени да сществуваъ легално, тѣ ще се организиратъ на конспиративни начала. Законътъ противъ политико-националнитъ групировки е законъ и противъ държавния интересъ. Представителитъ на държавата трѣбва да се съобразятъ съ всесилния исторически процесъ, съ сегашния исторически моментъ.

Националнитъ сдружавания въ империята сж създадени, отъ друга страна, за извоюване на пълно фактическо равенство. Наистина, конституцията прокламира равенство на гражданитъ, но това равенство е въ нѣкои отношения привидно, фиктивно. То е претърпѣло две пречупвания: едно въ самата конституция, друго въ практиката. Конституцията признава равенство на гражданитъ предъ задълженията, но тя не узаконява пълното равенство на правата. Тя не цени еднакво народитъ и религиитъ. Тя провъзгласява равенството на отвлѣчени, абстрактни сщества, а не на конкретния, живъ човѣкъ: гърка, арменецъ, албанецъ, българина, турчина и пр.; нито пъкъ на православния, католика, мюсюлманина, евреина и пр. Тя прокламира равенство на отоманитъ, терминътъ, който обикновено се идентифицира съ турцитъ и подъ който само за маскиране на действителността се подвеждатъ всички народи на империята. Ето защо конституцията не признава официално право на сществуване за езицитъ: всички народи въ своитъ отношения съ държавата сж длъжни да си служатъ съ тур-

ски езикъ. Равенство между езицитѣ не съществува. Значи народитѣ не сж равноценни за държавата. А всѣки човѣкъ принадлежи на известенъ народъ. Щомъ народитѣ не се ценятъ еднакво отъ държавата, не съществува равенство и между хората отъ разнитѣ нации. Следователно, конституцията узаконява привилегированото положение на турцитѣ.

Възползувани отъ неравенството на езицитѣ, нѣкои младотурски шовинисти замислюватъ да посегнатъ на националнитѣ нетурски училища. Това ще бжде новъ атентатъ противъ елементарнитѣ права, гарантирани даже презъ стария режимъ, новъ ударъ противъ наченкитѣ на равенство въ Млада Турция.

Сжщото може да се каже и за държавната религия. Конституцията признава една официална религия. Нѣщо повече, тя запазва до известна степенъ стария теократиченъ строй. За това категорично говори присжствието на шехъ-юлъ исляма въ министерския съветъ и, отъ друга страна, фактътъ, че конституцията е ограничена отъ Шерията. Значи, религиитѣ не сж равноценни за държавата. Следователно, конституцията не узаконява и равенството между хората отъ разнитѣ вѣроизповѣдания. Само когато държавата стане свѣтска, тогава ще се възцари пълно равенство и въ отоманската империя.

Ако погледнемъ сега на действителността, ще видимъ и второто пречупване на узаконеното отъ конституцията равенство. Почти цѣлата администрация въ империята е въ рѣцетѣ на мюсюлманитѣ. Немохамедайскитѣ народи сж почти изключени отъ държавнитѣ длѣжности. Тукъ не е въпросъ само да се даде прехрана на частъ отъ интелигенцията на нетурскитѣ народи, а се касае за равномерното разпредѣление на богатата, които дава конституционното управление, и главно за еднаквото прилагане на законитѣ спрямо всички народи. Само една адми-

нистрация съставена отъ всички елементи ще може да гарантира известно равенство между гражданитѣ. Само тогава законитѣ ще се прилагатъ безпристрастно къмъ всички. Една администрация изключително мохамеданска винаги ще гледа на мюсюлманитѣ като на привилегирани и ще ги покровителствува.

Тъкмо за извоюване на пълно и фактическо равенство сж създадени националнитѣ групировки. А съвременната държава може да се радва на вътрешенъ миръ и външна мощъ, само когато правното положение на гражданитѣ е еднакво.

Ето защо парламентътъ, вмѣсто да гласува членъ четвърти отъ „закона за сдружаванията“, трѣбваше въ интереса на държавата да узакони и наложи пълното равенство на гражданитѣ и тогава, следъ завършването на процеса на национално самоопредѣление щѣха да изчезнатъ всичкитѣ национални групировки и вмѣсто тѣхъ да се появятъ чисто политически и класови партии.

Прочее, въ името на държавния резонъ трѣбва да се прекрати опасната великотурска политика.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
9 и 12 септември 1909 г., бр. бр. 58 и 59)

СЪСЛОВНО И РАСОВО ГОСПОДСТВО

Следъ младотурския превратъ начело на държавната трапеца удобно пакъ се настаниха, както и по-рано, редомъ съ висшитѣ бюрократи, цивилни и военни, благороднитѣ по кръвъ, едритѣ земевладѣлци — беговетѣ. И тритѣ категории — беговетѣ, висшитѣ военни и цивилни бюрократи — сж клонове отъ единъ и сжщъ дънеръ. — Тѣ сж наследници на старата поземлена феодална ари-

стокрация, въ тѣхнитѣ жили тече благородната кръвъ на иѣкогашнитѣ областни властелини. Около тѣхъ се прилепи и новата турска и мохамеданска парична аристокрация. Днесъ, вмѣсто Хамидъ и неговата камарила, беговетѣ направляватъ срѣдъ подводни камъни и бури държавния корабъ, тѣ даватъ тонъ на вътрешната и външна политика, тѣ сж ядката, около която ще се кристализира отоманската нация.

Тѣ сж навредъ. Съ неголѣми изключения, тѣ образуватъ кадритѣ, пълнятъ редоветѣ на всесилния комитетъ „Итихадъ ве тереки“ неотговорниятъ господарь, който продължава да дирижира иззадъ кулиситѣ. Заедно съ представителитѣ на другата турска аристокрация — мохамеданското висше духовенство, тѣ образуватъ подавяващо мнозинство въ камарата, тѣ сж въ сената, тѣхното несъкруσιμο гнѣздо; тѣ гласуватъ консервативнитѣ мѣроприятия предназначени да запазятъ фактически имъ привилегии; тѣ предлагатъ всичкитѣ агресивни, стѣснителни законопроекти насочени противъ нетурскитѣ народи, за да ги обезличатъ. Държавниятъ съветъ е тѣхно прибѣжище за старини. Тѣ сж министри, валии, висши сждебни магистрати, дипломатически представители въ чужбина. Армията е подъ тѣхния патронажъ, подъ тѣхната команда. Главно въ тѣхни рѣце сж изпълнителната, законодателната и сждебната власти. Съ една речъ, тѣ се разпореждатъ като у дома си съ цѣлата държавна машина, тѣ сж въ Империята все и вся.

Въ сжщностъ, подъ красивия модеренъ етикетъ конституционна държава хамидовата абсолютна монархия се е превърнала едва ли не въ една бегска олигархия, въ една юнкерска Турция, въ пруския смисълъ на думата. Сега бегското съсловие е почти пълненъ господарь надъ сждбинитѣ на една обширна империя. Фактически то днесъ наново доби, подъ формата на конституционно

управление, старитѣ политически преимущества, нѣкогашната си властъ, посредствомъ която ще се стреми да запази своитѣ социални привилегии, своето господство надъ оголѣлото чифлигарско население.

Бегството сѣщо представлява турското обществено мнение. Печатътъ, турскиятъ печатъ е въ неговитѣ рѣце, подъ пълното негово влияние. Той възпѣва сегашния редъ на нѣщата изгоденъ за една шепа хора, за едно съсловие. Той издига тѣсно съсловнитѣ интереси въ общодържавни, въ общонационални.

Когато мѣродавнитѣ кръгове въ Турция говорятъ за държавенъ интересъ, за благо на „нацията“, тѣ често, съзнателно или не, отождествяватъ държавата съ своето съсловие или пъкъ съ своето племе. И действително, тѣ правятъ нѣкои отстъпки на своитѣ бедни сънародници и едновѣрци. Тѣ имъ хвърлятъ трохитѣ отъ богатата държавна трапеза; следъ пирове тѣ имъ даватъ остатъка отъ сготвената храна. Защото на тѣхнитѣ щикове се крепятъ фактическитѣ бегски привилегии и преимущества.

После, за да запазятъ своето фактическо владичество, тѣ си служатъ и съ държавната машина, надъ която сѣ почти пълновластни господари и която е една мощна сила въ рѣцетѣ на тѣхното съсловие. Така, на примѣръ, посредствомъ държавната властъ тѣ заселватъ мухаджири и тѣкмо въ мѣста, дето населението е най-гъсто и дето чифлигаритѣ тѣнатъ въ мизерия, защото грамадната частъ отъ земитѣ сѣ въ рѣцетѣ на беговетѣ. Тая мѣрка говори категорично, че управляващитѣ кръгове се стараятъ на всѣка цена да задържатъ своето съсловно и племенно владичество. Тѣ ще отстъпятъ само подъ общия координиранъ натискъ на потиснатитѣ демократически сили, подъ съгласувания напоръ на онеправданитѣ нации. Ето въ общи черти какъ е организирано

у насъ съсловното и расово господство. Кръвната, духовната и новата мохамеданска парична аристокрация, съ една дума, бегството се ползува съ ядката на расовото владичество, а на турското бедно население и на частъ отъ мохамеданското оставатъ люспитѣ, ниспитѣ служби. Тѣ задоволяватъ неговитѣ още първобитни нужди и го привързватъ къмъ бегското съсловие, следствие религиозната общность и еднаквостта на традициитѣ и възгледитѣ.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
23 септември 1909 год., бр. 62)

ЧЕТНИШКИЯТЪ ПРИЗРАКЪ

Турскиятъ печатъ бие тревога. Съ единъ нервень, почти истеричень гласъ той вика: български чети навлизатъ отъ съседното царство, правителството нека бди! Да разрушимъ кошера, чиито пчели искатъ да ни ужиятъ, провиква се Исмаилъ Хаки въ колонитѣ на „Танинъ“. Да опожаримъ мѣстата, които служатъ за гнѣздо на разбойничеството, добавя „Земанъ“. Нека отмѣстимъ на злосторницитѣ-смутители, нека накажемъ примѣрно тѣхнитѣ сподвижници тукъ, въ страната. Ето общиятъ повикъ на турския печатъ.

Огоманското правителство е въ недоумение, то се колебае, то е нерешително. То ту се заканва, че ще приложи по административень редъ закона противъ четитѣ, който, ако влѣзе въ сила, ще изгори юргана заради бълхата; ту го отлага въ най-строгитѣ му драконовски постановления; ту пъкъ наново изцѣло го възприема...

Ние сжщо сме въ пълно недоумение и неведение; плахо, съ растяща тревога ние се питаме: коя е тая престжлна дѣсница, която организира отгаткъ Рила нови

чети и която се стреми да тласне нашето население, въпрѣки неговата воля, къмъ нови безумни борби? Кои сж тия мрачни герои, които, при днешната относителна свобода, искатъ фактически да погребатъ заедно съ себе новия режимъ, да одушатъ наченките на правовъ редъ въ европейската частъ на Империята? Кои сж тѣ, що желаятъ пакъ да облѣятъ въ кърви нашата изстрадала страна? Всичко това за насъ е загадка.

Обаче, свѣтътъ, а заедно съ него и отоманскитѣ българи има кого да държатъ морално отговоренъ — българското конституционно правителство. Защото, по думитѣ на турския печатъ, който, въпрѣки опроверженията, настоява на това, въ предѣлитѣ на Царството, въ неговата територия се вербуватъ размирниците и се формиратъ четитѣ. Българското правителство трѣбва, то е длъжно да тури всѣкиго на мѣстото и да открие виновниците за новитѣ четнишки нахлувания; то трѣбва да разтури гнѣздото на тия самозвани освободители и да ги подведе подъ отговорностъ. Това се налага повелително отъ нашитѣ национални интереси, отъ международнитѣ задължения и международното право.

Защото тъкмо сега, следъ провъзгласяването на новия режимъ въ Турция се създадоха първичнитѣ, елементарнитѣ условия за нашето национално развитие. Действително, управниците предприематъ редъ стѣснителни мѣрки, но ние имаме още легални срѣдства за борба. Затова всѣка подземна дейностъ, всѣко нелегално проявление е безумно, даже престъпно, понеже ще погребее сжществуващитѣ елементарни свободи и права.

Но официална България има сжщитѣ задължения спрямо Турция и като държава. Тя е длъжна да не позволява на разни луди глави, които живѣятъ на нейна територия, да нарушаватъ спокойствието на съседката ѝ и да прѣчатъ на правилното развитие на новия ѝ режимъ. Ни-

кой нѣма право да се намѣсва въ вѣтрешнитѣ работи на чужда дѣржава, особено когато тя се опитва да трѣгне въ пѣтя на прогреса.

Обаче, това е само едната страна на въпроса, а той има и своята опака страна, върху която турският печатъ почти нѣмѣе.

Оттоманското правителство трѣбва да прекрати своята стѣснителна политика: нека то тури край на приомитѣ завещани отъ стария режимъ; нека се откаже отъ новия младотурски курсъ, който въ нѣкои отношения е тѣсно националистиченъ. Съ тая решителна стѣпка Млада Турция окончателно ще привѣрже къмъ себе онеправданитѣ нации. Отъ друга страна, нашето правителство трѣбва да вземе мѣрки за подобрене горчивата участъ на селското, особено на чифлигарското население. На парламента повелително се налагатъ редъ законодателни мѣроприятия, първо отъ които е урегулиране отношенията между чифлигари и чифликсайбии — мѣроприятия, които да подобратъ окаяното състояние на селяка. Тогава ще сж излишни всѣкакви изключителни закони. Тогава самото население ще преследва престѣпнитѣ агитатори, които идатъ отъ страни, за да сѣятъ размирици и мѣтежи.

„Тогава селянинътъ, който отбира само отъ очевидното, осезателното, както се изразява „Танинъ“, веднага ще схване разликата между стария и новия режимъ и ще почита още повече конституционното правителство“...

Тогава ония, що сѣятъ мѣтежи и бури, ще пожънатъ вѣтрове.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
30 септември 1909 г., бр. 64)

ПРАВОВА ИЛИ ПОЛИЦЕЙСКА ТУРЦИЯ?

Обискитѣ на тукашната гара продължаватъ. Пжтници българи безразборно се претърсватъ, интимнитѣ имъ писма се четатъ, портфейлитѣ имъ зорко се преглеждатъ, смѣткитѣ и търговскитѣ имъ сдѣлки отъ полицията се знаятъ.

Въ града сжщата картина въ по-малкъ размѣръ. Българи търговци дошли отъ провинцията, като престојни типове се дигатъ отъ кафенетата и се влачатъ по участъцитѣ, за да се обискиратъ внимателно. Пакъ сжщото четене на кореспонденцията, преглеждане на смѣткитѣ имъ и ровене въ личнитѣ имъ работи, въ интимния животъ на хората.

Винаги това комично закононарушение, колкото смѣшно, толкова и обидно за гражданитѣ, свършва съ традиционното турско извинение: „Афъ едерсѣнъ, чорбаджи, янлышъ олди“.

Имайки предъ очи тия грозни факти, които сж въ флагрантно противоречие съ конституцията, които нарушаватъ единъ принципъ осветенъ отъ нашия основенъ законъ — тайната на кореспонденцията, ние съ безпокойство се питаме: въ правова държава ли живѣемъ или въ полицейска, дето органитѣ на полицията стоятъ надъ законитѣ? Суспендирана ли е конституцията и отъ кого? Тоя тревоженъ въпросъ ни се налага толкозъ повече, защото се касае не само за тайната на кореспонденцията, а и защото съ разтакането на гражданитѣ по участъцитѣ се нарушава основното начало на всѣкакъвъ правовъ порядъкъ — нарушава се индивидуалната неприкосновеностъ и сигурностъ на гражданитѣ. А тамъ, дето нѣма гаранция за индивидуалнитѣ, за гражданскитѣ свободи, тамъ не може да става дума за правовъ редъ, за

конституция. Гражданитѣ въ една деспотическа страна, въ една държава, дето царува административенъ произволъ и дето сж въ ходъ полицейскитѣ насилия, се борятъ за политически права, за представителни учреждения и парламентъ, за изборни права, тъкмо за да гарантиратъ личнитѣ свободи. Конституционното и парламентарно управление е срѣдство, а не цель. То е срѣдство, начинъ за осигуряване на личната свобода, на човѣшката неприкосновеностъ, а въ една конституционна държава, дето се тъпчатъ свободитѣ на гражданитѣ, дето полицията е пълновластенъ господаръ, тамъ конституцията е едно излишно украшение, съ което само се маскиратъ административнитѣ и полицейски капризи и беззакония. Такава страна, макаръ и да е украсена на своя фасадъ съ хубавъ конституционенъ етикетъ, си остава чисто и просто една полицейска държава, една държава, дето администрацията е всесилна, дето полицейскитѣ органи стоятъ надъ законитѣ на страната.

Ако е така и у насъ, тогава въ името на какво младотурцитѣ събориха и премахнаха хамидовия режимъ? За да смѣнятъ деспотическия произволъ и беззакония на необуздания тиранъ съ своитѣ ли? Не. Млада Турция провъзгласи единъ правовъ режимъ, тя обеща гаранции за личната свобода и неприкосновеностъ, тя, отъ висотата на парламентската трибуна прокламира тайната на кореспонденцията; тя, съ една речъ, обеща единъ отомански Хабеасъ корпусъ.

Днесъ, когато полицията газии тия права и свободи, когато тя превръща нашата правова държава въ полицейска, когато фактически тя суспендира конституционнитѣ гаранции за личната свобода и неприкосновеностъ, шефъ на полицията е видниятъ младотурчинъ Талатъ бей. У насъ още не е изгаснала вѣрвата въ Нова Турция, ние още вѣрваме въ либерали като министра на вжт-

решнитѣ работи, още се надѣваме на младотурския либерализъмъ. Затова ще чакаме отъ Талатъ бей, шефа на полицията, да постави на мѣстото имъ своитѣ подчинени органи, да имъ посочи тѣхнитѣ длѣжности и права и да ги застави да съблюдаватъ, както основнитѣ, така и обикновенитѣ закони на тая страна. Защото младотурцитѣ взеха въ свои рѣце кормилото на държавния корабъ преди всичко въ името на личната свобода и неприкосновеностъ.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
21 октомврий 1909 г., бр. 70)

КУЛТУРНА РЕАКЦИЯ

Озлобени до умопомрачение, скудоумнитѣ и безъ това санданисти продаватъ за тридесетъ сребърника скжпитѣ наченки на нашата бждеща културна автономия. Снабдени съ пари отъ правителството, тѣ въ своето умопомрачение вършатъ дѣлото на тѣсногрѣдитѣ турски шовинисти, реализиратъ галения имъ, но реакционенъ блѣнъ за удушването на нетурскитѣ национални култури, вливатъ вода въ пантурската воденица. Тия орждия на културното мракобѣсие предаватъ нашитѣ училища въ рѣцетѣ на меарифа, институтъ, който съ течение на времето ще назначава за учители свои креатури и тѣ ще пресаждатъ въ крѣхкитѣ души на децата турскитѣ шовинистични идеали.

Курдисалъ се въ единъ неврокопски ханъ, самиятъ Сандански уволнява, назначава и премѣства учителитѣ въ тоя край. Отъ името на турскитѣ училищни власти той имъ опредѣля заплатитѣ, раздава имъ пари и заповѣдва на учителитѣ да ставатъ меарифски. Тоя убогъ до тж-

постъ човѣкъ не може да съзре, че е изпадналъ въ ролята на черносотникъ. Защото съ предаването на нашето училищно дѣло въ ръцетѣ на правителството ние ще трѣбва да се върнемъ цѣлъ вѣкъ назадъ само докато ни застигнатъ турцитѣ. Поразителното, нѣщо повече — изумителното е, че това антикултурно и мракобѣсно начинание се върши отъ хора, които искатъ да минаватъ, които се перчатъ като представители на демокрацията и просвѣтата, като пионери на културата и напредъка. Обаче, ние не можемъ да ги сждимъ по тѣхнитѣ думи и излияния, а по дейността и работата. Защото Сандански по-рано заявяваше, че той ще се бори за временното запазване привилегиитѣ на Екзархията, а днесъ, следъ три месеца самъ продава тия привилегии, щитъ за нашето национално развитие при днешнитѣ условия. Отъ това гледище ние не можемъ да наречемъ дейността на Сандански въ Сѣрско, освенъ съ термина културна реакция, а нейнитѣ орждия — червени мракобѣсници.

Правителството върши едно грозно беззаконие, то тъпчи конституцията, въ която изрично е казано, че църковно-училищнитѣ привилегии на разнитѣ нации се запазватъ. Е добре, ирадето отъ 1894 г. отстъпва на Екзархията сжщитѣ училищни права, съ каквито се ползватъ и патриаршиитѣ. Нашитѣ църковно-училищни власти иматъ неотемлимото право да назначаватъ и уволняватъ своитѣ подведомствени учители. Отмѣнено ли е това ираде? Не, то е въ сила и днесъ. Членътъ въ конституцията относително привилегиитѣ го осветява и санкционира, той му дава сила на законъ презъ новия режимъ. Правителството съ незачитането на ирадето гази конституцията, то произволничи. Обаче, беззаконието е двойно и отговорността е толкова по-голѣма, защото властта, вмѣсто сама да наруши закона, ако е необходимо, си служи съ неотговорни лица, тя мълчаливо търпи тъпче-

нето на законитѣ и на самата конституция отъ санданитѣ. Фактъ за отбелязване е, че това престѣпно посегателство надъ нашитѣ училищни права става въ сжщото време, когато отъ всички мѣродавни фактори въ Турция се заявява, че църковно-училищнитѣ привилегии на гръцката патриаршия ще се запазятъ. И действително до сега тѣ сж запазени. Турското правителство почва съ отнимането на най-нищожнитѣ привилегии на българския народъ. То захваща тъкмо отъ тамъ, дето трѣбва да свърши. Вмѣсто да се унищожатъ преди всичко привилегиитѣ и преимуществата на турското племе, които сж много и обширни, то почва съ най-елементарнитѣ права на нашия народъ. А това става, понеже се намѣриха наши сънародници, които въ своето безумие и кжсогледство ставатъ орждие за нашето културно робство и то презъ единъ конституционенъ режимъ. Ние сме за премахването привилегиитѣ на всичкитѣ нации и религии, но при пълното имъ изравняване и при равноценността на езицитѣ. А за постигането на това главното условие е културната автономия на отдѣлнитѣ народи. Нашитѣ чисто училищни привилегии сж зародишъ на бждещата ни културна самостоятелностъ. Уреждането на просвѣтителното дѣло отъ самитѣ народи, пропорционалното разпредѣление между разнитѣ народи бюджета на народната просвѣта — това е то културна автономия. Правителството и неговитѣ орждия, които отсичатъ слабитѣ корени на днешното училищно самоуправление, сж културни реакционери още, защото културата се развива възъ основа на майчиния езикъ, а замислитѣ на младотурцитѣ противъ нетурскитѣ езици сж добре познати. Тѣ съ течение на времето ще се опитатъ да наложатъ своя езикъ като единственъ или главенъ въ всички училища.

Следъ всичко това ние се питаме съ тревога, какво

правятъ нашитѣ училищни власти въ тия тежки моменти, когато се заплашва нашето учебно дѣло, когато се отниматъ скъпнитѣ плодове, рожба на дълги епични борби? При първото посегателство върху привилегиитѣ на гърцитѣ патриаршията издигна страшенъ викъ, предъ който се сепнаха похитителитѣ на гръцкитѣ културно-политически привилегии. Какво прави Екзархията сега, когато се виятъ грозни облаци надъ българската култура въ Империята, когато дръзко се посѣга върху нашитѣ училища? Отоманскитѣ българи нетърпеливо и съ напрежение очакватъ освѣтление и по тоя важенъ и тревоженъ въпросъ.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
14 ноемврий 1909 г., бр. 77)

КАКВО ПРАВИ ЕКЗАРХИЯТА?

Днесъ, когато властѣта, зашеметена отъ великотурския хашишъ, престѣпно слага прѣко или косвено унищожителна дѣсница върху нашитѣ училищни правдини, ние съ безпокойство плахо поставяме горното питане. Сжщиятъ тревоженъ въпросъ се издига и отправя отъ хиляди български гърла въ тая страна. Отъ всѣкжде тревожно-изпитателнитѣ погледи сж насочени къмъ нашитѣ мѣродавни училищни кржгове. Отговоръ нѣма отъ никжде. Екзархийскитѣ сфери и до сега нѣмѣятъ. Ето защо тревогата се превръща въ страхъ. И едно ужасно съмнение гризе и терзас нашия духъ. Предъ българската обществена мисль се изпрѣчва другъ по-грозенъ проблемъ. Нашата Екзархия, рожба на епични борби и изразъ на народното желание, издига ли се на нуждната висота въ днешнитѣ тежки моменти? Ще смогне ли тя да защити нашитѣ неотемлими училищни права? Продължава ли тя, както нѣкога, да е буденъ стражъ надъ нашитѣ национални

интереси? Отъ никъде свѣтлина, отъ никъде ответъ. Въмѣсто отговоръ, ехото само повтаря сжщитѣ ужасни въпроси. Македонскитѣ българи сж въ пълно неведение върху тоя жизненъ за нашия народъ въпросъ.

Отговорността за тия адски съмнения пада върху самата Екзархия. Тя трѣбваше, тя бѣ длѣжна да освѣтли народа върху тия мжчителни въпроси. Тя веднага трѣбваше да пресуши източникитѣ на всѣко съмнение. Казваме тя бѣ длѣжна, защото безумнитѣ посегателства на правителството засѣгатъ въ сърдцето всички отомански българи, младата българска култура. Излишна и никому ненужна е всѣка таинственостъ по капитални проблеми като ме а р и ф с к и я *). Напротивъ, въ интереса на нашата културна автономия е, възраженията и протеститѣ отъ страна на Екзархията да сж достояние на цѣлия народъ; тѣ трѣбва да се знаятъ отъ всички българи, за да е възможна навременната и ефикасна помощъ и подкрепа отъ цѣлия народъ. Следъ като се намѣримъ предъ единъ свършенъ фактъ, следъ като правителството похити нашитѣ старинни права, тогава ще е много по-трудно тѣ да се извоюватъ наново, отколкото да се запазятъ днесъ непожтнати. Нападението е винаги много по-мжчно, отколкото отбраната. Това е елементарно стратегическо правило.

Въ Екзархията трѣбва да отвикнатъ отъ старитѣ методи и прийоми. Тѣ трѣбва да се откажатъ отъ нѣкогашния си навикъ сами да сж вершители судебъ, не защото народътъ ще имъ завижда на лавровитѣ вѣщи следъ победата, а защото голѣма е опасността, че сами безъ подкрепа ще изгубятъ борбата. Нашето културно

*) Младотурцитѣ се опитаха да посегнатъ върху автономията на българскитѣ училища, като ги подчинятъ на строгъ и изключителенъ надзоръ на държавната власть и нагодятъ програмитѣ имъ по свои разбирания.

дѣло е турено на карта и ние ще трѣбва да напругнемъ всички сили, за да го спасимъ.

Не за луксъ се искатъ демократични реформи въ Екзархията, а тъкмо за подобни тежки моменти, презъ които всички сили на отоманскитѣ българи да се концентриратъ и колективната мисль да направлява, било отбраната на придобититѣ права, било извоюването на новъ просторъ, необходимъ за нашето национално развитие, както водата за рибата, както въздуха за хората.

Твърде рисковано е двубоятъ да се ограничи само съ такрири и словесни протести. Турското правителство, както винаги, ще обещава златни планини, а подземно ще следва своя пъкленъ планъ, бавно и безмѣлвно ще конфискува нашитѣ скъпи училищни правдини, тайно ще разорява огнищата и източниците на нашата просвѣта. Затова тоя двубой за защита на нашата невръстна национална култура трѣбва да се води съ всички легални срѣдства и по всички линии. Ако силата вземе връхъ надъ свещенитѣ права, тогава отговорността за последствията ще падне върху турскитѣ шовинисти, които се стремятъ да изгасятъ всички свѣтилници въ тая страна, освенъ турско-ислямския. Тогава никой нѣма да счита и Екзархията отговорна за станалото.

Най-сетне, нека знаятъ екзархийскитѣ кржгове, че училищнитѣ произволи и вилнения на санданиститѣ въ Сѣрско сж отчасти безумна реакция на запазената и до днесъ клерикална олигархия въ нашето културно дѣло.

(в. „Отечество“ — Солунъ,
18 ноемврий 1909 г., бр. 78)

СБЛИЖЕНИЕТО НА БАЛКАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ

Вжтрешната политика на нашите правителства не е стабилна, постоянна, както въ други конституционни страни. Тя не се вдъхновява винаги отъ едни и сщи начала. Напротивъ, тя е колеблива, тя е рѣзко промѣнлива. Тя се влияе твърде много, почти както презъ стария режимъ, отъ международните отношения, отъ външната политика, особено отъ настроението на балканските държави спрямо Империята. Ако отношенията на Турция съ нѣкоя отъ съседките сж обтегнати или лоши, това чувствително се отразява върху вжтрешната политика у насъ. Това е, защото балканските държавици иматъ свои сънародници въ нашата страна и затова, че ржководителите на турската политика, въпреки възпѣваното отъ тѣхъ отоманско братство, не правятъ голѣма разлика между своите съграждани и чуждите поданици, които принадлежатъ на единъ и сщъ народъ.

А международните отношения на Балканите сж така колебливи, така непостоянни, цото ние сме заставени да опитваме ту меда, ту жилото; да ни третиратъ ту като граждани, ту като чужденци и неприятели. България ли се провъзгласява независима, криви сж македонските българи, тѣ плащатъ масрафа; вмѣсто на магарето, нека ни бжде простено за израза, ударите се сипятъ върху самара. Критяните ли се вълнуватъ за присъединението на острова къмъ кралството, неприязненото настроение на властите се излива върху главите на отоманските гърци.

Ето, преди всичко, защо посрѣщаме съ радостъ всѣки опитъ за искрено сближение на балканските държави съ Турция. Като оставимъ настрана далечните последици на едно сегашно сближение — изгледите за единъ

мощентъ сѣюзъ на Балканитѣ, който по фатална необходимостъ ще е решително начало на толкова желаното единство на нациитѣ въ нашата държава и което ще тури край на хищническитѣ домогвания на нѣкои велики държави — като оставимъ настрана, казваме, всичко това, ние ще се задоволимъ да изтъкнемъ, че едно просто и трайно сближение ще промѣни коренно колебливата вътрешна турска политика. Тя ще стане последователна, стабилна, довѣрчива къмъ нетурскитѣ народи въ Империята и ще се вдѣхновява отъ принципитѣ на равенството и справедливостта. Тогава, вѣроятно, ние нѣма да се излагаме последователно ту на цѣлѣвки, ту на преследвания отъ страна на властитѣ. Защото приятелскитѣ връзки на балканскитѣ държави съ Турция ще сж постоянни.

Подобно разрешение на постояннитѣ балкански кризи, подъ тежестта на които живѣе културниятъ свѣтъ и които ние изпитваме на собствената си кожа, ще задоволи много отъ непосредствено заинтересуванитѣ страни. Това ще спомогне за закрепването на конституционния режимъ у насъ, за запазването цѣлостта на Империята. Обаче, само при едно условие: ако мѣродавнитѣ турски крѣгове сж решени да отидатъ до край въ прилагането на провъзгласенитѣ отъ конституцията принципи, въ изравняването на нациитѣ и въ задоволяването на назрѣлитѣ мѣстни нужди.

Такъвъ щастливъ изходъ ще задоволи и сѣседнитѣ балкански държави, понеже ще гарантира териториялната и културно-икономическата имъ независимостъ отъ дрѣзкитѣ посегателства на нѣкои велики държави. Отъ друга страна, тѣ ще сж доволни, тъй като тѣхнитѣ сѣнародници въ Турция ще се радватъ на свобода и просторъ за културенъ развой.

Най-после, подобенъ изходъ ще осигури всеобщия

миръ, тъй често заплашванъ отъ усложненията на нашия Изтокъ.

Ето съ тия надежди ние посрѣщаме посещението на балканскитѣ държавни глави въ Цариградъ. Нѣма ли да бждатъ разбити и тия наши надежди? Близкото бждеще ще покаже.

(в. „Родина“ — Солунъ,
5 мартъ 1910 год., бр. 3)

НАЦИОНАЛНИЯТЪ ВЪПРОСЪ ВЪ ТУРЦИЯ

Централниятъ проблемъ, който властно и съ непреодолима сила се изпрѣчва предъ Млада Турция и който представя за нея — нека бждемъ искрени — въпросъ за смъртъ или животъ, е националниятъ. Положението на разнитѣ етнически групи въ империята, тѣхнитѣ права като колективни единици, тѣхниятъ стремежъ къмъ национална равноправност и равноценност на езицитѣ имъ — ето най-животрептущиятъ и сждбоносенъ проблемъ, на който ще се натъква постоянно Турция и който неотразимо, фатално ще се изострюва, докато не бжде задоволително разрешенъ. Тоя палящъ и труденъ въпросъ ще постави рано или късно нашата държава предъ страшната и драматична хамлетовска дилема: да бжде или да не бжде. Нека не си затваряме очитѣ предъ действителността и предъ тенденциитѣ на общественото развитие, което вече ясно и рѣзко се очертава у насъ.

Видни младотурци болезнено съзнаватъ сждбоносното значение на националния въпросъ за империята. Това не трѣбва да имъ отричаме. Ето защо следъ провъзгласяването на конституцията тѣ излѣзоха съ своя отоманизъмъ, съ своята теория за единство на нациитѣ, за

да претяпятъ тоя остъръ въпросъ. Съ тъга, обаче, трѣбва да се изтъкне, че спасителната за Млада Турция отоманска идея бѣ едностранчиво възприета отъ ржководящитѣ турски кржгове и още по-едностранчиво прилагана. Една възвишена идея, едно високоблагородно начало бѣ турено въ услуга на турското племе за задоволяване на неговия ненаситенъ расовъ егоизъмъ. Обновителитѣ на Империята отождествяваха интереситѣ на отоманскитѣ народности, на широкия политически организъмъ съ интереситѣ на турското племе, като жертвуваха жизненитѣ права на първитѣ въ полза на второто. Това е най-фаталната грѣшка на младотурцизма, грѣшка, която още може да се поправи, стига да има желание.

Само съ едностранчивото и гибелно схващане на отоманизма може да се обясни дръзката и беззаконна борба, която е повело правителството противъ нетурскитѣ културни институти. Вмѣсто да разшири така нареченитѣ привилегии на разнитѣ общини, вмѣсто да ги разшири и видоизмѣни до пълно изравняване на нациитѣ, вмѣсто да отстъпи сжщитѣ права и на непривилегированитѣ народности, каквито сж напр. власитѣ и пр., вмѣсто това, правителството се опитва мълкомъ да ги отнеме и отъ привилегированитѣ. Върху това, което бѣ гарантирано отъ стария режимъ и което претяжияваше поне отчасти рѣзкото национално неравенство въ тая страна, върху него почнаха да слагать унищожителна дѣснаца. Ето смъртниятъ на младотурцизма грѣхъ чреватъ съ грозни последици. Това значи изравняване на нетурскитѣ народности въ тѣхното безправие и издигането надъ тѣхъ, като масло надъ вода, на турското племе, на неговата култура, неговия езикъ. Беззаконното посегателство ясно и реліефно очертава, какъ едностранчиво и егоистично схващатъ младотурцитѣ идеята за отоманското единство, какъ тѣ компрометиратъ

единъ спасителенъ за империята принципъ, една здрава ръководна нишка, по която трѣбваше да се направлява държавния корабъ, както морякътъ въ бурно море се направлява по своя компасъ. Когато за турскитѣ културни учреждения, за тѣхнитѣ училища и пр. се правятъ отъ държавата огромни жертви, когато за тѣхната издрѣжка се пилѣятъ срѣдства плащани отъ всички граждани, въ сѣщото време нетурскитѣ просвѣтителни институти безпощадно се преследватъ, макаръ че държавата не дава почти нищо за тѣхъ.

Що значи, напримѣръ, закриването отъ властѣта на християнскитѣ училища въ Дойранъ, само защото главнитѣ учители не сж дали на меарифа нѣкакви сведения, фактъ, който е осветенъ отъ досегашната практика и който е последица отъ „привилегиитѣ“: подобни сведения се даватъ отъ респективнитѣ общини. Това значи, че властѣта не признава отдѣлнитѣ националности, олицетворение на които за сега сж общинитѣ, а висши тѣхни представители духовнитѣ началници въ Цариградъ. Правителството признава само отомани, а отоманизма фактически идентифицира съ турцизма. Или що значи, напримѣръ, унищожаването на българския инспекторски институтъ? Всичко това говори ясно и категорично, че правителството се стреми да разстрои нетурскитѣ училища, да отнеме елементарната културна автономия на християнитѣ и косвено да имъ наложи турския езикъ, като застави бацитѣ да изпращатъ своитѣ деца въ държавнитѣ училища, дето се изучава главно официалниятъ езикъ.

Широкиятъ и спасителенъ за Турция отоманизъмъ предполага политическо единство и само политическо единство. Както гражданитѣ на Швейцария, напримѣръ, макаръ и да принадлежатъ на разни етнически и езикови групи, се считатъ политически обединени и образуватъ една швейцарска нация въ политическо отношение, така

трѣбва да бѣде, така е само възможно и въ Турция. Всички други домогвания на младотурцитѣ ще останатъ безплодни и рисковани. Широкиятъ отоманизъмъ трѣбва да спре до тукъ, до образуването на една нация въ политически смисълъ. Всѣко посегателство върху нетурскитѣ училища, върху нетурскитѣ езици, върху елементарната културна автономия на християнитѣ е не отоманизъмъ, а пантурцизъмъ. „Привилегиитѣ“, които сега само ослабватъ националното неравенство въ Турция, сж зародишъ за пълна културна автономия на нетурскитѣ народи; тѣ сж първата стѣпка къмъ широкия и възвишенъ отоманизъмъ, който предполага пълно национално равенство и равноценностъ на езицитѣ.

Но не само въ културната политика на младотурцитѣ се проявява едностранчивото и шовинистично схващане на отоманизма. Хвърлете единъ бѣгълъ погледъ върху всички отрасли на обществения животъ, върху цѣлата държавна организации, всѣду ще видите сжщата тенденция, всѣду се покровителствуватъ главно турцитѣ и само отчасти мохамеданитѣ, а останалитѣ народи сж пасомцитѣ на отоманската империя. Вземете изъ дейността на парламента, на примѣръ, закона за сдружаванията; въ него релефно ще видите пантурската тенденция.

Сжщо е и съ администрацията. Навсѣкжде сж насѣдали на държавната трапеза главно турци. А докато другитѣ народности въ Турция оставатъ непропорционално представени въ всички държавни учреждения, понятието равенство ще остане шумна, но шуплива дума. Защото само едни смѣсени държавни институти у насъ могатъ да създаватъ справедливи закони, които да не сж за едни майка, а за други мащеха; само една смѣсена администрация, въ която сж представени всички елементи, еднакво ще прилага законитѣ спрямо народноститѣ и отдѣлнитѣ индивиди.

Опорочването отъ младотурцитѣ на широкия отоманизъмъ създаде недоволство между гърци, арменци, българи, араби и пр. Тѣ съ това изостриха и ускориha националния въпросъ, който застрашава въ бъдеще да се разрази въ нови граждански борби. Желателно е младотурцитѣ да изоставятъ своитѣ шовинистични пантурски позиции, а потъпканитѣ народи трѣбва да не забравятъ, че днесъ е въ сила една конституция, която дава макаръ и ограничена възможность за легална борба.

(в. „Родина“ — Солунъ,
9 априлъ 1910 г., бр. 8)

МУХАДЖИРСКИЯТЪ ВЪПРОСЪ

Докато не се снабди съ земя нашето мѣстно чифлигарско население, докато не се удовлетворятъ неотложнитѣ въпиющи нужди на кореннитѣ граждани въ тая страна, до тогава мухаджирската политика на правителството ще е не само жестока, а и противоотоманска, нѣщо повече — провокаторска. Защото една държава не може, нѣма право да пилѣе плащанитѣ отъ гражданитѣ данъци въ ущърбъ на последнитѣ, за да облагодетелствува чужденци, каквито сж мухаджиритѣ. Преди всичко трѣбва да се задоволятъ назрѣлитѣ нужди на тия, върху плещитѣ на които лежатъ сега данъчното бreme и държавнитѣ тегоби. Върху това не може да сщществуватъ две мнения, това е ясно като бѣлъ день.

Обаче, съ тъга трѣбва да се констатира, че строителитѣ на Млада Турция не сподѣлятъ горното всеобщо мнение, че тѣ на другъ акълъ правятъ изметъ. Фактитѣ сж на лице: Преди една седмица на дневенъ редъ въ отоманската камара бѣше бюджетътъ на вътрешното мини-

стерство, въ който бюджетъ е предвидено едно грамадно перо за преселване на мохамедани отъ съседнитѣ държави. По тоя поводъ е взелъ думата неуморимиятъ български депутатъ г. Далчевъ. Въ своята силно аргументирана речъ той е изтъкналъ, че на нашитѣ чифлигари не само не се съдействува отъ правителството, за да се снабдятъ съ земя, а имъ се прѣчи. Нѣщо повече, той е изтъкналъ единъ по-грозенъ фактъ, а именно, че правителството изхвърля на улицата ония селяни-християни, които живѣятъ въ откупенитѣ за мухаджиритѣ чифлици. Великиятъ везиръ отговорилъ на Далчевитѣ възражения съ праздни обещания. Той заявилъ, че скоро западнитѣ събратя на нашитѣ чифлигари щѣли да имъ завиждатъ! Това сж голи фрази безъ реално значение.

Следъ неговата речъ народното представителство, което не е взело до сега почти никаква инициатива за подобренieto на горчивата участь на коренното чифлигарско население, което не е наложило и до днесъ на правителството поне единъ законъ, съ който да огради момцитѣ и изполичаритѣ отъ произволитѣ и безбожната експлоатация на едритѣ земевладѣлци, това народно представителство гласува исканитѣ суми за заселването на мухаджири.

Но не е само това. Сжщото мнозинство въ отоманската камара, което съ право енергично протестира противъ малтретирането на мюсюлманскитѣ депутати отъ гърцитѣ въ критското народно събрание, сжщото това мнозинство не допустна г. Далчева да възрази на великия везиръ, който „оборваше“ първата му речъ и защищаваше мухаджирската политика на своето правителство. Защо не се даде втори пжтъ думата на г. Далчевъ, който въ случая, както и по много други въпроси, изразява мнението на всички отомански българи, безъ разлика на партии? Защо мнозинството въ нашата камара има два разни

аршина, два критерия, когато се касае за тъккане правата на малцинството отъ него и отъ критскитъ гръцки депутати?

Мотивитъ на мухаджирската политика на правителството, колкото и изкусно да сж маскирани въ речта на великия везиръ, сж познати добре на всички ни. Хора съ по-малкъ политически тактъ и съ по-силенъ темпераментъ отъ Хакъ паша ги казаха открито, на всеуслишание. Апостолътъ на тая политика д-ръ Назимъ ги изложи неотдавна предъ редактора на „Журналъ дьо Салоникъ“. Ние мислимъ, че не е излишно да ги преповторимъ, особено днесъ, когато вече самото правителство явно взема върху себе си отговорността за преселването на мухаджиритъ.

„На другия день следъ прогласяването на конституцията, — казва д-ръ Назимъ, — не трѣбваше да съществува, освенъ една въроизповѣдна разлика и тази разлика трѣбваше да се проявява само въ Божинтѣ храмове. Вънъ отъ тѣзи свети мѣста, всички жители, мюсюлмани и немюсюлмани, трѣбваше да бждатъ отомани и нищо повече отъ това“.

Понеже тоя шовинистиченъ блѣнъ на д-ръ Назимъ, за когото не съществуватъ езикови, етнични и обичайни разлики, не се сбджналъ и — нека дадемъ нему думата — „виждайки, че разнитѣ елементи не сж на това мнение, ние почнахме да мислимъ, че ще стига да промѣнимъ числото на една отъ групитъ (на мюсюлманитъ, нали?), за да разрешимъ македонския въпросъ за благото на всички“.

Срѣдството за разрешаването на македонския въпросъ д-ръ Назимъ намира въ преселването на мохамедани.

Ето искреното и открито обяснение, ето мотивитъ на мухаджирската политика на младотурцитъ. Ние не можемъ да допуснемъ, че правителството прегръща тая

жестока политика по други съображения. Защото, ако сж други мотивитѣ, защо не се заселватъ тѣ въ мѣста, дето населението е много по-рѣдко и дето климатическитѣ условия сж приблизително както въ Македония?

Ако правителството се води отъ сжщитѣ съображения, отъ които се води и д-ръ Назимъ, макаръ че великиятъ везиръ е успѣлъ да ги прикрие, тогава има ли то право да апелира къмъ взаимната солидарность на отоманскитѣ народи, къмъ отоманското единство? Ние само поставяме тоя страшенъ въпросъ. Ние мислимъ, че християнскиятъ елементъ въ Македония заслужава по-друга участъ и по-голѣмо довѣрие. Тая неприязнь и това недовѣрие къмъ немюсюлманскитѣ народи не предвещаватъ нищо добро.

Недовѣрието трѣбва да престане. А първата крачка къмъ довѣрие спрямо християнскитѣ народи е прекратяването на мухаджирската политика. Това се налага повелително отъ възпѣваното съ патосъ отоманско единство.

(в. „Родина“ — София,
21 май 1910 год., бр. 13)

НЕОСЛАВЯНСКИЯТЪ СЪБОРЪ ВЪ СОФИЯ

Въ колонитѣ на „Родина“ ние сме имали случай и други пжтъ да говоримъ за голѣмото значение и важность на неославизма като културно течение. Голѣма часть отъ славянството живѣе въ държави, дето властѣта е въ ржцетѣ на неславянски племена. Последнитѣ, разполагайки съ държавната машина, упорито се стремятъ да обезличатъ, често да претопиятъ подчиненитѣ славянски народи, да имъ наложатъ своя езикъ и своята култура. Така е съ поляцитѣ въ Германия, съ нѣкои отъ

славянскитѣ народи въ Австро-Унгария и пр. Нуждата отъ морална взаимопомощъ, отъ взаимна подкрепа въ борбата за запазване на своя националенъ обликъ, тая нужда е откърмила неославянската идея.

Неославизмътъ е отъ голѣмо значение и за насъ славянитѣ, които живѣемъ въ предѣлитѣ на Отоманската империя, защото и нашата националностъ е заплашена отъ агресивния пантурцизъмъ, рожба на новия режимъ. А централната задача на новото славянско течение е именно да брани съ културни сръдства езика на славянитѣ и всичко, що ги отличава, що е характерно и що способствува за тѣхния напредъкъ, за създаване на особена национална култура — цененъ вкладъ въ общочовѣшкия прогресъ.

Първитѣ етапи на славянската солидарностъ, обаче, се отличаватъ рѣзко отъ тоя, който бѣ начертанъ преди две години въ Прага. По-рано, преди нѣколко десетки години славянската идея гонѣше не културни, а политически цели — обединението на славянството въ една държава подъ егидата на царска Русия. Но отъ тогава изтече много вода. Утопичното и противокултурно течение за политическо обединение на славянството — познато подъ прозвището панславизъмъ — трѣбваше да отстъпи мѣсто на неославизма. Тия две течения взаимно се изключватъ, едното отрича другото. Неославизмътъ, както го схващатъ неговитѣ най-видни представители, не преследва политически задачи. Той цели само да осигури условия за свободенъ културенъ и стопански развой на славянскитѣ народи. И ако съ течение на времето се реализиратъ възприетитѣ преди две години начала на пражкия съборъ, тѣ ще сж едно мощно сръдство за напредъка на нашата раса.

Обаче, съ тѣга трѣбва да се констатира, че за нѣкои привърженици на славянската идея се е смѣнило само

старото прозвище съ ново, панславизмътъ е станалъ неославизмътъ, безъ да се промѣни и съдържанието, което се влага въ тия две думи. Тѣ се стремятъ да турятъ, както панславизма, и неославизма въ услуга на черната реакция въ Русия. Тѣ се обявяватъ ярки привърженици, страстни партизани на неославизма и едновременно съ това сътрудничатъ и вдъхновяватъ руското правителство въ неговата потисническа политика въ славянска Полша. Тия господа вършатъ сжщото злоупотребление съ една възвишена идея, както младотурцитѣ злоупотрѣбляватъ съ отоманската идея. Еднитѣ турятъ славянската идея въ услуга на руската реакция, както другитѣ турятъ отоманството въ услуга на турцизма и бегството.

Къмъ тия хора съ допотопни възгледи и стари настрояния, преживѣлици отъ нѣкогашния панславизмътъ, отпрати своитѣ думи Крамаржъ, най-видниятъ представител на неославизма, чехски депутатъ въ австрийския парламентъ. Той каза: „Принципитѣ на пражкия съборъ, прегърнати съ възторжено съгласие, не трѣбва да бждатъ нарушени въ нищо. Тѣ сж основата, върху която ние стоимъ. И тоя, който разклаща тия принципи, застрашава развоя на славянската идея и на славянството изобищо. Както и въ Прага, така и тука, така и въ бждеще може да се говори за славянството само тогава, когато то застане върху почвата на пълното равенство, пълната свобода и братството на всички славянски народи. И ако времето, което преживяваме, е тежко, ако е толкова мъчно да се прокаратъ тия принципи въ живота на народи, които по цѣли столѣтия сж живѣли въ кървава вражда, все-таки ние не губимъ надеждата, че само върху основата на пражкия съборъ могатъ да се разрешатъ всички спорни въпроси между славянскитѣ народи. Сжщо тъй не трѣбва да губимъ надеждата и по-

стоянството, съ които трѣбва да работимъ за постигането на високитѣ цели, които изпълваха съ такъвъ възторгъ нашитѣ сърдца въ оня великъ моментъ, когато южнитѣ славяни ни заявяваха, че тѣ се обединяватъ въ една група, тогава, когато Красовски (русинъ) и Дмовски (полякъ) ни съобщиха формулитѣ приети отъ руската и полската групи и когато изглеждаше, че се открива нова ера за славянството“.

„За съжаление, — продължи Крамаржъ, — нашитѣ надежди не се изпълниха изцѣло и ние дойдохме въ София безъ поляцитѣ. Всички ние дълбоко съжаляваме за това, толкозъ повече, защото навѣрно нѣма да сгрѣшна, ако кажа, че поляцитѣ ще намѣрятъ пълно съчувствие между насъ за своитѣ справедливи жалби, тъй като ние, неославиститѣ стоимъ на принципа, че не е славянинъ оня, който притѣснява други славянски народи“...

„Ние, — каза по-нататъкъ Крамаржъ, — не можемъ да се занимаваме съ политика. Това е аксиома за неославянското движение“.

Тая плесница, нанесена отъ най-авторитетния представител на неославизма върху рускитѣ реакционери, е достатъчна. Привърженицитѣ на старината въ Русия видѣха ясно, че не могатъ да използватъ за свои егоистични цели новото славянско движение. Времето на панслаизма отдавна е изтекло. И действително, може да се съжالياва, че на софийския съборъ не бѣха представени поляцитѣ, които щѣха блѣскаво и при общо съчувствие да защитятъ своята кауза. Сжщо трѣбва да се съжالياва, че тукъ не бѣха достатъчно представени и рускитѣ опозиционни течения, които сжщо биха намѣрили морална подкрепа въ мнозинството на събора.

(в. „Родина“ — Солунъ,
2 юли 1910 год., бр. 18)

АНГЛИЙСКОТО ОБЩЕСТВЕНО МНЕНИЕ

Безспорно е, че Англия е страната, дето общественото мнение се отразява най-осезателно не само върху вътрешната политика на великата Британска империя, нѣщо, което се забелязва де по-вече, де по-малко и въ другитѣ парламентарни държави, а и върху нейната външна политика. Последната другаде обикновено е малко подчинена на народния контролъ. Англия най-много се отклонява отъ тая аномалия: нейната външна политика се направлява съобразно съ интереситѣ, чувствата и настроението на английския народъ.

Ето защо обратътъ, който става въ английското общественое мнение касателно турскитѣ работи, е отраденъ и насърчителенъ за насъ. Следъ младотурската конституционна игра английското общественое мнение бѣше, което даде най-ефикасната и ценна поддръжка на лѣжереформаторитѣ. Балканскитѣ комитетъ въ Лондонъ, който представя за Балканитѣ организираното общественое мнение въ Англия, ако може така да се каже, изпрати своя председателъ въ Цариградъ, за да поздрави младотурскитѣ лѣжереволюционери. Но поддръжката не бѣше само морална. Английски капитали нахлуха въ Турция; тѣ щѣха, заедно съ личната полза, която ще извлѣкатъ тѣхнитѣ стопани, да повдигнатъ производството въ страната и да дадатъ препитание на частъ отъ мѣстното население. Благодарение поддръжката на Англия, Турция можа да сключи, и то при твърде благоприятни условия, първитѣ два заема. Неоценима бѣше за Турция подкрепата на Англия и въ международно отношение. Това настроение е добре охарактеризирано и въ мемоара до султана и председателитѣ на дветѣ турски камари, мемоаръ отправенъ до тѣхъ отъ видни английски общественици. Ето какво се казва въ началото на този интересенъ документъ: „Когато води-

телитѣ на турския народъ преди три и повече години отхвърлиха хомота на деспотизма и прогласиха за свой идеалъ равенството и свободата за всички отомански граждани, безъ разлика на народностъ и вѣра, ние поздравихме съ надежди и довѣрие това геройско усилие, което щѣше да издигне доброто име на Турция предъ очитѣ на Европа“.

Но отъ тогава изгече много вода. Младотурскитѣ лѣжереформатори не само не удържаха своитѣ обещания, не само продължиха политиката на своя предшественикъ Хамида, а и направиха всичко зависяще отъ тѣхъ, за да влошатъ още по-вече положението на подвластнитѣ народи. Английското обществено мнение заговори най-сетне чрезъ своя органъ Балканския комитетъ. Следъ неласкавата преценка на последния, сега имаме споменатия мемоаръ, който дава, макаръ и предпазлива, но пълна характеристика на създаденото положение отъ младотурскитѣ ени-чери. Мемоарътъ продължава така:

„Но съ растящъ страхъ следимъ отдалечаването на тоя благороденъ идеалъ. Додето съ голѣма радостъ се учехме за постигнитѣ въ нѣкои части на Азиатска Турция успѣхи, отъ друга страна, имавме предъ себе си отъ затѣнитѣ мѣста на Анадола най-достовѣрни сведения за безнаказани престѣпления и насилия извършвани противъ арменския народъ и за угнетения еднакво жестоки съ ония, съ които се отличаваше стариятъ режимъ. Оплакванията отъ Албания показватъ, че населението, мюсюлманско и християнско, е, да си послужимъ съ по-мекъ изразъ, толкова недоволено, колкото и преди революцията. Много по-лошо отъ споменатото е положението на гърцитѣ и българитѣ, които съ радостъ посрещнаха установяването на новия режимъ и които днесъ виждатъ, че условията на живота имъ въ Македония изискватъ много по-голѣми грижи, отколкото по-преди и че поведението

спрямо тях не се е подобрило дотам, щото да бждат осигурени животът и имотът им. И въ самия Цариградъ свободата на мнението се ограничи отъ военното положение, което ни най-малко не се спогажда съ конституцията“.

Но въ мемоара не само се очертава злото; тамъ се посочва и най-ефикасниятъ цѣръ. Той се състои въ откъсването отъ централната власть на онѣзи области, които сж населени съ нетурски народности, надъ чийто гробъ турцитѣ играятъ юдино хоро. Наистина, това не се казва въ мемоара открито и категорично, но смисълътъ доста ясно прозира. Четете: „Историческата симпатия на английския народъ къмъ Отоманската империя въ миналото чрезъ такива неблагоприятия се бѣ измѣнила и английскиятъ народъ си бѣ съставилъ убеждението, че за подобрене на положението на отоманскитѣ населения нѣма никаква друга надежда, освенъ постепенното разпокъсване на Отоманската империя. Подновяването на такива безумия, ако не се прекратятъ, пакъ ще измѣни и, боимъ се, окончателно вече симпатията, съ която биде посрещната у насъ турската революция“.

Отъ младотурцитѣ Англия очакваше да закрепятъ империята и тя да стане бариера противъ нашествието на Австрия и Германия на югъ. Така заедно съ засилването на Турция щѣха да се засилятъ и нашитѣ идеали, както се казва въ мемоара. Ето буквалниятъ преводъ на думитѣ по този въпросъ: „Ние се надѣвахме, че великиятъ примѣръ на Турция ще послужи не само за да се подобри положението на собственитѣ ѝ народи, но ще усили и нашитѣ идеали. Тя може да спаси себе си чрезъ своитѣ усилия и източната цивилизация чрезъ примѣра си. Турция има още единъ сгоденъ случай да убеди Западъ, че народитѣ на Изтокъ несправедливо сж се смѣтали неспособни за конституционно управление. За

зла честъ, трѣбва да признаемъ, че това мнение ще се потвърди, ако голѣмиятъ опитъ за въвеждане на истинско конституционно управление въ Турция не сполучи“.

Така че младотурцитѣ съ своята мракобѣсна политика не само засѣгатъ чувствата на англичанина, който издига въ култъ свободата, равенството и законността, а и заплашватъ английскитѣ интереси. Понеже постояннитѣ преследвания на нетурскитѣ народности отслабватъ Турция и я правятъ сгодна плячка за съседнитѣ велики държави, нѣщо, отъ което ще пострадатъ и английскитѣ интереси.

А тъй като е немислимо младотурцитѣ да се опомнятъ, за английското обществено мнение остава само единъ пътъ да прегърне — да се откъснатъ недоволнитѣ области отъ непоправимата централна турска властъ. Сигурно и лондонскитѣ Балкански комитетъ ще действува въ същото направление, както това прозира въ неотдавнашното негово комюнике.

А казахме още въ началото, че английската външна политика държи смѣтка за чувствата, настроението и интереситѣ на английския народъ, който частно по балканскитѣ работи се олицетворява отъ лондонския Балкански комитетъ и отъ благороднитѣ инициатори на мемоара. Ето защо за разрешаването на македонския въпросъ чрезъ автономия се открива нова и надеждна перспектива.

(в. „Вардаръ“ — София,
8 февруарий 1912 г., бр. 17)

ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ ТУРЦИЯ

То става все по-обезпокоително и по-тревожно. Буревестници се надигатъ отъ всички страни. Дванадесетиятъ часъ сякашъ приближава. Турция, тоя колосъ съ

глинени крака, изглежда, че е във навечерието на своя разгромъ.

Триполитанската война, която разклати отъ основи Турция, лиши я отъ нейнитъ африкански владения и турна на карта турското господство надъ Бѣломорскитъ острови, не стигаше. Още не потушено възстанието въ Арабия, пламна Албания. Ако движението въ Асъръ може да продължи, безъ да се чувствува остро, възстанието въ Албания, която е предъ прага на Европа, туря въ опасностъ съществуването на Европейска Турция. Колкото по-широки размѣри взема това възстание, толкова по-се усилва и апетитътъ на Австрия.

Не стигаше и това. Дойде военниятъ бунтъ. Онеправданитъ турски офицери дигнаха бунтовнишкото знаме. Дисциплината въ войската, едничката опора на младотурцитъ безвъзвратно се компрометира. Недоволнитъ турски офицери, по подражание на своитъ фаворизирани другари, поискаха да свалятъ и да качватъ правителства. И успѣха. Стѣлбътъ на младотурския режимъ Махмудъ Шефкетъ паша падна. Покрай другитъ рани, отвори се още една — невъзможността да се намѣри достоенъ воененъ министъръ. Тоя въпросъ е сждбоносенъ, особено въ сегашния моментъ, когато Турция воюва и потушава възстания.

Назмъ паша, единъ отъ най-способнитъ турски военни, бѣ поканенъ за замѣстникъ на Шефкетъ паша. За да влѣзе въ новия кабинетъ, и той е поставилъ, споредъ добре осведоменитъ европейски източници, сжитъ условия, изпълнението на които се иска и отъ разбунтувалитъ се офицери. Фактътъ е знаменателенъ, защото показва кои сж вдъхновителитъ на военния бунтъ. Назъмъ паша е близъкъ съ бившия великъ везиръ Кямилъ паша, когото бунтовниците сочатъ за бждещъ такъвъ. После, Хилми паша е заявилъ, че сега той би влѣзълъ само въ единъ кабинетъ образуванъ отъ Кямилъ паша. Очевидно

е, че младотурцитѣ се намиратъ предъ единъ широкъ заговоръ. Кямилъ паша е тѣхниятъ смъртенъ врагъ. Щомъ вземе властта, той веднага ще разтури младотурския комитетъ. Върху това не може да съществува споръ. Той ще разтури и камарата, която тоже е младотурска. Въ кабинета си нѣма да приеме нито единъ виденъ младотурчинъ. Ясно е, че и неговиятъ планъ съвпада съ програмата на разбунтувалитѣ се офицери.

Колкото е ясно желанието на старитѣ турски държавници да свалятъ младотурскитѣ диктатори, толкова е очевидно, че последнитѣ нѣма да отстъпятъ така лесно. Таятъ бей и Джавидъ бей отказватъ да изпълнятъ желанието на разбунтуванитѣ офицери, които искатъ тѣхното оттегляне отъ кабинета. И младотурцитѣ се готвятъ за отпоръ. Тѣ стѣгатъ редоветъ на своята конспиративна организация. Тѣ демагогствуватъ предъ масата. Часть отъ турското офицерство е съ тѣхъ. Гражданската война между дветѣ страни е не само възможна, но и вѣроятна. Това усложнява и безъ това обтегнатото вътрешно и международно положение на Турция.

Прибавете при това общото недоволство на християнитѣ въ Турция, усиленото брожение въ Македония, недоволството въ Армения, озлоблението срѣдъ отоманскитѣ гърци и вие ще имате горе-доле едно представление за критическото положение на Империята. При това, въ разгара на тази страшна криза турското привителство се тѣкми да вика подъ знамената всички християни отъ двадесетъ и петъ до четиридесетъ и осемъ години. Християнитѣ дезертиратъ и засилватъ четитѣ. Така се разнася огньтъ по цѣла Турция. По всичко личи, че сме въ навечерието на важни, сѣдбоносни събития, че наближава дванадесетиятъ часъ за колоса съ глинени крака.

(в. „Вардаръ“ — София,
4 юлий 1912 год., бр. 37)

1912 — 1918

(ВОЙНИТЪ ДО СОЛУНСКОТО ПРИМИРИЕ)

ПРИНЦИПЪТЪ НА НАЦИОНАЛНОСТИТЪ

И дветъ воюващи страни, особено силитъ на Тройното съглашение, се стараятъ да дадатъ на настоящата европейска война освободителенъ характеръ. Тъ съ право я считатъ като отпоръ срещу опита на кайзеръ Вилхелмъ да наруши равновесието въ Европа и да ѝ наложи хегемонията на Германия, отъ която тя се отърва едва въ началото на 20 вѣкъ. Но силитъ отъ Тройното съглашение не се борятъ само въ името на равновесието. Тъ изкопаха и принципа на националноститъ, безмилостно погребанъ едва миналата година въ Букурещъ. Борбитъ въ Европа презъ цѣлия 19 вѣкъ се водиха подъ знамето на националния принципъ и подъ знамето на социалната справедливостъ. Последниятъ въпросъ не ни занимава тукъ. Ние се спираме само върху националния принципъ. Презъ 19 вѣкъ само на Виенския конгресъ се забрави тоя принципъ, на който Европа дължи конституционното си развитие, а европейската култура своя разцвѣтъ. Тримата императори, които образуваха Свещения съюзъ и които заедно съ Англия се бориха противъ хегемонията на Наполеона, въ Виена не само забравиха принципа на националноститъ, а наопаки, отпочнаха война противъ него. Въ Виена картата на Европа се чертаеше произволно, безъ да се държи смѣтка за каквото и да било, освенъ за страха на тримата императори отъ свободолюбивитъ принципи.

Нѣкои отъ ранитъ, които се откриха върху тѣлото на Европа въ тоя конгресъ, тя ги носи и до день-днешенъ. Това го чувствуватъ сега и наследницитъ на тримата императори. Това го чувствува особено Русия. Доказателство е обещанието на руския главнокомандуващъ, че Русия ще дарува автономия на Полша, независимостта на която окончателно бѣ погребана въ Виена. Г-нъ Габриелъ

Аното ни увѣрява въ колонитѣ на „Льо Фигаро“, че царъ Николай му довѣрилъ отдавна, какво той по-рано или по-късно ще дарува свобода на Полша. Очевидно е, че Русия е чувствувала неудобствата отъ нарушения въ Виена националенъ принципъ. Затова сега рускиятъ главнокомандуващъ бърза да привърже къмъ Русия полския народъ. Така се поправя една вѣпияща неправда.

Повторна реакция противъ националния принципъ следъ Виенския конгресъ е, безспорно, Букурещкиятъ миренъ договоръ. Бждещиятъ историкъ безъ колебание така ще го кръсти. И по една странна ирония, тъкмо ония, които днесъ издигатъ знамето на националния принципъ и искатъ въ негово име да си присъединятъ Босна и Трансилвания, тъкмо тѣ въ Букурещъ нанесоха смъртенъ ударъ върху тоя принципъ. Въ Букурещъ границитѣ се опредѣляха съ огледъ на това, какъ по-леко ще може „да се чупятъ зжбитѣ на България“, думи на г. Спалайковича, и какъ България ще може по-леко икономически да се удуши, думи приписвани на г. Венизелосъ, който съ тая целъ ни отне и лѣвия брѣгъ на рѣка Мѣста, за да се лишимъ отъ пжтя за Бѣлото море. Още по-странно е, че когато велика Русия счита за нужно да поправи своитѣ грѣшки, като дарува автономия на Полша, Сърбия не само не направи никакъвъ благороденъ жестъ по отношение на Македония, жестъ, който ѝ се налага и за самосъхранение, а наопаки, тя засилва потисническата си политика въ Македония.

Днесъ, когато грѣшкитѣ на Виенския конгресъ се признаватъ и поправятъ, безспорно, ще се признаятъ и тия направени въ Букурещъ, дето не се държа никаква смѣтка нито за националния принципъ, нито за икономическата необходимостъ, нито за географското положение; дето се създадоха произволни граници, съ които да се насити жаждата за земя и мѣстъ на нашитѣ противници.

Ние казахме, че въ печата на Тройното съглашение се развѣва, покрай знамето на равновесието, и това на националнитѣ — тия два принципа, върху които може да се гради бждещето спокойствие и култура на Европа. Но намъ прави странно впечатление поведението на французкия печатъ, който най-много пише върху тия два принципа и който въ тѣхно име се старае да опълчи цѣла Европа противъ Германия. Французкитѣ вестници, па и французки държавници, като иматъ предвидъ националния принципъ, раздаватъ земи на всички неутрални и воюващи държави. Отъ списъка на разпокъсанитѣ нации, обаче, тѣ изключватъ българската. Тѣ прескачатъ Букурешкия договоръ като несъществуващъ или като справедливъ.

За щастие, съзнанието у културнитѣ народи, особено у англичанитѣ, че сегашната ужасна война трѣбва да се последва отъ дълъгъ периодъ на миръ и трудъ, това съзнание е така голѣмо, щото ние вѣрваме, че на Балканския полуостровъ, отдето се даде сигналъ за сегашната страшна касапница, нѣма да се останатъ зинали рани, нѣма да се останатъ причини за реваншъ и нови войни.

Сключената конвенция въ Лондонъ между силитѣ отъ Тройното съглашение, споредъ която никоя отъ въпроснитѣ държави, когато се подписва мирътъ, нѣма право да излиза съ отдѣлни искания неodobрени отъ останалитѣ две, е гаранция, че принципътъ на националнитѣ ще бжде напълно и всестранно приложенъ и че равновесието въ Европа ще бжде запазено.

(в. „Прѣпорѣцъ“ — София,
3 септемврий 1914 г., бр. 202)

CAVEANT CONSULES

Въпросът за бъдещето на Проливът е на дневен ред, откакто се повдигна той въ Думата от руския министър-председател г. Горемкин и от министра на външните работи г. Сазоновъ. Не само това. Топовните грмежи на съединената англо-французка флота, която се опитва да форсира Дарданелитъ, се чуватъ на наша територия и трѣбва да ни послужатъ на време като предупреждение. Тежко на България, ако нейното правителство не разбира съдбоносното значение и дълбокия смисълъ на тия грмежи, които могатъ да придобиятъ характеръ на погребаленъ звонъ надъ идеалитъ на България, както на изтокъ, така особено на западъ. Правителството е длъжно да си отвори очитъ и да затвори сърдцето си, за да не прави политика на чувства и отмъщение, а на интереси. Иначе, напразно пакъ ще диримъ виновниците за катастрофата, която ни дебне и която всѣки моментъ може да ни сполети.

България днесъ се цени главно като държава, която стои до прага на Проливътъ. Форсирани Дарданелитъ, ние можемъ да изпаднемъ пакъ въ положението, въ което се отзовахме следъ Букурещкия миръ. Това да се знае и да се запомни добре. Приказкитъ на ония, които като коне иматъ клапи на очитъ си, че единъ-единичкъ трѣбва да бже обектътъ на нашата външна политика; че трѣбва да се върви прѣко по линията на най-голѣмото съпротивление; че комбинациитъ сж опасни дори предателски — сж приказки на непросвѣтени патриоти, които, като оставимъ благороднитъ мотиви настрана, фактически граничатъ съ предателство.

Настанени англичани и французи, особено последнитъ въ Цариградъ, което сигурно нѣма да стане така леко и безъ сухопътна войска, но което въ края на

краищата може да стане и съ съгласието на самитъ турци, ние не знаемъ дали това нѣма да значи косвено настаняване на гърцитъ тамъ. Фактъ за отбелязване е, че цѣлиятъ гръцки печатъ ликува до самозабрава, отъ какъ е започнала англо-французката бомбардировка на Дарданелитъ. Нѣкои гръцки вестници отиватъ даже до тамъ, щото заявяватъ, че Русия трѣбва да мине презъ трупата на Гърция, за да се настани въ Цариградъ.

Наистина, това сж гръцки тупурдии, но отъ тѣхъ става ясно колко гърцитъ повече предпозитатъ Проливитъ да бждатъ заети отъ французи и англичани, като разчитатъ, че тѣ поне на единия тѣхенъ брѣгъ ще могатъ да се настанятъ, за „да постигнатъ своитъ петвѣковни идеали“. Че гърцитъ работятъ въ тази посока, достатъчно доказателство е тѣхното предложение — Compensation magnifique, за да се присъединятъ съ военна сила къмъ държавитъ отъ Тройното съглашение.

Отъ последнитъ изявления, които е направилъ въ Камарата на общинитъ съръ Едуаръ Грей, се вижда ясно, че спогодба между силитъ отъ Тройното съглашение по въпроса за Проливитъ нѣма, че „точната форма, въ която то (излизането на Русия на свободно море) ще бжде осществено, безъ съмнение, ще се опредѣли отъ условията на мира“.

А тогава ще сж мѣродавни, както винаги, свършенитъ факти.

Не затова ли съединената англо-французка флота още сега се опитва да форсира Дарданелитъ?

(в. „Прѣпорецъ“, — София,
14 февруарий 1915 г., бр. 37)

СТИГА ВЕЧЕ!

По всичко личи, че сърбитѣ сж решили да ни турятъ на тежко изпитание, да изчерпятъ до край нашата дълготърпеливостъ, да помрачатъ разсѣдъка и да ни тикнатъ по пѣтя на безумията. Иначе не може да се обяснатъ нечуванитѣ жестокости, убийствата безспиръ, които се вършатъ съ едно неவிждано остървение надъ българското население въ Македония.

Никога Македония не е преживявала по-черни дни. Дори кървавиятъ режимъ на Абдулъ Хамида и мрачнитѣ дни на младотурското господство бѣха цѣлѣ въ сравнение съ ужаситѣ, които вършатъ сърбитѣ. Нѣма българска къща въ Македония, която да не оплаква свой членъ, не падналъ на бойното поле, а подло, ако не убитъ, то пребитъ отъ сръбскитѣ власти или отъ тѣхнитѣ орджия; арестуванъ отъ тѣхъ съ изпочупени кости и хвърленъ въ турскитѣ зандани, които днесъ сж превърнати въ сръбски и въ които гниятъ сега не по-малко хора сравнително съ ония въ турско време; или, най-сетне, прокуденъ отъ своитѣ родни мѣста, успѣлъ да спаси само своето тѣло и душа.

Цѣлото останало мжжко население годно да носи оржие е въ предѣлитѣ на старото кралство, дето го третиратъ като врагъ, строго следено, шпионирано; дето, който не е успѣлъ да дезертира, ако е пощаденъ отъ куршума на противната страна, гине отъ страшния бичъ петнистия тифъ.

Но като че ли не стигаше всичко това. Най-новитѣ сведения отъ Македония гласятъ, че и останалото възрастно мжжко население, негодното да носи оржие, особено отъ селата, се вдига отъ роднитѣ му мѣста и се мъкне пакъ въ предѣлитѣ на стара Сърбия, за да изоре и посѣ земитѣ на сръбскитѣ селяни, да покоси ливадитѣ

имъ, разбира се, ако тия нещастници сами не бждатъ предварително покосени отъ петнистия тифъ и другитъ епидемически болести, що върлуватъ бѣсно въ Сърбия. А кой ще изоре и посѣе тѣхнитъ ниви? За това сръбското правителство не иска и да знае, или по-право, ако българитъ въ Македония гладуватъ и измиратъ, толкова по-добре! Така тѣ ще намалѣятъ и сърбитъ съ по-голъмо право ще могатъ да владѣятъ земята имъ. Не напразно тѣ вдигатъ цѣлото мжжко население отъ тамъ и го мѣкнатъ въ огнището на петнистия тифъ, старото Сръбско кралство.

Ние казахме, че навѣрно всичко това вършатъ сърбитъ, за да ни изкаратъ отъ търпение, да парализиратъ разсждъка ни и да ни тласнатъ въ областъта на стихийнитъ чувства, да ни подлудѣятъ. Очевидно, тѣ намиратъ смѣтка въ това.

Дългъ е на силитъ отъ Тройното съглашение, които иматъ Сърбия подъ своята покровителствена дѣсница, да я вразумятъ, да я накаратъ да се опомни. Пжтътъ, по който тя върви въ Македония, е опасенъ и за насъ, и за нея, па не е въ интереса и на самото Съглашение. Нека Сърбия ни остави спокойно да разсждаваме, безъ да помрачава разсждъка ни съ своитъ жестокости въ Македония. Отъ това ще спечели и тя, и ние, и държавитъ отъ Съглашението.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
14 мартъ 1915 год., бр. 57)

НА КЖДЕ НИ ТЛАСКА НЕПРОСВѢТЕНИЯТЪ ПАТРИОТИЗЪМЪ

I

Сръбското пресбюро разпространи новината, че „голъмъ брой български комитаджии въ военна униформа“ били нападнали на 1 т. м. блокхауза въ Валандово, че

въ сражението при този пунктъ паднали много убити и ранени отъ дветѣ страни и че комититѣ, „българитѣ“, взели две сръбски оржия. Нашата Дирекция на печата, не опровергавайки самата случка, най-категорически заявява, че „никакъвъ български войникъ, нито български офицеръ“, не сж минавали границата и не сж се били съ сърбитѣ при Валандово. Дирекцията на печата е права въ изявленията си: случката при Валандово не е дѣло на българии, като така, не може да бжде дѣло и на българското правителство. Извънредно важенъ и интересенъ става тогава въпросътъ: кой или кои сж тѣзи, които организиратъ банди въ Македония?

Отъ Македония България никога нѣма да се откаже; рано или късно, по единъ или другъ начинъ тя ще стане нераздѣлна частъ отъ нашата държава. За нея сж дадени огромни жертви; ако ще трѣбватъ нови, ще се дадатъ и такива, когато това бжде възможно и целесъобразно. Моментътъ и срѣдствата, обаче, за да стане Македония българска, ще се избератъ отъ българското правителство. Това е негово право и негова длъжностъ. Никакви трети лица, било чужди държави, било частни лица и организации, нѣматъ право да насилватъ ржката на правителството ни и да му наложатъ поведение, каквото тѣмъ се иска. Всѣко българско правителство милѣе за България повече, отколкото кое да е чуждо, отколкото каквато и да било друга патриотическа или просто патриотарска организация. Трѣбва най-после да се разбере, че никой не може да разполага съ България и да я принуждава къмъ война чрезъ погранични инциденти, чрезъ вдигане на въздуха мостове и тунели и чрезъ други разни атентати. Патриотитѣ, които и да сж тѣ, сж свободни да разполагатъ съ главитѣ си, но не и съ сждбинитѣ на България. За отечеството имаме повелителенъ дългъ да се жертвуваме всички, но никой нѣма право да иска, щото

неговото съществуване да бъде изложено на рискъ зарадъ експериментитѣ на нѣкои неуравновесени или екзалтирани политици, които иматъ амбицията да се поставятъ надъ партии и правителства. Тѣ могатъ да бждатъ сами орждия на правителствата, но не и обратното. Всѣки пжтъ, когато тѣ биха се опитали да излѣзатъ изъ токущо отредената имъ роля, организираната властъ трѣбва да имъ каже: „долу ржцетѣ!“

И тъй, ние имаме мѣродавнитѣ увѣренія на Дирекцията на печата, че случката при Валандово нѣма нищо общо съ политиката на правителството и че въ тая афера не е замѣсена българската армия. Съ удоволствие посрѣщаме тия изявления и още единъ пжтъ подчертаваме, че тѣ заслужаватъ пълното довѣрие на развълнуваното общество, защото истината е действително такава, за каквато ни се представя, но пита се тогава, кой си играе съ България? Слуховетѣ сж най-разнообразни и най-тревожни. Може да имъ се тури край, обаче, не чрезъ отрицателния отговоръ на нашата Дирекция на печата, а чрезъ положителни заявления на правителството, че атентаторитѣ противъ сигурността на България сж тѣзи и тѣзи и че то нищо общо нѣма съ тѣхъ. Правителството трѣбва да ги знае. Ако не, то дължи да ги издири и постави на мѣстото имъ. Усилията му въ това направление ще срещнатъ съчувствието и подкрепата на огромната и най-добрата частъ на българското гражданство, което е изтрѣпнало отъ страхъ, да не би разни неотговорни фактори и „чужди влияния“ презъ 1915 г. да ни доведатъ тамъ, дето сжщо такива при едно безволно правителство ни закараха въ 1913 г. Най-упорно се твърди, напримѣръ, че бандата при Валандово се състояла отъ нѣколко стотици отлично екипирани и добре въоржжени турци. Що дирятъ тѣ тукъ? Кой ги е обучилъ и въоржжилъ да се биятъ „за Македония“? Нѣма ли тукъ

наистина „чужди влияния“, които претендират да се грижат за великото бъдеще на България повече отъ самитѣ българи и които въ своето македонофилство отиватъ по-далечъ отъ самитѣ македонци? Ако въ всички тия слухове има доза отъ правда, то на нашитѣ неизвестни доброжелатели трѣбва високо да се каже: Оставете ни на мира, защото ние обичаме Македония повече отъ васъ, тъй като тя е плътъ отъ нашата плътъ и кръвъ отъ кръвта ни. Ние, ако инакъ бжде „невъзможно“, ще се сблъскаме наново съ „брачата“, на които нищо не сме забравили, но не когато вамъ се иска, а когато това продиктуватъ нашитѣ интереси. Ние нѣмаме нужда отъ „Гьобенъ“ подъ формата на нѣкаква си турска банда при Валандово, която да ни дирижира кога и противъ кого да почнемъ. Истина е, че намъ е скъпа останалата въ Сърбия Македония, но ние не сме се отказали и отъ оная нейна частъ, която съ телеграфическа заповѣдь се даде на кралъ Константиновата съпруга като зестра.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
24 мартъ 1915 год., бр. 65)

II

По всичко личи, че безумието извършено при Валандово е сближило сърби и гърци. Инстинктътъ на тѣзи държави да запазятъ голѣмата плячка, която си присвоиха въ Букурещъ, високо е заговорилъ. Следъ разкритията на Венизелосъ, които можеха да разслабятъ връзкитѣ между Гърция и Сърбия, защото стана явно, че едната отъ тѣхъ системно е отказвала да помага на другата противъ Австрия; следъ декларацията на новото гръцко правителство, което заяви, че ще изпълнява своитѣ съюзнически задължения, ако не се заплашва териториялната цѣлость на Гърция и следъ като Гърция се отдалечи отъ Тройното съглашение, само безумието

на кжсогледи българи, лудориитѣ на непросвѣтени патриоти и на политически слѣпци можеше да сближи наново гърци и сърби. И изглежда сега, следъ нещастната валандовска случка това именно става.

Ние отбелязахме още завчера, че гърцитѣ предлагатъ на сърбитѣ да имъ пазятъ македонскитѣ граници отъ български чети. Сега тази новина се потвърждава и отъ други източници.

Сега е ясно защо гърцитѣ постоянно крещатъ, че български комити се съсредоточаватъ ту тукъ, ту тамъ, за да нахлуятъ въ Сърбия. Тѣ се стараятъ, подъ предлогъ, че ще пазятъ Сърбия отъ комитаджиитѣ, да заематъ нѣкои стратегически пунктове отъ сръбска Македония. Отъ друга страна, съ тая си политика тѣ искатъ отново да се сближатъ не само съ Сърбия, а и съ Тройното съглашение, на което по искането на Германия обърнаха веднажъ гръбъ. Сега гърцитѣ за наша смѣтка, вземайки поводъ отъ нещастната валандовска случка, искатъ да се реабилитиратъ като вѣрни съюзници на Сърбия и като приятели на Съглашението. Гърцитѣ очакватъ дано силитѣ отъ Съглашението си кажатъ: приятелитѣ на нашитѣ приятели не могатъ да не бждатъ и наши приятели.

Ако гърцитѣ правятъ тая смѣтка, сърбитѣ пъкъ правятъ друга. Тѣ надуватъ валандовската случка, намѣсватъ всички врагове на Съглашението въ нея, съ жестокости предизвикватъ македонскитѣ българи, за да ги тласнатъ къмъ въоръженъ протестъ; съобщаватъ за фантастични нахлувания на български чети въ сръбска Македония, за въображаеми сражения съ тѣхъ, за концентриране на четници на наша територия край сръбско-българската граница и пр. Тѣ правятъ всичко това, за да ни представятъ като тѣхни врагове, следователно, и като неприатели на Тройното съглашение.

Целта имъ е ясна. Сърбитѣ желаятъ да ни тикнатъ въ враждебния тъмъ лагеръ, или ако не могатъ да сторятъ това, то поне да ни лишатъ отъ симпатиитѣ на Съглашението. Сръбското нахалство въ тая посока отиде до тамъ, че пълномощниятъ имъ министъръ въ Парижъ заявилъ, че не е желателно България да се намѣси въ войната; по-добре тя да стои неутрална.

Съ тия сръдства сръбитѣ преследватъ целта, да ни отдалечатъ отъ Съглашението, да ни отчуждятъ неговитѣ симпатии и да ни лишатъ отъ компенсации за тѣхна и за гръцка смѣтка, па ако може и за турска.

Кой можеше да допусне, че ще се намѣрятъ непросвѣтени български патриоти и политически слѣпци, които да вливатъ несъзнателно вода въ сръбската и гръцка воденица, да служатъ като несъзнателни орждия на тѣхнитѣ пѣклени замисли и съ българска кръвъ да възстановяватъ желѣзния около насъ обржчъ, който се разкъса следъ общоевропейската война.

Стига! Достатъчно се е работило отъ непросвѣтени българи за Сърбия и Гърция!

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
7 априлъ 1915 год., бр. 73)

ИЛИНДЕНЬ

Днесъ е Илинденъ, годишнината на голѣмото македоно-одринско възстание. Цѣли дванадесетъ години вече изтичатъ, откакъ българското население отъ Охридското езеро до Вардара възстана масово; откакъ между Шаръ и Осогово, отъ една страна, до Мѣста и Бѣло море, отъ друга, всичко по-буйно, всичко съ по-мжжествено сърдце и по-силно българско съзнание се хвърли въ открита борба съ народнитѣ потисници; откакъ по Странджа и

Родопитѣ се разлѣ сжцата революционна вълна, която бѣше потопила цѣла Македония. Илинденското възстание, това е най-мощната манифестация на единство на цѣлото българско население въ границитѣ на тогавашната турска империя. Въ него взеха участие всички, които говорятъ български езикъ и които се чувствуватъ българи: и екзархисти, и патриаршисти, и католици, и протестанти.

Следъ черковната борба, въ която за първи пжтъ въ новата ни история се прояви българскиятъ народъ като народъ отъ Дунава до Бистрица и отъ Шаръ, Морава и Тимокъ до Черно море, Илинденското възстание бѣше втората масова, повсемѣстна и могща манифестация къмъ единство на неорганизираната въ държава българщина. И това единство ще се наложи, въпрѣки изпитанието, въпрѣки противодействието на чужди кръвни врагове, които искатъ да градятъ своето величие върху народната ни разпокъсаностъ, въпрѣки престѣпното невежество тукъ-таме и у наши, които не познаватъ вчерашната история на своя народъ и дѣлятъ българщината на области.

Дълбокиятъ смисълъ и голѣмото значение на Илинденското възстание най-добре се прецени отъ нашитѣ врагове. И тѣ се запретнаха съ всички сили и сръдства да омаломощятъ българщината въ Турско. Възползувани отъ изтощението, отъ жертвитѣ и опустошенията следъ възстанието, сърби и гърци съ невиджана стрѣвъ се нахвърлиха върху българщината отъ Битоля и Скопие до Сѣръ и Свиленъ. Организираха се сръбски и грѣцки чети, които отъ дветѣ кралства нахлуваха въ предѣлитѣ на Турция, подпомогнати отъ самото турско правителство; тѣ доопустошиха нещастната страна, доизклаха оцѣлѣлата подиръ възстанието българска интелигенция.

Още тогава се очертаваше бѣденцията противобългарски грѣцко-сръбски съюзъ; още тогава сърби и гърци се опитаха да си създадатъ „общии граници“ върху труп

на българския народъ. Паметни сж усилията на дветѣ въоръжени пропаганди да си подадатъ ръка въ Мориховско — тамъ, дето сега минава сръбско-гръцката граница — и тамъ фактически да се съединятъ, следъ като се бѣха разбрали.

Само слѣпцитѣ у насъ, които не сж следили народнитѣ борби, въоръжената съпротива на българщината, само тѣ не сж можели да предвидятъ бждещата измѣна, когато сж подписвали Балканския съюзъ, и не сж взели необходимитѣ предпазителни мѣрки.

Но миналото — минало. Днесъ надеждата да се поправи капиталната грѣшка възкрѣсва. Днесъ, обаче, е опасна другата крайностъ: да не би, водѣйки една политика на отмъщение, а не на интереси, да работимъ *pour le roi de la Prusse*.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
21 юлий 1915 год., бр. 149)

НАСТРОЕНИЕТО НА ФРАНЦУЗКИТѢ ВОЙСКИ ОКОЛО СОЛУНЪ

По всичко личи, че французкитѣ държавни мъже, поне ония отъ тѣхъ, които сега направляватъ политиката на републиката, съ непонятенъ фанатизмъ поддържатъ, че солунската авантюра не бива и не може да се изостави, тя трѣбва да продължи докрай; че въ Солунъ трѣбва да се привлѣкатъ и нови съюзни сили, които да сж въ положение да устоятъ на възможния натискъ отъ нашитѣ съюзници и отъ наша страна; после, тѣ искатъ да увлѣкатъ Гърция противъ България. По всичко личи, че тоя е правителствениятъ курсъ.

Наистина, знае се, че въ Франция има и други мнения по тоя важенъ въпросъ, но тѣ сж малко. Единъ отъ

многого представители на друго течение е и видниятъ французки държавникъ Жоржъ Клемансо.

Но още по-важно за насъ е настроението на французкитъ войски, които сега се укрепяватъ около Солунъ, мнението на армията командувана отъ генералъ Сарай.

А за това ние разполагаме съ автентични документи, които никой не може да оспори. Това сж многого писма разхвърлени по пътя на отстъплението отъ французкитъ войници, намѣрени въ дрехитъ на убититъ и плененитъ. Тѣ сж безброй и почти единодушни по въпроса, който ни занимава тукъ. Най-интереснитъ отъ тѣхъ сж ония, които войници отъ експедиционния корпусъ на генералъ Сарай пишатъ на домашнитъ и приятелитъ си въ Франция. Изглежда, че французката цензура не е тъй строга, а, може би, и французкитъ войници не сж достатъчно дисциплинирани, затова пишатъ съвсемъ свободно, било върху политиката, било върху положението и настроението на французката армия. Отъ тия писма, между които има и много на французки офицери компетентни по военнитъ въпроси, се вижда, че французитъ не отстъпиха отъ Сръдния Вардаръ „доброволно и по предварителенъ планъ“, а подъ натиска на българскитъ войски, за които тѣ отначало приказватъ съ голѣмо неуважение, а после съ почитъ и трепетъ.

Но на въпроса. Въ доста писма се повтарятъ думитъ „проклетата война“ (*la guerre maudite*). Това е изобщо за войната. Много по-характерни и категорични сж пасажитъ за войната противъ насъ, за войната по Вардарската долина. Ако по въпроса за войната изобщо тия писма не сж винаги единодушни — разногласие внасятъ особено ония, които сж отъ войници родомъ отъ северна Франция, роднитъ мѣста на които сж въ чужди рѣце — пълно единодушие се забелязва върху преценката на войната по Вардарската долина.

И азъ чувствувамъ затруднение, кое писмо по-рано да цитирамъ.

Батарейниятъ командиръ Хартманъ пише на своята майка: „Тѣй като ние трѣбва да отстѣпимъ, горещо бихъ желалъ моята дивизия да се върне въ Франция. Каква радостъ за мене, когато ще слѣза отъ парахода, понеже се надѣвамъ, че преди всичко ще ми се даде малко отпускъ!“

Другъ се възмущава, че французкитѣ войски стоятъ тукъ, по Вардарската долина, когато неприятелътъ тѣче северна Франция, отгдето, навѣрно, е родомъ и той.

Много войници въ писмата си кълнатъ негостоприемната страна и минутата, въ която сж дошли въ нея.

Очевидно, войницитѣ и синоветѣ на французката република, които сега разоряватъ земята около Солунъ, не одобряватъ изпращането имъ въ Македония. И изглежда, че реагиратъ срещу това. Единъ официаленъ документъ говори за 17 застреляни французки войници.

Нѣкои пленници, съ които говорихъ по този въпросъ, заявяватъ, че тѣ сж противъ балканската авантюра, но че военната и държавна дисциплина имъ налага да търпятъ и понасятъ една политика, която не одобряватъ.

(в. „Военни известия“ — София.
12 февруарий 1916 год., бр. 35)

ВСѢКИ ДА ИЗПЪЛНИ ДЪЛГА СИ!

(Писмо отъ фронта)

Исправени сме предъ необходимостта отъ нови усилия и напрежения. Неприятелътъ още не се чувствува сломенъ. Той се готви за ново, може би, последно състезание.

Нашиятъ войникъ, вѣренъ на заветитѣ останали отъ героитѣ на Шипка, Сливница, Люлебургазъ, Калиманско

поле, доказва своята любов и преданост към Родината с готовността си всеки момент да жертвува живота си за нея. Той доказва, че знае да тури интереси на отечеството си надъ своите лични и ония на семейството си; той нито мигъ не се е поколебавал да даде предпочитание на първите предъ вторите. Той не помисли за себе си, когато атакуваше силни и опасни позиции, когато съ пристъпъ превземаше непревзимаеми крепости, когато минаваше надъ опасни препятствия, които го дълѣха отъ целта. За него думата „не може“ не съществува. Обладанъ отъ духъ непоколебимъ, съ дълбока вѣра въ собствените си сили, той е готовъ да изнесе на плещите си и последната победа и да обезпечи успѣха на великото народно дѣло.

Но той има нужда отъ спокойствие; него нищо не трѣбва да смущава, неговиятъ духъ съ нищо не трѣбва да се разколебава. Имамъ случаи тукъ на фронта да чета писма изпращани отъ войници до тѣхните семейства, до кметове, свещеници, учители и други. И интересни съ тѣзи писма. Въ всѣко отъ тѣхъ се проявяватъ грижи къмъ семейството. Искане се да се взематъ мѣрки за редовно снабдяване на семействата преди всичко съ соль и после съ други предмети отъ първа необходимостъ. Въ много отъ тѣхъ се иска общината и държавата да помогнатъ, за да не останатъ ниви незасѣти; въ други се засѣгатъ въпроси отъ по-широкъ общественъ интересъ. Войникътъ на фронта чете и, когато е въ отпускъ, информира се за дейността на комитетите по прехраната, за дейността на кметове и представители на тричленни комисии, за единъ или другъ органъ на властта, информира се изобщо за всичко, което става вътре въ страната. Има случаи, когато той се чувства разочарованъ, при други — смутенъ. Той не може да разбере, какъ е възможно, при сждбоносните времена, които преживяваме,

да се срѣщатъ длъжностни лица нехайни къмъ възложената имъ работа, да се срѣщатъ хора, които манкиратъ отъ своя дългъ и които се движатъ само отъ лични побуждения и интереси. Той не може да разбере оправданието, че една или друга работа не върви добре, защото ония, на които е възложена, сж неподготвени или некадърни за нея. Той въ кжсо време схвана и се приспособи къмъ всички нови срѣдства и начини на военно изкуство и се оказа годенъ да се бори и побеждава неприятели, които стоятъ по-високо отъ него въ културно отношение. Той се мѣри днесъ въ жестока борба съ ония, които бѣха негови учители, и ги побеждава. Защо ония, които сж останали вътре въ страната и на които сж възложени такива важни задачи, не се проникнатъ отъ съзнанието за своя отечественъ дългъ и не си дадатъ воля и положатъ усилия, за да изпълнятъ както трѣбва тия задачи? Войникътъ не може да не си задава този въпросъ, а войникътъ има нужда отъ спокойствие. Него нищо тука на фронта не трѣбва да тревожи и смущава.

Ето защо сега, когато ни предстоятъ нови и върховни усилия и напрежения, необходимо е вътре въ страната да се предизвика по-голѣма енергия къмъ работа, едно изоставяне на личнитѣ смѣтки и интереси, едно посърдно изпълнение на гражданския и общественъ дългъ. Задачитѣ на войника на боевата линия и задачитѣ на гражданина на държавна и обществена служба или на частна работа се допълватъ едни други. Тѣхната целъ е една и сжща — да се обезпечи успѣхътъ на великото народно дѣло. Крайно време е да се проникнемъ всички отъ тази истина, да съзнаемъ, че днесъ всички сме войници и да изпълнимъ до край своя дългъ.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
8 мартъ 1917 год., бр. 52)

VAE VICTIS!

Историята рѣдко познава миръ безъ да се заграбватъ чужди права, безъ насилие, безъ узурпации. Не току тѣй отъ вѣкове презъ време на война се носи сѣрдцераздирателниятъ викъ: „горко на победенитѣ!“ Победенитѣ сж ограбвани, терзани и убивани не само презъ самитѣ бойове, а и после, при преговоритѣ за миръ. Мирътъ е вѣнецъ на насилието: той го оформява. Мирътъ съ победа винаги въ историята е билъ свързанъ съ заграбване на чужди права, съ узурпации. А хората, които правятъ политика, държавницитѣ, които ръководятъ сѣдбинитѣ на своитѣ страни въ тия страшно отговорни времена, не могатъ, нѣматъ право да си въобразаватъ единъ типъ на миръ, какъвто не ни е дала историята. Тоя луксъ може да си позволяватъ само мечтателитѣ и утопиститѣ.

Ето защо Уйлсонъ бѣше безусловно правъ, когато говорѣше за миръ безъ победители като миръ, при който ще възтържествува правото надъ насилието. Но за съжаление и той изглежда, че отстѣпи отъ старото спасително становище, което хармонираше съ цѣлата му стройна човѣколюбива пацифистична система, що разви въ първото си послание до конгреса. При новото становище на Съединенитѣ щати пропитото съ дълбоко чувство и велики идеи послание на г. Уйлсонъ си остава една литературна и само литературна творба.

Ние имаме пълно право да се съмняваме въ искренности и въ добритѣ намѣрения на ръководителитѣ, на министритѣ въ държавитѣ отъ Съглашението, когато тѣ ни казватъ: война до крайна победа за тържеството на правото и справедливостта. Човѣкъ би помислилъ, че тия надарени хора сж поставени на най-високитѣ мѣста въ най-отговорнитѣ времена не само да мечтаятъ и съ-

чиняватъ утопии, а и да се стремятъ да ги приложатъ въ живота, въ международнитѣ отношения. Ехото на вѣковетѣ, което звучи като погребаленъ звонъ — „горко на победенитѣ!“ — трѣбва да ни предпазва отъ увличания и самоизмами.

Тая пѣсень на отговорнитѣ лица въ държавитѣ отъ Съглашението е, за да се приспиватъ народитѣ и въ тѣхнитѣ, и въ неприятелскитѣ страни. Тя е за борба срещу надигащата се необузdana пацифистична вълна у дома; срещу надигащата се гладна демокрация, която не иска нито меда, нито жилото на победата, която жадува за миръ и спокойствие. На тоя популусъ и на измъчениитѣ въ окопитѣ войници държавнициитѣ на Съглашението сочатъ като бостанско плашило хегемонията на Германия и каската на пруския шулцманъ. А очевидно е, че при миръ безъ победа нѣма и не може да има хегемония, господство на една държава надъ Европа и надъ свѣта. Това може да стане само при пълна победа. А сега вече не сж германскитѣ отговорни лица, не е германскиятъ канцлеръ, който настоява за миръ чрезъ победа. Миръ чрезъ победа, това сега е становището на Съглашението не за тържеството на „правото и справедливостта“. Тоя лозунгъ, тая идилия се рисува и за приспиване, за разслабване на волята у народитѣ отъ централна Европа и у насъ.

Ние, българитѣ, които преживѣхме 1913 г., когато ни ограбиха подъ предлогъ да не допуснатъ нашата „хегемония на Балканитѣ“, знаемъ значението на тия думи. Ние тогава изпихме до дъно горчивата чаша; ние знаемъ значението на думитѣ: „горко на победенитѣ!“

Всички срѣдства сж оправдани, само и само да не бждемъ победени.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
24 априль 1917 год., бр. 89)

МИРЪ БЕЗЪ УЗУРПАЦИИ

Това значи миръ, безъ да се присвоятъ не чужди владения — или по-право земи държани съ насилие — а чужди права, миръ безъ хищнически заграбвания, съ които се разпокъсватъ народи и се вкарватъ въ състава на две разни държави. Значи, миръ безъ узурпации не е миръ безъ анексии, миръ безъ присъединявания. Миръ безъ анексии е *statu quo ante*, старото положение, което докара страшната война. А сжщитѣ причини може да предизвикатъ сжщитѣ събития.

Ето защо формулата „миръ безъ анексии“, която се издига отъ нѣкои срѣди вследствие страшната умора, опустошенията и кръвопролитията презъ тая небивала война, е несполучлива; тя е опасна за бъдещия развой и миръ на свѣта. Тя е безумна реакция противъ войната и, като всѣка реакция, крайна, неблагоприятна, луда.

Презъ 19 вѣкъ на два пжти дипломатитѣ имаха лекомислието да се опълчатъ срещу властния принципъ на националното обединение, срещу събирането на единъ и сжщъ народъ въ една държава. И Европа заплати скжпо, жестоко: тя се облѣ въ кърви и ужасии, спрѣ се и нейниятъ постепененъ развой.

Измореното човѣчество следъ наполеоновскитѣ войни гледаше съ безразличие, какъ европейскитѣ дипломати, събрани въ Виена презъ 1815 г., ужасени отъ французката революция, се отнесоха съ презрение къмъ всички принципи, включително и националния, издигнати отъ нея. Тогавя Метернихъ каза, че Гърция не е национално понятие, а географско. Това бѣше безумна реакция срещу националния принципъ. И кжсгледитѣ дипломати съ моливъ въ ржка и съ картата предъ себе си раздѣлиха Европа, както имъ харесваше, раздѣлиха я, като подчиниха едни народи на други, като запазиха старитѣ натрупани

отъ вѣкове неправди. Единъ отъ лозунгитѣ бѣше пакъ нещастното равновесие, въ името на което отъ Вестфалския миръ насамъ Европа се облива въ кърви. И почти всички междудържавни конфликти и кървави войни презъ 19 вѣкъ се дължатъ на пагубното лекомислие на дипломатитѣ събрани около червената маса въ Виена. Зародишътъ на всички войни за национално обединение: и на Германия, и на Италия, и на Балканскитѣ държавици, се крие въ злополучния Виенски конгресъ.

Букурещкиятъ миръ, който въ всѣки случай, ако не е въ основата на сегашната война, то е единъ отъ факторитѣ, що я ускори и направи неизбежна, и той прилича на Виенския. Нѣма никаква разлика между Метерниховата формула, че Гърция е географско понятие, сиречь, че не съществува нация, а пространство, земя заселена отъ безлични, безцвѣтни хора, хора безъ национално съзнание, и не до тамъ известната формула на сръбския дипломатъ Йовановичъ за географската симетрия на Балканитѣ. Тия две формули си приличатъ като две капки вода. И въ Букурещъ, вмѣсто да дирятъ национални граници, дирѣха географска симетрия, дирѣха стратегически граници, дирѣха равновесие, измѣрваха километритѣ и числото на хората, дирѣха да „чупятъ жибитѣ на България“, дирѣха... и още що ли не дирѣха! И намѣриха общоевропейската война, която изкърти тѣхнитѣ жби. И цѣла Европа гледаше хладнокръвно какъ се трупатъ дърва за бждещия пожаръ въ Европа!...

На Виенския конгресъ, както и презъ букурещкиѣ преговори, се узурпираха чужди права; и двата момента сж повратъ въ историята на Европа, повратъ, който ѝ струва твърде скъпо. Ето защо е повелително нуженъ не миръ безъ анексии, а миръ безъ узурпации.

(в. „Прѣпоречъ“ — София,
26 априлъ 1917 год., бр. 91)

БЪЛГАРИЯ И СВЪТОВНАТА ВОЙНА

Ограбена и унижена презъ 1913 г., България се втурна въ вихъра на всесвѣтската война, за да поправи извършената колосална неправда въ Букурещъ. Съ колебана вѣра въ тържеството на правото, тя напразно чака две дълги, страшно мъчителни години поне да се смекчи жестокото, безсъвестно насилие. Следъ като произнесе думитѣ „ревизия на Букурещкия договоръ“, Европа остана проста безсърдечна зрителка предъ страшната гледка, какъ единъ народъ, следъ като бѣ разпънатъ на кръстъ, ранитѣ му се човъркаха отъ неговитѣ палачи. Съръ Едуардъ Грей, английски министъръ на външнитѣ работи, произнесе злокобнитѣ думи: който иска ревизия на Букурещкия договоръ, той трѣбва да е готовъ да изтегли мечъ. Съ престопащото си бездействие Европа стана съучастница въ отвратителното злодеяние. Отговорността ѝ се удвои следъ Карнегиевата анкета, която, предприета отъ безпристрастни и именити хора, установи фактитѣ съ всичката имъ жестокостъ. Карнегиевата анкета е паметникъ, който България трѣбва да преиздаде въ милиони екземпляри и разпространи по свѣта; тя е паметникъ за безсърдечието и егоизма, за безсилието и безпринципността на Европа, която призна безъ свѣнъ насилието за право. Карнегиевата анкета е и международенъ документъ и документъ на свѣтовната съвѣсть за нашитѣ неотемлими национални права.

България отъ тоя моментъ можеше, тя имаше и право да се счита за освободена отъ каквито и да било нравствени задължения и скрупули; отъ тоя моментъ тя имаше свещени задължения само спрямо себе си. Тя видѣ и изпита на собствената си кожа, че не съществуватъ никакви скрижали за международна нравственостъ, че това е залъгалка за недораслитѣ наивни народи, че това е

моралъ на безнравственица, моралъ на грохнала стара Европа, която сега, презъ тая война се сгромоляса подъ страшната тежестъ на своитѣ престѣпления и безумия, която сега изкупва своитѣ грѣхове, за да се яви предъ сѣда на измъчената международна съвѣсть.

При това нравствено ниво на вчерашна — а не и утрешна — Европа, и България можеше да си спомни народната пословица: помогни си самъ, както можешъ, и Богъ ще ти помогне. И тя си послужи съ морала на фалирала Европа, съ силата. Само че тя използва силата не за тържеството на насилието, а за тържеството на своитѣ права. По съвета на съръ Едуардъ Грей тя изтегли меча. България се втурна и презъ 1916 г., както презъ 1912 г., да разреши националния си въпросъ, да обедини разпокъсаното българско племе, да събере въ своитѣ граници българскитѣ земи. Тя се намѣси въ името на своето обединение и само за своето национално обединение. Тя обяви война само на ония, които я оплячкосаха, на Сърбия и Ромъния, на своитѣ жестоки палачи. България никому другиму не е обявила война. Наопаки, ней обявиха и обявиха я сѣщитѣ ония велики сили отъ банкрутирала Европа, които развѣватъ сега знамето на националното обединение.

И защо?

България не се впусна въ войната, за да мѣти водата комуто и да било: тя е малка държавица съ ограничени интереси, съ интереси около нея, непосредствено до самата нея. Тя взе страна въ войната и се нареди до сегашнитѣ си съюзници, за да поправи въпиющата неправда извършена въ Букурещъ при пасивното съучастничество на стара Европа, чийто най-виденъ представител царъ Николай ходи чакъ въ Кюстенджа, за да освети и санкционира съ своето присѣствие насилието.

Само за да унищожи букурещкото насилие, да пре-

махне извършената надъ нея неправда, България взе участие въ войната; тя не се намѣси въ нея, за да прави политика по всички меридиани на земното кълбо.

(в. „Прѣпорѣцъ“ — София,
3 май 1917 г., бр. 97)

РУСИЯ ДИРИ МАЙСТОРА СИ

Руската революция продължава да се развива; тя постепенно върви къмъ своя неизбеженъ и логиченъ край; тя дири майстора си. И ще го намѣри непременно, неминуемо, фатално. Великата империя не може да погине, тя нѣма да погине. Тя само търси своя майсторъ.

Но кога ще го намѣри?

Тоя е сѣдбоносниятъ въпросъ за Русия, а навѣрно и за Европа и за всесвѣтската война. Ще го намѣри ли тя по-рано както революционна Англия откри своя майсторъ въ лицето на неугледния, крантавъ, вѣчно охрипналъ, но силенъ, всепокоряващъ Кромвелъ, който, макаръ и властна натура, служи на английската демокрация вѣрно и честно, както отъ душа служи и на Библията, но имъ служи съ тояга въ ржка... Или пъкъ ще намѣри своя майсторъ следъ потоци кръвъ, следъ революционни оргии и крайности, следъ като мине чистилището на гилотинитѣ, както революционна Франция следъ дълги изпитания намѣри своя Наполеонъ, който ѝ измѣни, който съ войнишка бруталностъ се наложи не само на Франция, а и на Европа.

Ясно е, че сто и осемдесетъ милионна Русия дири и ще открие срѣдъ себе своя майсторъ, немиропомазанъ отъ Бога, безъ папска инвеститура, безъ патриаршески жезълъ, сигурно и безъ корона. Той действително нѣма да е богопомазанъ, но той ще да е народопомазанъ; той

ще да има благоволенieto и благословията на ония, които манифестиратъ по петроградскитѣ улици, които разнасятъ плакарди по петроградскитѣ мегдани. Той ще трѣбва да вземе своята инвенститура отъ крайната демокрация, която вече е слѣзла на улицата и едва ли ще се успокои, усмири и прибере въ къщи, докато не го намѣри, докато не го открие. Сигурно и руската демокрация нѣма да му даде старитѣ седемдесетъ титли на всеруския царь-самодържецъ и вседържецъ. Може би, той ще има само титлата пръвъ гражданинъ, пръвъ между равни. Но той ще има авторитета и властѣта, правата и прерогативитѣ на царь Николая. Нѣма вече да има царски блѣсъкъ и великолепие; нѣма да има царска мантия и корона; нѣма да има гвардия и конвои; нѣма да има шамбелани и придворни дами; нѣма да има и камарила... ще има други около себе, до себе, които ще сѣдатъ редомъ до него, безъ да чакатъ разрешение и позволение, ще сж облѣчени като него цивилно, ще сж съ него, може би, и на „ти“, или ще му казватъ „гражданино“. Той ще има само властъ като царската.

Но кога ще бжде това? Ето трудниятъ въпросъ, на който мжчно, рисковано е да се отговори. Колкото по-скоро, толкова по-добре за руската демокрация, а може би, и за Европа и за свѣта. Единъ човѣкъ ще се наложи на Русия. Но той ще ѝ се наложи, като слѣзне до разбиранията на улицата, като се приравни до ония, що манифестиратъ по петроградскитѣ мегдани, на ония, които решаватъ въ „Работническия и войнишки съветъ“, като вземе тѣхнитѣ лозунги, тѣхнитѣ идеали, тѣхнитѣ знамена и плакарди. Той ще да е народния помазаникъ, народния избраникъ. Може би, нещастие е за либерална Русия, че поне до сега не издигна изъ своята срѣда единъ човѣкъ искренъ демократъ като Кромвелъ, който да вземе плакардитѣ отъ ржцетѣ на манифестантитѣ и

да ги направи свои, да пригърне тяхните идеали и разбирания, докато овладее тълпитѣ, за да имъ се наложи отпосле. Изглежда, за съжаление, че конституционнитѣ демократи изпуснаха и изпускатъ случаитѣ. Шансоветѣ минаватъ на лѣво отъ тяхъ. Наистина, тѣ недотамъ сръчно, неловко се приспособиха къмъ настроението на ония, що манифестиратъ. Тълпата поиска република, следъ като тѣ бѣха решили конституционна монархия. Кадетитѣ правѣха отстъпки по всички въпроси, освенъ по въпроса на въпроситѣ — мира. А той е сега най-острия, най-болния, най-животрептения, най-актуалния. По него кадетитѣ бѣха взели едно становище още преди революцията и се опитаха да го подържатъ и следъ нея. Тукъ се криятъ и причинитѣ за тяхната слабостъ. Ако не бѣше въпросътъ за мира на първо мѣсто и всичко друго следъ него, ако тѣ можеха да прередятъ въпроситѣ, навѣрно щѣха да успѣятъ, щѣха да завладѣятъ маситѣ и полесно да манипулиратъ съ тяхъ. И германцитѣ, отъ които тѣ сигурно очакваха подкрепа, не имъ помогнаха. Тѣ не закачатъ руския фронтъ, за да имъ дадатъ възможностъ да викнатъ: Русия е опасностъ, цѣлостта на империята е турена на карта. И така германцитѣ отнеха на конституционнитѣ демократи и на елементитѣ въ дѣсно отъ тяхъ главния козъ. Наистина, намѣриха една формула на обединение: да се прогони неприятелътъ отъ руската земя, но военнлюбцитѣ се издаватъ и популустъ ги хваща тъкмо, когато вършатъ „престѣплението срещу демокрацията“, както е станало съ последната нота.

Сега правителството прибѣгва до Думата; то иска да се опре на нея. Щомъ, обаче, петроградското работничество и тамошниятъ гарнизонъ — такава е сѣдбата на революциитѣ: дето е правителството, тамъ популустъ решава, вмѣсто цѣлата страна — щомъ тѣ не могатъ да търпятъ временното правителство, което е много по въ

лѣво отъ Думата, тѣ съвсемъ нѣма да търпятъ и последната.

Петроградъ въ активната му частъ, въ оная, която прави революции, а сигурно и войскитѣ отъ фронта, чакатъ човѣка, който, яхналъ дорестия конь на революцията, ще каже думитѣ: „миръ, земя и воля, но на първо мѣсто честенъ миръ“, за да тръгнатъ следъ него и да му се отдадатъ...

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
6 май 1917 г., бр. 100)

БЕЗСИЛИЕТО НА ЛИБЕРАЛНА РУСИЯ

Сега въ Русия пѣе пѣтелтъ на крайната лѣвица. Чуваме му гласа и ще има да го чуваме още дълго, докато пресипне. Да излѣзе отъ кабинета г. Гучковъ, да си подаде оставката генералъ Корниловъ, началникъ на Петроградската военна областъ, който играе ролята на Лафайета въ французката революция, това е знамение на времето, това е предвестникъ на нови драматични събития.

Цѣло откровение е злѣчниятъ сарказъмъ, съ който Петроградската телеграфна агенция придружава известието за оставката на Корнилова; тя ни съобщава за „исканията на известни организации, които считатъ, че иматъ сжщо като него, генералъ Корнилова, право да командуватъ войскитѣ“ и допълня, че тия организации сж „Комитетътъ на работницитѣ и войницитѣ, който иска, щото дадениѣ заповѣди да бждатъ проучени и предварително одобрени отъ него“. Безсилна да направлява сждбинитѣ на своето отечество, изпуснала юздитѣ изъ своитѣ ржце, либерална Русия се занимава съ... литература. На паметника на Гоголя се чете епитафията: „Горкимъ моимъ слезамъ посмѣются“. И Петроградската телеграфна аген-

ция, органъ на немощното руско правителство, ни кара да се смѣемъ презъ нейнитѣ горчиви сълзи. Види се, че на либерална Русия не ѝ остана друго, освенъ да плаче, за да размива корави сърдца.

Не по-малко сж характерни пропититѣ съ ужасна тѣжа думи на г. Гучкова, който е единъ отъ най-силнитѣ представители на буржоазна Русия. Съ отпусната отъ безсилие дѣсница — дѣсница, която и презъ най-грозната царска реакция е била свита въ юмрукъ — той съобщава съ писмо на министъръ-председателя князь Львова:

„При условията, въ които е поставена властта на правителството, особено властта на министра на войната и на морината по отношение на армията и флотата, условия, които азъ не мога да измѣня и които могатъ да иматъ фатални последици за отбраната на свободата ни, даже за съществуването на Русия, азъ не мога повече да изпълнявамъ длъжността министъръ на войната и на морината и да поемамъ отговорността за голѣмия грѣхъ, който се върши спрямо отечеството“.

За да каже г. Гучковъ, че той, който не е оставилъ война, безъ да вземе участие като доброволецъ, е безсиленъ, това значи, че либерална Русия временно изпуска властта. Следъ г. Гучкова редътъ е на други, може и на цѣлия кабинетъ, ако не днесъ, утре.

Интересно и знаменателно е, че това се разиграва въ Петроградъ тъкмо, когато заседава Думата, когато депутатитѣ на всички предни Думи сж въ руската столица, за да дадатъ подкрепа на правителството...

Виждаме за лишенъ пжтъ, че щиковеѣ на единъ полкъ сж по-сигурни и по-здрава подкрепа, отколкото гласа и на тритѣ Думи заедно. Но буржоазна Русия изпусна изъ ржцетѣ си полковоетѣ; тѣ, изглежда, че сж въ чужди ржце и никой не е господарь надъ тѣхъ.

Твърде поучително е, какъ най-просвѣтениѣ синове

на Русия, срѣдъ водовъртежа на зашемедителнитѣ събития, въ които и самитѣ тѣ сж актьори, какъ и тѣ не съзрѣха накѣде тикатъ младата република, още не застанала на своитѣ крака. При общото настроение за миръ въ Русия, тѣ се решиха да вървятъ противъ течението. Да се върви противъ течението, наистина, това е характерна черта на руската интелигенция, но при стария режимъ. Новото време налагаше и нови методи. Революциитѣ приличатъ на буенъ планински потокъ, който, докато се каптира, е трудно, после водата може да се откара по-лесно лето желашъ. Да тръгнешъ насреща, докато не е каптирана, ще бѣдешъ поваленъ, унищоженъ. А началото на каптажа бѣше и е мирътъ. Думата миръ има днесъ за Русия и за свѣта магическо значение; тя е, която може да завладѣе, да покори измъчениитѣ маси. Нея не каза руското правителство. Това го погубва, това ще го погуби. Наопак: съ думи, съ жестове, съ дѣлата, поне най-виднитѣ му представители, показаха, че се стараятъ да продължатъ войната. Наистина, революционна Русия не желае сепаративенъ миръ. Но тя чувствува и вижда, че руското правителство не действува и за общъ миръ. Това е, което подкопава почвата подъ краката му; това е, което и ще му изяде главата.

Жално е, че младата руска република се излага на нови сътресения, нови изкупителни жертви. Единъ почетенъ миръ безъ голѣми печалби, но и безъ загуби, е цвѣте предъ сътресенията, а може би, и гражданска война и диктатурата, къмъ които, както изглежда, се отправя Русия.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
16 май 1917 г., бр. 108)

УСТИЯТА НА НАШИТЪ РЪКИ

До Балканската война устиата на всички ръки, които извираат от нашите планини и се вливат в Бъло море, бяха в чужди ръце. Сжщо и устиата на Дунава, който в долното си течение е и нашъ и който тукъ приема водитъ на много наши ръки, и неговитъ устия бяха далечъ отъ нашитъ граници.

А знае се колко е важно въ стопанско и културно отношение да владѣешъ заедно съ тѣхнитъ устия, разбира се, ръкитъ, които извираатъ въ страната или миятъ границитъ ѝ. Не току тѣй древнитъ култури египетската, асиро-вавилонската и пр. сж се развивали само по течението на ръкитъ, по Нилъ, Тигъръ и Ефратъ, Гангъ и пр. Отъ една страна, плодородието по ръчнитъ долини, отъ друга, още повече съобщенията по тѣхъ, било по водата на ръкитъ, ако тѣ сж плавателни, или по пжтищата, които откриватъ тѣ за морето — всичко това сж мощни лостове за развоя на материалната и духовна култура.

Да владѣешъ, обаче, ръкитъ, които извираатъ въ предѣлитъ на държавата ти, или единия имъ, но брѣгъ безъ устието, това значи днесъ, когато отдавна сме минали отъ ръчната култура къмъ морската, да ги владѣешъ наполовина. Ето защо бѣше велика неправда спрямо България ти да се лишава отъ устиата на своитъ ръки.

Следъ като биде подарена Добруджа на Ромъния, съ която тя нѣмаше нищо общо и която не ѝ бѣ нужна, както признаватъ и самитъ власи отъ онова време, Дунавска България се лиши отъ единъ напълно свободенъ изходъ на море. Даже България не бѣше представена въ Международната комисия, която управляваше най-долното течение на Дунава. Направи се голѣма грѣшка, че и двата брѣга на една отъ най-голѣмитъ съобщителни артерии въ Европа,

макаръ въ долното си течение да е гранична рѣка, двата брѣга се дадоха въ едни и сѣщи рѣце, въ рѣцетѣ на Ромѣния. Презъ време на междусъюзнишката война и непосредствено следъ нея, когато бѣхме откъснати отъ Европа, както и въ началото на общоевропейската война, ние видѣхме колко скѣпо ни струва това.

Презъ време на Балканската война ние се добрахме до устията на нашитѣ рѣки Струма, Мѣста и Марица. Следъ междусъюзнишката война въ Букурещъ, обаче, нашитѣ врагове ни лишиха и отъ тѣхъ. Едновременно, когато сръбскиятъ пълномощникъ Спалайковичъ въ Букурещъ заяви, че сръбитѣ ни взематъ и Царево-село, за да ни „къргятъ зѣбитѣ“, като се надвесватъ надъ София, въ сѣщото това време Венизелосъ, въ отговоръ на нашитѣ делегати, които настояваха за Кавала, каза, че гърцитѣ ни взематъ устията на Мѣста и Струма, за да ни „удушатъ икономически“.

Общоевропейската война, благодарение усилията и жертвитѣ на въоръжения български народъ, ни направи почти господари надъ устията на нашитѣ рѣки. Ние владѣемъ напълно единия брѣгъ на Дунава по цѣлото му долно течение. Ние опираме на Св. Георгиевското устие. Никога нашитѣ претенции не сѣ отивали по-далече. Ние нѣмаме работа въ Делтата. Но за единия брѣгъ на Дунава трѣбва да държимъ здраво. Това се налага повелително отъ стопанския развой на Дунавска България. Па и международни съображения, двата брѣга на долния Дунавъ да не сѣ въ едни и сѣщи рѣце, да не държи само единъ ключоветѣ на тая важна артерия, налагатъ България да е господарка на дѣсния дунавски брѣгъ.

Не по-малко е важно за юго-западна България, особено за София, да владѣемъ Струмската долина заедно съ устието ѝ. Ние вече сме се надвесили надъ устията на Струма и Мѣста. Владѣемъ Вардаръ отъ устието чакъ

до Гевгели, владѣемъ повече отъ три четвърти отъ неговото корито заедно съ долината. Само най-долното му течение не е въ наши рѣце. Най-сетне, щомъ имаме устието на Струма, можемъ да минемъ безъ това на Вардаръ.

Третото българско царство може да има здрави икономически и политически основи само, като опира на Дунавъ, Марица и Вардаръ. Посрѣдъ тѣхъ като ось на българскитѣ земи текатъ Искъръ и Струма, дветѣ български рѣки, които извирагъ около София и видимо сж продължение една на друга. Тѣ представляватъ централния стълбъ, върху който трѣбва да се опира българската държавна сграда.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
20 августъ 1917 год., бр. 186)

ИЗРАЗЪ НА ВОЛЯ

Ако на далече не се вижда ясно, наблизо, отсамъ Дунава, отвждъ Св. Георгиевския ржавъ личи, забелязва се доста нѣщо. Хълмоветѣ, доловетѣ и траповетѣ не се проектиратъ за окото единъ върху други, както въ планинскитѣ мѣста. Отъ височинитѣ всички гънки на земята ясно и отчетливо сж разграничени и разстоянието съ просто око може горе-долу да се опредѣли. Ето за примѣръ окопитѣ. Това разкошно вземо по гребенитѣ на могилитѣ, въ политѣ имъ покрай блатата, успоредно и напрѣчно съ самия Дунавъ, зигзагообразно обикалятъ и образуватъ правилни стройни фигури, красиви и симетрични очертания, разбира се, кждето не сж закрити отъ баири, буйна растителность, или нѣщо друго. Човѣкъ остава смаянъ и изуменъ отъ въпроса, който му идва самъ и му се налага: Кога успѣ българскиятъ войникъ, който е тукъ

отъ неотдавна, кога успѣ той да изшари и тукъ съ своята корава мжжка дѣсница това разкошно и пространно, великоленно и необятно, стройно и необозримо вземо, въ гънкитѣ на което той може да се заслони отъ вражескитѣ куршуми! Това, що се вижда, обаче, е нищо сравнително съ онова, що е закрито. Цѣли села, паланки и градове сж разорани; ииви, лозя и пасбища сж дълбоко набраздени; хълмове и могили опасани и вѣнчани съ окопи. И тукъ, както на югъ, всичко е разорано, изкопано. Сѣкашъ милиарди къртици сж ровили! Кога имѣ време българскиятъ войникъ и тукъ да изкърти тия камънаци, да изрови и издълбае тия подземия, въ които спокойно може да си пуши цигарата и да се шегува, когато неприятелската артилерия го дири разсѣяно!

Въ тая непосилна, колосална подземна работа, както на югъ, така и тукъ, се изразява ясно една твърда и непоколебима воля, едно строго опредѣлено и неизмѣнно решение. Който може да чете въ зигзагитѣ на окопитѣ, той лесно ще отгатне волята на българския войникъ да не остави въ никой случай и при каквито и да било обстоятелства да бжде победенъ. Това значи — друго не може да значи — тая исполинска работа, актъ на гигантска воля; това гласятъ и безкрайнитѣ зигзаги на окопитѣ: върху тѣхъ е писано твърдото решение на българския войникъ да не бжде победенъ; това казватъ и самитѣ войници. Ето нѣколко факти:

Вървя край самия Св. Георгиевски ржавъ. Прикрити отъ високата трѣстъ, събираме разкошни лилии, който растатъ тукъ по блатата и каквито никжде другаде не съмъ виждалъ. Посрѣдъ блатото, въ гжстия и дебелъ плетъ отъ трѣстъ се образува една доста широка дупка. Тя прилича на вратата на крепостъ. Само отъ тукъ може да мине лодка. Войници мъкнатъ съ лодка единъ огроменъ цилиндъръ съ кръстосани пржтове преплетенъ съ бодливъ

телъ. Други войници стоятъ предъ „вратата“. Водата е до надъ пояса.

— Ей, момчета, какво правите тамъ? — питамъ.

— Затваряме вратата, да не ни идватъ неканени гости. Или, ако дойдатъ, да ги поспремъ, за да ги посрещнемъ по-добре, — каза старшиятъ и всички се изсмѣха.

Предъ единъ офицерски кандидатъ изказахъ своето очудване и възхищение отъ окопнитѣ работи.

Той ми отвърна: „Дунавътъ е естествена прѣчка, съ искусствени сръдства ние удвояваме нашата съпротивителна сила, ще я устроимъ, ако има време и нужда“...

Войници доиздълбаватъ единъ окопъ. Питамъ едного отъ тѣхъ:

— Какво правите бе, байо?

— Копаемъ гробове, не виждашъ ли? — каза той, като се поусмихна.

— За кого ги копаете?

— Само луди хора копаятъ за себе си. Копаемъ ги за други. Ако не се удавятъ въ Дунава, то ей тамъ, предъ теленитѣ мрежи ще се повалятъ, за да не станатъ втори пѣтъ...

Нищо по-добре, освенъ, разбира се, самитѣ бойове, за по-удачното и по-сигурно водене на които се предприематъ и самитѣ окопни работи, нищо по-добре отъ самитѣ тѣхъ, окопнитѣ работи, не характеризира настроението, духа и непоколебимата сурова воля на нашата армия да се държи стройно и упорито въ тия ровове, подземия и галерии, за направата на които е вложена толкова сила и енергия, толкова черенъ трудъ и кървавъ потъ.

Както селякътъ се свързва съ своята работна земя, въ която е вложилъ трудъ и младостъ, така сжщиятъ селякъ, сега войникъ, се обрича на смъртъ или животъ въ окопитѣ, за направата на които е вложилъ силата и

енергията на своитѣ мишици и не е спалѣ толкова нощи. Той се е сродилѣ, свързалѣ съ земянката си и съ окопитѣ, задѣ които лежатѣ останкитѣ на падналитѣ другари.

Вѣ гигантската окопна работа и на двата фронта е кристализирана твърдата и непоколебима воля на българския въоръженѣ народѣ да не бжде той победенѣ!

(в. „Военни известия“ — София,
26 октомврий 1917 год., бр. 242)

ВѢРА И РЕВОЛЮЦИЯ

Разсждѣкътъ не може да схване революциитѣ изобщо. Отѣ това гледище революционеритѣ изглеждатѣ диви, кръвожадни. Нека не бждемѣ несправедливи педанти. Нека не ги сждимѣ отѣ гледището на нашия политически миросгледѣ и съ ежедневиитѣ мѣрки. Това изисква историческата правда. Инакъ, нѣма и да ги проумѣемѣ. Съ разсждѣкъ вѣра не се обгрѣща, нито се измѣрва. За тоя случай и затова Назарянинѣтъ препорѣчва всеопрощаването.

Съ разсждѣка още по-малко ще обхванемѣ руската революция. Не напраздно Чеховѣ влага вѣ устата на единѣ свой герой, че „русинѣ ако не вѣрва вѣ Бога, това значи, че той вѣрва вѣ нѣщо друго“. Вѣра се измѣрва само съ вѣра или интуиция, жививяване. Друга мѣрка не я обхваща, както водата съ метърѣ не може да се обхване и премѣри.

Единѣ отѣ неотдавнашнитѣ другари на Ленина, Алексински, който по начало предпоставя вѣ една своя книга (Русия и Европа), „че всѣки руски социалистѣ е безбожникѣ“, за Херцена казва: „На французката социалистическа мечта отѣ 1848 г. Херценѣтъ придаде тоя

култъ, на който сж способни само руситѣ въ проникването на чуждитѣ писания“.

Тая руска интелигенция, за която образецъ и учителъ е Херцень, и която, ако не въ Бога, вѣрва въ нѣщо друго; която дири рая не въ небесата, а тукъ, на земята, тя днесъ води и отъ дветѣ страни на барикадитѣ рускитѣ маси, които съ мистицизмъ и въ мистицизмъ живѣятъ, за които вѣрата е смисъла и солъта на земния животъ.

Тогава чудно ли е, че сме далечни зрители на кървавата междусобица, на гражданската война, която се разиграва по широката руска земя и която прави да настрѣхватъ коситѣ? Чудно ли е, че хората се биятъ съ упоритостъта на Сизифа да свалятъ небесата на земята? Цѣлата история е пълна съ такива конфликти; тѣ сж, които ѝ даватъ релефа. Революциитѣ сж завоитѣ на историята, които отправятъ народитѣ въ новитѣ насоки. Нова Русия се ражда, както ражда майка, съ мъжи и въ мъжи. А за това сж нуждни жертви. Русия сега заплаща цената на новия редъ на нѣщата. Руската революция трѣбва да изживѣе напълно себе си, да се разочарова въ всички и всичко, за да се намѣри далечъ отъ крайноститѣ, нейде помежду имъ. За да прекипи, обаче, тя трѣбва да кипи, докато разбунтуваната руска душа намѣри своето примирение, докато схване, че звездитѣ не се свалятъ на земята.

Горко на идолитѣ, когато русинътъ се разочарова отъ тѣхъ! Той не само ще ги изпочупи, както арабинътъ, който е приелъ исляма; той ще изяде и себе си. Леонидъ Андреевъ ни разправя какъ дълбоко и силно вѣрващиятъ Василий Тивейски се разговаря съ Бога и счита, че вече е подготвенъ да върши чудеса. Съ пълна вѣра въ своитѣ сили той извиква на единъ мъртвецъ да стане отъ ковчегъ, да възкрѣсне. Предъ неподвижното и студено тѣло той

преживява най-страшната трагедия, проклѣна Бога и умира!

Но може ли така безплодно да мине тая страшна хала надъ руската земя? Може ли тя да не остави следи и въ свѣта? Не, тя ще остави, тя не може да не остави. Тя ще пречисти въздуха надъ руската земя. Тя ще донесе и на човѣчеството нѣщо. Сегашнитѣ кървави жертви сж изкупление. Противоречията, отъ които се разяжда душата на болшевикитѣ, може би, ще се пречупятъ презъ призмата на народната душа, която е страдна за миръ. Болшевикитѣ или ще го дадатъ, или ще бждатъ веднага пометени и погубени. За тѣхъ нѣма изборъ; и за Русия нѣма. Само за съюзницитѣ ѝ остава откритъ и другиятъ пѣтъ.

Рускитѣ маси чакатъ миръ; тѣ вѣрватъ въ него. Отъ всички земни блага, които имъ обещава тѣ болшевикитѣ, сравнително най-лесно постижимъ е мирътъ. Ако тѣ го дадатъ само на Русия, доста ще дадатъ и на човѣчеството. А и самиятъ инстинктъ на временното само-съхранение имъ налага да го дадатъ.

(в. „Прѣпорѣцъ“ — София,
26 ноемврий 1917 год., бр. 262)

ВОЙСКА И ПОЛИТИКА

Гражданската война въ Русия е въ своя разгаръ. Полкове, които до преди една година сж се били рамо до рамо, които братски сж понасяли лишения и страдания, сж се хванали днесъ за коситѣ. Крѣвѣта, която се лѣ на фронта, сега не по-малко изобилно се лѣе въ тѣла. Едно бойно поле се затвори, за да се отвори друго по-страшно и по-унищожително, защото сега не само войската се бие и се изтрѣбва, а и самиятъ народъ. Той се е раздѣлилъ

на две настрѣхнали една срещу друга страни, които лудо пилѣятъ руската кръвъ, рѣдкитѣ народни богатства, държавното достояние събирано съ потъ и кръвъ отъ цѣлия народъ. По-рано се унищожаваха само богатствата около фронта, непосредствено до него, сега се превръща на пустиня на длъжъ и ширъ цѣлата руска земя, страда на миръ и спокоенъ трудъ. Вмѣсто благодатния миръ, Русия преживява нещастията на една всеунищожителна гражданска война, много по-страшна и не по-малко кръвопролитна отъ самата война.

Нищо по-ужасно отъ гражданската война! Нѣма по-голъмо проклятие за единъ народъ отъ нея. Тя е лоша отъ самата война, отъ чумата, отъ бедствията, които може да сполетятъ единъ народъ. Може би, само когато неприятелски кракъ нагази въ предѣлитѣ на родна земя, може би, само тогава страданията сж по-голъми, семейнитѣ огнища по-малко обезпечени, народната и лична честь още по-малко гарантирани. То е вече най-лошата отъ възможнитѣ лошабини, които може да сполетятъ единъ народъ. Но сигурно следъ това иде по степенъ на рискъ и отвратителностъ гражданската война. Озлобенитѣ една срещу друга страни, както и неприятеля, не скѣпятъ единъ другиму нищо, нито достоинство, нито семейна честь, нито домашно огнище, нито животъ, нито имотъ. Нищо, абсолютно нищо, което е ценно и скѣпо за всѣки човѣкъ достоенъ за това име. Братъ брата опропастява, братъ брата унижава, братъ брата убива. Презъ гражданскитѣ войни братска кръвъ се лѣе, а това е най-отвратителното отъ най-отвратителнитѣ нѣща, най-малко нравственото отъ всички безнравствени нѣща.

Затова винаги се е викало, войската, като войска, да е вънъ отъ политиката, да стои настрана отъ партийнитѣ борби, да не взема участие въ тѣхъ. Тя е въоръжена сила, а партийнитѣ борби сж често страстни.

Страстѣта е слѣпа; тя не знае предѣли и граници; тя убива благоразумието; тя затѣмнява разсѣдѣка; тя по-мрачава съзнанието; тя въ своя разгаръ убива всичко човѣшко у човѣка. Затова войската, като въоръжена сила, вѣнъ отъ политиката, далечъ отъ вътрешнитѣ борби, на-страни отъ партийнитѣ ежби и дразги. Всѣки войникъ, оставилъ оръжието въ бойнитѣ депа, демобилизиранъ, вече е безопасенъ, ако се занимава и съ политика. Но докато е подъ знамената, той не може и нѣма право, ако не иска да опрости своята страна, своя народъ, своето семейство, да се нарежда на една или друга страна въ страстнитѣ политически борби. Това е урокъ извлѣченъ отъ цѣлата история на човѣчеството, отъ опита на вѣковетѣ. Сега живъ примѣръ предъ очитѣ на всички ни е Русия. Отъ нея можемъ да се поучимъ, можемъ ясно да видимъ, какви страшни напасти и беди може да сполетятъ единъ народъ, чиято войска се занимава съ политика и прави политика.

И когато войската или частъ отъ нея се намѣсва въ политиката отъ името на свободата — днесъ въ Русия, на примѣръ, и дветѣ страни се биятъ за свобода — и тогава въ края на краищата свѣршва съ диктатура, съ невиджана и нечувана деспотия и потисничество на народа. Отъ дветѣ воюващи страни най-сетне, следъ потоци братска кръвъ, едната ще вземе връхъ и ще подчини другата. После началницитѣ на победителитѣ вътре ще си подчинятъ окончателно своитѣ подчинени, които божемъ сж се борили за една идея и, като масло надъ вода, на върха ще изплува само единъ човѣкъ или шепа хора, които ще унищожатъ всѣкаква свобода и всѣкакви човѣшки права. И въ резултатъ отъ идеалната борба за свобода ще излѣзе най-отвратителното потисничество, най-тежката тирания, най-страшната сатрапия. И това е урокъ на историята и опитъ на вѣковетѣ. Така сж свѣршвали

гражданскитѣ войни навсѣкжде въ древния Римѣ, въ Англия и Франция презъ великитѣ революции. Така въ края на краищата безъ друго ще свърши и въ Русия. Това е неизбежно, това е фатално. Обилно пролѣтата кръвъ ще накара най-после страдния за мирѣ народѣ да се подчини на единѣ човѣкъ, който ще гарантира поне живота за смѣтка на отнетата свобода.

Затова гаранцията на вътрешната свобода не е въоръжената сила, а контролѣтъ на парламента, контролѣтъ на народа, контролѣтъ на печата. Русия, която е тръгнала по другѣ пътѣ, по пътѣ на гражданската война, ще се повърне следъ дълги изпитания къмъ него. Но дано въ тоя страшенѣ промежутѣкъ даде външенѣ и вътрешенѣ мирѣ на себе си и на свѣта.

(в. „Военни известия“ — София,
21 декемврий 1917 г., бр. 288)

БЪЛГАРСКА СОЛИДАРНОСТЪ

Тия дни се повтаря единѣ незначителенѣ, но характеренѣ и знаменателенѣ фактѣ. Въ Бабадагъ заседаваше добруджанскиятѣ народенѣ съборѣ. Македонскитѣ градове, въ лицето на своитѣ общини, се редуваѣтѣ единѣ следъ други да поздравяѣтъ събора и изказваѣтъ горещо пожелание за политическото обединение на българския народѣ отъ ржавитѣ на Дунава до Охридското езеро. Ние казваме за политическото обединение, а не за културното, защото културното обединение бѣ постигнато още преди повече отъ половинѣ вѣкъ чрезъ черковнитѣ борби. Прилепчани въ своята поздравителна телеграма го казваѣтъ. „На Цариградския съборѣ въ 1870 г. казваѣтъ тѣ, на който заседаваха представители отъ Тулча и Прилепѣ, се

основа Св. екзархия и се циментира националното единство на българитѣ отъ Охридското езеро до устията на Дунава. Берлинскиятъ договоръ разпокъса българския народъ, констатира тѣ, само политически. Националното единство, обаче, остана непокъснато. Половинѣ вѣкъ следъ това, благодарение обилно пролѣтата българска кръвъ, Прилепъ и Тулча се прибраха подъ стрѣхата на българската държава и съ туй, завършватъ прилепчани, се изпълниха заветитѣ на дейцитѣ отъ възраждането ни“.

Черковнитѣ борби създадоха нашия народъ. Въ тѣхъ се изкова нашето национално съзнание. Дотогава действително българскиятъ народъ въ известна смисълъ бѣше тѣсто, отъ което, обаче, не можеше да си прави кой каквото иска. Патриаршията съ своитѣ органи бѣ направила отъ българитѣ елини, но това бѣше временно, докато се пробуди българскиятъ народъ, докато потрѣби отъ Атонския полуостровъ трѣбата: „О, неразумний, поради что се срамишъ да се наречешъ болгаринъ!..“ Отъ тоя моментъ „българскиятъ народъ“ почна да се формира въ „народъ“. И въ черковнитѣ борби той окончателно се оформи съ свое ясно национално съзнание. Общността на езика, нравитѣ и миналото бѣха основата; върху тѣхъ се изгради общото национално съзнание, което вече нищо не можѣ да разруши — нито тежкитѣ изпитания, нито робството подъ разни чужди народи.

И днесъ отъ Охридъ до Тулча живѣе и чувствува единъ народъ. Какво струватъ злословията и невежеството на нѣкои господа, които съ предвзето самомнение говорятъ за българския народъ, безъ да познаватъ близкото му минало! Тѣ говорятъ за българска пропаганда, за български насилия въ Македония, които принудили „славянското“ население тамъ да стане българско. А то се е чувствувало българско, преди да бжде създадена България. Екзархията, символъ на нашето национално един-

ство, е създаване на цѣлокупния български народъ отъ Охридъ до устието на Дунава. Тя е рожба на събудилото се национално съзнание, а не обратно.

Следъ като се събуди българскиятъ народъ, робството на отдѣлни негови части не можа да обезличи националното имъ самочувство. Тѣ се чувствуваха българи и българи си останаха. Последвалитѣ черковната борба революционни движения калиха националното съзнание. Докато черковната борба бѣше по-вече културно-национално движение, тѣ сж чисто политически и целѣха обединението на българския народъ въ предѣлитѣ на една и сѣща държава.

Но революционнитѣ движения не можаха да постигнатъ напълно своитѣ цели. Народътъ отъ царство България, който рамо до рамо съ българитѣ отъ Македония и Добруджа се бори за културното ни обединение, съ своята въоръжена дѣсница армията завърши окончателно обединението ни, разбира се, политическото ни обединение. И вече никой не може и нѣма право да ни го оспорва. Отъ Охридското езеро до устиата на Дунавъ днесъ имаме не само единъ народъ, а и единна българска държава.

(в. „Военни известия“ — София,
25 декемврий 1917 г., бр. 291)

ЦѢЛАТА ДУША

Знаменитиятъ французки социалистъ Жанъ Жоресъ, който стана жертва на заслѣпления французки национализъмъ, пише въ „L'Humanité“: „Единъ народъ, който не е обединенъ, има, както казваше Омиръ, само половинъ душа. Той нѣма да се успокои, докато не намѣри цѣлата си душа“.

Като проследимъ нашата най-нова история, ще се убедимъ колко прави сж думитѣ на великия синъ на третата република, който, пощаденъ отъ братския куршумъ на заслѣпения фанатикъ, може би, щѣше да спаси Франция отъ сегашнитѣ страшни изпитни, или най-малко щѣше да ги намали. Но злата орисия, за нещастие, я лиши отъ свѣтлия умъ и великото сърдце.

Не е ли вѣрно, че нашиятъ народъ ето по-вече отъ половинъ вѣкъ, откакъ дири цѣлата си душа? Отъ черковнитѣ борби българскиятъ духъ броди по Балканския полуостровъ, за да буди нашия народъ, да го потиква да се самосъзнае. Освободи се и се създаде княжество България. Но то се почувствува съ половинъ душа и тръгна пакъ да я събира цѣлата. Че България нѣмаше да се успокои, докато не събере въ своитѣ граници цѣлия български народъ, това се видѣ още въ първото учредително събрание. Още тамъ се манифестира, че българскиятъ народъ не може да остане съ половината си душа. Духъ изкуствени граници не търпи. И въ конституцията се вмъкна членътъ за Екзархията, чрезъ който се запазваше черковното единство на българския народъ. И отъ тоя моментъ се започна новото политическо дирене и събиране на българската душа. Настѣпвали сж временни разочарования, но тѣ сж били скоропреходни. Българскиятъ народъ съ своя здравъ инстинктъ върви право къмъ целта.

Следъ опититѣ да се събере българскиятъ народъ по други пѣтища, които не успѣха, България реши съ оржжие да събере цѣлата си душа. Заредиха се войнитѣ. Следъ Балканската дойде и междусъюзнишката. Ние особено трѣбва да наблегнемъ на последната. Отъ нея можемъ много да се поучимъ.

Помнимъ какъ вследствие временнитѣ несгоди, бѣше отпадналъ духътъ. Тогава имаше безумци, макаръ тѣ и да

бѣха отдѣлни единици, които викаха: „Ако ще границата да е и до моето село, само моята кѣща да е на българска територия!“ Покрай другото, и тия хора подготвиха сегашната война. Ако бѣ се завършило тогава нашето обединение, ако българският народъ тогава бѣ събралъ цѣлата си душа, едва ли сега щѣхме да участвуваме въ свѣтовната война, па, може би, и самата тя щѣше да се избѣгне. Нека българският войникъ да си припомнюва винаги за настроението преди междусъюзнишката война и нека го сравнява съ настроението въ надвечерието на сегашната. Едва бѣха се изминали две години, то се промѣни сжществено. И ония безумци, които презъ междусъюзнишката война викаха да се свърши веднага войната, та границата кждето ще да е, се промѣниха. Тѣ се биха храбро и много отъ тѣхъ презъ сегашната война сложиха своитѣ кости за обединението на българския народъ. И то щѣше да се промѣни още по-вече, ако свѣтовната война не избързаше. България не можеше да остане съ половината си душа и тя нѣма да се успокои, докато не събере цѣлата си душа. Само несгодитѣ на войната, които сж преходни, затѣмняватъ у нѣкои разсѣдка и чувството. Подъ тѣхно влияние се промѣнява настроението у ония, които сж съ кѣса паметъ. Тѣ после се каятъ, но каква полза? Следъ като се разруши дѣлото изградено върху коститѣ на падналитѣ, споено съ кървавия потъ на животѣ, разкаянието не помага. Само нови войни могатъ да поправятъ злото. Нека не се забравя това. Лошитѣ мисли, които може да вълнуватъ нѣкои, било на фронта, било въ тила, нека не се смѣтатъ, че сж вѣчни, че сж прави, че сж самата истина. Тѣ сж плодъ на помраченъ разсѣдъкъ и убито отъ тежеститѣ на войната чувство. И тѣ утре ще се промѣнятъ. Следъ войната на другъ умъ ще слугуватъ. Защото и тѣ сж българи и частъ отъ българския на-

родъ. А той нѣма да се успокои, както казва великиятъ французки социалистъ, докато не намѣри цѣлата си душа. Само че на бъдещитѣ поколѣния се завещаватъ, вмѣсто миренъ трудъ и културна работа, нови войни.

Затова българскиятъ народъ още презъ сегашната война трѣбва да събере и задържи цѣлата си душа, за да отгърве своитѣ наследници отъ нѣви тежки изпитания.

(в. „Военни известия“ — София,
22 мартъ 1918 г., бр. 65)

РЕАЛНА ПОЛИТИКА

Една отъ причинитѣ за нещастieto, което ни сполетѣ презъ фаталната 1913 година, се крие въ факта, че България тогава не можа да води реална политика. Българското правителство, не познавайки географията, се съгласи да остане спорна вратата на западна Македония. „Спорната зона“ бѣ готовъ споръ и готова война. Иначе не можеше и да бжде. България по никой начинъ и въ никой случай не можеше да се откаже отъ Скопие и Куманово, безъ които не би била господарка на цѣла западна Македония. Така тя би представлявала кѣща безъ врата и безъ входъ. Безъ горното течение на Вардара Македония не може да се владѣе. Сигурно българскиятъ инстинктъ е подсказвалъ и на тогавашното правителство, че не може да отстъпи тукъ, затова се измисли „спорната зона“. Но това не бѣше реална политика, а подготовка на междусъюзнишката война.

Още по-зле бѣхме поставени съ Гърция. Съ нея българското правителство нищо не бѣ уредило; то тръгна съ вързани очи на война. А за никого не бѣха тайни грѣцкитѣ домогвания; тѣ се простираха върху цѣла източна и половината отъ западна Македония. Така че

почти цѣла Македония, която бѣше цель на войната, стана спорна. Това значеше слѣпешката да влѣземъ въ война. Съ сѣрбитѣ спорна вратата на западна Македония, а съ гърцитѣ спорна, покрай другото, вратата на източна Македония, долното течение на Струма.

Македония оставаше туловище безъ краища.

Съ южна Тракия се внесе ново усложнение. И тукъ нѣмаше ясно опредѣлена политика; нѣмаше изобщо политика, докѣде трѣбва и докѣде може да се отиде. При това, въпроситѣ не бѣха наредени по важность, кой отъ тѣхъ е въпросъ на смъртъ или животъ, кой ще узрѣе самъ по себе си и ще капне като узрѣла круша.

Действително, самото естество на една война за национално обединение е такова, че е трудно, почти невъзможно да се нареждатъ въпроситѣ по тѣхната важность национална, държавна или стопанска. Това, обаче, трѣбва да е за народа, за общественото мнение, за печата, за оппозицията.

Но правителството, което тогава се бѣ нагърбило да изкара на добъръ край дѣлото, не можеше да не подреди въпроситѣ по тѣхната важность и значение. То трѣбваше да знае по кои въпроси ще постави всичката, цѣлата тежестъ на държавата, дори тежестта на въоръжения народъ, и по кои не може да отиде до тамъ. Правителството за себе си трѣбваше да серира въпроситѣ, да ги нареди по важность, да ги изясни съ съюзницитѣ, та въ никой случай да не отстъпва по най-важнитѣ и най-навременнитѣ отъ тѣхъ. Това е то реална политика, която се налага и на великитѣ държави, колко по-вече на малкитѣ като България.

(в. „Прѣпорѣцъ“ — София,
30 мартъ, 1918 год., бр. 72)

СРЪДИЗЕМНОМОРСКА ГЪРЦИЯ

За да я вмъкне въ свѣтовната война, преди три години Съглашението подмамваше Гърция съ обширни и богати придобивки въ Мала-Азия. Венизелосъ бѣше въ пленъ на грандиозната и съблазнителна идея, да направи отъ Гърция срѣдиземноморска държава, центърътъ на която да е Критъ, неговото отечество, що го издигна. Израстналъ вънъ отъ предѣлитъ на кралството, проявилъ се като революционеръ и после като държавникъ вънъ отъ него, той твърде добре знае, че това, което гъркътъ съ умиление нарича елинизмътъ, не е само Гърция; то е главно вънъ отъ нея, то е около Срѣдиземно море и срѣдъ синитъ му води. Той знае, че тукъ, особено въ източната половина на Срѣдиземно море, се създаде и разви елинската култура, подъ магическото влияние на която днесъ е голѣма часть на свѣта.

Затова преди нашата намѣса въ войната Венизелосъ бѣ твърдо решенъ да ни даде не само Кавала, а дори и Воденъ. Що е една ивица на Бѣло море предъ владичеството надъ източната половина на Срѣдиземно море! Що е изобщо Бѣло море предъ Срѣдиземното, което е срѣдице на свѣта! Сигурно така се е провиквалъ не грѣцкиятъ, а елинскиятъ патриотъ Венизелосъ.

Въ полета на своята смѣла мисль той не бѣше забравилъ да е реалистъ въ срѣдствата за постигането ѝ. За да осъществи своето видение Срѣдиземноморска Елада, той бѣ се помирилъ съ мисълта да не затуля слънцето и на другитъ. Когато на България се бѣ съгласилъ да даде едно по-приветливо прозорче на Бѣло море, той вече бѣше предрешилъ въпроса и съ Италия — да ѝ се остави господството надъ Синьото море. Замислената отъ него Срѣдиземноморска Елада бѣше така грандиозна, че заслужаваше тия сравнително съ нея нищожни жертви.

При това, помощта, която тогава искаше Съглашението отъ Гърция, бѣше нищо; то се задоволяваше само съ петнайсетъ хиляди щика, разбира се, докато я подмами. Гръцката подкрепа бѣше предназначена да засили дарданелската експедиция.

Условията, обаче, съвсемъ не бѣха още узрѣли. Венизелосъ срѣщаше непреодолими прѣчки. Преди всичко, всесилна Русия не искаше нито да чува за гръцка помощъ, за да нѣма друга съперница за Цариградъ. Следъ като болшевикитѣ унищожиха руската армия и руската империя, тая голѣма прѣчка вече не съществува. За гръцката болнава амбиция това е голѣмо облекчение. Буйното гръцко въображение сега си представя така близо минаретата на „Света София“! Вижда така ясно заслѣпителния блѣсъкъ на короната на Константинъ XII.

Отъ друга страна, Италия бѣше съперница на Гърция не само въ Синьо море; тя живѣеше съ голѣмата амбиция да дѣли мегданъ на Срѣдиземно море съ другитѣ велики държави на Съглашението; тя страстно се домогваше и къмъ азиатския му брѣгъ, както по-рано си присвои частъ и отъ африканския. Сега положението значително се промѣни. Италия се бие за своето съществуване, за влиянието си въ „своето“ Синьо море.

Тогава Венизелосъ не бѣ господарь у дома си, въ Гърция; затѣмняваше го не по-малко амбициозниятъ отъ него Константинъ, който разполагаше и съ войската. Чувствайки болезнено своето безсилие, Венизелосъ реши да се отдалечи по островитѣ. Отъ тукъ малоазиятскиятъ брѣгъ е продължавалъ да привлича и да омагьосва неговитѣ живи очи и вълнитѣ на Срѣдиземно море да гъделичкатъ неговата голѣма амбиция. Това е било мощниятъ потокъ, който не му е давалъ нито минута спокойствие. Сигурно тогава той е решилъ да не се спира предъ нищо, дори предъ кръвополития. И прибѣгна до солунската авантюра.

Съ помощта на съглашенските войски той се наложи въ македонската столица и разшири своята власт додето стигаше ръката на генералъ Сарай. Пакъ съ негово съдействие после се наложи и въ Атина и смъкна кралъ Константинъ.

Не следъ дълго Гърция ни обяви война и сега мобилизира цѣлата си армия. Тя изпраща войски срещу насъ на македонския фронтъ. Но какво иска тя отъ насъ? Какво може да вземе отъ България? Драма и Кавала, които ни отстъпваше на времето ли? Затова ли Гърция мобилизира цѣлата си армия? Ще успѣе ли да постигне онова, което не можа Сарай заедно съ ромъни и руси? Гърцитѣ не сж народъ, който да си чупи главата за хатъра на сѣрбитѣ и то безъ какъвто и да е шансъ за успѣхъ. Тѣ сѣвсемъ не сж народъ, който ще вади кестенитѣ отъ огъня за други, особено когато знае, че самъ ще си изгори прѣститѣ. Нашата армия ги чака; тя ги посрещна и отъ първитѣ срещи тѣ едва ли сж много насърчени. Дори когато тѣ биха имали успѣхъ, което е сѣвсемъ изключено, кжде ще вървятъ? Къмъ Пловдивъ ли? Венизелосъ е достатъчно реалистъ, за да не хвърчи по дивото. Въ стомаха на Гърция има достатъчно твърдъ кокалъ, който тя не може лесно да смеле.

Сигурно погледитѣ на Венизелосъ сж обърнати къмъ Мала-Азия, къмъ Смирна, най-сетне къмъ Цариградъ. Английскитѣ успѣхи въ Сирия и Палестиня го подмамватъ; той си въобразява, че тукъ ще има богата и лесна жетва. Гърцитѣ си рисуватъ живо въ своето въображение, какъ ги очакватъ тѣхнитѣ братя на Босфора и въ Мала-Азия, какъ съ малко жертви, съ подръжката на англичанитѣ тѣ ще ги освободятъ.

Тъкмо сега Венизелосъ вижда, че условията за Срѣдиземноморска Елада, неговото галено дете, сж узрѣли вече; навѣрно затова той мобилизира всички грѣцки сили.

Но и тоя път не се ли заблуждава критският революционер? Забравя ли той, че както въ Македония, така и въ Дарданелитъ и Мала-Азия има да се бори съ цѣлия Централенъ съюзъ, който е въ война съ Гърция и който ще се бие като блокъ, кждето и да се явятъ гръцкитѣ войски, за да му мхтятъ водата?

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
18 априль 1918 год. бр. 88)

НА ДВАТА НИ ФЛАНГА

Неприятелската дейность на македонския фронтъ се засили въ последно време. Гърция мобилизира всичкитѣ си сили и изпраща части срещу насъ. Отъ Шкумба до Чай-ази нашитѣ войски трѣбва да бранятъ своитѣ позиции и ги бранятъ доблестно. Ако неприятельтъ мисли да предприеме нѣщо сериозно на македонския фронтъ, сегашнитѣ действия сж само встѣпление. Въ всѣки случай ние трѣбва да го чакаме. Неприятельтъ трѣбва да се уважава, дори когато е грѣкъ. Нашиятъ войникъ това знае отъ миналата война.

Твърди се вече като сигурно, че италиански войски сж изтеглени отъ албанския фронтъ. Тукъ нашитѣ велики съюзници иматъ насреща си отслабналъ неприятель, ако и тамъ не прииждатъ грѣцки части, да замѣстятъ италианскитѣ. Както и да е, нашитѣ велики съюзници австро-маджаритѣ сж напълно свободни отъ източния фронтъ и сж готови — върху това не може да има и съмнение — за всѣка евентуалность, било за отбрана, или настѣпление. На тѣхъ нищо особено нѣма да имъ струва, ако си заематъ своя фронтъ до Кяфта, Сана и Линъ, за да сж сигурни за своя лѣвъ флангъ, както ние за нашия дѣсенъ. Мощнитѣ срѣдства, съ които разполагатъ тѣ,

безбройната имъ армия изпитана въ толкова боеве имъ дава възможностъ леко да направятъ това.

На българската армия, може би, предстои тежка задача: бранейки българскитѣ земи по Струма, да брани и турската столица, господаритѣ на която сж така претенциозни.

Задъ нашия лѣвъ флангъ тѣ правятъ пантурска и панислямска политика. Не само това: и дѣсниятъ ни флангъ имъ служи като прикритие за сжщитѣ цели. Тукъ тѣ бъркатъ работитѣ въ Албания съ сжщата своя политика. Агитациитѣ за мохамеданска Албания начело съ турски принцъ не преставатъ. Ние не знаемъ до колко харесва тая пропаганда на нашитѣ велики съюзници австро-унгарцитѣ. Предполагаме, че тѣ не сж твърде много възхитени отъ нея.

Нашитѣ съюзници туршитѣ, които свободно се ширятъ подъ прикритието на нашитѣ флангове, очакваме да оставятъ спокоенъ поне нашия тилъ, за да може българската армия, пазейки българскитѣ земи, да запази и Цариградъ.

(в. „Прѣпорецъ — София,
29 априль 1918 год., бр. 97)

НЕ СМУЩАВАЙТЕ ВОЙНИКА!

Въ тия минути на върховна опасностъ за България, когато нейнитѣ врагове съ яростъ нахвърлятъ своитѣ пълчища срещу българскитѣ линии на македонския фронтъ, светотатство е да се смущава духътъ на ония, които, бранейки границитѣ на българското отечество, запазватъ и цѣлостта на Турция, предметъ на плячка за общитѣ врагове. По Вардаръ, Черна и Струма не се решава само сждбата на България. Тамъ е поставено на карта преди всичко сжществуването на Турция. На Босфора това

трѣбва добре да разбератъ и да не внасятъ лекомислено смутъ въ душата на българския войникъ, който устоява единъ срещу бѣснитѣ пристѣпи на нѣколко.

Въ тия минути, когато българскиятъ войникъ свещенодействува съ своята кръвъ, отъ Цариградъ се повтарятъ светотатствени думи, които нѣма да постигнатъ никаква целъ — върху това България е единомушна — освенъ да развълнуватъ българския войникъ, ржката на когото ще потрепери отъ ядъ и нѣколко куршума ще отидатъ на халосъ, вмѣсто да се забиятъ въ дрѣзките вражески гърди.

Ако въ Цариградъ има просвѣтени патриоти, въ което не бива да се съмняваме, тѣ ще се червятъ отъ срамъ, когато четатъ нашитѣ и вражески комюникета за бойоветѣ на македонския фронтъ. Тѣ ще почувствуватъ, че несъзнателно, отъ не добре вдъхнатъ патриотизъмъ, отъ слѣпъ шовинизъмъ се ръководятъ ония турски вестници, които като младотурския „Танинъ“ правятъ пакъ намеци за маришкия въпросъ. Въ тия сждбоносни, както за България, тъй не по-малко и за Турция минути, повторното повдигане на тоя веднажъ окончателно разрешенъ въпросъ граничи съ предателството не само спрямо общосъюзническото дѣло, а и спрямо сждбата на Турция.

Ние казахме веднажъ, че маришкиятъ въпросъ за България не съществува и това бѣше последна дума. Ако днесъ се връщаме на него, това правимъ не за отговоръ на нѣкои турски вестници, които не знаятъ що правятъ въ тия тежки минути, пълни съ историческа отговорностъ. Не. Най-сетне, щомъ на Златния рогъ сж решили да дадатъ образецъ на свободенъ печатъ, нека пишатъ каквото си щатъ. Но ние имаме право и дългъ да имъ извикаме: не смущавайте въ тия минути на върховна опасностъ духа на българския войникъ, който

съ своята кръвъ пази не само България, но и Турция!
Оставете му необходимото душевно спокойствие, за да
държи по-здраво въ своитѣ костеливи ржце пушката, съ
която брани общото дѣло!

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
19 септемврий 1918 г., бр. 212)

1918 — 1936

САМООПРЕДЪЛЕНИЕ НА НАРОДИТЕ

Казваше се, че 19-тият век е век на народностите, а 20-тият век — на социалните борби. Семплистичният човешки ум дири да опростотвори явленията и да ги сведе и обясни само с един фактор. А обществените явления са така сложни и многостранни, че никога не се движат само от един фактор. Може едно искане да изпъкне на първо място, обаче, зад него действуват и други, защото човешката душа е сложна и нуждите на общества са разностранни.

И през 19-тия век, който действително е век на народностите, се развиват остри социални борби, на които никой народ не остана чужд, дори и закъснителите икономически.

Народностите в Европа се раздвижват след французката революция, която първа разви знамето на националното самоопределяне. Защото извоюването на суверенитета, завладяването на властта от народа, изтръгването ѝ из ръцете на една макар и национална династия не е съществено различно от извоюване свободата на един потиснат народ от друг. И в двата случая народите се движат от стремежа сами да си определят съдбата. Толкова неприятните национални движения за някои политико-социални секти имат за извор същите нужди, които движат общества към самоуправление, към демокрация.

Както и да е, след французката революция всички народи в Европа тръгнаха под знамето на националното самоопределяне. Едни изтръгнаха суверенитета из ръцете на държавните си глави, други разпокъсани се обединиха, трети поробени от чужди народи се добрах до своята свобода. Но изобщо този процес не се завърши напълно. Италия се обедини и освободи, но още

италиянци останаха вънъ отъ предѣлитѣ на държавата. Германия се обедини, но германскиятъ народъ далечъ не успѣ да заграби цѣлата властъ въ своитѣ рѣце. Балканскиятъ държави бѣха освободени, но не дообединени. Австро-Унгария, въпрѣки епичнитѣ борби на народноститѣ, които я населяватъ, нито се демократизира, нито народноститѣ ѝ се освободиха отъ чуждия натискъ. Турция си остана ислямска държава, която по своето сѣщество отрича самоопредѣлението. Тия неразрешени въпроси завеща 19-тиятъ вѣкъ на 20-тия. Презъ 15-тѣ години на сегашния вѣкъ тия движения продължиха, като се кръстосваха съ социални борби.

Обаче, свѣтовната война даде най-силния тласкъ на народноститѣ. Предъ очитѣ ни се разиграватъ събития, които сж продължение и завършекъ на 19-тия вѣкъ. Предъ очитѣ ни се завършва най-великата революция. И нека признаемъ, че председателятъ Уйлсонъ, макаръ и подъ трѣска на орджията, хвана пулса на стара и болна Европа и опредѣли точно диагнозата. Той заедно съ цѣлото Съглашение настоява германскиятъ народъ да вземе властта въ своитѣ рѣце, за да преговарятъ противниците му съ него; австро-унгарскиятъ народи да станатъ господари у себе си, за да се преговаря съ тѣхъ. И властитѣ и въ дветѣ държави вървятъ насреща му плахо, боязливо. Изглежда, че нетърпеливитѣ народи ще ги изпреварятъ.

Но не само въ дветѣ империи, а въ цѣлия свѣтъ народитѣ се борятъ за самоопредѣление и суверенитетъ, които сж две гранки на единъ и сѣщъ дѣнеръ — свободата.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
22 октомврий 1918 г., бр. 240)

СЪМНЕНИЯ

Като хвърлимъ погледъ върху картата на Балканския полуостровъ и около него, като пресмѣтаме колко ще се увеличатъ нашитѣ съседи, насъ ни обзема не завистъ, но чувство на страхъ. И питаме се съ тревога: не проиграхме ли презъ сегашната война бъдещето на българското племе?

Ние знаемъ, че при днешното обществено настроение на маситѣ въ България тоя въпросъ не смушава, къмъ него сж безразлични обитателитѣ на тая страна. Нуждитѣ създадени следъ войната сж така голѣми, семейнитѣ грижи така ни поглъщатъ, че не даватъ възможностъ и време да се замислимъ върху тия външни въпроси. Тѣ малко ни интересуватъ. Сега общественото внимание е съсредоточено върху вътрешнитѣ задачи, вътрешнитѣ реформи, отъ които безспорно страната има нужда, които трѣбва да се прокаратъ.

Но съ това въпросътъ за бъдещитѣ граници на България и нейнитѣ съседи нѣма да се реши; той ще остане. Него ще решаватъ други. И лъжатъ се ония, които мислятъ, че общественото вцепенение отъ войната ще продължи; настроението безъ друго ще се промѣни. Защото се касае за бъдещето на нашето племе, за наследството оставено отъ нашитѣ дѣди.

Наистина, ние имаме една формула, която може да ни изкара отъ това тежко положение и която често се разисква отъ българския печатъ. Тя е балканската конфедерация или федерация, както искатъ нѣкои. И почти цѣлиятъ нашъ печатъ я приема подъ разни форми и наименования.

Обаче, за да бжде осъществена тя, не стига да я искаме само ние, българитѣ. Тя трѣбва да се възприеме и отъ другитѣ. А когато ние споримъ на тая тема, тѣ

мълчатъ и, може би, ни се смѣятъ. Една Сърбия два пѣти по-голъма отъ бждеща, да речемъ, напълно обединена България, ще има ли нужда отъ нашата поддръжка? Ще желае ли тя да се съюзимъ като равноправни членове? Сжщото може да се повтори и за другитѣ ни съседи. Нѣма ли тѣ да предпочетатъ другъ начинъ на федериране, като осжществяването му оставятъ за по-късно, когато се почувствуватъ достатъчно силни?

Въ всѣки случай, центърътъ на тежестъта за Сърбия се премѣства, ако не вѣнъ отъ Балканския полуостровъ, то далечъ на северо-западъ. Гърция, може би, ще стане срѣдиземноморска държава, а не бѣломорска, каквато е сега. Ромъния, следъ като прескочи руската граница, сега се стреми да прехвърли и Карпатитѣ. Съ тая цель тя е обявила война на Австро-Унгария. Всичко това трѣбва да ни накара, преследвайки вжтрешнитѣ преобразования, да мислимъ още отъ сега за вѣншното си положение, а не да си заравяме главата въ пѣсѣка като камилската птица, докато стане вече късно.

Наистина, проектираното Общество на народитѣ, което може да направи безпредметна балканската конфедерация, би отстранило опасността за българското племе. Но сигурно ли е то, вързали ли сме го въ кърпа?

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
15 ноември 1918 год., бр. 260)

КОЛЕЛОТО НА ИСТОРИЯТА

То се върти и създава нови положения, които никога не приличатъ едно на друго. Победителътъ отъ 1870 г. днесъ е проснатъ предъ краката на победения. Завоевателна Русия е предметъ на завоевания. Тритѣ представителки на реакцията Русия, Германия и Австро-

Унгария днес сж разсадници на дръзки революционни идеи. Демокрациитъ Франция, Съединенитъ щати, Англия и Италия сега, поне официалнитъ имъ представители, сж въ ролята на пожарникари, които гасятъ навдигащитъ се пламъци отъ Русия. Крепената по-рано отъ Англия Турска империя понастоящемъ е подъ хирургическия ѝ ножъ. Американската доктрина на Монро, която имаше за целъ да държи Европа далечъ отъ новия свѣтъ, се обърна наопаки: днесъ Съединенитъ щати — разбира се, за доброто на обединѣлия и откъмъ правото старъ свѣтъ — играятъ една отъ първитъ роли въ Европа; едва ли ще е много силно, ако кажемъ, че тѣ сж арбитъръ между победители и победени.

Старитъ съюзници на Германия, Италия и Ромѣния, на време я напуснаха, за да се изправятъ и нахвърлятъ после срещу нея и двойната монархия. Освободената съ руска кръвъ България изтегли ножъ срещу нейната съюзница Сърбия и се отзова въ война съ освободителката си и съ нейнитъ велики сподвижници, които въ разни времена сж съдействували за нейната независимостъ и национално обединение.

Противоречията презъ тая война и миналото сж така голѣми, че човѣкъ остава просто поразенъ, като се замисля върху тѣхъ, като ги изброи. Ще спратъ ли тѣ тукъ? Ще престане ли да се върти неумолимото колело? Никой, който познава малко историята, не може да живѣе съ тая самоизмама. Никой не бива и не може да се изостави победата да го заслѣпи до тамъ, че да отрече движението въ бъдеще. То неминуемо, фатално ще продължи, дори ако се осъществи желаното Общество на народитъ. Още повече и по-бързо колелото на историята ще продължава да се върти, ако останатъ онеправдани народи. И колкото повече сж чувствително засегнатитъ народи, толкова по-нестабилентъ ще бже новиятъ редъ на нѣщата. Не само

незадоволениѣ ще го миниратѣ; той ще се подкопава сѣщо и отѣ преситениѣ, у които ще се развиятѣ нови апетити и мания на величие и непобедимостѣ. Тѣ ще се опитатѣ да посегнатѣ и върху интереситѣ на своитѣ днешни съюзници. И ония, които днесѣ правятѣ политика на чувства, ще има да се каятѣ, да се биятѣ въ главата и да си скубятѣ коситѣ. Защото нищо не е постоянно на тоя грѣшенѣ свѣтѣ; всичко се движи и мѣни: никога положението, което предшествува, не прилича на положението, което го следва. Колелото на историята е въ вѣчно движение и то се върти толкова по-бързо, колкото по-голѣми неправди сѣ натрупани; то се върти нѣкога съ шеметна бързина. Често ние смъртнитѣ, опиянени, си правимѣ илюзии и забравяме това. Затова превратноститѣ ни изненадватѣ.

(в. „Прѣпорецѣ“ — София,
25 декември 1918 год., бр. 293)

НА КРѢСТОПѢТѢ

Свѣтовната война изхвърли човѣчеството на крѣстопѣтѣ. Накѣде ще се отправи то?

Ще трѣгне ли по стѣпкитѣ на безумния болшевиѣзмѣ, който замѣкна Русия въ задѣнена улица? Или ще продълѣи своя изпитанѣ пѣтѣ, който води къмѣ истинско народовластие?

Тоя страшенѣ въпросѣ решава сега германскитѣ народѣ. На какво решение ще се спре той? Ще се остави ли да го водятѣ фанатици къмѣ нови изпитни и сътресения? Ще даде ли възможностѣ на групата Спартакѣ да разиграва своя конѣ свободно? Най-крайнитѣ елементи иматѣ това преимущество, че сѣ най-деятелни и че не се спиратѣ предѣ нищо. Така една шепа добре организирани

хора се налага на цял народъ, който обикновено е пасивенъ и разочарованъ отъ всичко. При това, сѣкашъ е законъ за революциитѣ да минатъ презъ всички етапи до най-крайния, за да се върнатъ после назадъ и да се спратъ нейде по срѣдата. Може и на германската революция да е сждено да изживѣе всички етапи. На тая мисълъ ни навежда последната промѣна въ правителството на Ебертъ. Отъ него сж излѣзли Хаазе, Кауцки, Бернщайнъ, междинната група на германския социализъмъ. Естествено, че това не предвещава нищо добро.

При това, рускитѣ болшевики не се спиратъ предъ нищо, за да вмѣкнатъ и Германия въ страшния водовъртежъ, отъ който Русия не така скоро ще излѣзе. Съ тая целъ тѣ сж изпратили въ Берлинъ своя другарь Радекъ.

Още е рано, обаче, да се предрича, дали дисциплинирана Германия ще се поддаде на болшевишкитѣ игри и дали тя ще остави на фанатици да правятъ опасни експерименти съ нея.

Въ всѣки случай, опититѣ, които ставатъ въ Русия, въ страната на неограничения монархизъмъ до вчера и които евентуално е възможно да станатъ и въ Германия, не може да смутятъ странитѣ на традиционната демокрация. Тѣ отдавна сж начертали своя пътъ на постепенно и сигурно развитие. Чрезъ своитѣ парламенти тѣ спокойно и легално развили и приложиха демократичнитѣ принципи въ политическата областъ. Всеобщото гласоподаване, което постепенно се дава на всички граждани, били тѣ работници или господари, мъже или жени, ето грѣмоотводътъ. Покрай победата, и всеобщото гласоподаване предпазва демокрациитѣ на Европа отъ опасни скокове въ неизвестността. Доказателство сж и последнитѣ избори въ Великобритания, лето привърженицитѣ на бавнитѣ, но сигурни промѣни сж възтържествували.

Древииятъ свѣтъ, стара Елада и пр., лето класовитѣ

противоречия и борби не сж били много по-слаби, загина подь тѣхната тежестъ и острота. Непрекжснатитѣ борби между съсловия и класи отслабиха общественитѣ връзки и подготвиха владичеството на Александра Македонски. Древниятъ свѣтъ, обаче, нѣмаше тоя усъвършенствуванъ инструментъ за легални промѣни, било въ политическата, било въ социалната областъ, какъвто днесъ представляватъ парламентитѣ.

Просвѣтениятъ абсолютизмъ презъ 18 вѣкъ прибѣгна до радикални промѣни и бѣше съ най-добри намѣрения. Но и той фалира, защото нѣмаше кой да го коригира и върху какво да се опре.

По стѣпкитѣ на просвѣтения абсолютизмъ върви и днешниятъ болшевизъмъ съ своята диктатура, безъ да има широкия умъ на просвѣтенитъ монарси отъ 18 вѣкъ. Бездруго и той ще фалира. Това е неминуемо.

Парламентарнитѣ страни нѣма да се смутятъ предъ кръстопѣтя, на който ги хвърли войната. Тѣ ще продължатъ изпитания пѣтъ на преобразования въ политическата и социалната областъ чрезъ всеобщото гласоподаване и парламентитѣ. Тѣхното знаме е чрезъ народа за народа, който може да бжде заблуждаванъ отъ демагози, но това е временно явление следъ голѣмитѣ изпитания презъ войната. Никой по-добре отъ самия народъ, нито просвѣтени монарси, нито диктатори съ най-добри намѣрения, не може да му служатъ така добре, както парламентитѣ избирани отъ самия него.

(в. Прѣпорецъ — София,
6 януарий 1919 год., бр. 4)

ЕДНА ЛЕГЕНДА

По свѣта се шири една легенда, която цели още да вреди на България и да доунищожи нейното име. Нашиятъ съседъ гърци и сърби я разпространяваха усърдно следъ междусъюзнишката война и отъ тогава тя минава за установена и безспорна. Сърби и гърци ни обвиняваха, че ние българитѣ сме унищожили Балканския съюзъ и че ние, и само ние сме отговорни за това!

Тая легенда поде и французкиятъ печатъ и я разпространи по четиритѣ краища на свѣта. Отъ тогава тя минава за чиста монета и малко чужденци се съмняватъ въ нейната достовѣрностъ. Дори въ официални документи се говори за нея като за несъмнено, положително нѣщо. Сърби и гърци не веднажъ сж я използвали и предъ чуждитѣ правителства. Гръцкиятъ министъръ-председателъ г. Венизелосъ се ползува и сега отъ нея. Въ своя мемоаръ до парижката конференция на мира той я повтаря като доказателство, че България трѣбва да се затвори въ желѣзна клетка, като дивъ звѣръ, за да не вреди на своитѣ съседы; не само нищо да не ѝ се дава, а и да се отнеме и нейната бѣломорска областъ.

Сжщата мисль повтарятъ и сръбскиятъ министъръ-председателъ Протичъ и първиятъ сръбски делегатъ на Парижката конференция Пашичъ. Тѣ и двамата настояватъ за стратегически поправки, разбира се, за наша смѣтка, на сръбско-българската граница отъ злополучната 1913 г. Това искане сръбитѣ мотивиратъ съ факта, че ние българитѣ сме нападнали внезапно Сърбия на нѣколко пжти. Разбира се, сръбитѣ на първо мѣсто говорятъ за междусъюзнишката война.

Дали действително ние първи нарушихме Балканския съюзъ, това най-добре може да се види отъ книгата на гърка Леонъ Макасъ „Ainsi parla Vénizelos“ ...

Г-нъ Макасъ е alter-ego на гръцкия министъръ-председателъ и даниитѣ, който той изнася, сж черпени отъ самия Венизелосъ. Редакторътъ на солунския гръцки вестникъ „Либерте“ установява, че гръцко-сръбскиятъ договоръ срещу България е замисленъ и подписанъ много по-рано отъ нашето нападение на 16 юний 1913 г. Сръбско-гръцкиятъ договоръ е замисленъ още при преговоритѣ между съюзницитѣ и Турция въ Лондонъ и подписанъ презъ май, най-малко единъ месецъ преди между-съюзнишката война. Не току така сърби и гърци се стараеха да протакатъ войната съ Турция, за да се изтощи българската армия окончателно.

Не е сжшо вѣрно, че военнитѣ действия между съюзницитѣ почнаха за първи пътъ на 16 юний 1913 г. Тѣ бѣха почнали много по-рано, още когато българскитѣ войски бѣха приковани предъ Чаталджа, за да бранятъ общосъюзнишкото дѣло. Гръцкитѣ и сръбскитѣ войски, които нѣмаха неприятель предъ себе си, задъ гърба на българската армия пълзѣха въ нейния тилъ, пхдѣха малкитѣ наши военни части и заемаха територии окупирани веднажъ отъ българската армия. 16 юний бѣше логична последица на преднитѣ дати, особено и главно на тайния сръбско-гръцки договоръ отъ май 1913 г., която дата е началото на междусъюзнишката война.

Интересно е да се отбележи, че сърбитѣ и днесъ за свои цели си служатъ съ идеята за новъ балкански съюзъ, за да заплашватъ съ него свои евентуални неприятели и едновременно съ това отказватъ ни, българска Македония, на дори искатъ стратегически граници отъ къмъ България. Тукъ играта е очевидна. Но България е оставила своята сждба, сждбата на разпокъсания български народъ въ ржцетѣ на великитѣ сили отъ Съглашението, защото тя не мисли, нито може да се разбере направо съ своитѣ съседи, които продължаватъ вой-

ната срещу българския народъ, макаръ орждия и да не гърмятъ.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
25 февруарий 1919 год., бр. 44)

ЕДИНЪ ТРОГАТЕЛЕНЪ ДОКУМЕНТЪ

Следъ печалния край на Илинденското въстание презъ 1903 г. много македонски българи, селата на които бѣха разрушени и опожарени отъ турския башибозукъ и гръцкитѣ владици, озлочествени се отправиха за новия свѣтъ, тамъ да изкарватъ прехраната си и да запазятъ своя животъ. Тѣ бѣха едни отъ най-събуденитѣ и най-преданитѣ на своя народъ граждани. Тѣ никога не забравяха своя роденъ край, а страдаха и се радваха заедно съ своитѣ сънародници останали въ страдалческа Македония. При относителна свобода, както бѣше презъ време на европейската реформена акция и хуриета, тѣ масово се връщаха въ своитѣ разорени огнища и надъ развалинитѣ на своитѣ села издигаха нови образцови селища; закупуваха бейскитѣ чифлици и ги раздѣляха помежду си, за да ги обработватъ съ честенъ трудъ, съ какъвто бѣха спечелили въ Америка своитѣ пари. Щомъ слизаха на солунското пристанище тия мъченици на труда, първата имъ работа бѣше да намѣрятъ българскитѣ книжарници въ македонската столица и да закупятъ книги за селското читалище и селската черква.

Ето кои и какви сж македонскитѣ българи, представители на които още къмъ края на миналата година, веднага щомъ е долетѣла до тѣхъ печалната вестъ за българския погромъ, сж се събрали на конгресъ въ Чикаго, треперейки надъ съдбата на своя роденъ край и надъ бедата, която сполетѣ цѣлия български народъ.

Резолюцията, която тѣ сж взели и сж вржчили на председателя Уйлсонъ, е колкото проста и ясна, толкова и трогателна. Тя е изтрѣгната отъ работнишки сърдца и писана съ попукани отъ непосиленъ трудъ ржце.

Въ началото на своята резолюция тѣ изказватъ топла благодарностъ къмъ американския народъ, който имъ е далъ прибѣжище следъ страшнитѣ страдания и който е изпращалъ свои просвѣтени синове въ Македония да проповѣдватъ словото Божие на български езикъ и да сѣятъ просвѣта, пренебрегвайки неудобствата и мжкитѣ.

Съ нѣколко думи, но ясно и прегледно тѣ сж разказали историята на своя народъ, неговитѣ борби и страдания презъ последнитѣ седемдесетъ години. Не сж забравили нито църковнитѣ борби, които сж преживѣли самитѣ тѣ, нито революционнитѣ подвизи, въ които дейци сж сжщо и тѣ, нито Балканската война, въ която участваха доста отъ тѣхъ. Ужасъ и проклятие вѣе отъ нѣколко реда, съ които се порицава злополучниятъ Букурещки договоръ, който е една отъ главнитѣ причини за неестественото положение на България презъ време на свѣтовната война.

Преди да пристѣпятъ къмъ формулировката на своитѣ искания, делегатитѣ на четиридесетхилядната емиграция въ Съединенитѣ щати заявяватъ да се знае, че тѣхната воля е изказана въ една напълно свободна страна, безъ каквото и да е чуждо влияние и чуждъ натискъ.

Имайки предвидъ високо и тържествено провъзгласяния принципъ на самоопредѣление и народно обединение, делегатитѣ заявяватъ, че искатъ тѣхната родна земя Македония да бжде включена въ границитѣ на общото отечество България и да се предотврати една нова неправда, да се разпокъса отново Македония и да бжде оставена подъ игото на едно чуждо господство.

Благородниятъ председател на Съединенитѣ щати,

който е олицетворение на новото право и вѣчната правда, не може да забрави позива на четиредесет хиляди македонски българи, изказали свободно своята воля. Ние българитѣ подържаме единъ принципъ, за реализирането на който водимъ нескончаеми и кървави борби отъ половинъ вѣкъ. Принципитѣ за националното самоопредѣление и обединение не е само нашъ, той е високо провъзгласенъ отъ благородни сърдца и свѣтли умове, най-виднo мѣсто срѣдъ които сега заема председателятъ Уйлсонъ.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
11 априлъ 1919 год., бр. 82)

РЕАЛИЗЪМЪ ВЪ ПОЛИТИКАТА

Една отъ главнитѣ причини за сполетѣлитѣ ни нещастия се крие въ това, че ръководителитѣ на българската външна политика никога не серираха въпроситѣ, не ги наредиха по важностъ, не се опитаха да ги решаватъ единъ по единъ споредъ моментитѣ. Тръгнахме да освобождаваме Македония презъ 1912 год., отплеснахме се въ Тракия. Фердинандъ ходи въ Родосто да позира на Мраморно море и си приготви императорска мантия за Цариградъ. Така рѣжихме клона, върху който бѣхме седнали — направихме руситѣ подозрителни спрямо насъ и ги накарахме отпосле опредѣлено да взематъ страната на сърбитѣ по македонския въпросъ.

Преди междусъюзническата война не само не можахме да раздѣлимъ сърби и гърци, а оставихме да се присѣдинятъ къмъ тѣхъ и ромъни, па на края дойдоха и турцитѣ.

Радославовъ, действително, се опита да серира въпроситѣ, но въ своята просташина тикна България въ

чувствувалъ голѣма нужда отъ море. Съ течение на времето, обаче, стопанството се е развивало и нуждитъ сж растѣли. Българинтъ не е намиралъ достатъчно поминтъкъ по планинитъ, дето е избѣгалъ отъ турцитъ, и се е смѣквалъ по течението на рѣкитъ къмъ бѣломорскитъ брѣгове. Срѣдъ тоя усиленъ процесъ почнаха войнитъ за нашето национално обединение и за собственъ територияленъ излазъ на открито море. За съжаление, обаче, събитията така се развива, че България бѣше лишена отъ широкъ отдушникъ на Бѣло море. Струмишкиятъ окржгъ остана затворенъ. Г-нъ Венизелосъ предвиждаше, че това не може да мине така. Затова въ разни времена той бѣше склоненъ да отстъпи на България и Кавала.

Това не стана, понеже кайзеръ Вилхелмъ и кралъ Константинъ се противопоставиха на благоразумната политика на именития критянинъ.

Сега, обаче, г. Венизелосъ надмина и Константина. Той иска да ни лиши и отъ малкото прозорче на Бѣло море. Това е въ пълно противоречие съ една отъ четиринадесеттъ точки на председателя Уйлсонъ.

Никоя земна сила не може да спре смѣкването на българското племе отъ планинитъ къмъ Бѣломорския брѣгъ, който вече отдавна е заселенъ въ нѣкои пунктове изключително отъ българни, както е Дедеагачката околия още отъ турско време.

Г-нъ Венизелосъ е казалъ предъ конференцията, че България е континентална държава и че тя нѣма нужда отъ бѣломорски брѣгъ. Тъкмо защото е континентална страна, тъкмо затова има нужда отъ свой брѣгъ на Бѣло море, за да търгува, да внася и изнася свободно, да живѣе, да диша. На това се дължи голѣмата тъга на българина по Бѣломорския брѣгъ. И ония, които решаватъ сега съдбата на свѣта въ Парижъ, не само не бива да лишатъ България отъ малката ивица Бѣломорски брѣгъ, която

гърците не ни оспориха никакъ въ Букурещъ, а да я разширятъ.

(в. „Зора“ — София,
9 августъ 1919 г., бр. 78)

КУЛТУРНАТА АВТОНОМИЯ

Въ много отъ конституциитъ на разноплеменнитъ държави има една голъма и сжществена празнина. Въ тѣхъ рѣдко се предвиждатъ и гарантиратъ правата на инороднитъ малцинства. Конституциитъ сж осигурили гражданина и човѣка отъ разни посегателства върху личната и политическа свобода; осигурили сж индивидуалнитъ, гражданскитъ и политически права. Но въ тѣхъ не се разглежда и гарантира гражданитъ като принадлежащъ на една народностъ, не се гарантиратъ правата на майчиния му езикъ.

Тоя голъмъ недостатъкъ е недостатъкъ на французката революция; нейниятъ духъ тежи върху развоя на Европа ето вече цѣлъ вѣкъ. Вследствие народностното еднообразие въ Франция, благодарение отвлѣчената мисль на французкитъ философи отъ 18 вѣкъ, разнитъ конституции презъ революцията не сж предвиждали и гарантирали правата на човѣка и по народностъ. Тѣ не сж признавали французинъ, евреинъ и пр., а гражданинъ. Това отчасти се обяснява съ факта, че Франция презъ революцията и специално якобинцитъ се борятъ противъ областния патриотизъмъ, противъ партикуларизма и събиратъ Франция въ едно цѣло, въ единна държава.

Тоя духъ на унифициране, уеднаквяване мина после почти въ всички конституции.

Поради остритъ расови борби въ Австрия, австрийската конституция направи изключение. Въ нея има спе-

циалентъ членъ, съ който се гарантиратъ правата на народноститѣ. Макаръ тоя членъ и да не се е прилагалъ напълно, той туря начало за признаване правото на инороднитѣ малцинства.

Турция въ това отношение направи едно голѣмо изключение. Следъ като Мохамедъ II завоюва Цариградъ, призна и разшири правата на цариградската патриаршия. Това се дължи до голѣма степенъ и на вѣрския характеръ на турската държава и турското законодателство. Турция не можеше да постави на една дѣска християнитѣ, израилтянитѣ и мохамеданитѣ. На патриаршията се остави да гарантира вѣрскитѣ и тѣсно свързанитѣ съ тѣхъ езикови права. Така се създадохъ и признахъ привилегиитѣ на патриаршията. Когато се учреди Екзархията, Портата призна почти сѣщитѣ привилегии и неи. Екзархията ръководѣше непосредствено или чрезъ общинитѣ училищата и черквитѣ на българския народъ; тя имаше и свои вѣрски сѣдилища, пакъ общинитѣ. Тѣ имаха право и да наказватъ. Съ сѣщитѣ привилегии се ползуваха и арменската патриаршия и пр.

Така вървѣше до Балканската война, като изключимъ младотурскитѣ опити, които пакъ подъ влияние на французката революция целѣха да унифициратъ и Турция. Но тѣхниятъ опитъ жалко пропадна и предизвика Балканската война.

Сърби и гърци, обаче, щомъ се настаняха въ Македония, посегнаха върху църквитѣ и училищата и заставиха българското население да говори, да се черкува и учи на сръбски и грѣцки. До известна степенъ и на това се дължи междусъюзнишката война.

Дойдоха злополучнитѣ преговори въ Букурещъ. Трѣбва да признаемъ, че пръвъ г. Венизелосъ повдигна въ ромънската столица въпроса за права на малцинствата. Той постави въпросъ за взаимность. Сръбскитѣ делегати,

обаче, отхвърлиха предложението на нашите и те да признаят правата на малцинствата. Те заявиха, че сръбската конституция е достатъчна да гарантира правата на всички. И въпросът остана откритъ. Какъ сръбската конституция гарантира правата на инородците, ние видяхме. Хилядници български училища и черкви въ Македония се превърнаха на сръбски и гръцки.

Сега въ конференцията се повдига същиятъ въпросъ. Пакъ сръбите и ромъните отклоняватъ това предложение. Скривайки се задъ духа на французката революция, те се стараятъ да си осигурятъ възможность за асимилация. Забележително е, че сръбите не искатъ да признаятъ тия права само за Македония и Албания. Ние вѣрваме, че конференцията най-сетне ще имъ наложи и ще накара сръбите да възстановятъ и признаятъ старото положение, което съществуваше въ Македония до Балканската война, и ще задължи Обществото на народите да бди надъ това задължение на Сърбия.

Но това ще е разрешение на едната страна на въпроса — културно-националната. Ние очакваме конференцията да се занимае и съ политическата страна на македонския въпросъ, следъ правилното и радикално разрешение на който само може да настѣпи миръ и спокойствие на Балканите.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
13 септемврий 1919 г., бр. 205)

ЕЗИКЪТЪ НА ВѢКОВЕТЪ

Горко на победените! Ето сърдцераздирателниятъ стонъ, който ни изпращатъ вѣковете.

И следъ тая страшна война, която нѣкои наивно смѣтаха за последно изкупление на човѣчеството и встѣп-

ление къмъ вѣчния миръ, ние чуваме сжщия покъртителенъ писъкъ и надаваме сжщия страдалчески викъ.

Но нека не стенемъ високо, за да не ни чуватъ и виждатъ чужденцитѣ, за да не се гаврятъ тѣ съ най-сѣкровената ни тѣга. Нека само нашитѣ деца знаятъ болката ни, за да страдатъ заедно съ насъ. Въ страдание се създава народъ мощенъ по духъ.

И следъ тая война човѣчеството си остава такова, каквото го знаемъ отъ вѣкове, отъ историята. Наистина, сега победенитѣ не се изтрѣбватъ поголовно. Завоюванитѣ се осжждатъ само на асимилация, взема имъ се народната душа, а които иматъ щастieto да останатъ свободни, на тѣхъ имъ се оставя толкова, колкото да не измратъ отъ гладъ.

Нека запомнятъ нашитѣ деца, че така нареченитѣ принципи въ време на война сж най-отровнитѣ и най-опасни задушливи газове, които внасятъ по-голѣми опустошения въ неприятелскитѣ редове и отъ най-мощната артилерия, и отъ цѣлата съвокупность на неприятелското въоръжение.

Преди, обаче, да кажемъ на нашитѣ деца цѣлата мисълъ, която ни души, нека почакаме. Може би, великитѣ победители сж омагьосани и заслѣпени отъ нашитѣ ненаситни съседи. Нашъ редъ е да кажемъ предъ конференцията думата си, преди да подпишемъ мира.

Може, най-сетне, великитѣ победители да сж заблудени.

Въ всѣки случай, колелото на историята и следъ Парижкия миръ ще продължава да се върти. Каквато и да е присждата, нѣма защо да падаме въ униние. Неправдата, колкото и да е страшна, не е вѣчна. По-рано или по-късно, тя рухва, стига страданието да засили националната свѣстъ и съзнание. За смѣтка на изгубената територия пораства народниятъ духъ.

Въковетѣ ни изпращатъ не само стона на победенитѣ. Отъ тѣхъ ни идва и ободрителниятъ зовъ за работа, чрезъ която се възстановява потѣпканата правда и поруганата народна честъ.

(в. „Зора“ — София,
24 септемврий 1919 г., бр. 116)

СИЛАТА НАДЪ ПРАВОТО

Победителитѣ, които проглушиха свѣта презъ време на войната съ своитѣ принципи, сега не само ги забравятъ. Тѣ просто ги захвърлятъ дето и когато не имъ уйдисва. Щомъ се засѣгатъ тѣхни интереси или бждещи планове, които не се знае дали не се строятъ върху пѣсъчни основи, тѣ вършатъ тъкмо онакото на провъзгласенитѣ начала. Шумно възвестенитѣ права на народитѣ, тѣхното самоопредѣление и пр. като че ли бѣха само срѣдства да се разнебити неприятелскиятъ фронтъ и да се внесатъ крамоли въ неприятелскитѣ страни. Капитулиралъ веднажъ противникътъ, съ него всичко е позволено, безъ огледъ на обещания, принципи и дори договори, стига той да не разполага съ сила. Както до войната, както презъ самата нея, така и следъ нея силата е надъ всѣко право. Силенъ ли си, нѣма нито косъмъ отъ главата ти да падне. Слабъ ли си, горко ти, и косъмъ върху главата може да не ти остане.

Дори победена страна, като Турция, която бѣше осждена да загине и да бжде подѣлена, делегатитѣ на която бѣха просто изпждени отъ Парижъ, днесъ е на честъ предъ Съглашението, понеже самозванци отъ Анатола успѣха да спасятъ частъ отъ силитѣ ѝ. Нищо не бѣше по-сигурно отъ това, че Турция нѣма да съществува, или ако съществува, ще се прибере нѣкъде къмъ

Коня. По внушение на младотурцитѣ, обаче, енергични и съ инициатива турски военни преорганизираха нѣщо отъ жалкитѣ останки на турската армия, създадоха една въоръжена сила, предъ която победителитѣ почватъ да се прекланятъ. „Танъ“ канѣше французкото правителство да влѣзе въ преговори съ бунтовницитѣ, които сж кръвъ отъ кръвта на младотурцитѣ и плътъ отъ тѣхната плътъ. Извънъ войската, която организира Мустафа Кемалъ, бунтовницитѣ се крепятъ върху мощната младотурска организация въ Анадола. Съгласението, което смъртно ненавиждаше младотурцитѣ, днесъ не само ги търпи, а и преговаря съ тѣхъ. Въ новия кабинетъ влиза и Джемалъ паша, личенъ съперникъ на Енверъ, но не по-малкъ младотурски националистъ отъ него.

Силата ще спаси, ако не цѣла Турция, то поне което може отъ нея. Днесъ гласоветѣ да се остави подъ турски суверенитетъ и Цариградъ се умножаватъ. Може би, не е далечъ деньтъ, когато и тоя въпросъ ще се реши въ полза на осждената Турция.

Ние не искаме да кажемъ, че турцитѣ не сж прави. За насъ важи да подчертаемъ, че силата ги спасява, че и днесъ силата е всичко и надъ всичко, че който я нѣма, той е изгубенъ, че само предъ силата сждитѣ въ Парижъ се прекланятъ.

Сжщиятъ случай имаме и съ болшевикитѣ. Ако тѣ нѣмаха армия, отдавна биха били пометени. Щомъ я създадоха, дори и най-върлитѣ имъ врагове ги ухажватъ.

Обезоръжена България, разслабвана вътрешно и отъ самитѣ нейни граждани, никой не я зачита за нищо. Нейни земи се заграбватъ, въпрѣки правото и принципитѣ, въпрѣки примирието и макаръ и мирътъ да не е още подписанъ. Нѣмашъ ли сила, нѣма и право. Силата, тя е източникъ на всѣко право и днесъ, както въ миналото. Всичко друго е праздна работа. Затова, когато насъ ни

обезоржаватъ, Сърбия наново се въоръжава до зъби съ съдействието на Франция. И Обществото на народитѣ, както го гласятъ победителитѣ, ще е лига на победителитѣ, която да увѣковѣчи правата на новитѣ завоеватели.

България, действително, не може да мисли за въоръжения. Но ней повелително ѝ се налага, ако иска да съществува и въ бъдеще и да я зачитатъ чужденцитѣ, да си създаде власт, силна власт. Иначе никой нѣма да се церемони съ нея, нито да я зачита. Днесъ искатъ да изпразнятъ Тракия, утре ще поискатъ друго. Договорътъ за миръ ще ни лиши още отъ много права. Само силна и авторитетна власт може да ни спаси. Безъ нея сме съвсѣмъ изгубени, защото силата и днесъ стои надъ правото.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
11 октомврий 1919 г., бр. 228)

НАШАТА РЕФОРМАЦИЯ

Българското движение познато подъ прозвището „Черковна борба“ е твърде широко и разпространено. То само върви подъ знамето на българската черква, както и реформацията се развиваше подъ знамето на Библията. Кой би се осмѣлилъ днесъ да твърди, че реформацията въ Германия, Англия или Франция е чисто религиозно движение?

Подъ знака на реформацията въ Европа се разрастватъ политически и социални движения, предвестници на новитѣ времена. Англия дължи своята парламентарна форма на управление тъкмо на реформацията. Единъ отъ най-типичнитѣ ѝ представители, най-великиятъ английски държавникъ, па може би най-великиятъ държавникъ и на всички времена и народи — Кромвелъ, който теоритически

изработи и практически приложи всички днешни политически завоевания на демокрацията, е връстникът и носител на реформацията.

И родината на реформацията, Германия, която днес се слави със своята наука, и тя получи първия и най-мощентъ тласък въ всички области отъ реформацията. Най-великиятъ германецъ, по-великъ и отъ Гьоте и Бисмарка, защото той пръвъ подготви Германия и за единия, и за другия, е носител на германската реформация. Лютеръ е и типъ на германски добросъвестенъ ученъ. Той събуди Германия за националенъ, политически и културенъ животъ.

Хенрихъ IV, пакъ дете на реформацията, събра и обедини Франция и я подготви за великата революция. Той е авторъ на прочутия Нантски едиктъ, който въведе въротърпимостта и тури край на кървавитъ религиозни и граждански войни.

Най-характерното на реформацията, както и на българските черковни борби, е отхвърлянето на духовния яремъ, било на папството, било на патриаршията.

Не само това. Отхвърляйки всъкакъвъ авторитетъ, носителитъ на реформацията търсятъ истината въ първоизточниците, въ Библията, която преведе на нѣмски самъ Лютеръ, а на французки Калвинъ. Не току така една отъ първитъ книги преведена на говоримия български езикъ е Библията. Това не е случайно съвпадение.

Паралелътъ, обаче, между реформацията и църковните борби на българския народъ не спира до тукъ. Реформацията на Западъ се борѣше и извоюва свободата на личността, нейното самоусвършенствуване и самообразование. Сжщото нѣщо забелязваме и презъ нашитъ църковни борби. У представителитъ на българското възраждане характеренъ е сжщиятъ стремежъ. Поколѣнието отъ времето на черковнитъ борби се отличава съ голѣма лю-

бознателностъ и интересъ къмъ науката. То чете всичко, което му попадне въ ржцетѣ; то съ всички сили и срѣдства се стреми къмъ просвѣта. Погледнете частнитѣ библиотеки отъ онова време: вие ще намѣрите всичко, което е преведено на български езикъ и купено съ малкитѣ срѣдства на тогавашния българинъ. Любознателността и стремехътъ къмъ самоусвършенствуване у българския народъ датиратъ отъ черковнитѣ борби. Отъ тогава е у насъ това преклонение у народа къмъ науката и почитъ къмъ ученитѣ. Тогава сж открити и много читалища.

Паралелътъ между реформацията, която е дала най-голтмитѣ държавници на Европа, и черковнитѣ борби продължава и по-нататъкъ. Всичко, което се издига въ България и което я изгради безкористно, се е родило презъ време на черковнитѣ борби.

Хубавиятъ и чистъ български езикъ несмѣсенъ съ чужди думи ще намѣрите въ вестницитѣ, списанията и книгитѣ издавани въ онова време. Както Лютеръ преведе Библията на чистъ и образцовъ нѣмски езикъ, така и нашитѣ писатели отъ черковнитѣ борби сж писали на чудно хубавъ български езикъ.

Но най-голтмиятъ паралелъ между реформацията и църковнитѣ борби е зараждането и израстването на народното чувство. Германскиятъ и английскиятъ народи почватъ да се чувствуватъ като такива отъ реформацията, както българскиятъ народъ се самосъзна и израстна презъ време на черковнитѣ борби.

И както тия велики народи въ течение на историята сж били разпокжсани временно, така и нашиятъ народъ сега въ Парижъ бѣ разпокжсанъ за трети пжтъ. Но семето посѣто презъ време на черковнитѣ борби нѣма да заглѣхне, както не заглѣхна семето на реформацията.

(в. „Зора“ — София,
15 мартъ 1920 г., бр. 254)

ВСИЧКО Е ВЪ ДВИЖЕНИЕ

Войната всичко раздвижи. Мирът нищо не установи. Границите на победителите действително се разшириха, а на победените се стъсниха. Създадоха се нови държави, стари почти се затриха. И всичко това се скрепи със подписа на победени и победители.

Какво значатъ, обаче, подписите?

Отъ Тихия океанъ до Атлантическия и отъ Ледовития до Персийския заливъ всичко е въ движение, всичко се вълнува.

Сграбчили въ своите нокти плячката, победителите правятъ усилия да я задържатъ. Отъ своя страна победените се мъчатъ да се отърватъ отъ хищниците. И като оня, който се дави, те често се ловятъ за сламка.

Въ това безпомощно състояние първа попадна Русия. Тя бѣ победена отъ собствения си народъ. Болшевизмътъ дойде съ мисия да спаси Русия, а заедно съ нея и свѣта. Той дълго блужда, докато почна да се връща къмъ старите методи на царска Русия. Въ края на краищата между болшевизма и панславизма разликата нѣма да се окаже така голѣма, както ни се струва сега. И панславизмътъ съ своята пропаганда целѣше политически задачи, както и болшевизмътъ ще ги гони. Само че арената на болшевизма е много по-широка, когато на панславизма бѣше по-ограничена.

Болшевизмътъ или комунизмътъ въ всѣка страна има своите характерни черти, колкото догматичните и да се стараятъ да го представятъ като нѣщо единно. Въ Черна-гора комунистите свършватъ своите манифестации съ резолюции противъ албанците. Въ предна Азия пантурцизмътъ и панислямизмътъ се обличатъ въ болшевишка одежда и, вмѣсто санджаки-шерифъ, развѣватъ червеното знаме.

Комунизмът не винаги е протестъ на класа срещу класа; той често е протестъ на потиснатa нация срещу потисници.

Следъ като дълго блужда задъ облацитѣ, рускиятъ болшевизмъ се връща на земята. Той не успѣ да повдигне културна Европа срещу своитѣ държави. Въ химери и за химери той жертвува половината Русия. Едва следъ това се опомни. Опомня се и въ външната, па и въ вътрешната политика.

Срещу своитѣ неприятели, които доразнебитиха Русия, болшевизмътъ насѣсква цѣла Азия. Ако не социалната почва, то политическата тука е чудесна за агитация. Болшевицитѣ сега се опитватъ да я използватъ нашироко. Мирътъ, който разпокжса Турция, който не оправда надеждитѣ на маса народи, имъ създаде богата почва. И тѣ действуватъ, както при други страни и въ други области би действувалъ панславизмътъ. Въ всѣки случай, не тѣхнитѣ социални идеи водятъ болшевицитѣ въ предна Азия. Тукъ е най-слабото мѣсто на победителитѣ, които си разпредѣлиха свѣта и доразнебитиха Русия. Болшевизмътъ, който си служи не само съ пропаганда, а и съ войска, както и царска Русия, засилва и оформява недоволството и вълненията въ предна Азия.

Но не само въ Русия и предна Азия кипи недоволство и негодувание. Всички новосъздадени държави: Полша, Чехословашко, Армения и Грузия, Гърция и Югославия, всички сж държави съ начертани само върху картата граници. Тѣ не сж постоянни и не може да сж постоянни, тѣ се промѣнятъ и движатъ. Нито войната, нито мирътъ създаде нѣщо стабилно и трайно. Всичко има да се мѣни. Погледнете на картата какво чудовище е Гърция. Де ѝ сж главата, трупътъ и опашката? Югославия нима е нѣщо съвършено? И тя има да кипи, ако ѝ е сждено да оцѣлѣе. А Ромъния, заграбила отъ толкова много страни по нѣщо?

Да не говоримъ за победенитѣ, които рѣмжатъ и въ безсилието си се самонзяждатъ. Германия не може да си даде едно правителство. Уродлива Австрия просто агонизира. Маджарско скърца съ жбви. Турция прави върховни усилия да се отърве отъ сѣдбата си. Само България е относително спокойна. Изглежда, че само ние сега за сега сме покорни на сѣдбата. За мигъ робската душа, която сме наследили отъ нашитѣ дѣди, заговори.

Може би, това не е за лошо. Обаче, при нѣкои предусловия. Преди всичко, ако не се вършатъ глупости и заякнемъ вътрешно. И на второ мѣсто, ако се откажемъ да правимъ голѣма политика, следъ като пропуснахме нѣкои моменти. Нашата външна политика сега за сега трѣбва да се слѣе съ вътрешната. Ако успѣемъ да заздравимъ вътрешното си положение, България е изкарана отъ нещастieto.

Когато цѣлъ свѣтъ е въ движение и кипи, има да се развиватъ събитията; времето работи за насъ. Само че опасностъ има да не ни изпревари то. Затова трѣбва да се бърза съ вътрешното заздравяване, като не се правятъ ненуждни експерименти и разни дивотии.

Цѣрейки ранитѣ си, България трѣбва да наблюдава и следи. Тя не бива и не трѣбва да се ангажира съ когото и да било. При сегашния хаосъ никой не знае и не може да каже какво ще стане утре и какъ ще осѣмнемъ.

Часътъ на България ще дойде пакъ, стига да може тя да чака. Въ свѣта зрѣятъ събития, които, може би, и намъ ще дадатъ поне веднажъ да ги използваме безъ жертви.

(в. „Зора“ — София,
20 юний 1920 г., бр. 329)

НЕ Е ЕДИНЪ ПЖТЪТЪ ЗА РИМЪ

У културнитѣ народи поставенитѣ за разрешение политически въпроси и пжтътъ, по който тѣ ще се решаватъ, не сж били едни и сжщи при всички условия и обстоятелства и за всички времена. Политическиятъ въпроси не сж въпроси на догма, тѣ сж такива на целесъобразность.

Политиката не е съ глава да събаряшъ стена, а да диришъ и да вървишъ по линията на най-слабото съпротивление.

Въ това отношение пжтищата и срѣдствата за разрешение на македонския въпросъ не сж били едни и сжщи, тѣ сж се мѣнили спроти условията и обстоятелствата. Дори крайната цель е търпѣла известни промѣни, или по-право, се е изразявала въ разни формули, като е оставала, разбира се, неизмѣнна въ основата си: свободата на Македония подъ една или друга форма. Спомнете си презъ какви фази е миналъ македонскиятъ въпросъ презъ изтеклия четвъртъ вѣкъ и вие ще видите, че дейцитѣ за свободата на родината ни не сж се вдъхновявали отъ нѣкакви догми, нито по отношение на формулитѣ, нито по отношение на пжтищата, по които трѣбва да се върви, за да се достигне свободата на Македония.

Презъ време на младотурската революция, поне презъ първитѣ нейни дни, ние свихме славното и окървавено отъ дългитѣ борби знаме. Разбира се, то не бѣше за дълго. Но фактъ е, че потърсихме другъ пжтъ и друга формула за разрешението на македонския въпросъ. Той се оказа неефикасенъ и ние пакъ се върнахме по старитѣ пжтища и старата формула. Нѣкой може да каже, понеже не успѣхме презъ младотурския режимъ, нѣма да успѣмъ и сега да постигнемъ цельта, ако смѣнимъ старата формула и старитѣ срѣдства за борба. Най-сетне,

нека приемемъ, че това, което съвсемъ не е доказано, може да е вѣрно. Обаче, има психологически моменти, има обстоятелства и условия, които понѣкога повелително налагатъ промѣна въ формулитѣ и откриване на нови пѣтища, които вървятъ по линията на най-слабото съпротивление и които сж по-целесъобразни и съпроводени съ по-малко жертви. Единъ народъ не въ всѣко време е годенъ за свръхчовѣшки и героични усилия. Следъ голѣмъ напѣнъ, както бѣше следъ младотурската революция, идатъ моменти на реакция, отслабване на физическитѣ и волеви способности.

Въ такива моменти, за да се спази континуитета, продължаването и последователността, смѣняватъ се и формули, и пѣтища. Като се отклонихме презъ младотурския режимъ или презъ войнитѣ, съ това не погребавме македонския въпросъ. И сега нѣма подобна опасностъ. Наопаки, опасностъ може да има при старитѣ формули и пѣтища, които не сж по силитѣ ни.

За Македония, която влиза въ предѣлитѣ на Югославия, се създаватъ, така поне ни се струва, нови условия. Намъ се чини, че тѣ трѣбва да се използватъ. Редъ вътрешни условия и положението на балканскитѣ държави налагатъ това. Не винаги борба се води съ пушки и бомби. Нито психологически, нито физически това е възможно сега.

Въ Югославия, безспорно, се откриватъ нови перспективи. Въ нея се борятъ центробѣжни и центростремителни сили. Доколкото може да се предвиди, победата не може да бѣде на страната на центростремителнитѣ. Македонскиятъ въпросъ, поне въ едната си половина, може да се свърже съ другитѣ югославянски въпроси, като хърватския, и заедно и успоредно съ него да намѣри едно разрешение.

Действително, не така стои въпросътъ за гръцка

Македония. Но и тукъ ще се окажатъ пукнатини, презъ които ще може да се вмъкнемъ.

Същественото въ политиката е гъвкавостта, разбира се, гъвкавостъ, която се вдъхновява отъ безкористни мотиви и преследва само една целъ — свободата на Македония подъ една или друга форма.

(в. „Македония“ — София,
13 октомврий 1920 г., бр. 86)

ДЕЙСТВИТЕЛНОСТЪТА И ДОГОВОРИТЪ

Договоритъ за миръ, които бѣха наложени въ околноститъ на Парижъ, сж на изпитание. Съ тѣхъ се засегнаха интереситъ и най-деликатното чувство на цѣль свѣтъ. Победенитъ сж ядъ гризатъ юздитъ, съ които ги заюздиха. Победителитъ пъкъ сж постоянно на шрекъ, да пазятъ създадения редъ въ Европа и Азия.

Ту въ единъ, ту въ други пунктъ на свѣта буйно се манифестира недоволство. Турскитъ националисти воюватъ непрекъснато срещу Севърския договоръ. Още слабата Германия рѣмжи и постоянно прави шикани и прѣчки срещу Версайския договоръ. Периодически изгладнѣлата Австрия вдига глава и търси изходъ отъ невъзможното и непоносимо положение, въ което я поставиха победителитъ. Маджарско, следъ като опита комунизма, се хвърли въ другата крайностъ. Никой не иска да се самоубие, всѣки иска да живѣе и търси изходъ.

Следъ никоя война не е имало толкова много недоволенъ свѣтъ. Между победенитъ днесъ се чувствува и Русия. Съ право или не, и тя се смѣта онеправдана. Безразлично дали Русия е съветска, демократическа или царска, тя ще иска мѣсто подъ слънцето, което ѝ зату-

лиха. Народният инстинкт, а не болшевишките химери я тласкат към това.

Цѣль свѣтъ е недоволенъ отъ новосъздаденитѣ условия. Голѣма е самоизмамата на ония, които смѣтатъ да задържатъ съ сила сегашния редъ на нѣщата. Съ щикове се побеждава, но върху тѣхъ не може да се седне. При насилие не може да има траенъ миръ. Победителитѣ непрекъснато ще трѣбва да хаятъ нерви и сили, докато имъ обрѣгне. Победенитѣ постоянно ще рѣмжатъ и ще бждатъ унижавани, докато имъ притѣмнѣе. Свѣтътъ не може да остане въ сегашното несигурно положение: кладата отъ неправди, които се натрупаха въ Парижъ, по-рано или по-късно може да избухне при всѣка искра. А искри изскачатъ отъ четиритѣ краища. Може би, човѣчеството още се чувствува твърде изморено, но тая умора нѣма да продължи до вѣки.

Елементарна предвидливостъ отъ страна на победителитѣ, които непосредствено следъ победата бѣха се самозабравили, е да си дадатъ смѣтка за това. Министъръ-председателитѣ на Англия, Франция и Италия тъкмо сега се събиратъ въ Парижъ, за да подпратъ грохналото още при създаването му ново здание.

Победителитѣ ще има да се справятъ съ много въпроси: и съ турския, и съ германския, и съ австрийския. А утре ще дойдатъ на дневенъ редъ и другитѣ. Нуждни сж не полумѣрки, а постепенъ и корененъ прегледъ на договоритѣ за миръ.

Специално съ нашия Изтокъ, дето се натрупаха най-много неправди, конференцията на първитѣ министри не може да не се занимае. Бити ли сж грѣцкитѣ войски въ Мала-Азия или не, ние не знаемъ, ние не можемъ да кажемъ и кога тѣ ще бждатъ бити. Едно е сигурно, че тѣ нѣма да могатъ да задържатъ сегашното положение. Това е изключено. И цѣлата английска сграда, която се крепи

въ Близкия изток върху слабите гръцки плещи, ще рухне. Това е сигурно. Отъ честолюбие английскиятъ пръвъ министъръ ще изпадне ли въ положението на камилското птиче? Толкова по-зле и за Великобритания, и за Гърция. Разгромена веднажъ гръцката армия — нѣщо, което ще стане по-рано или по-късно — тя нѣма къде да се спре. За това си дава смѣтка и самиятъ Лойдъ Джорджъ, който заяви, че Гърция нѣма да е достойна за внимание, ако гръцката войска не удържи фронта. Значи Лойдъ Джорджъ може да чака свършени факти и само предъ тяхъ да се преклони.

Може би, съюзниците на Великобритания, които по гръцкия въпросъ сж по-големи реалисти отъ англичаните, ще убедятъ сега покровителя на Гърция, че тя е недостойна за покровителство. Както и да стане, отъ тукъ ще се разнищи чорапътъ на Близкия изтокъ. Ще имаме доброволна или насилствена ревизия на Севърския миръ. Разбира се, насилието нѣма да дойде отъ българска страна. България е твърде много заета съ вътрешните си работи, които отъ день на день се усложняватъ отъ едно безогледно правителство. То ще дойде отъ турска страна и отъ немоцта на Гърция, на която се уповава Англия. Естествено, при такава развръзка България, колкото и да се разяжда отъ партизански борби, ще иска своите права, за които се говори въ Ньойския договоръ. Бѣломорска Тракия е частъ отъ живото тѣло на България.

Желателно е, обаче, събитията да не дойдатъ до тамъ: победителите да не се оставятъ на случайности и на стихийни събития. Сами тѣ да ревизиратъ поне по отношение на Гърция новите условия, които не отговарятъ на реалните сили и тяхното съотношение. Това ще чакаме отъ парижката конференция, която нѣма да се изостави да бжде изпреварена отъ събитията и да се натрупатъ изведнажъ всички въпроси, а ще ги решава единъ

следъ други, защото е невъзможно да се задържатъ въ спокойствие четиристотинъ милиона недоволници, които дебнатъ моментъ да провалятъ всички договори за миръ сключени въ околността на Парижъ.

(в. „Зора — София,
27 януарий 1921 г., бр. 507)

САМООГРАНИЧЕТЕ СЕ!

Днесъ въ столицата се открива църковниятъ съборъ. Понеже дневниятъ му редъ не е точно опредѣленъ, остава самъ съборътъ да го изработи, да се самоограничи.

Църковниятъ съборъ може да прокара всички реформи, които се считатъ за назрѣли и които ще подмладятъ църквата въ Царството. Въ това отношение на събора трѣбва да се развържатъ ржцетѣ. Нуждитѣ, които се налагатъ отъ новото време, трѣбва да се удовлетворятъ. Оковитѣ, съ които е оковано духовенството, особено бѣлото, трѣбва да се счупятъ. И служителитѣ на църквата сж хора съ човѣшки нужди и човѣшки права. Тѣ трѣбва да бждатъ уважени. Има много нѣщо въ наредбитѣ на църквата, което трѣбва да се промѣни, което трѣбва да се изхвърли. Духовнитѣ сждилища, на примѣръ, които протакатъ съ десетки години бракоразводнитѣ дѣла, не може да троятъ и въ бждеще живота на хилядници български граждани и гражданки презъ цѣлъ животъ.

Православната църква е съборна. Съборностъ предполага и повелително налага и националния принципъ, подъ знамето на който сж се развивали нашитѣ църковни борби. Народовластието е рожба на националното чувство. Никога единъ народъ, който говори единъ

и сѣщъ езикъ, има еднакви традиции, не е помислювалъ за самоуправление и демокрация, преди да се е само-сѣзналъ като народъ, преди отдѣлнитѣ му членове да сѣ се почувствували като едно нераздѣлно цѣло.

Борбитѣ за българската църква не само съвпадатъ съ нашата народна пробуда, тѣ се идентифициратъ, тѣ сѣ две страни на единъ и сѣщи медалъ. Съборността на българската църква се покрива и отождествява съ съборността народна, съ народния суверенитетъ, който предполага пробуденото национално чувство.

Ето защо нашата църква повече отъ която и да било друга е и трѣбва да бѣде демократична. Такава е тя и споредъ Екзархийския уставъ изработенъ отъ Народния съборъ. Въ тая посока, съгласно миналото и първитѣ наредби, може да се направи доста отъ сегашния църковенъ съборъ.

Но най-важниятъ изводъ отъ националния характеръ на нашата църква, отъ цѣлото нейно минало е, че тя трѣбва да си остане на цѣлия български народъ, свободенъ и неосвободенъ. Ето именно кжде трѣбва да се самоограничи църковниятъ съборъ, който днесъ се открива. Внасяйки каквито намѣри за нуждни и назрѣли реформи въ църквата на царство България, църковниятъ съборъ не може и не бива да прескочи тия граници. Единъ фактически помѣстенъ съборъ не може да се занимава съ въпроси, които сѣ общи за цѣлата българска църква, дето и да се намира тя и подъ каквото и да е чуждо владичество. Въ това отношение е ясна и българската конституция, която не свързва нашата църква съ границитѣ на Царството.

Църковниятъ съборъ само въ това отношение трѣбва и е длъженъ да се самоограничи, за да остане вѣренъ на миналото и славнитѣ традиции отъ Възражда-

нето. Той не може да засѣга чувствата и едничката надежда — църквата на българитѣ подѣ чуждо владичество.

(в. „З о р а“ — София,
7 февруарий 1921 г., бр. 517)

ЛОНДОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ И ИЗТОЧНИЯ ВЪПРОСЪ

Лондонската конференция, която се занима и съ Източния въпросъ, не можа по него да вземе едно окончателно решение, което да наложи и на дветѣ страни Турция и Гърция. Тя потърси едно срѣдно решение, което да помири дветѣ противоречиви становища.

Г-нъ Лойдъ Джорджъ, който е сръченъ майсторъ, но който попадна на лошъ материалъ, за да не може да изгради зданието на велика Гърция, се опита да спаси не само честолубието, а и голѣма часть отъ придобивкиѣ на своитѣ протежета гърцитѣ.

За да е сигуренъ въ успѣха си, той пораздуха жаравата, която Версайлскиятъ договоръ накладе въ Германия. Така на сцената изпъкна отново германската опасность, която отъ половинъ вѣкъ кара Франция да се задѣхва. Така ловкиятъ държавникъ свърза рѣцетѣ на г. Бриана, като изпрати Франция да гаси неизгасимия пожаръ въ Германия. Англичанитѣ останаха арбитри и на Лондонската конференция.

Само Италия имъ мжтѣше малко водата. Тя съдействува за компромиснитѣ решения, които предложи г. Лойдъ Джорджъ.

Обаче, покрай моралното влияние на г. Бриана и натиска на графъ Сфорца, главниятъ лостъ, който тика Севърския договоръ къмъ ревизия, е въоръжената сила на Мустафа Кемалъ паша; тя е, която, ако не притиска

гръцките войски на анадолския фронтъ, отъ день на день ги изтощава и топи.

Понеже такава опасностъ нѣма и за турските въоръжени сили, които сж по своите родни мѣста и които могатъ да действуватъ и по партизански начинъ, г. Лойдъ Джорджъ бърза да спаси своите протежета и основитѣ на огромното здание, което той издигна въ Санъ-Ремо и Севъръ. Затова Лойдъ Джорджъ е предложилъ единъ компромисъ, съ който се засѣгатъ отчасти интереситѣ на Гърция и отчасти преимуществата на Англия, която фактически бѣше турила ржка надъ Цариградъ и Проливитѣ.

Както се знае, по предложението на самия пръвъ английски министъръ Цариградъ остава подъ турски суверенитетъ, а въ международната комисия за Протоцитѣ на турцитѣ се дава по-широко мѣсто. Предлагатъ имъ двама представители въ тая комисия и още единъ почетенъ. Обещаватъ въ Смирненската областъ върховенството на султана да бжде по-ясно изразено, безъ да се накърнява автономията на областта; самото пристанище да се обяви свободно за всички държави. Турция има право да удвои въоръженитѣ си сили. Съюзницитѣ щѣли да действуватъ за приемането на Турция въ Обществото на народитѣ.

По всичко, обаче, личи, че турските делегати не сж останали доволни отъ тия отстъпки и сж отпътували за Парижъ и Римъ да се съветватъ и да се върнатъ въ Лондонъ съ нови инструкции. Турцитѣ сж недоволни преди всичко по тракийския въпросъ, който остава въ сжщото положение: Тракия, и Западна, и Източна, остава подъ гръцко владичество. За нашия излазъ на Бѣло море не е станало нито дума на Лондонската конференция. За да не претърпи неуспѣхъ, който е билъ сигуренъ, г. Райко Даскаловъ, не го е повдигналъ. И добре е сторилъ, за да не преживѣе България още едно унижение.

Турските делегати сигурно не сж харесали и срѣдното решение на смирненския въпросъ. Тѣ настояватъ да останатъ пълни господари не само надъ Смирненската областъ, въ която имъ се обещаваатъ сжщевствени преимущества, а и надъ самото пристанище, което се предлага да бжде интернационализирано, като се запази турскиятъ флагъ, но при грѣцка администрация. Решението по смирненския въпросъ е твърде разтегливо. Турцитѣ ще да сж недоволни изобщо, понеже не можаха да се отърватъ съвсемъ отъ междусъюзническата опека.

Съ какви инструкции тѣ ще се върнатъ въ Лондонъ, не се знае. Съюзниците сж намѣрили за нужно да ги заплашатъ още докато сж били въ Англия, като сж имъ заявили, че предложенитѣ отстъпки сж крайнитѣ концесии, които може да имъ се направятъ: ако турцитѣ не ги приематъ, Севѣрскиятъ договоръ ще бжде приложенъ такъвъ, какъвто е, и съюзниците щѣли да дадатъ на грѣцитѣ помощъ, която тѣ иначе нѣмало да получатъ.

Обаче, изглежда, че г. Лойдъ Джорджъ не е счелъ заплахата за достатъчно ефикасно срѣдство, защото турските националисти отдавна се борятъ не само срещу Гърция, а и срещу съюзниците, които подържаха главно съ пари грѣцката акция въ Смирна. Турските националисти и по-рано, и сега може да разчитатъ на времето и пространството и на съветска Русия, която е въ тила имъ. Обаче, г. Лойдъ Джорджъ се опитва да имъ нанесе ударъ именно въ тила, като неочаквано е сключилъ търговски договоръ съ съветска Русия. Тоя фактъ едва ли ще разколебае турските националисти, за да станатъ по-примирителни, каквито не сж станали и грѣцитѣ, макаръ да сжществува страхътъ отъ единъ близъкъ разгромъ на грѣцката армия, която заема анадолския фронтъ.

(сп. „Демократия“ — София,
25 мартъ 1921 г., кн. 10)

НАШАТА АРМИЯ

България не е островна държава като Великобритания. При това, България е на едно място, дето се развиват ожесточени борби; тя е на единъ отъ голѣмитѣ кръстопътища. Презъ нея минава пътятъ отъ Европа за предна Азия. Обезоръжена и лишена отъ редовна армия, тя може да стане наново не само плячка; отъ тукъ може пакъ да се предизвика втора свѣтовна война. Лишена отъ сръдства за отбрана и самосъхранение, тя ще изкушава и примамва, тя ще съблазнява близки и далечни хищници, алчни за чужди земи. Европа, жестока и егоистична, отмъстителна и заслѣпена, най-сетне, може много да не се интересува за съдбата на самата България; тя може да я е обрекла на съседитѣ ѝ. Въ полза на това предположение говори и Ньойскиятъ миръ, който лиши България отъ сръдства да може тя да диша и да се развива. Заслѣпени отъ чувството на мъстъ, великитѣ западни сили забравиха дори своитѣ стопански интереси, като насочиха наново българския износъ-вносъ по Дунава.

Но тѣ, великитѣ сили забравиха и нѣщо много важно: че България е пътъ. Или пъкъ въ това отношение брътвежитѣ на нѣкои наши вестници ги заблудиха. Англичанитѣ, може би, помислиха, че ние ще станемъ мостъ на руситѣ, както веднажъ станахме на германцитѣ. Самото това съпоставяне, обаче, говори ясно, че ние не току така и втори пътъ можемъ да станемъ мостъ комуто и да било.

Ако за насъ бѣше предрешенъ въпросътъ, че трѣбва да станемъ мостъ на Русия, ние щѣхме да ѝ станемъ такъвъ презъ време на свѣтовната война и нѣмаше да отидемъ съ Германия, нейната противница. Това бѣше една крайность, която ние жестоко заплатихме. Крайность е и другото предположение. Ние не желаемъ въ бъдеще да ста-

ваме срѣдство за империалистически цели. Ние искаме да бранимъ нашия суверенитетъ и нашата самостоятелность. А единичкото срѣдство да можемъ да оцѣлѣмъ и да запазимъ пѣтя, който минава презъ нашата земя, е да ни се остави редовната войска.

Достатъчно вече се изтъкна, че ние не можемъ да имаме доброволческа армия: за доброволци не искатъ да се записватъ нашитѣ селяни, нито граждани. И единитѣ, и другитѣ предпочитатъ да си работятъ своя работа, да експлоатиратъ малкитѣ си имоти, които ги задоволяватъ. Никой български собственикъ нѣма да дойде доброволецъ въ наемна българска войска. А авантюристи, които ще свалятъ и качватъ правителства, които ще подържатъ едно или друго правителство, въпрѣки всеобщото гласоподаване, ще сж пагубни не само за България, но и за нашата млада демокрация. България ще заприлича на южно-американскитѣ републики, дето има постоянни преврати.

Не е въ интереса и на великитѣ сили ние да останемъ безъ армия. Островна Великобритания, която е запазена отъ морето и океана и която при това има мощна флота, не може да служи за образецъ на бедна и изнемощѣла България, която е въ сърдцето на Балканския полуостровъ, заобиколена е отъ алчни съседи и презъ която минава единъ отъ голѣмитѣ свѣтовни пѣтица, толкова много желанъ отъ нѣкои велики сили да стане тѣхно владение. Унищожаването на постоянната армия и наборната система у насъ ще е голѣма беда не само за България.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
4 априлъ 1921 г., бр. 70)

ПРОСТРАНСТВАТА СЖ НЕПОБЕДИМИ*)

Съ подигнато самочувство отъ лекитѣ успѣхи въ тритѣ войни, които водиха задъ широкитѣ плещи на други, гърцитѣ помислиха, че всичко могатъ. Въ края на краищата тая илюзия, каквото и да казватъ мъдрецитѣ, Гърция скъпо ще заплати. Никому не е дадено да надрастне боя си. Една малка страна като Гърция не може да води война на петстотинѣ километра и то презъ море. Тоя луксъ мъчно могатъ да си позволятъ дори велики сили съ неизчерпаеми извори въ хора и материални срѣдства.

За гърцитѣ, които сж единъ храбъръ народъ, може би, не е така страшенъ Мустафа Кемалъ съ своята импровизирана армия, както сж страшни пространствата. Тѣ сж непобедими. И нашата увѣреностъ, че каквото и да става на фронта, въ края на краищата турцитѣ сж, които ще взематъ връхъ въ двубоя, се основаваше именно на пространствата.

За крайния изходъ на войната гръцкитѣ успѣхи сж обикновени инциденти, които може да ги ползуватъ само, за да се покажатъ благоразумни и нагледъ великодушни. Обаче, гърцитѣ не можаха сега да ги използватъ, за да предложатъ единъ приемливъ миръ, или да прегърнатъ предлаганата отъ великитѣ сили намѣса. Характерната черта на балканскитѣ народи е именно тая — липса на самообладание и умѣреностъ при успѣхъ и отчаяно отпускане на ръце при сериозна несполука. Между прочемъ, тая е характерната черта на всички слабокултурни народи, които сж импулсивни, но съ малко воля: нѣматъ мѣрка нито когато имъ се усмихне щастieto, нито когато се почувствуватъ нещастни. И нашиятъ народъ е отъ тѣхъ.

*) Тая статия е отговоръ на статии въ в. „Миръ“, писани отъ г. М. Маджаровъ, който подържаше противното.

Както и да е, гърците не можаха да използватъ своитъ временни успѣхи, за да се измъкнатъ съ честъ отъ една авантюра, която безъ друго сжко ще имъ коштува. Самонадеяно тѣ се впуснаха да превзематъ Ангора, която отстои на 600 км. отъ Смирна, тѣхната база. И сега сж принудени да напуснатъ заетитъ съ толкова жертви позиции по рѣката Сакария. Какъ ще отстъпятъ тѣ, това ще видимъ. Знае се, че гръцкото командване смѣта да задържи войскитъ си на линията при Ески-Шехиръ. Дали ще успѣе, това ще зависи отъ удара, който сж нанесли турцитъ и отъ настѣпателната имъ сила. Обаче, както казахме, у балканскитъ народи има една характерна черта: тѣ нѣматъ мѣрка нито въ настѣплението, нито въ отстъплението; нито при успѣхъ, нито при несполука. Генералнитъ щабове, особено когато въ тѣхъ има и европейци, могатъ да чертаятъ хубави планове, стига да има кой да ги изпълнява.

Обаче, кжде ще се спратъ гърцитъ, и това може да е само единъ инцидентъ въ сегашната гръцко-турска война. Сждено имъ е въ края на краищата, колкото кралъ Константинъ и да е гениаленъ полководецъ, да капитулиратъ не предъ Мустафа Кемалъ, а предъ пространствата и да искатъ намѣсата на великитъ сили, намѣса, която тѣ самонадеяно и високомѣрно отхвърлиха.

(в. „Зор а“ — София,
18 септември 1921 г., бр. 696)

ВЪРА ВЪ БЖДЕЩЕТО

Лаваозие откри, че въ природата нищо не се губи: една енергия се превръща въ друга и дадена материя се трансформира въ нова. Нищо, абсолютно нищо не се губи, споредъ великия мжченикъ на французката революция.

Тоя законъ откритъ отъ основателя на химията е въ сила не само за материалния свѣтъ: той има своето голѣмо значение и за духовния животъ, и за нравственитѣ и културни ценности на единъ народъ. И въ тая областъ не се губятъ току така придобития създадени съ кръвъ и потъ отъ поколѣнията. Може за известно време да се помрачатъ духовнитѣ ценности на единъ народъ, но тѣ никога не се губятъ безследно.

Има българи, които следъ дветѣ катастрофи отчаяно отпуснаха ржце, казвайки, че българскиятъ народъ всичко проигра и всичко изгуби. И България се превърна на единъ обширенъ манастиръ отъ каещи се грѣшници. Първитѣ ѝ хора сякашъ сж си посипали главитѣ съ пепель, като вехтозаветнитѣ грѣшници, и само се биятъ въ гърди.

Сигурно въ тая страна има виновници за дветѣ катастрофи. Тѣхната грѣшка, обаче, е въ избранитѣ пжтища, въ методитѣ на действие, въ начинитѣ, до които въ последнитѣ моменти сж прибѣгнали, за да постигнатъ народнитѣ цели. Грѣшката е въ тактиката, а не въ поставенитѣ цели, които не сж на сегашното нещастно българско поколѣние.

Ако наистина има грѣхопадение, то е на нашитѣ дѣди отъ Възраждането, които съ страдания и борби начертаха границитѣ на българското племе и въ тѣхъ обхванаха всички покрайнини, дето се говори нашиятъ езикъ. Нека се знае, че ония, които осжждатъ самитѣ цели, тѣ злословятъ срещу дейцитѣ на църковнитѣ борби, срещу родоначалницитѣ на българската култура, срещу создателитѣ на българския народъ.

Духътъ на дейцитѣ отъ Възраждането сигурно е смутенъ вследствие постигналитѣ ни нещастия. Но тия калени борци никога не биха отпуснали отчаяно ржце като насъ. Когато сж сѣли българското семе, тѣ сж знаели

какво правятъ; нѣкои отъ тѣхъ, може би, сж предвиждали и мжчнотиитѣ, презъ които има да минемъ. Въпрѣки всичко, обаче, тѣ оставиха единъ заветъ. По едни пжтища ние не можахме да го одѣлотворимъ. Идното поколѣние ще потърси други пжтища и срѣдства. И то ще ги намѣри безъ друго. Нивата е наторена отъ дейцитѣ на Възраждането. Ценноститѣ създадени презъ църковнитѣ борби никой не може да унищожи, тѣ ще се проявятъ непремѣнно въ други форми. Нищо нѣма да се изгуби. Изхабената енергия, вложениятъ трудъ пакъ ще изплаватъ на поврхността. Чуждото владичество нѣма никога да затрие българското съзнание. Жестоко се лѣжатъ ония, които смѣтатъ, че всичко е проиграно и изгубено. За българския народъ ще настѣпятъ и по-добри дни.

Разбира се, не дни на нови войни, а дни на културно единение за цѣлокупния народъ, което ще дойде неминуемо. Мъртвитѣ ще заговорятъ чрезъ устата на потомството. Това трѣбва да се напомни сега, срещу новата година.

(в. „Зора“ — София,
1 януарий 1922 г., бр. 784)

ПРОГРЕСЪ И НАСИЛИЕ

До свѣтовната война голѣма частъ отъ човѣчеството живѣеше съ ободрителната мисълъ, че вървимъ къмъ похубави бжднини, че много отъ чернитѣ и неприветни страни на съвременния социаленъ и политически строй бавно, но сигурно ще се изгладятъ и ще настѣпятъ по-свѣтли и по-радостни дни. Неправдитѣ постепенно и полека, но безъ друго ще изчезватъ. Това бѣше несъкрушимата вѣра въ напредъка, въ прогреса.

Всичко, що ставаше около културния човѣкъ, откри-

тията въ науката и техниката, непрекъснатитѣ социални и политически преобразования, постепенното издигане на човѣка и човѣщината — всичко идѣше да ни подкрепи въ тая свѣтла вѣра въ бъдещето.

Не другъ, а социалистътъ Бернщайнъ се провикна : „Движението е всичко, крайната целъ нищо“. Движението, това е непрекъснатиятъ прогресъ, вървежътъ на човѣчеството напредъ и все напредъ къмъ по-добри дни.

За съжаление, освежителната идея на прогреса се помрачи отъ свѣтовната война. Смъртенъ ударъ върху нея се опитаха да нанесатъ разни социални мечтатели и утописти. Безъ да могатъ да замѣстятъ тая ободрителна теория за прогреса, социални насилници се опитаха да я измѣстятъ и да лишатъ човѣчеството отъ една здрава опора. И съ какво замѣстиха тая свежа вѣра? Съ насилието. Тѣ си присвоиха правото да ошастливятъ човѣчеството въпрѣки него и дори противъ неговата воля. Здравиятъ човѣшки инстинктъ ясно подсказваше на хората, че съ главоломни скокове нищо не става, че прогресътъ никога не може да се замѣсти съ насилието, че не революцията, а еволюцията всестранно ще подобри положението на човѣчеството.

И въпрѣки тоя здравъ инстинктъ, измъченото отъ войната човѣчество се увлѣче по-малко или повече следъ апостолитѣ на насилието. Това увлѣчение скжпо бѣ заплачено. Най-скжпо го заплати Русия, която бѣ превърната въ социална лаборатория и после въ развалини. Независимо отъ факта, че една велика империя се сведе до положението на една сатрапия отъ азиатскитѣ пустини, и хората въ нея се изравниха само въ мизерията и глада. Ето до кжде докара частъ отъ човѣчеството теорията на насилието, която се домогва да измѣсти и замѣсти прогреса.

Следъ тия изпитания и ялови опити човѣчеството бездруго ще се върне къмъ здравитѣ и спасителни раз-

посѣгателството дори на самитѣ законодатели. Страшна ересь е, че законодателнитѣ тѣла могат да гласуватъ какъвто законъ имъ скимне, дори и закони, които унищожаватъ гаранцитѣ за човѣшката личностъ, за човѣшкия животъ, за убежденията и съвѣстѣта на хората.

Едно подобно разбиране не е далечъ отъ схващането на полицейската държава, противъ която човѣчеството се е борило съ вѣкове. Защото демокрацията е медалъ съ две лица: отъ една страна господство на мнозинството, а отъ друга осигуряване и задълбочаване на личнитѣ свободи и права, личната неприкосновеностъ.

За гарантиране личността отъ произволи и неоправдани посѣгателства, тъкмо за тая целъ при конституционнитѣ режими властѣта се раздѣля на три: законодателна, изпълнителна и сѣдебна, за да се ограничаватъ една съ друга и да се контролиратъ взаимно. Всичко това е създадено, за да се гарантиратъ и човѣшката личностъ, и човѣшкиятъ животъ отъ каквито и да било незаконни посѣгателства.

Тия понятия не сж увехтѣли; може би, сж вѣчни за културнитѣ и зрѣли политически народи. Днесъ отъ тѣхъ се отклоняватъ само слабокултурнитѣ държави като Русия и други полувъвропейски и полуориенталски държави. Въ истинскитѣ демокрации полицията се измѣства отъ сѣдилищата; тя е главно тѣхенъ органъ. Въ истинскитѣ демокрации сѣдилищата се увеличаватъ за смѣтка на полицията. Идеалната демокрация е тамъ, дето сѣдилищата ще измѣстятъ полицията.

Видите ли въ една страна многочислена полиция, а сѣдилища малко, знайте, че тая държава, какъвто и етикетъ да носи на фасадата си, е истинска полицейска държава. Въ правовата държава човѣшката личностъ, животътъ и имота се осигуряватъ отъ сѣдилищата, не отъ полицията, която може да е само органъ на сѣдилищата.

бирания отпреди свѣтовната война; ще се върне къмъ вѣрата въ прогреса.

Прогресътъ бѣ слънцето, що грѣеше надъ човѣчеството до войната; той бѣ затъмненъ временно, както това се случва и въ природата. Обаче, вѣрата въ непрекъснатия напредѣкъ почва пакъ да изгрѣва. Нека се преклонимъ предъ нея, както и предъ звездата на Богочовѣка, който е олицетворение на самия прогресъ.

(в. „З о р а“ — София,
7 януарий 1922 г., бр. 788)

ПОЛИЦЕЙСКА И ПРАВОВА ДЪРЖАВА

Европейскитѣ държави до свѣтовната война бѣха се простили съ полицейския режимъ. Изключение правѣха една-две държави, като Русия и Турция, които бѣха и сѣ, колкото европейски, толкова и азиатски държави. Само въ тия две държави полицията можеше да разполага съ личността, имота и живота на човѣка.

Западно-европейскитѣ държави отдавна събориха и то най-често чрезъ революции полицейскитѣ режими. Така наречениятъ старъ режимъ въ Франция и другаде, това е режимътъ на полицейската държава. Презъ стария режимъ полицията е била всесилна. Нѣмало е кой да я контролира и спѣва произволитѣ ѝ. Задъ полицията, разбира се, сѣ стоели най-високопоставени и неотговорни лица.

Конституционниятъ режимъ е не само господство на народното мнозинство. Чрезъ конституционния режимъ гражданството е целѣло да гарантира отъ произволи и посѣгателства човѣшката личностъ, човѣшкия животъ и имотъ, убежденията и съвѣстѣта на отдѣлнитѣ хора. Ето защо чрезъ конституционния режимъ се гарантиратъ гражданитѣ не само отъ произволитѣ на полицията, а и отъ

Въ правовитѣ държави, въ държавитѣ, въ които царува истинско народовластие, полицейската служба се носи отъ цѣлото гражданство, върху което и се крепи дадено управление.

(в. „Зора“ — София,
16 декемврий 1922 г., бр. 1062)

ПОДЪ НЕГОВОТО ЗНАМЕ

Христосъ символизира правдата и истината. На Рождество Христово сж се родили, споредъ християнскитѣ понятия, възвишенитѣ добродетели, които човѣкъ се стреми да достигне отъ вѣкове още. За да ги издигне въ най-възвишени идеали на човѣчеството, Христосъ се пожертвува и понесе страданията на кръста.

Христосъ се родилъ тамъ, дето вѣкове преди него се развивала човѣшката култура и е стигнала пълния свой разцвѣтъ. Асиро-вавилонскитѣ и египетски паметници, които се изравятъ изъ земята и отъ мрака на миналото, сж най-блѣскавото доказателство за това. И сега вестниците съобщаватъ за много открития въ Египетъ на златни тронове украсени съ слонова костъ. Сигурно въ недрата на земята лежатъ още много паметници, които могатъ да съперничатъ по красота и богатство съ съвременнитѣ паметници.

На античния свѣтъ, обаче, сж били чужди понятията за правда и справедливостъ, за кротостъ и човѣщина.

Напримѣръ, за асирийскитѣ царе, земята на които е сжщинската люлка на християнството, е било най-голѣмата гордостъ да разорятъ градоветѣ на своитѣ противници и да одератъ кожитѣ на победенитѣ пленници. Пророкъ Еремия въ Библията ни разправя съ кървави сълзи и писъци за разрушението на Иерусалимъ и за

откарването на цялото население отъ Иудея въ Асирия. Учението на Назарянина е реакция срещу жестокоститѣ на античния свѣтъ, срещу кървавитѣ произволи на неограниченитѣ тирани, срещу страданията и материалната мизерия на човѣка. Не току така името на Христа се свързва съ правдата и човѣщината.

Въ времето на Христа земитѣ на античната култура бѣха подъ римско владичество. Съ римскитѣ легиони и чрезъ робитѣ се разнесе християнството по необятнитѣ римски владения. Следъ вѣкове християнството стана господстваща религия въ цяла Европа.

Обаче, дълго време то въ нашия континентъ трѣбваше да ферментира, докато се зароди реформационното движение, истинското християнство на Западъ. Реформацията е, която изработи съвременнитѣ политически понятия и доктрини и ги свърза съ християнството. Кромвелъ и неговитѣ сподвижници сектанти изработиха и приложиха парламентаризма и почти всички конституционни правила, които минаха презъ Съединенитѣ щати и французката революция, за да стигнатъ и до Балканския полуостровъ.

Подъ знамето на християнството отъ епохата на реформацията бѣ ограничена не само кралската властъ, но и властта на правителството. Тя бѣ раздѣлена на законодателна, изпълнителна и съдебна. Чрезъ една революция се освети, щото никоя отъ тия три власти да не прескача границитѣ на друга. Установи се парламентарниятъ и финансовъ контролъ надъ изпълнителната властъ. Установи се твърдо правилото, че на законитѣ не може да се дава обратна сила, че виновницитѣ трѣбва да се съдятъ отъ съдилища учредени вече, когато е извършено престѣплението и пр. Това сж съвременнитѣ политически правила свързани посрѣдствомъ реформацията съ християнското учение.

Това, което издигна реформацията най-високо, то е човършката личност, свободата на съвърштята, на убежденията, неприкосновеността на индивида. Този индивидуализъм, наследен от предната епоха на ренесанса, се свързва чрез реформацията с християнското учение. Човършкът като личност се издигна на недосегаема висота от ренесанса и реформацията. От тук мина въ французката революция и се въплоти въ декларацията за правата на човършката и гражданина.

И българският народ има своята реформация, която го издигна от невежеството, забвението и несъзнанието и го направи народ. Може би, тя е най-великата епоха от историята на нашия народ. Тази епоха не е далеч от нас — от нея ни делят само три поколения. Всичко, което имат България и българският народ, го дължат на тази велика епоха. Тя е епохата на Възраждането, което създаде българския дух и изгради България.

И българското възраждане върви и се развива под знамето на христовото учение. Черковната борба на българския народ, обаче, е толкова религиозна, колкото и свършката. Тя е нашата, българската реформация, която издигна българина като човършк и българит като народ. Не току така от Възраждането се събуди любознателността на нашия народ. От тогава датират първит български училища. От тогава е преклонението пред науката и нейнит представители у българския народ. От тогава се издигна човършката личност. От тогава започна да се индивидуализира, обособява не само нашият народ, а и отдълната личност въ него.

Заедно с науката нашит деди изучиха правнит понятия на западна Европа и ги пресадиа на българска почва. Чрез Търновската конституция се пренесе и въ България парламентаризма, който е не само народовластие, а и защита на човършката личност.

Всѣки повратъ назадъ отъ разбиранията на Възраждането е реакция, е варварство не само въ българската история, а и въ общочовѣшката, както се вижда отъ това бѣгло изложение. Духътъ на християнството е свързанъ не само съ историята на западна Европа, а и съ нашата българска история. Всичко това трѣбва да припомнимъ въ надвечерието на рождението на Христа, който съ камшикъ изпѣди отъ храма Божий търгуващитѣ съ възвишенитѣ човѣшки идеали.

(в. „Зора“ — София,
7 януарий 1923 г., бр. 1080)

ФИЛОКСЕРАТА НА ДЕМОКРАЦИЯТА

Въ политически останалитѣ назадъ страни като България, въ които демократическитѣ институти сѣществуватъ по силата на една конституция, има едно страшно превратно мнение за властѣта на демокрацията. Това превратно и опасно мнение се е насаждало отъ демагозитѣ, които внушаватъ на маситѣ, че за тѣхъ всичко е позволено и възможно, че тѣ сж надъ всичко, че за тѣхъ не важатъ дори законитѣ, включително и конституцията, които подлежатъ на ежедневна промѣна съгласно волята, чувствата и капризитѣ на маситѣ. Това така усьрдно и упорито разпространявано мнение отъ ласкателитѣ на маситѣ, отъ народнитѣ куртизани е най-опасния врагъ на истинската демокрация. И демагозитѣ отлично схващатъ това. Обаче, тия изроди сж съ чувствата на развратенитѣ самодръжци и тирани, които си казватъ: Следъ мене, ако иска, и потопъ да настѣпи. Азъ да наситя своята злоба и необуздано чувство на мѣсть, азъ да разполагамъ съ безгранична властъ надъ свободата и честѣта на хората. Съ това

моята амбиция ще се уталожи и насити, а следъ менъ каквото ще да стане.

Ето защо постоянно се ласкае така наречениятъ „народъ“, гъделичка се неговото честолюбие, неговата завистъ, величае се неговото невежество, дразнятъ се неговитѣ най-долни инстинкти. И всичко това не става за чернитѣ очи на „народа“, който демагогътъ въ душата си презира, а да се добере той до властта, да я държи въ своитѣ ржце, да я упражнява произволно, разполагайки съ живота и личността на своитѣ противници, уталявайки своята голѣма и пакостна амбиция, удовлетворявайки своето болезнено властолюбие. Демагогията е филоксера на демокрацията: тя подяжда нейнитѣ корени, убива нейното съществуване.

Заблуда сѣяна отъ демагогитѣ, отъ лукавитѣ ласкатели народни е, че за демокрацията е всичко позволено, че тя е господаръ надъ всичко, включително и надъ личността и живота на човѣка. Въ борба срещу тия разбирания на тъмния абсолютизъмъ и на тиранията се издигна демокрацията, не само за да се управлява самъ народътъ, а и за да гарантира човѣшката личностъ, човѣшкия животъ отъ посегателствата на срѣдновѣковнитѣ тирани. Демокрацията събори монархизма, който вършеше произволи, преследваше неприятнитѣ нему личности, арестуваше противниците на абсолютната монархия и ги осждаше по свой кефъ и капризъ, като поставяше и сѣда въ зависимостъ отъ себе си. Демокрацията срина абсолютизма тъкмо за да тури край на тия произволи и издевателства надъ човѣшката личностъ, надъ човѣшката мисль и убеждения.

Демагогътъ, народниятъ ласкателъ, обаче, повръща мрачнитѣ времена на тиранията и деспотизма. Той гъделичка страститѣ и инстинктитѣ, за да се ползува отъ тѣхъ. Следъ раздражението „народътъ“ ще каже: ето кой

най-добре ни разбира; той да управлява отъ наше име и да разполага съ безгранична властъ, която ни се пада намъ, на народа. Така лукавитѣ демагози се добиратъ до властѣта и продължаватъ да дразнятъ инстинктитѣ и слабоститѣ на маситѣ. Удовлетворявайки суетата на тълпитѣ, демагозитѣ свободно си разиграватъ коня: преследватъ своитѣ противници, като създаватъ закони съ обратна сила, които по сжщество по нищо не се отличаватъ отъ височайшата мѣстъ на абсолютния монархъ. Демагогътъ за всѣко извършено вече деяние може да изкалъпи законъ, подъ ударитѣ на който да паднатъ неговитѣ политически противници. Тръгналъ по пътя на ласкателството, неговата задача е лесна: той ще измисли, да речемъ, нѣкакъвв „народенъ сждъ“, за да поласкае пакъ маситѣ и ще гони своята пѣклена цель — да унищожи своитѣ политически противници. Нѣма по-страшна тирания отъ тая на демагога, когато той разполага и съ властъ. Отъ демокрацията, която преди всичко е гаранция за човѣшката личностъ, остава само нейниятъ скелетъ — постояннитѣ избори. Сжщността, обаче, на демокрацията се изяжда отъ демагога посрѣдствомъ дразнене, лукавство и ласкателство. Демокрацията дава широкъ просторъ и на човѣшката личностъ, а демагогията я затрива посрѣдствомъ насѣсквания и закони съ обратна сила, нагодени за политически цели.

Най-страшната плесень на демокрацията е демагогията, която учи народа, че той всичко може, за всичко е способенъ. А има граници, които и народътъ не може да прескача, ако не желае да става играчка въ ржцетѣ на демагозитѣ, както самодръжцитѣ и тиранитѣ сж ставали играчка въ ржцетѣ на царедворцитѣ и куртизанитѣ. Тия граници сж човѣшкиятъ животъ, човѣшката личностъ, убежденията и съвѣстѣта на хората. Демокрацията не може да прескача тия граници, ако не желае да се слѣ

по сжщностъ съ самодържавието, абсолютната монархия и тиранията, които тя сама събори, за да възтържествува човѣшката личностъ, творецъ на култура и материални блага.

(в. „Зора“ — София,
18 януарий 1923 г., бр. 1087)

ПОЛИТИЧЕСКИТЪ УБИЙСТВА

Нѣма нищо по-безчовѣчно, по-противообществено, по-антикултурно отъ политическитѣ убийства. Посѣга се не само върху човѣка, върху личността, а и върху мисълта. Която и да е жертвата, каквито и да сж разбиранията на убития, неговитѣ политически убеждения, той умира поради своитѣ възгледи, отстоявайки ги съ своя животъ. Тленното се жертвува зарадъ вѣчното, тѣлото зарадъ мисълта. И дори когато жертвата нѣкому е не-симпатична, тя се въздига въ страдалецъ и герой. Падналиятъ умира, бранейки дори съ собствения си животъ свободата на своята мисълъ — най-възвишеното у човѣка.

И каква целъ се преследва съ политическитѣ убийства? Да се унищожи мисълта ли, да се затриятъ възгледитѣ на жертвата ли, да изчезне дадено убеждение ли? Какво безумие! Опрѣскватъ се съ човѣшка кръвъ не само ржце, а и съвѣсти за нѣщо непостижимо. Или убитиятъ не е билъ правъ, неговото разбиране не е отговаряло на една политическа и обществена нужда и проповѣдванитѣ отъ него идеи сами по себе си ще заглѣхнатъ; или той е носителъ на една голѣма и правдива идея, и тя ще намѣри други самоотвержени апостоли и не единъ, а цѣла плеяда. Мжченическата смъртъ ще окичи жертвата съ свѣтълъ ореолъ, а неговитѣ идеи ще се издигнатъ до свещено откровение. Христосъ умрѣ на кръста,

голяма частъ отъ човѣчеството, обаче, прегърна християнството като най-възвишено учение. И първитѣ носители на християнството отстояваха своята вѣра и предъ кладитѣ, въ които безумци ги хвърляха.

Особено сж страшни политическитѣ убийства въ страни съ слаба култура, съ кратъкъ политически опитъ, дето и страститѣ сж най-разпалени и затова тамъ политическитѣ убийства нѣматъ край. Понеже всѣки мислящъ човѣкъ по политически въпроси мисли по-иначе отъ други, ако последнитѣ аргументи сж револвера и бомбата, хората трѣбва да се избиятъ единъ други до последния. Ето на кжде водятъ политическитѣ убийства, особено въ страни като България.

И не само това. Жертви на политическитѣ убийства най-често ставатъ хора изпжкнали, силни личности, голѣми носители на политическата мисль, ярки индивидуалности, и страната, дето ставатъ тѣ, обеднява още повече политически: тя просто подивява и се повръща къмъ варварство, въ царството на което човѣшкиятъ животъ струва колкото единъ куршумъ.

А България е така малка страна и така бедна отъ индивидуалности, че българскиятъ народъ съ убийства като това на Никола Генадиевъ ще заприлича на първобитна страна и нѣма да има право на мѣсто срѣдъ културнитѣ народи, нѣма да има право дори да претендира за мѣсто подъ слънцето.

(в. „З о р а“ — София,
2 ноемврий 1923 г., бр. 1318)

ВОЕННА ДИКТАТУРА ЛИ?

Само безумци може да загатватъ за военна диктатура въ България. При днешното международно положение на тая нещастна страна, военната диктатура може да трае день до пладне и да завлече въ гроба заедно съ себе си и самата България. Имаме съседи, които търсятъ само предлогъ, за да ни затриятъ. По-добъръ предлогъ отъ военната диктатура едва ли биха намѣрили тѣ. И ще ни затриятъ при пълното равнодушие и пренебрежение на свѣта.

Ония, които загатватъ за военна диктатура, сега ни сочатъ за примѣръ Гърция.

Гърция ли? Вѣрно е, че тамъ военната диктатура е на върха си. Но това е само единъ епизодъ. Гърция върви и ще продължава да върви отъ военна диктатура къмъ военна диктатура и отъ анархия къмъ анархия. Ще видимъ къде ще стигне и тя съ военната диктатура, макаръ че е въоръжена и има постоянна армия.

България или ще бжде спасена отъ Народното събрание и чрезъ Народното събрание, или може да погине. Всички фактори на тая страна трѣба дълбоко да се проникнатъ отъ тая мисль. Другъ изходъ нѣма. Авторитетътъ на Народното събрание трѣбва да се издигне. Никой управникъ не може да се счита необходимъ за България. Необходимо е само Народното събрание. Трѣбва то да сочи кои държавници сж необходими за даленъ моментъ.

Ако се тръгнѣше по тоя пѣтъ, и партията на Демократическия сговоръ сигурно щѣше да преуспѣва.

Въ всѣки случай, България може да бжде спасена само отъ своето Народно събрание, ако то стане истински сѣдия и господаръ надъ правителството. България ще бжде изкарана отъ сегашното си положение не чрезъ

диктатури, които ще я опропастятъ, а чрезъ истински парламентаризмъ и контрола надъ правителствата.

(в. „Зор а“ — София,
17 мартъ 1924 год., бр. 1428)

УСЪТЪ КЪМЪ ЕВОЛЮЦИЯТА

У българина нѣма усѣтъ къмъ еволюцията. Той не умѣе да съпоставя миналото епоха следъ епоха, да ги сравнява и да прави изводи, заключения.

Ние, българитѣ сме съ кѣса паметъ. Забравяме събитията отъ преди една година, отъ преди две години, камо ли да помнимъ отъ преди десетилѣтия.

Затова ние сме народъ безъ исторически опитъ, макаръ и да сме преживѣли доста въ полувѣковната нова история на България.

Българинътъ и сега казва, и го казва за всички режими безъ изключение: „Днесъ е по-лошо отъ турско“. Той не вижда, не чувствува какъвъ дълъгъ пътъ е изминатъ и какъвъ напредѣкъ е направенъ.

Въ това отношение българитѣ, колкото и да се хвалимъ съ нашата просвѣта, сме не далечъ отъ първобитнитѣ народи. Само тѣ мѣрятъ своето днешно положение по отдѣлни факти, по настроение предизвикано отъ единични случки, безъ да съпоставятъ миналото съ сегашното.

Първобитнитѣ народи сѣ впечатлителни, но бързо забравятъ миналитѣ впечатления. Съ малко преувеличение, сѣщото може да се каже и за насъ, българитѣ.

Демагогията вирѣе тамъ, дето нѣма историческа паметъ, исторически опитъ. Тамъ леко може да се лъже народа, който и безъ това смѣта, че „днесъ е по-лошо отъ турско“.

У народитѣ съ исторически опитѣ, съ паметъ не може да се демагогствува. Тамъ гражданинѣтъ самъ си прави сравнение между миналото и сегашното. Тамъ има усѣтъ къмъ еволюцията.

А чувството къмъ еволюция у единъ народъ е отрова за демагогията. Изобицо, усѣтътъ къмъ напредѣка убива крайнитѣ учения. Защото гражданинѣтъ сж убедени, че всѣка епоха или всѣки последователенъ режимъ е съ единъ градусъ по-добъръ отъ миналия.

Ако въ свѣта се затъмни малко усѣтътъ къмъ еволюцията, това се дължи на войнитѣ, които наистина спрѣха и дори повърнаха развитието. Но политически зрѣлитѣ народи се окопитиха и възлагатъ всичкитѣ свои надежди на еволюцията, която е бавна, но сигурна, която стѣпка по стѣпка ще води човѣчеството къмъ по-добро.

Не току така комунизмѣтъ има успѣхи у народи като руския и други полуизточни народи като нашия.

(в. „Зора“ — София,
16 юний 1924 г., бр. 1500)

СИЛАТА НА ПАРЛАМЕНТАРНИЯ РЕЖИМЪ

Не току така конституционниятъ и парламентаренъ режимъ се възприе и закрепи у всички просвѣтени народи. Изключение правятъ само полукултурнитѣ страни. Конституционниятъ режимъ и неговата усъвършенствуванa разновидностъ парламентарниятъ режимъ не само отговори на едни голѣми и трайни обществени нужди. Тѣхната сила не е само въ това.

Силата на парламентарния режимъ е въ неговата трайностъ, която се дължи на гъвкавостѣта и подвижностѣта му. Историята не познава по-удобенъ режимъ за непрекъснато, непрестанно развитие и прогресъ. Парла-

ментарният режим безболезнено и без сътресения позволява да се минава от една фаза на развитие въ друга.

Ако не бѣше парламентарното управление, и политически зрѣлитѣ страни биха заприличали на южно-американскитѣ народи, които всѣка година правятъ по една революция и правителствата падатъ и се качватъ само чрезъ преврати. Отъ французката революция свѣтътъ живѣе бързо и нервно. Особено пѣкъ отъ свѣтовната война напрежението е страшно и само парламентарниятъ режимъ е отдушникъ, който служи като грѣмоотводъ.

Казахъ, че силата и трайността на парламентарния режимъ се крие въ неговата гѣвкавостъ и подвижностъ. Дадено правителство става непопулярно, идва друго; то се изхажва, иде трето. Ако се изчерпятъ всички комбинации, прибѣгва се до законодателни избори, за да се освежи изворътъ на управление и контролъ.

Никое правителство при парламентарно управление не може да се смѣта незамѣнимо и необходимо. Покойниятъ Стамболийски заявяваше, че ще управлява 40 години и действително се тѣкмѣше да управлява до края на живота си. Знаемъ какъ свърши.

Парламентарниятъ режимъ е движение, като се смѣняватъ конетѣ, които возятъ държавната колесница отъ конакъ на конакъ. Така се разведрява атмосферата и се дава време на изморенитѣ държавници да събератъ нови сили и пакъ да чакатъ своя часъ.

(в. „Зор а“ — София,
11 августъ 1924 г., бр. 1546)

ПРЕДИ ВСИЧКО ЯДРОТО

Горчива и жестока е съдбата на българския народъ. Разпокъсанъ между нѣколко държави, терзанъ, той не може да се успокои и до сега, шестъ години следъ Ньойския договоръ.

Най-скръбното е, че не можа да намѣри спокойствие и ядрото на българския народъ, което населява Царството. Това именно е най-страшното. Безъ уталожаването на България бждещето на българския народъ е компрометирано, мрачно. Преди всичко, въ Царството трѣбва да настѣпи миръ и спокойствие, да се отдадатъ гражданитѣ на трудъ и производство. Само въ вътрешния и външенъ миръ на България е бждещето на цѣлокупния български народъ и на младата българска култура. Само така ние можемъ да закрепнемъ, да се организираме и да се възродимъ. Иначе, ако продължаватъ размирицитѣ въ България, тя ще бжде разпокъсана и заличена отъ картата окончателно и нѣма да остане нито следа отъ българския народъ и българската млада култура; защото нѣма да има едно ядро, всрѣдъ което да се култивира, нито литература, нито изкуства, нито езикъ, нито национална и държавна идея.

Запазено ядрото на българския народъ въ границитѣ на независимото Царство, българската веществена и духовна култура ще се развиватъ и растатъ и ще се отразаватъ по всички български краища подъ чуждо владичество. Българскиятъ народъ ще прилича на туберкулозенъ човѣкъ, у когото болестъта е ограничена още въ първия периодъ и бждещето поколение леко може да се запази и да намѣри пѣтица за пълното излѣкуване на българския духъ, за общуването на всички българи съ българската култура.

Ако оцѣлѣе и закрепи България вътрешно, живѣе българскиятъ Богъ!

(в. „Зора“ — София,
7 юний 1925 год., бр. 1785)

КАКЪ СЕ ТОПИ СРЪБСКАТА ИДЕЯ

Още по-миналата година ние изнесохме на това мѣсто, че г. Пашичъ е казалъ предъ единъ чужденецъ, че за сближение съ България ще може да се говори следъ двадесетъ години. Тогава казахме, че сърбитѣ се надѣватъ въ две десетилѣтия да претонятъ македонското население. Сигурно тѣ не сж се отказали и днесъ отъ тая идея, обаче, ще трѣбва да продължатъ тоя срокъ.

До кога? На тоя въпросъ едва ли и г. Пашичъ днесъ вече ще може да отговори съ такава категоричностъ. Въ всѣки случай, асимилаторскитѣ опити продължаватъ съ упоритостъ и днесъ. Затова продължава и срѣбското отрицателно държане спрямо България.

Въ сжщото време, обаче, не може да се твърди, че срѣбскиятъ режимъ въ Македония не се е промѣнилъ никакъ отъ 1913 г. Той постепенно, макаръ и незабелязано се смекчава, особено на югъ отъ Вардара. Това е единъ бавенъ, но сигуренъ процесъ, който е неминуемъ и ще продължи, въпрѣки всичко. Каквото и да се разправя, каквито комбинации и да ставатъ въ управлението на Югославия, срѣбската идея се топи отъ день на день бавно, обаче, непрекъснато въ широката югославянска земя. Това е единъ процесъ, който става по цѣла Югославия и срещу който немногочисленото срѣбско ядро нѣма да може да устои, въпрѣки неговата упоритостъ.

Тоя противоасимиляционенъ процесъ става и въ Македония и той е, който въ края на краищата ще вземе

върхъ надъ асимилационната сръбска идея. Въ това отношение Радичъ, макаръ и да се смѣта отъ сърбитѣ за утопистъ, има по-реаленъ усѣтъ отъ реалистичъ сръбски държавници.

Влизането на радичевци въ управлението съвсемъ не спира процеса, чрезъ който се разтваря сръбската идея въ югославянската.

Въпросътъ за сръбско-българското разбирателство, както го поставятъ сърбитѣ помежду си, може да се ускори. Може би, вече и сърбитѣ да сж отбелязали признациѣ на тоя процесъ на разтваряне. И ако не сж го забелязали, тѣ ще го забележатъ и ще трѣбва да се простятъ съ идеята да сърбизиратъ изобщо Югославия и въ частностъ Македония.

Въ момента, когато сърбитѣ констатираатъ тоя процесъ, отъ тогава, може би, ще се открие и перспективата на сръбско-българското разбирателство.

(в. З о р а — София,
3 октомврий 1925 г., бр. 1883)

КЪМЪ МОНАРХИЯ

Чудно бѣше, че въ Гърция, дето византийскитѣ традиции сж така живи, бѣ провъзгласена републиката. Това можа да стане само следъ една голѣма национална покруса, каквато създаде военниятъ погромъ при Сакария. Непосрѣдствено следъ като въ въображението на гърцитѣ съвсемъ се приближи императорската багряница и диадема върху главата на краля и златниятъ кръстъ надъ „Св. София“, тъкмо следъ това дойде републиката. Погромътъ въ Мала-Азия наруши душевното равновесие у гърцитѣ и амбициозни военни се опитаха съвсемъ да скжсатъ съ така силната монархическа традиция: тѣ обявиха република.

И отъ тогава се заредиха революциитѣ. Развѣнчанъ бѣ не само кралѣтъ, а и Венизелосъ, който, забравяйки психологията на грѣцкия народъ, съ своето поведение подготви републиката, безъ да създаде психологически предпоставки за нея.

Откакъ се провъзгласи републиката въ Гърция, тя живѣе съвсемъ не републикански животъ. Дори въ парламента военнитѣ имаха надмощие. Тѣ си дѣлѣха властѣта и се сваляха едни други. Политическитѣ партии постепенно бѣха отстранявани и изолирани отъ политиката. Грѣцката република бѣше, остава си и днесъ генералска. И затова междуособицитѣ, сега вече кървави, продължаватъ. Дали ще престанатъ тѣ скоро, ще видимъ. Въ всѣки случай упорството на генералъ Кондилисъ противъ единъ коалиционенъ кабинетъ и желанието му той да произведе законодателнитѣ избори не предвещаватъ нищо добро за Гърция.

Тоя стремежъ на грѣцкитѣ военни да продължаватъ да държатъ властѣта засилва вече въ Гърция и безъ това живото монархическо чувство. Подъ режима на военнитѣ Гърция живѣеше подъ диктатура. Това прави още по-популярна ограничената монархия. Грѣцкиятъ народъ вече се пресити на революции. Монархистичната партия водена отъ генералъ Метаксасъ бѣше и безъ това силна тамъ. Тя бѣ спѣвана въ разрастването си само съ сила. Сега вече монархистичното движение се шири бързо. Това не скриватъ дори атинскитѣ вестници. „Хесперини“ съобщава, че въ Гърция съществува силно движение за възвръщането на кралъ Георги на грѣцкия престолъ. Вънъ отъ това, има и външни въздействия за възстановяването на монархията у нашитѣ южни съседи.

(в. „Зора“ — София,

16 септември 1926 г., бр. 2164)

МАХАЛОТО НА ЧАСОВНИКА

Наскоро въ Русия се празнува десетгодишнината отъ болшевишката революция. Тя се разигра къмъ края на октомврий. Болшевикитѣ насилствено разгониха учредителното събрание, въ което бѣха незначително малцинство, макаръ тѣ да произведоха изборитѣ. Отъ една случайностъ тѣ създадоха цѣла теория — съветската.

Ако болшевикитѣ имаха мнозинство въ учредителното събрание, съвсемъ нѣмаше да имаме съветска теория и система. Социалната революция щѣше да се извърши отъ самото учредително събрание и отъ негово име.

Както всички голѣми революции, така и болшевишката прескочи границитѣ на възможното, реализуемото и предварително се осъди на повратъ назадъ. Още Ленинъ извика: „крачка назадъ“. Той добави, че после ще се направятъ две напредъ. Добавката, обаче, бѣше агитационенъ приемъ, за да се държи партията. Откакъ изкомандува Ленинъ „крачка назадъ“ и започна „новата икономическа политика“, отъ тогава болшевизмътъ е въ непрекъснато отстъпление. Призна се правото на частната търговия; отстъпи се отъ социализацията на индустрията; създаде се новата градска буржоазия и тя се търпи и насярдчава. Особено въ селото повратътъ е голѣмъ, разбира се, не къмъ старото положение, което вече никога нѣма да се върне. Както и презъ французката революция, едритѣ земевладения се раздробиха и разграбиха. Следъ това, макаръ и да започна ново конценгриране на земи отъ така нареченитѣ „кулаки“, направеното отъ революцията въ земевладението ще е трайна черта на това голѣмо движение и разпокъсването ще остане най-важното събитие. Всичко останало е въ процесъ, въ движение. Това, което сѣщо ще е трайното, то е кооператив-

ната идея, която живѣе не по-зле и въ така нареченитѣ буржоазни държави.

Най-неподвижното въ Русия е случайната болшевишка система. Но и тя вече започна да се ломи, щомъ официалниятъ болшевизмъ започна да търпи опозицията, макаръ не въ своята партия, а въ своята територия. Наистина, опозицията е пакъ болшевишка, но тя е опозиция.

Днесъ, следъ десетъ години въ Съветска Русия всичко е въ движение назадъ. Кжде ще се спре, това ще видимъ. Въ всѣки случай, развитието нѣма да върви нито къмъ стара Русия, нито ще остане болшевишко-комунистическа Русия.

(в. „Зора“ — София,
26 октомврий 1927 г., бр. 2434)

ВОЖДЪТЪ НА ХЪРВАТСКО ПОЧИНАЛЪ

Курумътъ на Пуниша Рачичъ не пощади живота и на общопризнатия вождъ на Хърватско Степанъ Радичъ. Следъ петдесетдневна борба между животъ и смъртъ водителътъ на хърватския народъ се е поминалъ. Тоя промежутъкъ отъ време, обаче, му даде възможность да направи своето, така да се каже, политическо завещание съ статиитѣ си въ „Народенъ валъ“ и изявленията предъ представителя на „Телеграфенъ Юнионъ“. При това, покойниятъ имъ възможность да напъти и хърватския националенъ съборъ, който наскоро приключи своитѣ заседания.

Кои сж зеветитѣ на голѣмия хърватски водителъ?

Безъ съмнение, Степанъ Радичъ не бѣше така негъвъкъ, както други нѣкои водители на голѣми народни маси отъ неговата величина. Хърватскиятъ вождъ пожертвува дори своитѣ републикански идеи, за да стане по-

полезенъ на своя народъ и своята страна. Изобщо неговата тактика бѣше доста еластична и подвижна. Отначало той бойкотираше бѣлградската скупщина, а следъ това отиде въ нея заедно съ своята парламентарна група и влиза на нѣколко пѣти въ кабинетитѣ на най-голѣмитѣ централисти.

Обаче, тая гѣвкавость имаше строго опредѣлени граници, които покойниятъ Радичъ никога не прескочи: въпрѣки всички съблазни, той остана вѣренъ докрай на основнитѣ си идеи.

Кои бѣха тѣ?

Тоя въпросъ е важенъ, защото, нѣма съмнение, че хърватското национално движение ще продължава да се вдъхновява отъ идеитѣ на своя общопризнатъ народенъ водителъ.

Степанъ Радичъ преди всичко и надъ всичко бѣше хърватски националистъ. Той, обаче, помиряваше своя национализъмъ съ човѣщината и мирното съжителство на народитѣ. Той считаше хърватитѣ клонъ отъ славянството и специално отъ южното славянство, което никога не можеше да си представи безъ насъ, българитѣ. Покойниятъ ратуваше за една южнославянска федерация заедно съ цѣлокупния българския народъ. Разбира се, това бѣха по-далечни идеи, въ които той вѣрваше, но на пръвъ планъ въ неговитѣ очи бѣха интереситѣ на Хърватско, а следъ това идваше славянството и човѣчеството.

Той искаше пълно политическо самоуправление за Хърватско, което да запази своитѣ особености, и да се разшири това самоуправление въ цѣла Югославия. Обаче, никога той не се обяви за самостоятелно Хърватско. Най-последната му мисль, формулирана предъ представителя на „Телеграфенъ Юнионъ“, бѣше лична уния съ кралъ Александра начело.

Специфично селското у покойния бѣше да издигне

селото до положението на града, а не да сведе града до селото, както желаше покойниятъ Стамболийски.

Степанъ Радичъ бѣше голѣмъ темпераментъ и голѣмъ ораторъ. Рѣдко се раждатъ водители на маси като него. Неговото обаяние надъ хърватския народъ бѣше неотразимо. Около покойния се събра цѣло Хърватско, което днесъ представлява една партия, една душа. Не току така единъ сръбски вестникъ го нарече некоронования държавенъ глава на своята страна.

Накжде ще върви Хърватско следъ неговата кончина? За насъ нѣма съмнение, че то ще остане вѣрно на идеитъ на своя незабравимъ вождъ. Хърватско пакъ ще намѣри своя водителъ, било въ лицето на г. г. Предавецъ и Мачекъ, или пъкъ въ лицето на инженеръ Кошутичъ, зетъ на Радича, било въ лицето на нѣкой другъ, или на нѣкаква колегия. Хърватско съ сигурни стѣпки ще върви къмъ своето бждеше, защото съзнанието на хърватския народъ е голѣмо и не сега се кръщава за първи пѣтъ въ ожесточени национални борби.

(в. „Зора“ — София,

11 августъ 1928 г., бр. 2731)

ЕДНА ДЪРЖАВА — ЕДИНЪ НАРОДЪ

Не току така нарекохъ преврата въ Югославия не диктатура, а „просвѣтенъ абсолютизмъ“. За менъ бѣше ясно, а още по-ясно е днесъ, че кралъ Александъръ иска да копира просвѣтенитъ самодръжци отъ 18 вѣкъ, които унищожиха окончателно феодализма въ Европа и създадоха една държава съ единъ народъ въ нея, както се изразява бѣлградскиятъ в. „Правда“.

Най-ясенъ примѣръ за кралъ Александъръ е била Франция, единството на която се създаде отъ кардиналъ

Ришелъ до французката революция включително. И идеологията — не желанието — на кралъ Александра е създадена отъ французки общественици, които още живѣятъ съ идеитѣ на французката революция. Разбира се, тия съвети не сж дошли отъ г. Поанкаре или г. Брианъ, които знаятъ, че морето не е до колѣни. Отъ единъ французинъ на единъ банкетъ въ София чухъ да казва:

— Азъ съмъ французки радикалъ и не мога да не гледамъ съ симпатия на пълното обединение на Югославия.

Тоя французинъ идѣше отъ Бѣлградъ и пристигна въ София десетина дни преди преврата въ Югославия. Сигурно той не е единичниятъ виденъ идеалистъ, който е далъ и идеологията на кралъ Александра за преврата.

Главната задача на Наполеона бѣше да унищожи всички партии и политически организации и после да посегне къмъ императорския жезълъ и го вземе чрезъ всенароденъ плебисцитъ. Но той взе императорската корона чрезъ всеобщо гласоподаване, а кралъ Александъръ чрезъ сила, както просвѣтенитѣ монарси.

И кралъ Александъръ иска да остави на цѣла Югославия единъ наказателенъ законъ, както Наполеонъ остави на Франция своя кодексъ и до днесъ. Обаче, казахъ, че политиката на кралъ Александра е политика на просвѣтения абсолютизъмъ: пълно събиране на държавата около единъ центъръ (Бѣлградъ) и около едно лице (краля) — единъ народъ, една държава, една власт.

Съ тая целъ се уеднаквяватъ всички закони въ Югославия. Стигнало се е въ това отношение дори до унификацията на църковното право, а въ Югославия живѣятъ католици, православни, мохамедани и др. Щомъ се е стигнало до църковното право, нѣма да остане нито следа отъ самоуправление дори и за черквитѣ, камо ли за областитѣ, или пъкъ обичайно право. Нека не се забравя, че се събиратъ въ единъ бояджийски кюпъ на-

роди, които иматъ различно минало, отдѣлна история, свои особености. Досущъ както младотурцитѣ обявиха всички останали народности въ Турция „османлии“, опитъ, който се свърши както е известно.

Отъ историята се знае, че революциитѣ въ Европа настѣпиха непосредствено следъ просвѣтенитѣ монархии и хърватитѣ трѣбваше да спасяватъ престола на австрийскитѣ императори заплашенъ отъ маджаритѣ.

(в. „Зора“ — София,
28 януарий 1929 г., бр. 2870)

ПРЕДИ 50 ГОДИНИ И ДНЕСЪ

Днесъ Търновската конституция влиза въ втората си петдесетгодишнина.

Общо взето, ние българитѣ сме недоволни отъ постигнатото презъ тия петдесетъ години. Обаче, като си представимъ какво е представлявала днешна България преди половинъ вѣкъ, ще съзремъ какъвъ пътъ е изминатъ и какъвъ напредѣкъ е постигнатъ. Една страна безъ съобщения, слабо просвѣтена, съ малко производство е достигнала днешното си състояние. Ние не го чувствуваме, понеже не знаемъ добре миналото. Постигнатото, обаче, е огромно. Всичко това е постигнато подъ режима на Търновската конституция.

И все пакъ недоволството отъ сегашното е хубава черта, защото ни тласка къмъ нови завоевания и успѣхи. Обаче, трѣбва да признаемъ и заслугитѣ на нашитѣ бащи и дѣди, които създадоха Търновската конституция и, следователно, подготовиха условията за нейния напредѣкъ.

Изобщо конституционниятъ режимъ е атакуванъ отъ нѣколко страни. Особено това става на днешния день,

1 май. Обаче, човѣчеството и до днесъ не е намѣрило по-добъръ държавенъ строй отъ парламентарния. То се е лутало доста, лута се и днесъ, обаче, и до днесъ не е открило нищо по-добро, въпреки всички недостатѣци и неудобства на парламентаризма.

Не на малкитѣ и слаби народи като нашия се пада да търсятъ бродове, защото може леко да се удавятъ. Нека голѣмитѣ народи и силнитѣ държави откриватъ нови бродове.

(в. „Зора“ — София,
2 май 1929 г., бр. 2950)

ПОБЕДИТЕЛЪТЪ И НА ПОБЕДИТЕЛИТЪ

Безъ съмнение, Клемансо е най-крупниятъ държавникъ отъ свѣтовната война. Съ своята страшна воля и неизчерпаема енергия Клемансо най-много допринесе за победата на Съглашението и тържеството на Франция.

Като министъръ-председател на Франция презъ войната Клемансо повтаряше само една фраза: „азъ воювамъ“. Съ тая фраза отстраняваше всички други социални, политически и международни въпроси, които не допринасяха за победата или ѝ прѣчеха.

Като чете човѣкъ мемоаритѣ на покойния Лансингъ, държавенъ подсекретаръ на Съединенитѣ щати и втори делегатъ следъ Уйлсона, остава поразенъ отъ ролята, която е игралъ Клемансо при преговоритѣ за миръ около Парижъ. Следъ като Клемансо победи Германия съ общитѣ усилия на съюзницитѣ, той победи и самитѣ победители начело съ президента Уйлсонъ. Покойниятъ Лансингъ ни разкрива, какъ Клемансо е изигралъ Уйлсона, който въ Парижъ е отишълъ съ най-добри намѣрения. Американската делегация е напуснала Вашингтонъ съ ясно израбо-

тена програма въ духа на четиринадесетте точки на Уйлсона. Въ мемоарите, които за жалост още не сж преведени на български, Лансингъ ни дава американската програма и по българските въпроси. Особено по отношение на гръцко-българската граница американската делегация е имала ясна и точна представа, както разкрива Лансингъ. Обаче, Венизелосъ, който се е държалъ като „ученикъ отъ нѣкоя семинария“, е изигралъ всички и Уйлсона.

Следъ победата на неприятеля първата работа на Клемансо е била да победи и Уйлсона. И го е победилъ. Какъ? Това именно ни разкрива Лансингъ. Отначало той го е удавилъ въ почести. Щомъ слѣзълъ на французка земя, Уйлсонъ е билъ посрещнатъ въ Франция като богъ. Клемансо е правилъ това, за да вземе той председателството на конференцията за миръ. Всички, обаче, сж смѣтали, че именно Уйлсонъ ще бжде председателъ. Въ края на краищата Клемансо взе председателството подъ предлогъ, че преговорите се водятъ въ Франция.

Добралъ се до председателското мѣсто, Клемансо просто тероризиралъ цѣлата конференция. По-внимателенъ е билъ само къмъ Уйлсона, комуто направи и единичната концесия създаването на О. Н.

Съ другите делегати Клеменсо не се е церемонилъ никакъ. Поставялъ е въпросите и, безъ да дочака възражения, извиквалъ: „прието“ (адонтѣ). Тиранизиралъ е цѣлата конференция.

Следъ като даде победата на Франция, самата тя не можа да го търпи и Клемансо слѣзе отъ политическата сцена.

Клемансо може въ историята да се сравни само съ австрийския канцлеръ Метернихъ, който на Виенския конгресъ наложи своите разбирания на Европа следъ наполеоновските войни. Единиятъ ретроградъ, другиятъ

републиканецъ, тѣ оставятъ еднакво своето име въ историята.

Въ всѣки случай, Клемансо е най-заслужилиятъ държавникъ за своето отечество.

(в. „Зора“ — София,
27 ноември 1929 г., бр. 3120)

МОДА ВЪ ПОЛИТИКАТА

Смѣта се, че модата е само женска слабостъ. Тя е и мъжка болестъ. Модата у жената се проявява главно въ облѣклото, носенето и е предимно естетическа. Модата у мъжа се проявява особено въ политиката.

Голѣмиятъ французки социологъ Тардъ въ своята книга „Законитѣ на подражанието“ илюстрира богато и подкрепя съ изобилни факти отъ историята, че подражанието играе голѣма роля въ историята на човѣчеството.

Да не отиваме далече. Нека погледнемъ у насъ. По стечение на разни обстоятелства и случайности руската неограничена монархия се превърна въ съветска република. Цѣлъ свѣтъ започна да подражава. Особено у насъ подражанието бѣше стихийно. Днесъ вече тая мода е поотживѣла.

Следъ това Мусолини обяви своя фашизмъ, който се излѣ въ една закръглена система, и съ фашизма спаси Италия отъ анархия. Свѣтътъ се юрна и следъ фашизма. Юрна се и у насъ доста свѣтъ, начело съ една дузина кандидати за ролята на Мусолини.

Ако болшевизмътъ следъ своя явенъ неуспѣхъ вече е малко демодиранъ, фашизмътъ е още на мода не само въ България. Подражателитѣ му не държатъ смѣтка, че той е рожба на специфични условия въ Италия.

Както модитѣ въ облѣклото си минаватъ и отми-

наватъ, така и модитѣ въ политиката отживяватъ, когато не сж самородни и сж плодъ на подражание.

За малкитѣ народи като нашия, който лесно може да се стопи отъ опити, не сж за препоръчване политическиятъ моди. Ние може да подражаваме само изпитани съ вѣкове системи и доктрини, а не да вървимъ и въ политиката съ модитѣ. Луксътъ на политико-социални лаборатории може да си позволяватъ само великитѣ и голѣми народи.

(в. „Зора“ — София,
3 февруарий 1930 г., бр. 3174)

ДА БЖДЕМЪ НА ЧИСТО!

Първото и основно недоразумение между Сърбия — не Югославия — и България не иде отъ македонския въпросъ, нито отъ въпроса за Западнитѣ покрайнини заграбени отъ сърбитѣ. Основната причина за недоразуменията отъ войната насамъ между сърбитѣ и България не е нито за малцинствата, нито въ връзка съ пограничните инциденти. Всички тия въпроси и спорове идатъ на второ мѣсто. Нека нѣкои престарѣли политици не се преструватъ на ударени въ главата.

Първата и главна причина, макаръ и невидима и подземна, но доста осезателна и за слѣпцитѣ, е кои да управляватъ въ София и какъ да се управлява България. Тукъ е основата на нашитѣ недоразумения съ сърбитѣ.

Да бжде София подъ диктовката на Бѣлградъ ли, като се управлява отъ сръбски васали, или българскиятъ народъ да се управлява отъ българи.

Отъ Ньойския договоръ насамъ тукъ е остриятъ, палящиятъ, макаръ и подземенъ споръ между ръководящитѣ кръгове въ Бѣлградъ и България.

Сърбитѣ искатъ отъ София да направятъ, ако не Загребъ, то поне онова, което се опитаха да постигнатъ въ Албания чрезъ Ахмедъ Зогу и се излъгаха и опариха, защото други се възползуваха.

Докато не престане тая сръбска политика, която еднакво и системно се прокарваше и презъ конституционния режимъ, и сега, при диктаторския режимъ тамъ, нищо нѣма да се промѣни въ сръбско-българскитѣ отношения. Турете прѣста си на самата рана и не само да разливатъ мастило по вестниците. Преди всичко, отъ Бѣлградъ да престанатъ да се бъркатъ въ българското вътрешно управление и въ нашия партиенъ животъ, да се откажатъ искрено и ние, българитѣ да почувствуваме това. Едва следъ това може да дойдатъ на свой редъ другитѣ въпроси, които тровятъ сръбско-българскитѣ отношения. Обаче, първиятъ въпросъ, по който трѣбва да сме на чисто съ сръбитѣ, е именно въпросътъ за българската независимостъ.

(в. „Зора“ — София,
14 февруарий 1930 г., бр. 3183)

УЙЛСОНЪ Е ПРЕДОТВРАТИЛЪ ПОДЪЛБАТА НА БЪЛГАРИЯ

Съкрушени отъ резултатитѣ на Ньойския договоръ, ние, българитѣ не се отнесохме съ достатъчна почитъ къмъ покойния председател на Съединенитѣ щати Уйлсонъ. Неговитѣ четиринадесетъ точки, които съвсемъ не легнаха въ основата на договоритѣ за миръ, разочароваха отъ личността му не само насъ, българитѣ. Отъ мемоаритѣ на покойния Лансингъ, американски държавенъ подсекретаръ и втори делегатъ, се знае, че американската делегация е имала ясна представа по въпроситѣ, които за-

сѣгатъ българския народъ. Въпрѣки това, Уйлсонъ, ласканъ и изигранъ главно отъ покойния Клемансо, не можа да прокара американското гледище не само по българскитѣ въпроси.

Между прочемъ, за разочарованието отъ личността на Уйлсона много допринесе и неговиятъ външенъ министъръ Лансингъ, който въ своитѣ мемоари го рисува като слабъ и суетенъ, страхуващъ се да не го затъмни вториятъ американски делегатъ.

Отъ новитѣ документи, обаче, които рано или късно ще видятъ бѣлъ свѣтъ, ще стане ясно, че покойниятъ Уйлсонъ има една голѣма заслуга къмъ България и българския народъ. Той е осуетилъ разпокъсването и на сегашна България.

Г-нъ Венизелосъ, въ съгласие съ румънската и сръбската делегации, е изработилъ единъ планъ за подѣлбата на България между Гърция, Сърбия и Румъния. Въ общи черти той е следния: България се раздѣля на три „автономни“ области. Границата на първата областъ, която е трѣбвало да бѣде подъ протектората на Гърция, върви по една линия отъ Неврокопъ до носъ Емине, съ центъръ Бургазъ.

Втората „автономна“ областъ подъ протектората на Румъния започва отъ Емине до Видинъ, съ центъръ Русе.

Останалата съ центъръ София — подъ протектората на Сърбия.

Нашитѣ съседи сж успѣли да спечелятъ за този проектъ не само покойния Клемансо, а и Лойдъ Джорджъ, който сега е партизанинъ на една ревизия на договоритѣ за миръ.

Когато Венизелосъ, така добре нарисуванъ отъ Лансингъ въ мемоаритѣ му, се явилъ съ своя проектъ за подѣлбата на България, той срещналъ решителна опозиция отъ покойния Уйлсонъ. Председателътъ на Съеди-

ненитѣ щати заявилъ на грѣцкия прѣвъ делегатъ, че той, Уйлсонъ, по-скоро ще напусне конференцията и Парижъ, отколкото да се съгласи на подѣлбата на единъ народъ съ самостоятелна държава и минало.

Покойниятъ Уйлсонъ е спасилъ България, която му дължи голѣма признателностъ.

(в. „Зора“ — София,
4 августъ 1930 г., бр. 3322)

БРѢТВЕЖИТѢ

Нѣкой нѣкъде писалъ за диктатура и у насъ. Въ въображаемата диктатура намѣсилъ и българското офицерство.

Бѣше време, когато цѣлото положение на страната бѣше въ ржцетѣ на войската. България бѣше заплашена и отъ външна смъртна опасностъ. Въ бѣлградската скупщина се дигна вой, защо сръбскитѣ войски не минаватъ нашата граница. Въ тия драматични дни, когато България дебнѣше най-голѣма опасностъ — външна и вътрешна война — никой, нито единъ български офицеръ не вдигна прѣстъ въ полза на диктатурата. Войската се намѣси противъ долноджбуишката цепеница, която се домогваше да замѣсти конституцията, и противъ поругаването на държавното знаме, тъпкано въ старопрестолния градъ отъ единъ циганинъ.

Българското офицерство не може да не схваща, че за победена България конституцията и свободитѣ сж единъ голѣмъ капиталъ, както вътре въ страната, така и вънъ. Обявяване на диктатура въ една слаба страна нѣма да се прости. Диктатуритѣ се търпятъ, и то отъ нѣмай кжде и до време, само въ силнитѣ военно държави. Това добре се разбира.

Обаче, всичко това не значи, че безогледната демагогия въ тая страна току така безнаказано ще може да се шири до безкрайност. Нека внимаватъ ония, които най-много злоупотрѣбаватъ съ свободата най-безобзирно. Нека не създаватъ поводи на единични лица, макаръ и самозвани, да приказватъ за диктатура, отъ която най-много може да пострадатъ тѣ, но ще страдатъ и народъ и държава.

(в. „Зора“ — София,
22 септемврий 1930 г., бр. 3363)

НЕ Е ВЕЧЕ И САМОТНИКЪ

Когато „Зора“ ще е въ ржцетѣ на читателитѣ, Н. В. Царь Борисъ ще е вече на италиянска земя, дето Неговата майка е видѣла божия свѣтъ.

Той ще бжде заобиколенъ отъ италиянското кралско семейство; до Него ще е и височайшата Му годеница.

Н. В. Царь Борисъ, по лицето на когото отдавна е засѣхнала майчината цѣлувка, ще бжде заобиколенъ отъ нѣжностъ и любовъ. Той ще изпита пакъ майчинска цѣлувка вече отъ устата на майката на Неговата избраница и отъ самата Нея. Самотникътъ, както го нарекоха, и въ двореца на когото нѣма никаква радостъ, както писаха чужденци, нѣма да е вече самотникъ и безъ лична радостъ.

Той ще има почти всичко, което може да пожелае като човѣкъ.

Н. В. Царь Борисъ имаше и има колективната, всепризната любовъ на българския народъ. Нему липсваше само лична, индивидуална любовъ, разбира се, като изключимъ любовта на сестритѣ и брата. Сега вече има и тая любовъ, която Му липсваше. Сега сърдцето Му е пълно.

Българскиятъ народъ е съ несъкрушима вѣра, че Н. В. Царъ Борисъ, сега вече съ закржглено щастие, ще продължи своята дейность, на която е посветилъ цѣлия си животъ.

Както страданието на българския народъ бѣше и Негово, така и Неговото лично страдание отъ самотность бѣше и народно страдание. Затова и толкова възторгъ отъ годежа Му, особено за принцеса Джованна. Българскиятъ народъ желаше отъ сърдце Той да е щастливъ и да остави на България престолонаследникъ.

(в. „Зора“ — София,
13 октомврий 1930 г., бр. 3382)

ДЪЛГЪТЪ НА СИЛНИЯ

Има голѣма надежда вече да спратъ македонскитѣ братоубийства въ България. Инициативата е въ ржцетѣ на силната страна, която сега носи и голѣма отговорность. Тя трѣбва да се покаже съ широкъ погледъ и политически усѣтъ. Да не смѣта противникитѣ отъ друго племе, а плътъ и кръвъ отъ своята собствена плътъ и кръвъ. Вендетата, кръвното отмъщение е присжщо само на дивитѣ племена. На силнитѣ се налага великодушие и, съ огледъ на цельта, единство на движението. Нека не се хвърлятъ противникитѣ, колкото и да сж слаби, въ ржцетѣ на други срѣди, които търсятъ риба въ мжтна вода. Да се има предвидъ, че покойниятъ Гюрковъ, може би, стана жертва именно на подстрекателства и домогвания, които преследватъ съвсемъ други цели и то съ най-злодейски срѣдства.

Силната страна трѣбва да се отнесе братски къмъ тия, които сж попаднали въ нейнитѣ ржце, да ги спечели

пакъ за единно движение. Това се налага още повече, когато слабата страна, както увѣряватъ, била готова да протегне братска ръка.

(в. „Зора“ — София.

16 февруарий 1931 г., бр. 3484)

СОЦИАЛНИЯТЪ ВЪПРОСЪ

Обръщаме внимание на читателитѣ върху днешната статия на проф. Г. Кацаровъ, преподавателъ по стара история въ софийския университетъ. Тя е озаглавена „Монополитѣ въ древността“, но има отношение къмъ днешното време, когато клопочатъ социалнитѣ и стопански въпроси.

Има наивници, които смѣтатъ, че социалнитѣ и стопански въпроси, които вълнуватъ нашето време, за първи пътъ се поставятъ предъ човѣчеството.

Тѣ нито подозиратъ, че древниятъ миръ загина срѣдъ ожесточени класови борби и стана плячка на варваритѣ именно поради изострени социални стълкновения.

Комуниститѣ, напримѣръ, смѣтатъ, че това, което става въ Русия, е нѣщо съвсемъ ново, небивало. И тѣ взематъ само единъ моментъ отъ него.

А събитията въ Русия сж въ процесъ, тѣ сж въ движение, тѣ се развиватъ и има да се развиватъ. Какво ще излѣзе отъ тѣхъ, това ще видятъ бждещитѣ поколения.

А въ историческитѣ минали събития вече имаме единъ завършенъ процесъ, имаме окончателни, крайни резултати. Тука вече е ясно, нѣма спорове, нѣма противоречия, виждаме го.

Статията на проф. Кацаровъ ни представя единъ завършенъ, приключенъ исторически процесъ. Това не сж вече предположение и теории, нито проповѣди и агитации;

това сж констатации установени по исторически документи. Що се отнася до колективизацията на земята въ Русия, колективизация, за която българският комунисти много малко обичат да говорят по селата, тя е позната много добре на нашия народъ отъ турското чифлигарство.

И по корана земята принадлежи на държавата. Само че турската държава я даваше за временно използване на турската аристокрация. Нашитъ дѣди сж обработвали тия земи, ако не съ сжитѣ сръдства, то горе-долу при сжитѣ условия, при които сж поставени рускиятъ селяни днесъ. Защото това, което имаме въ Русия, то не е никакъв социализъмъ: всички сръдства на производството сж държавни, не сж обществени.

(в. „Зора“ — София,
14 септември 1931 г., бр. 3661)

ПОДЪ ХЕГЕМОНИЯТА НА ФРАНЦИЯ

Победата на Съглашението въ свѣтовната война даде наполовина хегемонията на европейския континентъ въ ржцетъ на Франция. Безъ съмнение, французката република има следъ войната и военно, и политическо надмощие, особено съ своитъ съюзи. Само усилията, военни и политически, на Италия накръняватъ малко французката хегемония на континента.

Отъ известно време, обаче, особено откакъ Англия се отказа отъ златния еталонъ, Франция грабна и финансовата хегемония, хегемонията сега не само надъ континента, а и презъ морето, съ тенденция вече да прехвъркне и океана, току-що преплаванъ отъ французкия министъръ-председателъ г. Лавалъ. Златото вече бѣга и отъ Съединитѣ щати и се отправя пакъ къмъ Парижъ.

Историята на Европа познава политическа и военна хегемония на една държава. Франция презъ време на великата революция и особено подъ управлението на Наполеона извоюва хегемонията и надъ континента и опълчи всички народи срещу себе си. Борбата свърши съ Виенския конгресъ и съ унижението на Франция.

Следъ френско-пруската война Германия заграби хегемонията на континента. И тя опълчи свѣта срещу себе си и загуби положението си въ свѣтовната война.

Сегашната политическа и военна хегемония въ Франция не се чувствуваше до скоро така болезнено. Финансовата криза, обаче, която преживява свѣтътъ отъ известно време, го прави да чувствува болезнено хегемонията на французкото злато.

Хегемонията на златото е нѣщо ново въ свѣтовната история.

Обсѣгътъ на тая хегемония прескача сега и океанитѣ.

(в. „Зора“ — София,

25 октомврий 1931 г., бр. 3695)

ЕДНА БЕЛЕЖИТА ПОЛИТИЧЕСКА ЛИЧНОСТЪ

Повечето водачи на хърватския народъ сж вѣнъ отъ Югославия: тѣ сж емигранти. Секретарьтъ на хърватската селска партия Кърневичъ е въ Женева, отдето направлява борбата на хърватитѣ вѣнъ отъ Югославия. Зетътъ на покойния Радичъ Августъ Кошутичъ е въ Америка, дето има многочислена хърватска емиграция. Синътъ на покойния Радичъ е въ Парижъ. Водителътъ на хърватскитѣ праваша Анте Павеличъ и неговиятъ сподвижникъ Перчецъ обикалятъ по границата на Югославия и се дебнатъ съ сръбската полиция: тѣ нея, а тя тѣхъ.

Само единъ отъ голѣмитѣ хърватски водители, най-

видниятъ, първиятъ, вождътъ на хърватската селска партия, на хърватския народъ не мръдна отъ Загребъ. Следенъ, преследванъ, д-ръ Мачекъ съ едно забележително самообладание, съ една рѣдка готовностъ за саможертва стои въ Загребъ ето вече четвърта година отъ избиването на Радичевци въ скупщината.

Рѣдко историята е виждала такова помирение съ личната сждба въ името на единъ националенъ идеалъ. Д-ръ Мачекъ е билъ и е готовъ всѣки моментъ да се прости тихо, безъ героична поза съ своя животъ.

До сега той оцѣлѣ. Хърватскитѣ емигранти сега сж се разтревожили за своя вождъ и биятъ тревога. Сигурно тѣ иматъ основание за това. Една отъ най-свѣтлитѣ, най-възвишенитѣ личности на наше време — личностъ, която, може би, ще играе голѣма роля въ историята на южното славянство — е застрашена презъ последнитѣ месеци.

(в. „Зора“ — София,
18 април 1932 г., бр. 3838)

ГОЛѢМА ПОЛИТИКА СЪ ФАНТАЗИИ

Отъ известно време на мода е да се приказва за голѣмата политика на България, за интегрална Югославия, за гръцкото Бѣломорие, за подѣлбата му и пр. Разбира се, всичко това е изъ областта на фантазията, защото всѣко посѣгане да се осжществи една такава политика, това значи война. И война не само на единъ фронтъ за българския народъ.

Напримѣръ, да речемъ да се разберемъ съ сърбитѣ за подѣлбата на Бѣломорието. Това значи война съ Гърция. Не само това. Още щомъ мобилизираме, ако мобилизацията прилича, да речемъ, на сватба, турцитѣ ще се явятъ на нашия флангъ и ще искатъ дѣлъ, и когато победимъ

дори, отъ наша територия. Овлабяването на Маришкитѣ рѣкави и устия води за насъ къмъ война не само съ Гърция.

Изобщо, устието на Марица вече не е лъжица за нашата уста. Само фантазъори може да хабятъ хартия и мастило по тоя въпросъ. Разбира се, може по-другъ да е въпросътъ за устиата на Струма и Места.

Обаче, България изобщо не е за голѣма външна политика. Особено идеята за Югославия, опитътъ да се осмислени тя води бездруго къмъ нова и последна подѣлба на България. Има и карта за това. Емине е сборна точка на тритѣ граници сръбска, гръцка и румънска.

Разбира се, сега би се явила претендентка и Турция.

Не току така съседитѣ ще се съгласятъ да се наруши установеното сега равновесие. Па подѣлбата, последната подѣлба на България ще стане, споредъ насъ, не само съ съгласието, а и съ благословіята на сърбитѣ.

Тѣ ще предпочетатъ „интегрална Югославия“ при разпокъсана България, както предпочетоха подѣлена Македония, за да парализиратъ недоволството.

Разбира се, нѣма да стане нито едното, нито другото, защото България нѣма да тръгне по фантазъори, които искатъ да спасяватъ Югославия отъ развиващитѣ се събития, турайки на карта самото съществуване на България.

(в. „Зора“ — София,
25 юний 1932 г., бр. 3891)

„ИНТЕГРАЛНА“ СЪВСЕМЪ НЕ ЗНАЧИ „ФЕДЕРАТИВНА“

Въ завързаната полемика по сръбско-българскитѣ отношения главниятъ въпросъ за насъ е не съдбата на Македония. За „Зора“ тоя въпросъ е на втори планъ.

Ние смѣтаме, че както се постави препирнята за сръбско-българскитѣ отношения отъ нѣкои фантазюри, въ края на краищата можеше да се тури на карта и самото съществуване на България. Отъ Вестфалския миръ (1648 г.) до день днешенъ териториалнитѣ промѣни въ Европа се справятъ съ принципа на равновесието. За нашитѣ интегралисти, които не искатъ и да знаятъ за сждбата на хърватитѣ, тоя въпросъ за равновесието не съществува.

На това мѣсто никога не се е оспорвала нуждата отъ подобрене на сръбско-българскитѣ отношения. Не сме слѣпци, за да не виждаме тая нужда, особено за нашия износъ. Отъ Ньойския миръ до день днешенъ всички български правителства до едно сж правили усилия въ тая посока. Обаче, всички сж удряли о камѣкъ. Сърбитѣ искатъ да имъ предадемъ не само сръбска Македония, което сме сторили въ Ньойи. Тѣ искатъ да имъ дадемъ и душицѣ на македонскитѣ българи, нѣщо, което не е въ наши рѣще. И това не е всичко. Тѣ искатъ да имъ дадемъ независимостта на България. Остава в. „Знаме“ да ни убеди, че г. Мушановъ не прави усилия за подобрието на сръбско-българскитѣ отношения, за да има нужда да му се напомнюва.

Препирнята между насъ и „югославцитѣ“ въ България не е за сръбско-българскитѣ отношения, а за интегрална Югославия, както я нарича г. проф. Михалчевъ, за Югославия отъ Адриа до Черно море (вижъ „Миръ“ отъ 9 т. м.). Не току така се писа на това мѣсто, четия, които говорятъ за „интегрална Югославия“, подпомагатъ сръбската диктатура въ тежката ѝ борба съ хървати, словенци и др.

Собствено, какво значи понятието „интегрална Югославия“ не само по обемъ (отъ Адриа до Черно море), а и по съдържание? Проф. Михалчевъ иска да ни увѣри, че „интегрална Югославия“ и федеративна Югославия не

само не се изключватъ взаимно, а се и покриватъ една друга. Ние смѣтаме тъкмо обратното, че тия две понятия сж несъвмѣстими, че интегрална значи и централистична, а не децентралистична. Въ духа на диктаторскитѣ принципи, рожба на които е и идеята за нея, „интегрална Югославия“ е единъ народъ, една единна държава и дори една корона. Това, конкретизирано, значи Бѣлградъ столица на интегрална Югославия, а Загребъ, Любляна, София и пр. бановини управлявани отъ банове.

И, разбира се, ние не можемъ да не реагираме противъ тая страшна за българския народъ идея. Тия, които пишатъ за интегрална Югославия, не познаватъ духа на диктатурата въ западната ни съседка. Тѣ не си даватъ точна смѣтка за съдържанието, което влагатъ сръбскитѣ шовинисти въ понятието интегрална. Между прочемъ, и въ речницитѣ понятието „интегрална“ се обяснява като нѣщо цѣлостно, самостоятелно за себе си. А това изключва всѣка децентрализация и федерация, за каквато приказватъ нашитѣ „югославяни“.

(в. „Зора“ — София,
13 и 18 юлий 1932 г., бр. бр. 3906 и 3910)

НАПРАЗДНО СЕ ТЪРСИ

Правятъ се опити да се създаде движение въ полза на „силния човѣкъ“, който да поеме сждбинитѣ на България. Понеже представителитѣ на държавнитѣ институти у насъ сж мудни въ упражняване на даденитѣ имъ права, доста замѣстници срамежливо се предлагатъ да ги замѣстятъ. Между тѣхъ, обаче, нѣма нито единъ, който да се сочи съ прѣстъ, да е широко признатъ. А режимитѣ на „силния човѣкъ“ сж изключително режими на личностъ. Тамъ единичниятъ човѣкъ играе голѣмата, главната, подавля-

вашата роля. Той трѣбва да се знае, за да се пресѣкатъ много апетити. Мусолини, Ленинъ бѣха познати и признати, преди да стигнатъ до високитѣ мѣста. При това, тѣ ги заеха лично, вървейки начело на едно движение, което тѣ създадоха.

А у насъ кой е силниятъ човѣкъ? Ние не го виждаме, или виждаме една дузина самохвалци, фразьори и позьори. Но никой не ги признава. И слава Богу! Защото бихме преживѣли още единъ експериментъ, който ще доведе неминуемо до нови разочарования. Защото всѣко управление е атакуемо, особено пѣкъ едноличното.

Демокрацията има това голѣмо преимущество, че следъ като се разочароваме въ едно лице или една партия, ще дойдатъ други. При това, контролата не позволява управникътъ да се самозабравя, нѣщо, което е човѣшка слабостъ.

А следъ „силнитѣ личности“ най-често идатъ катастрофи. Не току така революциитѣ въ Европа дойдоха следъ просвѣтения абсолютизъмъ представляванъ отъ извънредни дарования като Йосифа II австрийски.

(в. „Зора“ — София,
5 септемврий 1932 г., бр. 3952)

ПАКОСТНИ ДОМОГВАНИЯ

Единъ кръгъ отъ политически лица много обича да се занимава не само въ вестниците си съ офицерството. Лишени отъ обществена опора, съ изпразднени кадри, особено въ последно време, тия „силни личности“ не пощадиха дори младитѣ офицери отъ последния випускъ. Направи се опитъ да ги вплетатъ дори и тѣхъ въ политиката, вземайки поводъ отъ злобата на деня.

Разбира се, тия домогвания не може да иматъ успѣхъ. Нашето офицерство вече има достатъчно политически опитъ.

Въпросниятъ политически кръгъ, обаче, не си дава смѣтка, че има по-майстори въ демагогията отъ неговитѣ хора и, не дай Боже, ако рекатъ тия първомайстори на демагогията да се обърнатъ къмъ подчиненитѣ, като почнатъ да ги ласкаятъ, тогава ще стане само армия.

Всѣко десетилѣтие съ армията не може да се правятъ политически опити. Още сж живи дейцитѣ отъ неотдавнашното минало.

Най-сетне, тоя кръгъ отъ „силни личности“ трѣбва да остави на мира офицерството, за да не изкара очи, вмѣсто да изпише вежди.

Истински силнитѣ личности нѣматъ нужда отъ щикове за вътрешно управление. Единъ силенъ човѣкъ, като италиянския голѣмъ държавникъ Кавуръ, който обедини Италия, бѣше казалъ на времето съвсемъ неласкави думи за ония държавници, които въ вътрешното управление се опиратъ само на щикове.

(в. „Зора“ — София,
11 септемврий 1932 г., бр. 3957)

БЕНИТО МУСОЛИНИ И НЕГОВОТО ДѢЛО

Римъ, 15 ноемврий

За всѣка политико-социална доктрина може да се води препирня: въ всѣка може да се откриятъ добри и лоши страни. Сжщото е и за фашизма. Доктрината не е нѣщо повече отъ една рамка, въ която остава да се изрисува картината. Самата картина се бродира отъ партизанитѣ на дадена доктрина. Дейцитѣ сж, които даватъ животъ на доктринитѣ. Дѣлата сж, по които може да се сжди за тѣхъ.

Противъ фашизма като система може да се каже доста нѣщо. И той е атакуемъ, особено отъ гледище на личната свобода и политическитѣ права.

Много по-малко, обаче, фашизмътъ е атакуемъ за дѣлата му. А италианскиятъ фашизмътъ е повече акция. Вие виждате проявленията му въ цѣла Италия, виждате го въ новата материална култура на тая страна, чувствувате го въ днешния духъ на италианеца.

Италия е преобразена днесъ. Тя е промѣнена. Тя е дисциплинирана, стегната. Тя се командува отъ едно мѣсто, движи я една воля — волята на Бенито Мусолини. Той е навсѣкжде и всички прояви ставатъ подъ неговъ импулсъ.

Съ своята мощна дѣсница той движи цѣлата държавна машина, всички държавни и общински мѣроприятия. Навсѣкжде виждате въздействието му: въ новитѣ пж-тища, морскитѣ постройки, въ новитѣ параходи, пресушаванията, въ военнитѣ арсенали и кжде ли не. Една волева натура тика Италия къмъ работа. И Италия му се подчинява. Тя му се подчинява не само отъ страхъ. Тя му се подчинява доброволно, съзнателно.

Безъ съмнение, фашизмътъ има противници и въ самата Италия. Може би, тѣ сж повече, отколкото ние можахме да забележимъ. Но Мусолини нѣма противници. Безъ преувеличение може да се каже, че той почти еднородно е признатъ за водачъ, за Дуче на днешна и утрешна Италия. Той се ценя не толкова като творецъ на фашистката доктрина, а като деецъ, като активна воля, като творецъ на блага. Той е подчинилъ всички, включително и себе си, на държавнитѣ и обществени интереси.

(в. „Зора“ — София.

26 ноемврий 1932 г., бр. 4020)

КУЛТЪТЪ НА СВ. КЛИМЕНТА

Патронъ на нашия университетъ е Св. Климентъ Охридски, който е и първия български учител. Нѣма градъ по българскитѣ земи, въ който култътъ на Св. Климентъ да е на така висока почитъ, както въ Охридъ. И понятно, защото Св. Климентъ се е подвизавалъ въ тоя и около тоя градъ. Тукъ сж започнали своята дейность и светитѣ Седмочисленици, на които е посветенъ великолепенъ храмъ въ София. На името на единъ отъ седмочисленицитѣ, Св. Наумъ, имаме — иматъ собствено днесъ сѣрбитѣ — посветенъ най-живописниятъ манастиръ „Св. Наумъ“ при изворитѣ на Охридското езеро — бистъръ изворъ, които като че ли блика отъ очитѣ на българскитѣ майки отъ многострадална Македония. Знаемъ, че тоя сантиментализъмъ не е днесъ на мода.

Негово Преосвещенство Николай Охридски ни увѣрява, че женското дружество въ града на Св. Климента е решило и новото училище въ Охридъ да се нарича „Св. Климентъ“, както и всѣки втори охридчанинъ се нарича Климе. И катедралата на Охридъ пакъ е на името на първия български учител.

Старата черква на Св. Климента, „Имарета“, която е била превърната отъ турцитѣ въ джамия, е пакъ църква, макаръ стениѣ ѝ да сж опръскани съ българска кръвъ, кръвта на български първенци отъ Македония, пленени отъ отстъпващитѣ войски и изклани въ старата българска светиня, а после хвърлени въ кладенеца на църковния дворъ. Ваше Преосвещенство Николай Охридски, нека вашитѣ сънародници не обвиняватъ само насъ, българитѣ, за Сурдулица.

Нека забравимъ миналото!

(в. „Зора“ — София,
30 април 1933 г., бр. 4146)

ПОЛИТИЧЕСКИТЪ СКАКАЛЦИ

У насъ кржгътъ „Звено“ е не само едно морално течение. Тоя интеллигентски кржгъ е и едно политическо течение съ голѣми амбиции. У нѣкои негови представители политическиятъ амбиции сж толкова голѣми, че може, както се казва, „умъ да ти зайде“. Тѣ смѣтатъ, че може да се направи всичко, ако по единъ или другъ начинъ се вземе властѣта. Тѣ сж поклонници на декрета и болшевишкия методъ, макаръ и да сж принципиални противници на болшевизма.

Излизайки отъ предположението, че властѣта е все-силна и може да направи всичко, каквото пожелае, тѣ сж устремили погледи само къмъ това, какъ да се добератъ до тая властъ, за да ошастливятъ не само себе си, но и България.

Разбира се, ние говоримъ за нѣкои отъ така нареченитѣ „звенари“ — далечъ не за всички, между които повечето сж трезви граждани. Смѣтайки, че съ декретъ, чрезъ властѣта може да се измѣни всичко, тѣ поглеждатъ и къмъ казармата...

Не само това. Нетърпеливи за властъ, тѣ търсятъ и „обществени сили“, върху които да се опратъ. Понеже действителнитѣ сили сж ангажирани, тѣ се ловятъ и за змията. Политическиятъ авантюристи, които не сж пропуснали да не изпитатъ нито една политическа преживѣлица, откриватъ обществена сила въ лицето и на Коста Тодоровъ! И тия политически неуравновесени хора, които сж се кланяли на всички политически идоли, напоследъкъ правятъ политически идолъ и отъ Коста Тодоровъ! Доживѣхме и тоя позоръ!

Разбира се, че мнозинството въ кржга „Звено“, включително и списанието, реагира срещу тоя „уклонъ“ на политическиятъ пилигрими. И не само реагира.

Кржгътъ „Звено“ е предъ разцепление. Политическитѣ скакалци, които направиха и до сега голѣми опустошения по българската нива, сж оставени сами. Тѣ ще зарѣжатъ въ края на краищата и новия идолъ, както арабинътъ е ритналъ своя, следъ като не изпълнявалъ молбата му.

Ще останатъ само опустошенията на политическитѣ скакалци.

(в. „Зора“ — София,
3 юлий 1933 г., бр. 4198)

ПО ТРИТЪ РЪКИ

Три ръки образуватъ скелета на българската държава; тѣ сж като радиуси на пиростия. Марица, Искъръ и Струма сж тия три ръки, които извиратъ отъ Рилския масивъ и Витоша. По тѣхъ главно тече и вътрешниятъ стопански животъ на страната, защото Дунавъ е международна артерия.

Значението на тия три ръки се е съзнавало отдавна. Затова още отъ турско време по течението на Марица е минавала желѣзница и свирката на локомотива е огласяла Родопитъ и Тракийското поле, по което въ по-късно време сж се пуснали и желѣзопътни разклонения.

Втората желѣзопътна артерия е минала презъ Искърското дефиле вече въ българско време. Сжщо и отъ нея сж се спуснали разклонения за Дунавска и Черноморска България.

Само линията по Струма още не е завършена, макаръ и да е много важна отъ стопанско и политическо гледище. Тукъ се стигна до Душица и поради липса на кредити работата се спрѣ, земленитѣ съоръжения се рушатъ. Остава само тѣснолинейката да обслужва сръдна Струма и то доколкото това ѝ е възможно.

А струмската желѣзница води по най-късия път отъ центъра до Бѣло море. Въ връзка съ тая желѣзница се туря и мостътъ на Дунава, отъ който българското стопанство има така голѣма нужда за своя износъ на северъ. Докато не завършимъ тая линия, и дума не може да става за моста надъ голѣмата международна рѣка.

Вънъ отъ стопанскитѣ съображения, има и политически. По течението на рѣкитѣ върви не само културата; по него върви и националното съзнание и сцепление; по него върви и, както го наричатъ нѣкои забъркани глави, „държавниятъ суверенитетъ“, особено когато той се вози по широка линия.

За съжаление, българската желѣзопътна политика повече се губи по второстепенни и локални обекти, които временно може да се обслужватъ и съ камиони.

(в. „З о р а“ — София,
6 августъ 1933 г., бр. 4226)

СЪВЕТСКИЯТЪ СЪЮЗЪ И СВѢТЪТЪ

Съ изказаното отъ насъ мнение за възстановяване на дипломатическитѣ ни сношения съ Русия ние засегнахме много и понятни чувства. Ние смутихме благоговението у насъ предъ класическата руска литература, така грубо пренебрегната отъ болшевизма. Ние засегнахме чувствата на нѣкои стари русофили, които не могатъ да си представятъ Русия безъ Романовци. Ние извършихме дори светотатство въ очитѣ на добритѣ християни, които сж възмутени отъ глѣбинитѣ на душата си, поради антирелигиозната пропаганда и вандалскитѣ изстѣпления на болшевикитѣ противъ православието и неговитѣ институти. Ние накарнихме хуманитарното чувство на добри хора, които съ пълно право негодуватъ поради многото човѣшки жертви,

що погълна болшевизмътъ. Ние се извиняваме предъ тия благородни хора и нѣжни сърца.

Що се отнася, обаче, до българскитѣ държавни интереси и интереситѣ на българския народъ, ние не само не съжаляваме за изказаното отъ насъ мнение. Напротивъ, ние го подържаме и фактитѣ ни убеждаватъ отъ день на день все повече, че ние сме прави. Ние не желаемъ България да капитулира предъ Съветитѣ, като остане последна и моли Русия за възстановяване на дипломатическитѣ сношения. Годината 1933 съвсемъ не е 1924, 1925, 1926 година. Болшевишката вѣра за свѣтовна революция и за намѣса въ чуждитѣ държави е вече на издъхване. Болшевизмътъ е въ самоотбрана, не въ настѣпление.

Това може да не виждатъ само слѣпцитѣ, но това се съзнава въ цѣла Европа и затова държавитѣ възстановяватъ и ще възстановяватъ сношенията си съ Съветитѣ. Излишно е да говоримъ за държавитѣ, които вече сж въ дипломатически сношения съ Съветския съюзъ. Берлинскиятъ пълномощенъ министъръ на Югославия г. Балугичъ отдавна е въ сношение съ съветското посолство въ германската столица. Остава само и Бѣлградъ формално да признае Москва. Остава само Н. В. кралъ Александъръ, който живѣе съ амбицията да играе срѣдъ славянството ролята на рускитѣ императори, и той да се съгласи. Въ всѣки случай, общественото мнение въ Югославия е за възстановяване на дипломатическитѣ сношения на Югославия съ Съветитѣ. И Румѣния, която най-много бѣ застрашена отъ болшевизма, и тя подготвя дипломатическитѣ си сношения съ Русия. Следъ отбоя, който болшевизмътъ бие въ външната политика и който той ще бѣде заставенъ да бие и въ вътрешната (колективизацията на земята), всички държави, включително и Съединенитѣ щати, ще се решатъ да възстановятъ дипломатическитѣ си сношения съ Съветитѣ.

До новата година — това може почти със сигурност да се предвиди — Съветският съюз ще бжде във нормални отношения със всички държави.

Само България ли ще остане, без да е възстановила тия си отношения? Не, със пълна сигурност може да се каже не.

Върно е, че Съветският съюз е застрашен и във отстъпление на Крайния изток. Япония го изтласква от там. Тя би Романовска Русия. Изглежда, че не по-друга ще е участието и на Сталиновска Русия.

И във недалечно бъдеще Съветският съюз ще бжде принуден пак да се върне във басейна на Черно море. Да се готвим за това близко бъдеще.

(в. „Зора“ — София,
7 август 1933 г., бр. 4227)

ПРЕДПОСТАВКИТЕ НА ТУРСКО-ГРЪЦКИЯ ПАКТЪ

Още когато лекомислено се заговори у нас за така наречената „интегрална Югославия“, макаръ само теоритически, знаеше се, че това ще има своя отгласъ не само във Атина, а и във Анкара. Отъ Вестфалския миръ (1648 г.) до днешен политическата карта на Европа почива върху принципа на равновесието, което може да се наруши само чрез победоносна война.

Идеята за „интегрална Югославия“ смути турците, които по-рано бяха заявили доста ясно във София, че във едно сръбско-българско разбирателство (само разбирателство) настояват да участвуват и тѣ. А „интегрална Югославия“ ги изключва съвсемъ. И понеже тая идея цели не само събирането на дветѣ славянски държави, а и разширяването на новата по бѣломорския брѣгъ, ние писахме още на времето, че по течението на Марица на нашия

флангъ ще срещнемъ пакъ и турцитѣ, и не само турцитѣ, а и гърцитѣ. . .

Споредъ насъ, турско-гръцкото приятелство се стимулира именно отъ идеята за „интегрална Югославия“, която у насъ бѣше лансирана съ едно лекомислие. Отъ тогава започна турско-гръцкото приятелство, което завчера се увѣнча съ пакта за взаимна отбрана на общата имъ граница въ Тракия. Ние смѣтаме, че въ разговоритѣ въ Анкара сж разгледани и други възможности, които засѣгатъ равновесието на Балканския полуостровъ.

Въ всѣки случай, каквото и да се разправя, за България е създадена една нова политическа обстановка по южната ни граница. И то въ навечерието на турското посещение въ София.

Новосъздаденото положение налага на българската държава преоценка.

Споредъ насъ, тая преоценка трѣбва пакъ да свърши съ концентрирането ни вътре, въ вътрешнитѣ работи. Съ високитѣ турски гости остава да се разрешатъ стопанскитѣ въпроси и по-специално да се постигне спогодба по търговския договоръ.

(в. „Зора“ — София,
17 септември 1933 г., бр. 4261)

СЪДЪРЖАНИЕТО НА ФОРМУЛИТѢ

Нѣма съмнение, че въ Югославия е на лице едно течение въ полза на сръбско-българското сближение. Говоримъ за сръбско-българско сближение, защото хървати, словенци и пр. сж отдавна добре настроени спрямо насъ българитѣ. Значи интересниятъ фактъ за насъ е, че съществуватъ симпатии къмъ България срѣдъ сръбското общество. Това е фактъ, който констатирахъ на самото мѣсто. Кон-

статирахъ го въ Бѣлградъ. Констатирахъ го и въ сърдцето на Шумадия, въ Топола и Баня. Селянитѣ се надпреварваха да изказватъ симпатии спрямо насъ, българскитѣ вестникари и то непринудено. Излишно е да говоримъ за чувствата на тия сърби, въ жилитѣ на които тече съвсемъ сродна кръвъ.

Нека отбележимъ, обаче, веднага, че тая проява на симпатии срѣдъ сръбското общество спрямо насъ българитѣ не е за пръвъ пѣтъ. Лично азъ съмъ я констатиралъ още презъ моето студентство, когато българскитѣ студенти отъ софійския университетъ презъ 1904 год. ходихме въ Бѣлградъ да манифестираме съ сръбскитѣ югославянската солидарностъ. И тогава въ Бѣлградъ ни посрещнаха съ открити обятия и много по-топло, отколкото сега. Тогава България бѣше силна, а Сърбия слаба. За съжаление, това побратимяване не трая дълго. Кабинетътъ на покойния Петковъ подписа митнишкото споразумение съ сръбитѣ, тайнитѣ клаузи на което бѣха съобщени въ Виена и така се осуети едно трайно сръбско-българско споразумение.

Презъ 1911—1912 г., когато бѣше министъръ-председател покойниятъ Миловановичъ, въ Сърбия сѣщо се създаде, както и у насъ, течение за сръбско-българско побратимяване, което завърши съ сръбско-българския договоръ за подѣлбата на Европейска Турция.

Не искамъ да кажа, че и презъ 1934 г. ще се повторятъ по-раншнитѣ събития. При това, днесъ Югославия е силна и въоръжена държава, а България е малка и немошна. Затова се налага предпазливостъ.

Нѣма съмнение, че сръбскитѣ симпатии днесъ, както и по-рано, сѣ искрени.

Влиятелнитѣ срѣди въ Бѣлградъ и сега говорятъ за югославянско братство, за славянска солидарностъ, за Балканския полуостровъ, който трѣбва да принадлежи само

на балканските народи. Тѣ говорятъ противъ стѣпването на чужди кракъ въ Балканския полуостровъ. Тѣ винаги си служатъ съ общи фрази, звучни формули, въ които силниятъ може да тури каквото съдържание пожелае.

Да се надѣваме ли, че при близката среща въ Бѣлградъ на двамата държавна глави, българския и югославския, ще се вложи въ тия формули по-конкретно съдържание, че тѣ ще се обработятъ по-подробно отъ съответнитѣ отговорни лица, които ще водятъ разговоритѣ?

(в. „Зора“ — София,

23 ноември 1933 г., бр. 4316)

ДУХЪТЪ НА ДНЕСНА ГЕРМАНИЯ

На борда на „Фелдмаршалъ фонъ Хинденбургъ“, 10 ноември 1933 г.

Плутването съ аеропланъ безъ съмнение е едно отъ най-приятнитѣ, особено когато апаратътъ е солиденъ като тоя, съ който ние плутваме надъ Германия — „Фелдмаршалъ фонъ Хинденбургъ“. Всѣка минута погледътъ обхваща широки и разнообразни пространства. Жалко е само едно, че сега сме въ късна есенъ и мъглата е почти постоянниятъ спътникъ на нашето гигантско хвърчило. Отъ време на време, обаче, мъглата се разкъсва и се разкриватъ обширнитѣ германски полета.

Плутваме надъ Бавария въ ранна сутринъ. Редуватъ се баварски селища прѣснати на малки групи като колибарскитѣ села по насъ. Ето и Дунавъ, вече близо до неговитѣ извори — малка, незначителна рѣка, която се извира подъ насъ. Презъ голѣма частъ отъ нашия пътъ ние виждаме Дунава чакъ до Регенсбургъ.

Днесъ хвърчимъ нормално на четири-петстотинъ

метра надъ земята. Изобщо днесъ въ Германия хората сж надъ земята, откъснати отъ нея...

... Наполеоновитѣ войни, театъръ на които бѣше и германската земя, раздрусаха разпокъсана Германия и я извикаха къмъ новъ националенъ животъ. За първи пѣтъ цѣлиятъ германски народъ се почувствува морално обединенъ: религиознитѣ и партикуларистични (областни) различия и особености заглѣхнаха. Тогава знаменитиятъ германски философъ Фихте отправи до „германския народъ“ своитѣ бурни речи, които раздрусаха цѣлия германски народъ. Германия се почувствува засегната въ най-съкровениѣ си чувства отъ неприятелското нашествие, особено следъ като Наполеонъ стѣпи въ Потсдамъ и засегна самия кралски дворъ и старинната църква, въ която се пазятъ старитѣ пруски знамена и въ която се откриха заседанията на националсоциалистическия парламентъ.

Вчера и днесъ речитѣ на Гьобелсъ, министъръ на пропагандата, сж играли и играятъ не по-малка роля отъ тия на знаменития философъ Фихте. Ние, българскитѣ журналисти го видѣхме въ Кьолнъ, дето предъ величествената катедрала се тѣлпѣха хиляди хора да го видятъ и докоснатъ. Тоя неджгавъ и изпитъ младежъ като че ли бѣше самия Христосъ за насъбралитѣ се главно жени. Райхсминистра Гьобелсъ ние, българскитѣ журналисти, които представлявахме своитѣ редакции, чухме и въ Мюнхенъ на едно публично събрание въ единъ мюнхенски циркъ, въ който бѣха се събрали надъ двадесетъ и петъ хиляди души, а вънъ отъ цирка имаше други хиляди. Саркастичната му и духовита речъ бѣше прекъсвана съ бурни възклицания, особено отъ женитѣ, които изобщо взематъ живо участие въ политическия животъ и които иматъ политически права. Събранието завърши съ изпѣването на „Дойчландъ...“ и химна на убития отъ комуниститѣ студентъ Хорсъ Веселъ. Тоя химнъ се пѣе по

цѣла Германия, като нѣкой псаломъ отъ Библията, съ благоговение и екстазъ.

Пакъ въ Мюнхенъ на десетгодишнината отъ какъ сж паднали първитѣ националсоциалисти ние видѣхме блѣскавия и въодушевенъ парадъ на здраво организираниѣ и стегнати маси, които дефилираха предъ Хитлера и неговата стара гвардия, както я нарече самиятъ той. Тукъ на естрадата се изредиха неговитѣ сътрудници отъ баварския министерски съветъ и райхсминистритѣ. Всички тѣ започнаха своитѣ речи съ обращение „мой водачо“ къмъ Хитлера, сякашъ предъ тѣхъ стоеше нѣкой богопомазанъ.

Ние видѣхме Хитлера и въ надвечерието на законодателнитѣ избори въ Берлинъ, въ заводитѣ на Сименсъ, дето райхспрезидентътъ говори предъ тридесетъ-четиридесетъ хиляди работници, бивши комунисти и социалдемократи. Гърлестиятъ и мощенъ гласъ на Хитлера доминираше и владѣеше напълно събранието. Непрекжнато се надаваше отъ цѣлата тая наелектризирана маса: „Хайлъ Хитлеръ“! И това събрание пакъ свърши съ изпѣването на националния химнъ и псалома на Хорсъ Веселъ. Всичко това обяснява успѣха на националсоциалиститѣ въ изборитѣ за райхстага. Насилия въ Германия може да е имало, но деветъ десети отъ германския народъ доброволно следва Хитлера.

Това подчинение, тая доброволна дисциплина е свойствена само на германския духъ, безъ да смѣтамъ, че това движение може да се присади и на наша почва.

Трѣбва да се отбележи, че въ движението на националсоциалиститѣ начело стоятъ доста бивши офицери, върху гърдитѣ на които е окаченъ желѣзниятъ кръстъ. Тѣ говорятъ съ особена симпатия за своитѣ български бойни другари отъ свѣтовната война и за България.

(в. „Зора“ — София,

15 и 24 ноемврий 1933 г., бр. бр. 4309 и 4317)

НИКОЙ НЕ МОЖЕ ДА ИСКА НАШЕТО САМОУБИЙСТВО

Може да се предвиди, че срещата въ Бѣлградъ на двамата държавни глави, югославянския и българския, ще свърши съ нѣкакъвъ пактъ — днесъ сме въ ерата на пактоветѣ.

Какъвъ ще бжде тоя пактъ, какво ще обгръща той и съ какъвъ срокъ ще е? Ето важнитѣ и интересни въпроси, които могатъ да занимаватъ българското общество.

Никой въ България не смѣта да напада Югославия. Следователно, българскиятъ министъръ-председателъ г. Н. Мушановъ ще може съ спокойна съвѣсть да подпише съ своитѣ югославянски колеги пактъ за ненападение за петъ или за десетъ години — все едно.

По тоя въпросъ г. Мушановъ нѣма да срещне никаква опозиция въ своята страна. Това е сигурно. България може да признае на своята славянска съседка и нѣщо друго: нейното първенство и, следователно, инициатива на Балканския полуостровъ. И по тоя въпросъ министъръ-председателътъ г. Мушановъ нѣма да срещне никакво противодействие въ своето отечество.

Подъ страхъ, обаче, на политическо самоубийство за себе и за държавата, която ръководи, министъръ-председателътъ на България не може да се откаже отъ идеята за ревизия на Ньойския договоръ, ревизия миролюбива, извършена отъ днешното или утрешно Общество на народитѣ, наложена отъ великитѣ сили или отъ свѣтовната съвѣсть.

България държи за устава и пакта на О. Н., въ който се предвижда и ревизия на договоритѣ за миръ.

Въ Бѣлградъ ще признаятъ, че всѣко отказване отъ ревизия на договоритѣ отъ страна на България по отношение на Югославия, ще води къмъ отказъ и по отношение на

трети. Това нѣщо югославянскитѣ приятели на България нѣма да го пожелаятъ отъ нея, това е сврѣхъ нейнитѣ сили и противъ нейното бждеше, дори нейното съществуване. Никой не може да иска отъ България да се самоубие.

(в. „Зора“ — София,
13 декемврий 1933 г., бр. 4334)

БЪЛГАРИЯ НЕ МОЖЕ ДА ОТРЕЧЕ МИСИЯТА НА О. Н.

Обиколката на грѣцкия министъръ на външнитѣ работи г. Максимосъ по европейскитѣ столици наново поставя въпроса за балкански блокъ, въ който да влѣзе и България. Грѣцкия министъръ резервира и за нашата държава едно мѣсто въ тоя блокъ, задачата на който щѣла да бжде да запази не само мира на Балканитѣ, а и статуквото създадено отъ насилнишкитѣ договори за миръ подписани около Парижъ. „Г-нъ Максимосъ въ Римъ ще да е подържалъ, — пише в. „Танъ“, — че балканскитѣ блокъ ще има за задача да се противопостави на всѣки опитъ за ревизия на териториялнитѣ клаузи на договоритѣ. Това е едно условие *sine qua* поп на всѣка такава комбинация“, — продължава „Танъ“.

Мѣродавниятъ французки вестникъ смѣта, че България се колебае да се присѣдини къмъ единъ балкански пактъ, който ще означава потвърждение на териториялното статукво на Балканитѣ.

Доколкото се знае у насъ, българското правителство не се колебае никакъ, дали да потвърди още веднажъ Ньойския договоръ. България го подписа на барабанъ, когато бѣше окупирана отъ неприятеля. Втори пжтъ никое наше правителство доброволно нѣма да потвърди Ньой-

ския договоръ, още повече, когато той не е изпълненъ въ благоприятнитѣ за българския народъ клаузи. Нѣма да се намѣри правителство въ София, което да направи това: то политически би подписало смъртната си присяга. България чака изпълнението на тоя договоръ въ благоприятнитѣ за нея клаузи и ревизия въ най-неблагоприятнитѣ, най-бодливитѣ, най-несправедливитѣ за нея клаузи. Това е, което чака България.

Съвсемъ другъ, обаче, е въпросътъ за подписването отъ наша страна на двустранни пактове съ нашитѣ съседи. Ние имаме петгодишенъ пактъ за приятелство и ненападение съ Турция. Най-сетне, подобни пактове ние може да сключимъ съ нашитѣ съседи и отъ западъ, и отъ северъ, и отъ югъ. Това за успокоение и на г. Максимосъ. България не смѣта да напада когото и да било. Но малкиятъ български народъ не може да отрече благородната мисия на утрешното О. Н. да успокои свѣта чрезъ ревизия на най-несправедливитѣ клаузи на договоритѣ за миръ. Това би значило България да отрече мира и мирната еволюция чрезъ О. Н. на Балканитѣ и въ Европа.

(в. „Зора“ — София,
12 януарий 1934 г., бр. 4357)

СВЕЩЕНЪ СЪЮЗЪ НА БАЛКАНИТѢ

Следъ продължителнитѣ Наполеоновы войни въ Европа се образува Свещениятъ съюзъ подъ егидата на австрийския канцлеръ Метернихъ. Гръбнакътъ му бѣха Австрия, Русия и Прусия. Главната задача на Свещения съюзъ бѣше да се запази новиятъ редъ на нѣщата установенъ отъ Виенския конгресъ (1814 г.) следъ победата на Наполеона при Лайпцигъ. Задачата на Свещения съюзъ бѣше анти-

ревизионистична, да се изразимъ на съвремененъ политически езикъ. Свещениятъ съюзъ отрече националния принципъ и поробенитъ земи смѣтна за „географски понятия“, както бѣ ги нареклъ знаменитиятъ канцлеръ.

Днесъ се готви свещенъ съюзъ на Балканитъ, задачата на който е да окове България въ сегашнитъ граници, както на времето европейската реакция окова Франция на революцията и Франция на великия Наполеонъ. Днесъ Франция е въ ролята на Австрия и г. Полъ Бонкуръ заема мѣстото на Метерниха. Ако станѣше отъ гроба голѣмиятъ и ловкъ французки дипломатъ Талейранъ, който представляваше на Виенския конгресъ Франция, би се съгласилъ съ гореказаното.

На Балканитъ ще си оспорватъ ролята на Метерниха Тевфикъ Ружди бей, турски министъръ на външнитъ работи, и г. Максимосъ, гръцки министъръ. Нѣма съмнение, че тѣ и двамата бледнѣятъ предъ блѣскавитъ дарби на г. Титулеску.

За насъ, славянитъ отъ южна Европа голѣмиятъ въпросъ е дали и Бѣлградъ ще се присѣдини къмъ свещения съюзъ на Балканитъ, въ който искатъ да се наредятъ и извънбалкански и полубалкански държави.

Днесъ южнитъ славяни сж на кръстопѣтъ. Отъ Бѣлградъ ще зависи, кой пѣтъ ще взематъ тѣ, защото едно сж приказкитъ, а друго дѣлата. Ние ще сждимъ по фактитъ, не по декламациитъ.

Възможно е България да преживѣе още едно разочарование. Историята, обаче, ни показва, че нито Свещениятъ съюзъ на Метерниха бѣше вѣченъ, нито балканскиятъ пактъ безъ България ще е дълготраенъ.

(в. „З о р а“ — София,
20 януарий 1934 г., бр. 4364)

ДЕМОКРАЦИЯ И СИЛНА ВЛАСТЪ

(По случай Освобождението)

Българската демокрация не е рожба на Търновската конституция. Българската демокрация е много по-стара: тя е рожба на църковните борби и нашето възраждане. И въ турско време българските религиозни общини се самоуправляваха. Общинарите бяха избирани от народа. Църковно-народният съборъ въ Цариградъ бѣ отъ първенци изпратени и избирани отъ всички български земи. Вѣрно е едно, че въ онова време главна роля сж играели градовете, еснафътъ, но това не отнема нищо отъ демократичния характеръ на българското възраждане. Затова смѣло може да се каже, че българската демокрация не е копие, както конституцията, а е самобитна.

И западната демокрация се е родила презъ религиозните движения противъ папството и католицизма. Английскитѣ пуритани, родоначалници на английското народовластие, се откърмиха въ борба срещу единоспасителната католишка църква, олицетворявана отъ папата. Сжщото е и съ нашия народъ: и той се създаде и национално се оформи въ борбата срещу гръцката патриаршия. Схизмата циментира българската народност и роди българската демокрация. Това е исторически фактъ, който предшества освобождението на България и Търновската конституция.

Разбира се, нашата демокрация, нейнитѣ първи стѣпки нѣматъ нищо общо съ днешната демагогия, която е рожба на новото време, на мрака и невежеството. Демагогията е културна реакция, мракобесие. А нашето възраждане, кърмачка на демокрацията, е поривъ и устремъ къмъ просвѣта, къмъ наука, къмъ всестранно знание, не къмъ еднокнижие.

Българското възраждане създаде голѣмитѣ водители на българския народъ, които изградиха не само българската църква и просвѣта, а и българската държава.

Никой въ България не бива да се откъсва отъ коренитѣ, върху които порастнаха нашата народностъ и държавностъ, отъ Възраждането. Това ще бѣде фатална грѣшка, въ противоречие съ нашата най-нова история.

Съвсемъ другъ, обаче, е въпросътъ за силната властъ. Създателътъ на английската демокрация Кромвелъ е създалъ и Великобритания. Кромвелъ, тоя пуританинъ, родоначалникъ не само на английската демокрация, а и на демокрацията въ Съединенитѣ щати, е синтезиралъ дветѣ нагледъ противоположни доктрини демокрация и силна властъ. Кромвелъ въ едната рѣка е държалъ Библията и неписаната конституция на Англия, а въ другата сопата.

Не търсете нови модели, дейността на които е несъвмѣстима съ българския духъ и трайността на които не е провѣрена отъ историята. Не посѣгайте върху коренитѣ на третото българско царство — тѣ сж източникъ на сила и мощъ. Въ сжщото време, обаче, изкоренете плѣвелитѣ на българската демокрация, както ги изкоренявате отъ нивитѣ си.

(в. „Зора“ — София,
4 мартъ 1934 г., бр. 4400)

ДЕМОКРАЦИЯТА НЕ ИЗКЛЮЧВА СИЛНАТА ВЛАСТЪ

Че дветѣ понятия демокрация и силна властъ сж несъвмѣстими едно съ друго, не е вѣрно. Живо опровержение на тая заблуда сж Северо-американскитѣ щати, дето въ рѣцетѣ на председателя на републиката е съсрѣдо-

точена могща власт. Сенатът и камарата там само контролират, а управлява председателят на републиката чрез държавните секретари. Днес председателят Рузвелт е съсредоточил въ своите ръце власт не много по-малка отъ тая на Хитлера или Мусолини, напиримѣръ. Председателската власт въ Щатите е огромна не само сега, при изключителните обстоятелства, при които се управлява презокеанската република, тя е необятна и въ нормално време и е много по-широка отъ властта на конституционните монарси; тя граничи съ властта на диктаторите. Разбира се, че председателят на могщата презокеанска република се избира, но следъ като се избере, той става всемогущ и законодателните тѣла главно контролиратъ изпълнителната власт, която се упражнява не само отъ негово име, а и подъ негово въздействие.

У насъ, въ България Народното събрание не само контролира и законодателствува, а и управлява, особено презъ послевоенния периодъ. Затова правителството е поставено постоянно да угажда на своето мнозинство, а мнозинството да се надпреварва съ опозицията въ демагогия. Очите на всички сж обърнати къмъ избирателя, който понѣкога очаква чудеса, каквито не може да му даде никоя земна властъ.

Думата на избирателя трѣбва да тежи, да е решаваща само презъ изборния периодъ. Демокрацията е въ всеобщото изборно право, а не въ непрекъснатото демагогствуване. Следъ като се свършатъ законодателните избори, обаче, народното представителство трѣбва да се освободи отъ постоянния натискъ на избирателя, а правителството трѣбва да се остави да управлява подъ контролата на Народното събрание, което отъ своя страна сжщо да се откаже отъ амбицията да управлява. По инициативата на правителството Народното събрание ще законодателствува и контролира, а изпълнителната властъ ще

прилага даденитѣ ѣ закони и свободно ще управлява, безъ да държи смѣтка за демагогията, която веднажъ за винаги трѣбва да бжде обуздана, когато се проявява било въ Народното събрание, било всрѣдъ самия народъ, като го трови ежедневно.

(в. „Зора“ — София,
21 мартъ 1934 г., бр. 4413)

МИНИСТЪРЪ-ПРЕДСЕДАТЕЛСКАТА ВЛАСТЪ

Ако въ България нѣмаме силна властъ, за това не е причина конституцията, както мислятъ нѣкои. По духа на Търновската конституция ние може да имаме кабинетно управление. А кабинетното управление се е създадо заради силната властъ: м-ръ-председателътъ съсредоточава въ свои ръце много нѣщо. Отъ негово име се провежда общата политика на държавата, той обединява политиката на отдѣлнитѣ министри, които избира пакъ той.

Министъръ-председателската властъ е силна властъ. Ако тя не се упражнява въ пълния ѣ обемъ у насъ, не конституцията е виновна, отговорността е главно на лицата, които сж облѣчени въ нея, вината е въ нашата партийна система, въ Народното събрание, което не се ограничава само да контролира управлението, а и се стреми да управлява. Тукъ именно е слабото мѣсто. Създадената особено презъ последнитѣ години практика е, която разслабва властѣта.

Министерскиятъ съветъ, напр., е раздѣленъ по партии, министерствата сж нѣщо като феодални управления не по области, а по ресори. Въ партийнитѣ министерства сж се настанили партизани, които повече се грижатъ за партията, отколкото за държавата. България е раздѣлена на партийни периметри, на феодални владения, само че по

ведомства и по партии. На това именно се дължи разслабването на властта: нѣма една централна воля, министъръ-председателската власт е полупарализирана.

Нека се засили министъръ-председателската власт, нѣщо, което не е въ противоречие съ конституцията. Да се даде на министъръ-председателя, напр., възможност да смѣнява даденъ министъръ, безъ да подава оставката на цѣлия кабинетъ. Нека се даде възможност — защото правото той го има — безпрепятствено да обединява, уеднаквява и олицетворява цѣлата политика на правителството. Нека той стане не пръвъ между равни, а истински пръвъ. Нека българскиятъ министъръ-председател има ония права, които сж дадени на най-конституционния министъръ-председател — английския пръвъ министъръ — и въпросътъ за силната властъ въ България е разрешенъ.

Ако за целта е наистина необходимо да се освободятъ министритѣ отъ солидарната отговорностъ и да остане единичната отговорностъ, нека стане и това.

(в. „З о р а“ — София,
22 мартъ 1934 г., бр. 4414)

ОБЩЕСТВЕННОТО МНЕНИЕ И МИНИСТЕРСКАТА КРИЗА *)

Партиитѣ сж страшно изложени. Тѣ сж критикувани и отричани безмилостно. Вънъ отъ партиитѣ има едно обществено мнение, което следи и сжди строго. Може понѣкога това обществено мнение да е несправедливо. Най-често, обаче, критикитѣ му сж основателни. Сжщественото е, че общественото мнение винаги се счита и чувствава,

*) Писана въ надвечерието на промѣната отъ 19 май 1934 г.

ако така може да се каже, право и справеливо. То не само сџди, а и отсџжда.

Партиитѣ не държатъ много смѣтка за това обществено мнение, освенъ въ време на законодателни избори. Партиитѣ главно броятъ и преброяватъ гласовѣтъ си въ Народното събрание и се осланятъ изключително на тѣхъ. А общественото мнение не е толкова безсилно, колкото си въобразяватъ партизанитѣ, които преброяватъ гласовѣтъ си въ изборнитѣ институти. Съ общественото мнение върватъ сили, които съвсемъ не сџ за игнориране. Тѣ сџ понѣкога по-силни и отъ партиитѣ, които се смѣтатъ сольта и смисъла на държавата. Затова партиитѣ трѣбва да държатъ точна смѣтка не само за своитѣ гласове и манданти въ Народното събрание. Тѣ трѣбва живо да се интересуватъ отъ общественото мнение не само презъ време на избори, а и въ друго време, особено пѣкъ, когато управлението е въ криза, както днесъ. Иначе понѣкога колата се прекатурва. Това да разбератъ партизанитѣ добре, преди да преброяватъ мандатитѣ и портфейлитѣ

(в. „Зора — София,
19 май 1934 г., бр. 4463)

ЕЗИКЪ И ПОЛИТИКА

Прага, юлий

Отъ Бѣлградъ на северъ и по треноветѣ, и по Дунава съ параходъ се чува нѣмски, почти само нѣмски. По срѣдното и горното му течение и равнината рѣдко ще чуете другъ езикъ, включително и нѣкои отъ славянскитѣ езици.

Макаръ политически и да сџ омаломощени огнищата на нѣмската цивилизация, влиянието и господството на нѣмския езикъ и култура сџ силни до брѣговетѣ на

Северно море. Въ срѣдна Европа нѣмската култура, търговия, индустрия е ударила своя неизгладимъ печатъ. Нѣмскиятъ езикъ е поразително живавъ и, ако не е вече въ настѣпление, то въ никой случай не е и въ отстѣпление, въпрѣки отслабналата материална мощъ на нѣмскитѣ народи. Езикътъ на Гьоте и днесъ служи за взаимно сношение помежду различнитѣ народи въ срѣдна Европа, помежду славяни, маджари, евреи и др.

Ако, обаче, нѣмскиятъ езикъ и култура сж нѣщо установено и вкоренено за народитѣ въ централна Европа, не така е и съ политическия стабилитетъ, който не само не е установенъ, а и несигуренъ, флотантенъ, дори миниранъ, както е въ Австрия. Политически нѣмскитѣ народи очевидно не сж намѣрили още своето вътрешно равновесие.

Свѣтовната война и послѣдствията отъ нея, особено за дветѣ монархии Австро-Унгария и Германия, разрушиха почти всички устои, съ изключение на езика и културата, разбира се, безъ да говоримъ за загубенитѣ територии и разпокъсването на Австро-Унгарската монархия. Разстроиха се и стари стопански единици съ свѣтовни пристанища. Дойде като послѣствие и стопанската криза, която съвсемъ разруши политическото и стопанско равновесие. Това особено важи за териториитѣ на бившата Австро-Унгарска империя, които въ по-голѣмата си часть се обособиха въ отдѣлни държави.

Безъ съмнение, най-стабилизирана отъ новитѣ държави тукъ е Чехословакия, която намѣри своитѣ устои въ едно демократично управление и при единъ сравнително стопански просперитетъ. Понеже говоримъ за влиянието на нѣмския езикъ, справедливостта налага да кажемъ, че това влияние въ сърдцето на тая славянска държава вече малко се чувствува: въ Прага днесъ рѣдко се чува нѣмскиятъ езикъ. Обаче, по периферията, дето живѣятъ

надъ три милиона нѣмци, пакъ нѣмскиятъ езикъ и култура господствуватъ. Тукъ и общинскитѣ учреждения сж въ ржцетѣ на нѣмцитѣ.

Въ всѣки случай, Чехословашко е не само единъ славянски културенъ оазисъ, а и единъ политически оазисъ съ своитѣ демократически институции.

Най-зле отъ новитѣ държави въ централна Европа, безъ съмнение, е Австрия съ своята огромна столица Виена, която се е развила при империята, а сега е столица на една малка държава. Затова днесъ Виена е изгубила много, особено въ стопанско отношение, а на мѣстото му се издига Прага, който отъ войната насамъ се е почти удвоилъ и отъ провинциаленъ градъ се е превърналъ въ столица на Чехословашко. Несъразмѣрността между населението въ Виена и населението на малка Австрия е една беда за тая нова държава, която не може да изхрани огромния градъ. Покрай другото, и тукъ лежи една отъ причинитѣ за нестабилното положение въ Австрия.

(в. „Зора“ — София,
30 юлий 1934 г., бр. 4523)

ПО РЕДОВНИТѢ ПЖТИЩА

Приръстътъ на населението въ Турция е бавенъ: раждаемостта е по-слаба, а смъртността по-голѣма, отколкото другаде. Това се отнася до турското население, разбира се, както въ републиката, така и вънъ отъ нея.

Тоя фактъ безпокои много ржководителитѣ на нова Турция. Смѣлитѣ реформатори, които въ яда си изхвърлятъ дори и потуритѣ, мжчно и бавно могатъ да се борятъ съ това зло — бавното нарастване на турското население. Обществената хигиена може да понамали смъртността, но не и да увеличи раждаемостта.

А голѣмитѣ реформатори на нова Турция сж и съ голѣми, извънредни амбиции. Тѣ се домогватѣ да създадатѣ една можща република на оная територия, която е видѣла мощни империи въ течение на вѣковетѣ.

За това, обаче, на нова Турция не достига население, разбира се, турско, защото нетурското бѣ изгонено. Сподвижниците на г. Кемалѣ Ататюркѣ сж решили къмъ петдесетата година на тоя вѣкъ да качатѣ населението на републиката къмъ петдесетъ милиона, т. е. да го увеличатѣ три пѣти. За жалость, възможноститѣ на населението въ Турция сж ограничени. Затова мѣродавнитѣ фактори сж решили да привличатѣ турско население отъ други страни, включително и отъ България. За тая цель се води не само една политика на разселване и размѣна на населения, а и една широка пропаганда, включително и у насъ, особено въ пограничитѣ помашки селища. На тоя фактѣ именно се дължатъ периодическитѣ бѣгства на помаци изъ Родопитѣ. На тоя фактѣ се дължатъ и нещастията като това, което се случи преди една седмица близо до гръцко-българската граница.

България никому не прѣчи да се изселва отъ нейната територия, но за това има редовни пѣтища. Пограничитѣ стражи въ цѣлъ свѣтъ знаятъ само едно — да стрелятъ противъ тия, които особено ношно време минаватъ нелегално, безъ паспорти границата. Това сж и направили нашитѣ граничари при последното преминаване на помацитѣ.

Ние съжаляваме за нашитѣ съграждани-мохамедани, които напускатъ нашата държава. Особено съжаляваме за помацитѣ, които сж кръвъ и плѣтъ отъ нашето тѣло и които говорятъ най-чистия български езикъ. Тѣ сж чужди особено на лаическа Турция, която е „имансѣзъ“. Щомъ нѣкои помаци искатъ да се изселватъ, най-сетне, никой нѣма да имъ прѣчи; обаче, нека емисаритѣ на нова Турция ги научатъ да се изселватъ по редовнитѣ пѣтища,

чрезъ паспорти. Така ще се избѣгватъ нещастия и конфликти като завчерашния.

(в. „З о р а“ — София,
8 декемврий 1934 г., бр. 4634)

ВЗАИМНО ДЕЙСТВИЕ

Режимътъ, подъ който България живѣе, какъвто и да е той, не може и не бива да е по-малко симпатиченъ за българскитѣ граждани отъ режимитѣ на нашитѣ съседи, особено отъ оня въ Югославия.

България, която е свързана съ тѣхъ, съседитѣ, като скачени сждове, не може сама да даде това преимущество, което ще играе ролята на магнитна сила. Тя сама би се отслабила и ще изгуби важни позиции, национални и политически. Режимътъ у насъ не трѣбва и не бива да се отличава сжществено отъ режимитѣ у нашитѣ съседи, защото България, както се каза, не е Робинзоновия островъ, усамотена и изолирана: политическитѣ течения между насъ и съседитѣ ще се преливатъ, както се прелива течността въ скаченитѣ сждове.

Режимътъ у насъ не бива сжществено да се отклонява отъ режимитѣ у нашитѣ съседи и по друго едно външно съображение. По силата на факта, че не сме сами на Балканския полуостровъ, всѣко радикално отклонение отъ режимитѣ у нашитѣ съседи ще се смѣтне неудобно за тѣхъ. Ние и безъ това отъ дълго сме таксувани като смутители на реда: въпрѣки теориитѣ за суверенитета на държавитѣ, ние може пакъ да бждемъ третирани като размирници.

При това, почти всички наши съседи правиха достатъчно експерименти у себе си, за да се нервиратъ и негодуватъ народитѣ имъ при нови опити около тѣхъ. Сжшо

нека не се забравя и лафонтеновата басня за вълка и агнето, което мжило водата.

(в. „Зора“ — София,
5 февруарий 1935 г., бр. 4679)

РОЛЯТА НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ АВАНТЮРИСТЪ

И други пътъ сме писали, че България не е Робинзоновия остров, нито е необятна държава като Русия, нито има островното положение на Великобритания и Италия, нито безбройнитѣ възможности на Франция, нито човѣшкия и технически материалъ на Германия. България е малка държава разположена на пътя между Европа и Азия по суша. Географското мѣсто на България е съ голѣми преимущества, но и съ голѣми недостатѣци: тя преди всичко е уязвима. Събужда и много апетити.

За политическия авантюристъ сѣщественото е да задоволява своята властолюбива натура — идеитѣ му служатъ само като пауновитѣ пера за украшение и примамка, а хората за камъкъ, отъ който леко се възсѣда коня.

При географското положение, което има България, и при апетититѣ, които събужда тя днесъ, не бива да се допуска нищо, което отдалечава народа отъ управлението, което разслабва самосъхранението.

А политическитѣ авантюристи сѣ, които най-страшно раздѣлятъ народа, разслабватъ сцеплението и правятъ лесна плячката. Политическитѣ авантюристи сѣ, които усилаватъ и апетититѣ у близки и далечни. Тамъ, дето се знае, че има сцепление, тамъ нѣма мѣсто за авантюри, тамъ нѣма мѣсто и за чужди апетити. Авантюриститѣ сѣ неволни сътрудници на хищницитѣ; тѣ имъ изострюватъ апетититѣ и имъ подготвяватъ плячката.

(в. „Зора“ — София,
6 юлий 1935 г., бр. 4805)

СЛАБИЯТЪ ИЗКУШАВА

Географското мѣстоположение на България, която е предъ вратитѣ на Азия, е твърде ценно. Знаемъ какви бѣха усилията на Германия презъ свѣтовната война да си осигури пътя Берлинъ—Багдатъ, който минава презъ нашитѣ земи. А не само Германия се интересува отъ Азия. Отъ друга страна, България е предъ Пролитѣ, отдето минава морскиятъ пътъ отъ затвореното Черно море, което мие нашата източна граница, за топлинѣ морета и океани. И днесъ въпросътъ за режима на Пролитѣ е остъръ, палящъ. Турция, подържана отъ Русия, иска да ги укрепи, а други не даватъ, позовавайки се на договора за миръ, който създаде демилитаризираната зона по двата имъ брѣга. Англия, която държи най-силната флота, държи Пролитѣ да не се укрепватъ, за да респектира съседнитѣ имъ държави. Източниятъ въпросъ, осѣта на който бѣха Пролитѣ, и днесъ е животрепущъ и наситенъ съ избухливи събития, които може да се разиграятъ въ близко бъдеще. Вънъ отъ всичко това, България е на пътъ и за Бѣло море, отъ северъ на югъ; тя е по линията на най-слабата съпротива.

Мѣстото, което заема България, ѝ създава едно твърде деликатно положение: налага ѝ яка държавна организация и национално сцепление.

Държавната организация се крепи главно върху държавнитѣ служители, въоржени и невъоржени, и на второ мѣсто, върху самия народъ. За да е здрава държавната организация, първото условие е да има иерархия и подчинение всрѣдъ нейнитѣ служители, както и да се изключи всѣко външно влияние прѣко.

А национално сцепление се създава и крепи, като се задоволяватъ нуждитѣ колкото е възможно на отдѣлнитѣ лица и категории и като се зачита народътъ.

Когато не се съблюдаватъ тия правила, когато нѣма на лице една здрава държавна организация, когато нѣма национално сцепление, тогава се събуждатъ апетити отъ вънъ. Апетититѣ сж особено опасни, когато географското положение е като това на България, която е на голѣми кръстопжитища. Слабата държава изкушава силнитѣ.

(в. „Зор а“ — София,
7 юлий 1935 г., бр. 4806)

ОПАСНОСТИТѢ ВЪ ЕВРОПА

Очевидно е, че Италия върви къмъ война въ Източна Африка. А това безспорно ще се отрази въ Европа. Съотношението на силитѣ на нашия континентъ бързо се мѣни, особено откакъ Германия започна открито да се въоръжава. Сега вниманието на Италия се отвлеча отъ Австрия. По силата на нѣщата, тукъ ще се съсрѣдоточатъ наново погледитѣ на Германия. Франция ще бѣде принудена да засили още повече връзкитѣ си съ Съветитѣ, които сж въ тилъ на Германия. А Япония, която гледа и къмъ Сибиръ, и къмъ Абисиния, сжщо ще има думата.

Но да не отиваме толкова далече. Въ сждбата на Австрия сж заинтересувани и държавитѣ отъ Малкото съглашение, които нѣма да стоятъ съ скръстени ръце. Вънъ отъ това, турцитѣ сж въ съюзъ съ руситѣ и въ тѣсно приятелство съ румънитѣ.

Изобщо, ако Италия влѣзе въ война, въ която тя вече е нагазила, ще се разбърка Европа. Авторитетътъ на О. Н., и безъ това доста пострадалъ следъ напускането на Германия и Япония, ще бѣде понизенъ съвсемъ, ако не се предотврати войната между два негови члена, Италия и Абисиния.

При това положение всички държави, които сж по-

гълнати отъ желанието вътрешно да се реформиратъ, ще обърнатъ погледитъ си навънъ, къмъ границитъ си. Всички застрашени страни ще се стараятъ да прекратятъ вътрешнитъ си раздори и спорнитъ въпроси отъ вътрешенъ характеръ, за да се явятъ единни. Народното единство намалява външнитъ апетити. Всичко, което разединява, ще мине на заденъ планъ и всичко, което обединява, ще бжде изтикано напредъ на първа линия.

(в. „Зора“ — София,
23 августъ 1935 г., бр. 4845)

ДЪРЖАВА БЕЗЪ ИНСТИТУЦИИ

Излишно е да се каже, че държавитъ се крепятъ отъ институции. Държава безъ институции нѣма — тя бързо рухва.

И България има своитъ институции. Благодарение на тѣхъ тя просъществува (говоримъ за третото българско царство) повече отъ половина вѣкъ. И се развиваше бързо.

Триумвиратътъ Дамянъ Велчевъ — Кимонъ Георгиевъ — Каракулаковъ разнебити доста отъ тия държавни институции. И България увисна въ въздуха. Говоримъ за Министерския съветъ, задъ който стоеше близо десетъ месеца триумвиратътъ и му налагаше своитъ разбирания. Миналата година Дамянъ Велчевъ всѣка заранъ ходѣше въ Министерския съветъ и киснѣше презъ цѣлия день тамъ, дето имаше и отдѣлна стая. Тукъ триумвиратътъ решаваше въпроситъ и ги налагаше на Министерския съветъ.

По онова време триумвиратътъ се опита да засегне и прерогативитъ на Държавния глава. Това фактическо положение се опитаха и да го оформятъ съ новата „конституция“, като прехвърлятъ прерогативитъ на Държавния глава върху проектирания Държавенъ съветъ. Предопре-

дѣлениятъ първосвещеникъ на Държавния съветъ бѣше професионалниятъ превратаджия Дамянъ Велчевъ.

И третиятъ стълбъ на държавата, българското правосъдие, и то бѣше обърнато съ главата надолу.

Какво ставаше съ отдѣлнитѣ министерства се знае. Триумвиратътъ интернираше български граждани, безъ за това да знае министрътъ на вътрешнитѣ работи.

Динамизмътъ на министра на финанситѣ обърна всичко съ краката нагоре. Паметни ще останатъ безогледнитѣ и непроучени монополи, които валѣха като дъждъ.

Страстятъ къмъ преврати тикаше Дамянъ Велчевъ да осквернява и светая светихъ на държавата. Излишно е да се настоява много върху тоя пунктъ.

Триумвиратътъ не само разнебити най-важнитѣ държавни институции, а се опита и да ги унищожи, като ги замѣсти съ безграничнитѣ амбиции на Дамянъ Велчевици.

Новопроектираниятъ държавенъ превратъ, който бѣ осуетенъ, е ималъ за задача да погребее окончателно най-важнитѣ държавни институции и да ги замѣни съ личноститѣ отъ триумвирата и съ нѣкои други мѣже, които блестятъ съ своето скудоумие и жажда за мѣстъ.

А държава безъ институции е дърво безъ коренъ.

(в. „З о р а“ — София,

8 октомврий 1935 г., бр. 4884)

МОНАРХИЧЕСКАТА ТРАДИЦИЯ ВЪ ГЪРЦИЯ

Всрѣдъ елинския свѣтъ монархическитѣ традиции бѣха извънредно силни нѣкога. То бѣше до неотдавна, до преди четвъртъ вѣкъ, до войнитѣ. Не древногрѣцкитѣ, а византийскитѣ традиции господствуваха и въ Гърция, и вънъ отъ нея всрѣдъ елинския свѣтъ, съ изключение на островитѣ. Гъркътъ се прекланяше при произнасянето

на думата василевсъ, който въ фантазията му се окръжаваше съ слава и величие. Впрочемъ, то мина и у южнитъ славяни, българи и сърби, и особено у руситъ, пакъ отъ Византия. Ние имаме случай да констатираме колко дълбока е тая традиция и у насъ.

Борбата на Венизелосъ срещу покойния кралъ Константинъ, който наследи трагично загиналия въ Солунъ свой баща, разклати византийската традиция у гърцитъ. Нека не се забравя, че г. Венизелосъ дойде въ Гърция отъ островъ Критъ, дето и днесъ републиканството едва ли е много отслабило. Въ гръцкитъ острови изобищо по-живи сж не само древнитъ традиции, а и политическитъ влияния, които сж господствували въ земитъ на Срѣдиземното море, дето републиканскитъ идеи никога не сж изчезвали. Въ борбитъ си срещу кралъ Константина г. Венизелосъ използва особено островитянитъ.

Презъ свѣтовната война г. Венизелосъ основа гръцката република не въ Атина, а въ Солунъ. Венизелосъ отъ Солунъ наложи републиката и въ Атина. Гръцката катастрофа въ Мала-Азия, на Сакария дойде въ помощ на именития критянинъ.

Завчерашниятъ плебисцитъ въ Гърция, обаче, показва, колко сж живи византийскитъ традиции тамъ. Съкрушителниятъ успѣхъ на монархиститъ — успѣхъ, който не може да се обясни само съ насилия — ни убеждава, че мѣчно се изкореняватъ вкоренени отъ вѣкове традиции. Не може да се отрече, обаче, че и пролѣтната авантюра на венизелиститъ по Струма допринесе много за съживяването на монархистичнитъ традиции у нашата южна сѣска. Това се вижда и отъ резултата на завчерашния плебисцитъ, съ който се реставрира монархията въ Гърция.

(в. „Зора“ — София,
6 ноември 1935 г., бр. 4908)

ПРЪСТЪ ВЪРХУ РАНАТА

Речта на военния министър генералъ Луковъ, дадена на това мѣсто вчера, е държана предъ офицеритѣ отъ столичния гарнизонъ, е речъ не само на единъ военачалникъ, а и на единъ държавникъ.

Днесъ, когато всички държави, особено въ Европа, ама абсолютно до една, се въоръжаватъ презглава и затѣгатъ войската си, у насъ, подъ влияние на свѣтовния пацифизъмъ, който за другитѣ е само артикулъ за износъ, се създадоха особени настроения. На тия настроения не останаха чужди и срѣди, предназначението на които е съвсемъ друго... Разбира се, за тия настроения допринесоха и други фактори, за които не му е тукъ мѣстото да говоримъ. И България едва ли не бѣ дошла до положението да не може да брани своитѣ граници.

Отъ нашитѣ военачалници не само г. генералъ Луковъ съзрѣ тая опасностъ. Обаче, никой като него не тури тѣй смѣло прѣстъ върху голѣмата зинала рана. Речта му държана въ столичния воененъ клубъ е едно ясно указание за това.

Военниятъ министъръ особено наблѣга въ речта си върху самоусвършенствуването на офицеритѣ, самоусвършенствуване умствено и духовно. При съвременната наука и техника, следенето на които въ всѣка област отнема много време, малко свободно време остава на хората, които сж погълнати отъ своята професионална дейностъ.

Съ сжщата енергия г. генералъ Луковъ настоява за другарството помежду офицеритѣ, за доблестта, която е най-голѣмото качество на единъ воинъ, за искреността, която е самата доблестъ.

Въ тая речъ на военния м-ръ се преплитатъ каче-

ствата на единъ полководецъ съ достоинства на единъ държавникъ.

(в. „Зора“ — София,
29 ноемврий 1935 г., бр. 4928)

ГЕНЕРАЛЪ КОНСТАНТИНОСЪ КОНДИЛИСЪ

Видѣхъ го на единъ приемъ въ нашата легация въ Атина. Широкоплещъ, набитъ, почти кжсъ, съ ниска шия, генералъ Кондилисъ, очевидно, бѣше пълнокръвенъ човѣкъ, значи, готова жертва за апоплексия.

Съ не голѣми черни, живи очи, отъ цѣлата му фигура дишаше бодростъ и енергия. Гласътъ му, гърлестъ басъ, бѣше повелителенъ.

Стѣпката му твърда и решителна. Походката му издаваше бившия андартинъ, който съ чета е кръстосвалъ днешна гръцка Македония, да я пази за Гърция отъ българския националенъ устремъ по онова време.

Безъ съмнение, лица като него и отъ тритѣ нации гърци, сърби и българи бѣха предвестници на между-сюзнишката война отъ 1913 г. десетъ години преди обявяването ѝ. Още тогава границата между гърци и сърби бѣше теглена въ Македония отъ четитѣ.

Когато видѣхъ генералъ Кондилисъ въ нашата легация, той бѣше въ срѣдата на своята кариера. Той и тогава бѣше вече воененъ министъръ. Той се сочеше отъ всички като утрешенъ диктаторъ на Гърция, макаръ че по онова време атинското общество съвсемъ нѣмаше вкусъ къмъ диктатуритѣ.

Г-нъ Кондилисъ тогава бѣше републиканецъ и кандидатъ за републикански диктаторъ и то противъ монархиститѣ.

Обаче, течението въ Гърция въ полза на монархията

се засилваше и темпераментният генерал Кондилис се преобрази отъ републиканецъ въ яростенъ монархистъ. Той потуши и републиканското движение въ източна Македония, като прогони генералъ Каменосъ съ щаба му на наша територия. Той се провъзгласи за вицецарь и докара краля въ Атина.

Следъ като либералитѣ (венизелитѣ отъ разнитѣ крила) признаха монархията, монархистичното движение изгуби отъ своята важностъ. Изгуби и самиятъ Кондилисъ. Държавнитѣ глави мжчно понасятъ диктаторитѣ. Изключение не направи и гръцкиятъ краль. Генералъ Кондилисъ не можа да понесе това.

(в. „Зора“ — София,
1 февруарий 1936 г., бр. 4978)

КАКЪ СЕ ВЗЕМА ТРАЙНА ВЛАСТЪ

Старанието да се държи войската далече отъ политиката е всеобщо. Изключение не правятъ и държавитѣ, които иматъ оторитаренъ режимъ и еднопартийна система. Да вземемъ, напр., Германия: тамъ райхсверътъ не зависи отъ националъ-социалистическата партия, нито обратното; германската армия е нѣщо отдѣлно. При това, националъ-социалиститѣ не дойдоха на властъ чрезъ армията.

И въ Италия г. Мусолини не дойде на властъ чрезъ войската. Той си създаде фашистка милиция, както и Хитлеръ щурмови отряди за партийни цели. Февзи паша държи турската армия далече отъ партията, която сама управлява Турция. И червената армия отъ день на день става по-независима отъ комунистическата партия. Тя се е посветила вече изключително на отбраната на съветскитѣ граници.

Въ всички тия страни имаше предвидливостта да не правятъ революции и преврати чрезъ войската си. Тамъ си създадоха народни движения, чрезъ които дойдоха на властъ. Политически зрѣлитѣ знаятъ, че силата, която докарва на властъ, тя прави и зависими отъ себе си властодръжцитѣ. Така е било отъ вѣкове. Нека не се казва, следъ като се използва една сила за идване на властъ, после тя да си отиде. Тя лесно нѣма да си отиде. Затова зрѣлитѣ народи не правятъ революции чрезъ войската си, а дейцитѣ създаватъ народни течения.

Ние говоримъ тукъ за възтържествуването на оторитарнитѣ режими. Що се отнася, обаче, до парламентарнитѣ режими, съ тѣхъ се идва на властъ безъ сътресения, чрезъ изборни бюлетини.

(в. „З о р а“ — София,
3 мартъ 1936 год., бр. 5004)

Д. Крайчев

ДЪЛЪ II

(СПОМЕНИ, РАЗКАЗИ ОТЪ ВОЙНИТЪ, ОПИСАНИЯ,
ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПР.)

ДАМЕ ГРУЕВЪ

СПОМЕНЪ

Даме ще бжде заточенъ — тая мълва се носеше отдавна. Кога? — Не можеше никой да каже положително.

Неговитѣ солунски другари бѣха вече въ Подрумската крепостъ. Само той оставаше въ Македония отъ старитѣ видни легални дейци и отъ битолския затворъ ръководѣше фактически организацията въ цѣлия окръгъ. Отъ всички крайнини на вилаета хора на Организацията дохождаха да се съветватъ съ него. Той всички упжтваше, сломенитѣ духомъ окуражаваше, буйнитѣ укротяваше.

Следейки за всичко, турското правителство, естествено, имаше важенъ мотивъ да отстрани отъ Македония Дамета, да убие окончателно поне духомъ тоя опасенъ човѣкъ за мира въ страната.

Въ същото време Дамевитѣ другари кроеха разни планове, какъ да го освободятъ. Говорѣше се, че една чета начело съ Дѣлчева въ деня, когато Даме ще бжде изпращанъ на заточение, щѣла да атакува при воденскитѣ тѣснини влака Битоля — Солунъ, за да отвлѣче своя другаръ.

Обаче, въ Солунъ внезапно се разнесе слухътъ, че Даме е донесенъ въ Еди-куле, солунския затворъ, и наскоро ще бжде изпратенъ на заточение при своитѣ легални другари.

Гарвановъ веднага му изпрати пари.

На другия день слънцето силно печеше. Още отъ зори ние обикаляхме солунското пристанище. Около обѣдъ се зададе цѣла тълпа отъ арестанти обиколени съ дебелъ кордонъ войска. Ние се устремихме къмъ ескортиранитѣ затворници и останахме поразени отъ гледката: тѣ бѣха всички криминални престѣпници съ белези на уроди. Помежду имъ имаше и турски бабаити. Тѣ се познаваха по гордитѣ стѣпки и надменни погледи.

Най-сетне на края ето и Дамета, придруженъ отъ специаленъ полицейски още отъ Битоля. Спокоенъ, Даме върви съ твърди, самоувѣрени крачки. Съ тънка иронична усмивка той прикрива безграничната тъга по роденъ край. Той е пъленъ господарь надъ себе си. Той владѣе своитѣ чувства, изразътъ на лицето му не издава вътрешната болка. Той често подхвърля остроумни шеги, на които полицейскиятъ отговаря съ пресилена, злобна усмивка. Кордонътъ спира на кея. Нѣколко мауни се приближаватъ къмъ кея, за да отведатъ арестантитѣ на пархода. Даме едва тогава ме съгледа, свали каскета си да ме поздрави. После ми кимна съ глава, за да се приближа. И веднага се обърна къмъ полицейския съ целъ да отвлѣче вниманието му. Когато се приближихъ, чухъ, че на своя събеседникъ разправяше нѣщо за солунскитѣ еврейки. Той, види се, бѣ узналъ слабостта на своя съпътникъ. Но полицейскиятъ разбра играта, обърна се къмъ мене, изпсува ме и ме изпжди.

Двама стражари захванаха да отключватъ отъ ржцетѣ „белезицитѣ“ на арестантитѣ и тѣ, така освободени, единъ по единъ влизаха въ маунитѣ. Най-сетне дойде редъ и на Дамета.

Тоя удивителенъ човѣкъ можеше да извика уважение къмъ себе си и у тия престѣпни, ломбрововски типове — тѣ всички съ почитъ му направиха мѣсто да седне. Маунитѣ потеглиха. Даме свали каскета си за последенъ път и после се заприказва съ своитѣ случайни спътници, които представяха яръкъ контрастъ съ него, както по външнитѣ характерни черти, така и по вътрешния духовенъ миръ.

Даме съ широко чело, самоувѣренъ, ясенъ погледъ, строго правилни черти на лицето, иронично-добродушна усмивка, буйна черна брада, импонираше съ цѣлата си фигура, отъ която вѣеше нѣщо симпатично, мило, при-

влѣкателно. А повечето отъ неговитѣ другари по неволя бѣха съ ясни физически недостатѣци.

Може би, предчувствувайки, че нѣма да види още единъ пътъ родния край, Даме напускаше солунското пристанище съ дълбоко съзнание, че не е пропилялъ своя животъ. Но положително задъ видимото спокойствие и хладнокрѣвие на стоикъ, задъ тая привидна маска на примирилъ се съ положението си човѣкъ бушуваше бурята на прикования о скалата Прометей.

(в. „Илинденъ“ — София,
15 декемврий 1907 г., бр. 6)

ХАРАКТЕРИСТИКА

Дѣлчевъ и Груевъ, дветѣ централни фигури въ македонското освободително движение, принадлежатъ вече на историята. Тѣ представляватъ любопитенъ контрастъ: въ нѣкои отношения тѣ сж два психологически типа, два полюса, два необходими спжтника на всѣко революционно движение. Тѣ сж pendant единиятъ на другия.

Въ зрѣла възраст, Груевъ не бѣ поклонникъ на строго опредѣленъ политически миросгледъ, той бѣ въ пълната смисълъ на думата реалистъ въ политиката. Когато се касае за интереситѣ на Организацията, той има ярка рѣководна нишка — здравиятъ разумъ. Но рѣзко разграничена политическа система у него нѣма: неговиятъ любимъ методъ е да действува день за день, да претеглюва обстоятелствата при всѣки даденъ случай. Неговата дейность е насочена винаги къмъ безшумни, практични предприятия.

Той решава въпроситѣ, които се изпрѣчватъ предъ организацията, непосредствено, по отдѣлно, като ги серира частъ по-частъ, всѣкога излизайки не отъ нѣкаква поли-

тическа схема, а отъ дневнитѣ интереси на самото население, отъ името и за благо на което той неуморно се бори цѣль животъ. Той бѣ човѣкъ на суровата, неприветна всѣкидневна работа, винаги предприемана съ огледъ къмъ конкретнитѣ условия на дадено време и мѣсто.

Дѣлчевъ, напротивъ, бѣ по-крайно настроенъ: той бѣше до известна степенъ идеалистъ въ политиката.

У Груевъ устѣтъ за мѣрка, особено чувството за отговорностъ предъ историята бѣ силно.

Той разсждава така:

Населението въ Македония изнемогва подъ турски гнетъ, и наложително трѣбва да търсимъ изходъ отъ това несносно положение. Понеже автономна Македония е най-леко осъществима, нека възприемемъ автономното начало като лозунгъ, около който да групираме всички живи сили въ страната недоволни отъ днешния режимъ.

Той обича своя народъ, той е стражъ надъ интереситѣ на своята нация, но той не се стреми къмъ политическата хегемония на българския елементъ въ Македония.

Той би могълъ преди възстанието да откъсне отъ патриаршията повечето гръкомански села въ Битолския окръгъ, но това не намира нито за целесъобразно, нито за негова работа: той е борецъ преди всичко за политическата свобода на своята страна.

Сърбия изглежда, че е наклонна да не прѣчи: щомъ е така, нека използваме пасивното съчувствие на едноплеменното съ насъ кралство. Но пазете се, да не бждемъ изиграни отъ сръбскитѣ дипломати.

По-късно. Гърци и сърби ни притискатъ отъ две страни; тѣ ни прѣчатъ на непосредствената дейностъ, като цепятъ населението, помагатъ на турцитѣ и, отъ друга страна, застъпатъ нашето национално съществуване: нека прогонимъ на всѣка цена сръбскитѣ и гръцки банди.

Изумителен познавач на простата маса, особено на селската, той гледа, както и народът, преди всичко на ползната страна на всяко начинание; той не иска да надмине току-що зародилото се обществено мнение. Населението въ Македония иска да се помиримъ съ върховиститѣ; подобно сближаване ще увеличи силитѣ ни, щомъ се съгласяватъ върховиститѣ да зачитатъ автономността на Организацията: нека преговаряме за общо действие съ тѣхъ.

Лѣвицата на Организацията кокетничи съ радикални идеи; ние всички преследваме една и съща целъ съ нея: нека се кокетничи съ крайнитѣ идеи, само нека запазимъ непожтнатото единството на Организацията.

Следъ като не успѣ фактически да запази цѣлостта на Организацията, той пише въ едно писмо до г. Матова: „Съ крушенъ ще влѣза“ вътре.

Нека издигнемъ надъ личнитѣ страсти, надъ амбицитѣ, надъ личнитѣ убеждения Отечеството, не отвлѣченото, абстрактно отечество, а емпиричното, осезателното, отечеството тукъ долу на земята — ето основната мисль на Груева, около която се въртатъ последнитѣ години отъ неговия животъ.

Оценката на Груева не може да стане отъ становището на тоя или оня политически миросгледъ, а отъ непосредственитѣ резултати на неговата дейность. Обаче, историческиятъ процесъ, който е тласкаль Груева и, отъ друга страна, същиятъ процесъ, тласканъ напредъ отъ самия Груевъ, е незавършенъ. Затова правилна оценка на тая крупна политическа личность за дълго нѣма да е възможна.

Винаги разсждливъ, съ гъвкавъ умъ, той не бѣ доктринеръ; на младини, може би, догматикъ, въ зрѣла възраст той нѣмаше строго опредѣлено политическо кредо, той бѣше емпирикъ въ политиката. Неговитѣ възгледи

бѣха напълно обусловени отъ историческия моментъ и се измѣняха заедно съ политическата обстановка. Човѣкъ на положителната работа, той даваше винаги опредѣлени и колкото се може по-целесъобразни съвети, но неизлижайки отъ никакъвъ принципъ, а отъ конкретната действителностъ.

Но тоя човѣкъ, винаги готовъ за компромиси, когато се касае за интереситѣ на Организацията, бѣше неумолимъ къмъ себе си; сдѣлки съ съвестта, когато се касае за неговитѣ нужди, му сж чужди. Въ едно писмо до г. Матова пише: „Да имахъ пари, щѣхъ да ида въ Варна за разтуха, но ето че не мога да направя и това“. Той търси разтуха, защото е „отровенъ“ (както се изразява самъ въ едно писмо) отъ раздоритѣ на Организацията.

Въ края на своя животъ, вледствие на тия раздори и реакцията вътре, той издава безпокоенъ духъ; той гледа бждещето въ мраченъ нюансъ: съмнението захваща силно да го разяжда. „Ще влѣза вътре съ всичкото си огорчение“, — пише той на г. Матова.

„Утре се махвамъ отъ тукъ, — пише на покойния си другаръ Гарванова отъ града Х., — но много по-мраченъ, отколкото когато дойдохъ“.

Ежбитѣ страшно го измжчватъ: „Менъ ми бѣ съвестно да се вмѣсвамъ въ работитѣ на тукашния конгресъ, па и гнусно ми е да ви го описвамъ“, — пише на Гарванова.

Мрачното настроение все повече се усилва: „Изгубването на вѣрата сломява и най-твърдата воля, а отъ тамъ сама по себе ослабва и енергията“.

Но той не се отдава на резигнация, той продължава неуморно да работи. „Азъ се колебаю дали да дойда на конгреса, — пише пакъ на покойния Гарвановъ, — понеже ми се иска да се предамъ на изпълнението на плана. Въ

него виждамъ по-голямъ смисълъ за работата, нежели въ празднословията на конгреса“.

Той гледа „мрачна“ перспектива, но не пада духомъ. Той мисли, че това е временно настроение. Той върви по предназначения път. Надъ него тежи нѣкаква сурова, неумолима орисия. Нерадостни мисли за бъдещето на неговата родина често го навествяватъ. Но той не се отчайва. Той върви напредъ... докато падна. Тукъ е потресающиятъ трагизъмъ презъ последната година на Дамевия животъ.

(в. „Илинденъ“ — София,
29 декемврий 1907 г., бр. 9)

ГЕРОЯТЪ НА ЦЪРНА

Въ ожесточенитѣ и кръвопролитни боеве съ французитѣ по долното течение на рѣка Църна не е единъ героятъ. Тѣ сж много. Многото офицерски и войнишки гробове тукъ и въ Велесъ свидетелствуватъ за това.

Но по своето положение, което е отъ важно значение, за да се изтрѣгне победа; по своята непоколебима воля да се прогони врагътъ на всѣка цена — воля, която съ присѣтствието му срѣдъ подчиненитѣ я предава и на тѣхъ; по своята бодростъ, енергия и темпераментъ не за старческитѣ му години; по своя куражъ и смѣлостъ, които граничатъ съ презрение къмъ смъртта — единъ се издига надъ всички геройски паднали тукъ, по долното течение на Църна, и живи, които сжщо сж се били съ себеотрицание. Той е полковникъ Григоръ Кюркчиевъ, бригаденъ командиръ на 2-ра бригада отъ 11-а п. Македонска дивизия, родомъ отъ гр. Прилепъ.

Въ лицето на полковникъ Кюркчиева имаме образецъ на пълно, идеално съчетание на войника съ коман-

дуващия. Отличителната му черта е въ преценката на момента, на критическия моментъ, когато бригадирътъ става войникъ; когато той трѣбва и е длъженъ да се превърне на редникъ и съ своя личенъ примѣръ да зарази и се наложи повелително на подчиненитѣ си, на веригитѣ, които не бива и не може да се колебаятъ, които трѣбва да настѣпватъ. Командуващиятъ, споредъ действията на полковникъ Кюркчиевъ, трѣбва да държи нишките, да направлява боя отъ своя наблюдателенъ пунктъ до известно време, докато това е необходимо и възможно. А после, следъ като веригитѣ дойдатъ лице съ лице съ неприятеля, когато инстинктътъ за самосъхранение у подчиненитѣ заговори силно и властно, когато веригитѣ се колебаятъ да направятъ последната решителна крачка, за да изтрѣгнатъ победата, когато е вече невъзможно и да се командува, освенъ съ личенъ примѣръ, когато и поддръжките се хвърлятъ срещу неприятеля, тогава командуващиятъ трѣбва да хвърли, и полковникъ Кюркчиевъ безъ колебание е хвърлилъ последния резервъ, който има подъ ржка — себе си.

Слиза отъ наблюдателния си пунктъ, срѣдъ шрапнели и куршуми стига залегналитѣ предъ врага вериги, насърдчава, наелектризира ги съ библейската си речъ, която го сближава толкова много съ вехтозаветнитѣ пророци, що сж служили и съ мечъ въ ржка на Йехова и Израила. После съ револверъ въ ржка повлича ги следъ себе, налага своята воля и енергия, вдъхва смѣлостъ и безстрашие, и съ самообладание и куражъ съ мощната си дѣсница и сила изтрѣгва победата.

Но да видимъ полковникъ Кюркчиевъ въ действие. За това е необходимо да обрисоваме бѣгло обстановката, която заварва той на бойното поле.

Тамъ стига на 28 октомврий. Тукъ на позициитѣ заварва само единъ полкъ 53-и, който заедно съ неговия

3-и Македонски влиза въ бригадата му. Отъ три-четири дни неприятельтъ съ по-голѣми сили и артилерия нагъва 53-и полкъ, който се държи юнашки, но предъ численото надмощие и техническиѣ превъзходства на французитѣ, както и голѣмината на участъка, е заставенъ, или по-вѣрно отдѣлни негови части сж заставени отъ неприятелския огънь тукъ-тамъ да отстъпватъ. Особено наблѣгатъ французитѣ край Вардара.

Полковникъ Кюркчиевъ тукъ насочва ударитѣ на 3-и Македонски полкъ, който е сформированъ отъ току-що събрани и наполовина дали клетва войници, но който е съ прѣсни, свѣжи сили. Вѣрата на полковника въ себе си и въ полка трѣбва да е била голѣма. И той не се излъга. 3-и полкъ превзема отъ неприятеля обратно с. Виничани и височинитѣ при него; сжщо завладява обратно и с. Водовратъ.

Но и неприятельтъ не спи. Въ това време той се опитва да нанесе другаде ударъ. Три французки дружини, отъ които една се отдѣля за с. Крушовица, настѣпватъ отъ Росоманскиѣ височини къмъ с. Долно-Чичево. Нашата артилерия спира неприятеля, следъ като той превзема последното село.

Въ тия критически минути пристига 49-и полкъ, който влиза въ бригадата на Кюркчиевъ, вмѣсто изнурения вече отъ дълги боеве 53-и полкъ.

На 30 октомврий цѣлата бригада стремително настѣпва съ прѣсни сили. Следъ като бѣше заелъ с. Водовратъ, 3-и Македонски полкъ сега превзема отъ неприятеля и височината надъ него, продължава напредъ къмъ чуката, западно отъ ст. Градско, овладява я и спира.

Почти едновременно настѣпва и 49-и полкъ, заема отъ французитѣ с. Долно-Чичево и подъ силенъ артилерийски огънь напредва къмъ третѣ могили надъ с. Росоманъ. Неприятельтъ се разколебава и почва да отстъпва.

Само оная французка дружина, която бѣше се отдѣлила къмъ с. Крушевица, само тя се държи на височинитѣ юго-западно отъ това село. Наши части сж обхванали отъ югъ лѣвия ѝ флангъ. Остава само една наша дружина, която е въ с. Долно-Чичево, да настѣпи на изтокъ и неприятелътъ е откъснатъ.

Но тя се колебае. Времето минава. Нуждни сж смѣли и свѣткавични действия.

Французката дружина най-сетне схваща критическото си положение и започва на групи да се изтегля, като отдѣля части за съпротива на обхватитѣ и на двата си фланга.

Най-после една наша полурота се развърща въ турскитѣ гробища на с. Долно-Чичево; но тя е обсипана съ гранати и остава прикована тамъ.

Още малко и моментътъ е окончателно пропуснатъ.

Стариятъ бригадиръ е неспокоенъ: схваща, че той самъ трѣбва да влѣзе въ действие. Поиска коня. Метва се върху него и препуска къмъ турскитѣ гробища. Явява се между войниците въ с. Горно-Чичево. Отива къмъ полегналата верига. Насърдчава войниците.

Подъ негова команда и личенъ примѣръ веригата се вдига и настѣпва напредъ. Срѣдъ нея е и самиятъ бригаденъ командиръ. Това насърдчава, ободрява войниците.

Моментътъ, обаче, е пропуснатъ: разстоянието е голѣмо, неприятелътъ се изтегля, полуротата не може да отсѣче пътя на отстъплението му — късно е. Французитѣ се измъкватъ отъ капана, па и нощта вече настѣпва.

На 31 октомврий полковникъ Кюркчиевъ заминава за ст. Градско при 3-и Македонски полкъ. Той трѣбва да води лично къмъ атака изнуренитѣ вече отъ петдневни непрекъснати боеве войници.

Сега неприятелътъ заема една линия отъ редъ ви-

сочини южно отъ ст. Градско, която линия свършва съ тритѣ могили западно отъ с. Росоманѣ. По срѣдата на неприятелската линия е „Острата чука“, която трѣбва да се атакува. Французитѣ сж се укрепили добре.

Първата рота, която бригадниятъ командирѣ срѣща, ободрява я и я хвърля въ атака. Срѣдѣ дъждѣ отъ шрапнели тя достига дадения ѣ обектѣ. После полковникѣтъ пуска още две роти, а една той задържа за себе си, „за да произведе съ нея самия ударѣ“.

Време е да влѣзе въ действие и последната частъ, която командирѣтъ има подъ ржка и която трѣбва „да опредѣли крайния резултатъ на боя“.

Полковникѣтъ заповѣдва ротата да се построи въ разгнати строй. Заповѣдва картечната рота да трѣгне съ две картечници въ атака заедно съ него. Изважда револвера. Обръща се къмъ войниците съ свойствената нему сбита библейска речъ. Ободрява ги, наелектризира ги. Бригадниятъ щабъ-сигналистѣ свири за атака. Войниците ѣ надаватъ мощно „ура“, подето отъ ехото и носено надалечъ.

По командата на бригадира и заедно съ него войниците безъ колебание настѣпватъ. Подемѣтъ е толкова голѣмъ, че и не се забелязватъ жертвите, които неприятелскиятъ огнь коси. Той се засилва, но нищо не е въ състояние да спре борцитѣ, срѣдъ които е и самиятъ бригадирѣ.

Най-сетне частъ отъ неприятелската позиция пада. Настѣпва нощта.

Французитѣ, обаче, продължаватъ да стоятъ въ окопа на 50 крачки отъ нашия лѣвъ флангъ и отъ страни. Тѣ упорствуватъ, стрелятъ.

Цѣлата нощ трѣбва да се бодърствува и бригадирѣтъ не мигва — неприятелѣтъ да не контраатакува.

На другия денъ въ зори французитѣ окончателно се

изтеглятъ. Само тогава полковникътъ напуска поста си и отива да поведе къмъ атака 49-и полкъ.

Пжтьомъ въ с. Долно-Чичево, дето той се спира за обѣдъ, е раненъ тежко въ дѣсния кракъ.

Върховна неправда! Въмѣсто неприятелската граната да го намѣри срѣдъ веригитѣ, дето той е въ критически моменти, тя подло му взема крака. Често случаятъ има думата.

Не напраздно и съ пълно право нашата Главна квартира даде на полковникъ Григоръ Кюркчиевъ златния пръстенъ на оня изобретателенъ германски офицеръ, който бѣше го обрекълъ на най-храбрия български офицеръ, отличилъ се най-много по Вардара срещу французитѣ. Изборътъ е чудесенъ. Благородниятъ германски офицеръ може да бже напълно доволенъ.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
5 мартъ 1916 г., бр. 53)

„ОТСТЖПАТЕЛНИЯТЪ МАНЕВЪРЪ“ НА ФРАНЦУЗИТЪ

с. Богданци на фронта

1.

Следъ упорити, продължителни и кръвопролитни боеве неприятелътъ бѣ изтласканъ отъ лѣвия брѣгъ на р. Църна още къмъ края на първата третина отъ м. ноемврий. Съ това му се отне окончателно възможността да се съедини съ сръбската армия. Следъ като нашитѣ войски заеха Вардарската долина по горното течение на рѣката, планътъ на французитѣ да се съединятъ съ главнитѣ сръбски сили пропадна. Следъ това падна „Свинска глава“ и нашитѣ войски заеха Бабунската тѣснина, презъ която французитѣ можеха да се съединятъ съ

второстепеннитѣ сръбски сили въ Битолския край. Найсетне бѣха пометени и отъ лѣвия брѣгъ на Църна, отъ гдето минава вториятъ пѣтъ за Прилепъ презъ Плетварския проходъ и планѣтъ на Съглашението да спаси Сърбия, като се съединятъ французкитѣ войски съ часть поне отъ сръбскитѣ, се осуети окончателно. Свърхъ това дойде и разгромѣтъ на Сърбия, та нѣмаше вече и кого да се спасява. Не напраздно единъ войникъ пише на своитѣ родители въ Франция, че французитѣ винаги и навсѣкжде пристигатъ твърде късно *).

Време бѣ французкитѣ и английскитѣ войски, които нахлуха въ Македония, да замислятъ за своето спасение. Зашто следъ разгрома на Сърбия се освободиха нови войски, които заедно съ други прѣсни сили бѣха готови да се нахвърлятъ върху тѣхъ. Ето що пише по тоя въпросъ другъ французки войникъ на своята сестра: „Българитѣ сж вече по-многочислени, отколкото ние; азъ съмъ увѣренъ, че тѣ ще ни заставятъ да отстъпимъ, въпрѣки желанието ни да защитимъ малката и храбра Сърбия“. Писмото е отъ 6 декемврий новъ стилъ.

Не само това. Французкитѣ войски се страхуватъ вече и да не бждатъ заобиколени. Батарейниятъ командиръ Ернестъ пише до своитѣ родители на 6 декемврий н. с.: „Съображението, което ни заставя да отстъпимъ, е страхѣтъ отъ едно заграждане (encerclément) на нашата войска, която се намира по тия мѣста. Тия опасения се оправдаватъ отъ успѣхитѣ, що имаха българитѣ на северъ“. Страхѣтъ отъ обграждане (cérner) у французкитѣ войски тукъ е голѣмъ и за тая опасностъ се говори въ много отъ разпилѣнитѣ и заловени писма.

*) Навсѣкжде по пѣтя на отстъплението французкитѣ войски сж разпилѣли грамадна кореспонденция, между която има и още неизпратени писма.

Още по-характерни сж следнитѣ пасажѣ отъ едно писмо на нѣкой си Хартманъ до неговъ роднина, съ дата 3 декемврий н. с.: „Между насъ циркулиратъ най-песимистични слухове; говори се, че ние ще изоставимъ експедицията. За излишенъ пжтъ ние сме закъснѣли: изглежда, че Сърбия е вече прегазена. Въ моя секторъ (навѣрно писмото е на офицеръ и то висшъ) ние се държимъ съ успѣхъ, но нашиятъ лѣвъ флангъ, обходенъ, трѣбваше да отстѣпи. Българитѣ образуватъ около насъ единъ голѣмъ полукръгъ и ни тикатъ къмъ Гевгели и Гърция“. Това е на 20 ноемврий ст. ст.

2.

Сжщия день, 20 ноемврий, отъ нашата предна линия сж забелязани първитѣ признаци на отстѣпление. Честитѣ тренове, които идваха празни отъ къмъ Гевгели и се връщаха назадъ пълни, натоварени, бѣха доказателство за това.

Цѣли 10 дена тукъ Вардарската тѣсница между Криволакъ и Удово е покрита съ гжста, почти непрогледна мъгла, като че ли съ дебелъ снѣгъ. Надъ мъглата стърчатъ само отдѣлни и изолирани върхове, последни спусъци отъ гориститѣ вериги Градецъ и Конче-планина, които допиратъ до Вардара и съ спусъци отъ величественя Кожухъ образуватъ дефилета при Демир-капу и Градецъ. По тия дефилета локомотивитѣ непрекъснато пицятъ. Никакво съмнение, че неприятельтъ отстѣпва. Започва се усилено разузнаване отъ нашитѣ патрули. И тѣ потвърдиха донесенията на наблюдателитѣ отъ преднитѣ пунктове. На 21 ноемврий, пакъ нощемъ подъ прикритието на тъмнината, а денемъ подъ прикритието на мъглата, неприятельтъ продължи своето отстѣпление. Оказа се, че презъ сжщата нощъ той е изпразнилъ силно укрепената Криволашка позиция съ нейния

tête de pont Карловата кория и с. Пепелище. Деньтъ и нощта се слѣха въ самата Вардарска долина. Последната, покрита съ дебела мъгла, приличаше на развълнувано море, надъ което се издигаха острови озарени отъ слънчевата свѣтлина; това бѣха върховетъ на високитѣ чуки. Мъглата въ долината прикриваше и улесняваше отстъплението на неприятеля.

На 21 ноемврий нашитѣ войски минаватъ и по дѣсния брѣгъ на р. Църна и продължаватъ да настѣпватъ по дѣсния брѣгъ на Вардара. Отъ края на октомврий, даже отъ по-рано постепенно и системно нашиятъ дѣсенъ флангъ нагъва и стѣснява лѣвия французки флангъ. Не току-тъй въ много французки писма се приказва съ тревога и страхъ за положението имъ на лѣвия флангъ, притисканъ отъ нашия дѣсенъ, който завива и обгръща първия. На 23 ноемврий тоя натискъ, вече стремителенъ, стихненъ, се пренесе и на дѣсния брѣгъ на Вардара. Напусналъ Карловата кория, тукъ неприятельтъ не можа да се спре продължително никжде, макаръ и да бѣше превърналъ всѣка чука въ силно укрепена позиция, често заобиколена съ телени мрежи, ями, звънци, адски машини, при това окопанъ до шия. Той бѣ пометенъ въ седмодневно вихрено настѣпление. Зашемедителнитѣ удари идваха все отъ нашия дѣсенъ флангъ. На 27 ноемврий съ една неудържима фронтална атака нашиятъ лѣвъ флангъ разби при с. Войшанци и обърна въ паническо бѣгство врага, който бѣше ударенъ и въ флангъ отъ една наша дружина. Тукъ е унищожена цѣла неприятелска дружина, отъ която е оцѣлѣлъ само единъ взводъ и той плененъ заедно съ взводния поручикъ. Обърналъ грѣбъ, неприятельтъ не успѣ вече да се спре никжде. Нашитѣ храбри войски вървѣха по петитѣ му и го преследваха гладни, жадни, поради непрестанното настѣпление. Паниката въ неприятелскитѣ редове бѣше така голѣма, че

французитѣ дори не се спрѣха на тѣснината при Демирѣ-капу, напуснаха я безславно, безъ да се съпротивляватъ.

3.

Центърътъ на боя се пренася все по-налѣво, по на югоизтокъ. Части, които трѣбваше да приковаватъ неприятеля, докато бже сломентъ, унищоженъ лѣвия му флангъ, постепенно, съ неудържима сила и енергия, като буйнитѣ потоци, що слизатъ отъ сжщитѣ тия планини, атакуватъ често фронтално укрепления по всички чукари неприятел и го прогонватъ. Въ бѣгството си той изоставя маса материали; на нѣкои мѣста полусготвеното ястие още стои, огньоветѣ продължаватъ да горятъ, а неприятелътъ го нѣма.

На 24 октомврий нашитѣ войски заематъ последователно с. Кошарка, сетне Ибирлийскитѣ лозя, Карадагъ и масива надъ Градецъ, спускатъ се къмъ самия Вардаръ и достигатъ до брѣга му. Това става отъ северозападъ къмъ югоизтокъ и последователно: отъ всѣка височина на Вардара съответната часть отъ брѣга му.

Карадагъ е единъ масивъ отъ северъ почти отвесенъ. По срѣдата му има малко плато и после се издига единъ куполъ като стена. Отъ южната страна масивътъ се спуска полегато и постепенно. Неприятелътъ е тъкмо тукъ, по тия поли. А нашитѣ войски се изкачватъ по стрѣмнитѣ, почти отвесни стени, спускатъ се къмъ политѣ, изненадватъ и унищожаватъ неприятеля, който навѣрно не е предполагалъ, че ние ще успѣемъ да изкачимъ достатъчно сили на тоя куполъ. Карадагъ има господствуваще положение надъ съседнитѣ височини.

Успоредно съ него върви масивътъ, който се спуска надъ Градецъ и който съ една предпланина отъ Кожухъ образува тѣснината при тая желѣзопжтна спирка. Той се нарича Остритѣ чуки, понеже е образуванъ отъ редъ

върхове, които отъ северъ се издигатъ все по-високо и по-високо, докато стигатъ своя максимумъ и къмъ югъ надъ Градецъ пакъ се спускатъ амфитеатрално. Между двата тия масива е Водосирското дере, добре укрепено отъ неприятеля, заградено съ телена мрежа. Отъ тукъ трѣбва да стане обходътъ на неприятеля, ако той се съпротивлява, върху единия или другия масивъ, върху Карадагъ или Остритъ чуки. Тукъ сж и маневренитъ войски съ сжщата задача, да помогнатъ за превземането на единия или другия масивъ, споредъ нуждата.

Карадагъ падна леко и съ по-малко жертви. Не бѣ така лесно да се завзематъ Остритъ чуки. Тукъ неприятелътъ бѣше силно укрепенъ. На всѣка чука и на всѣко плато между два върха е здраво окопанъ. Има и една планинска батарея; картечници сжщо. Остритъ чуки сж превземани чука по чука, плато по плато, стѣпка по стѣпка, съ атаки и отбиване на контраатаки. Неприятелътъ е изкарванъ отъ окопитъ съ щикъ и бомби. Задачата на нашитъ войски, които настѣпватъ по Остритъ чуки, успѣ и то съ неголѣми жертви, благодарение на пощнитъ атаки и на обходното движение по Водосирското дере. Обходната колона тукъ разби едно отдѣление на нашия дѣсенъ флангъ и се яви въ тила на неприятеля, яви се на самия Вардаръ. И на Остритъ чуки неприятелътъ на 25 октомврий окончателно обърна грѣбъ и, изплашенъ, впусна се въ паническо бѣгство. Нашата планинска артилерия го доунищожи: въ бѣгството тя страшно го ожари съ шрапнели. Окопитъ сж пълни съ неприятелски трупове, пълни сж и долинитъ. Тукъ сж се сражавали алпийски стрелци. Окопитъ сж пълни съ гилзи. Предъ всѣки голѣмъ окопъ има по нѣколко малки за по единъ неприятелски стрелецъ. И тѣ сж сжщо пълни съ гилзи.

Остритъ чуки сж така силно укрепени, защото господствуватъ надъ Градецъ, гдето желѣзопѣжната линия

минава по лѣвия брѣгъ на Вардара и е по-лесно да се прекрѣсне. Затова французитѣ сж направили укрепени пунктове и отъ Остритѣ чуки, както отъ Карловата кория надъ Криволакъ. Но това не ги спаси. Остритѣ чуки паднаха на 25 октомврий, освенъ единъ малъкъ ридъ източно отъ Градецъ, който пѣкъ падна съ ношна атака на другия день. Нашитѣ патрули влѣзоха въ Градецъ още вечерята, а на другия день заранята всички наши части се източиха отъ тукъ, за да вървятъ по петитѣ на врага.

Пѣтътъ на отстъплението е посянъ съ трупове, металически каски, дрехи, чували, жици телеграфни и телефонни. Горко на победенитѣ! Картината е ужасна!

Неприятельтъ отъ по-рано е взелъ мѣрки, за да спира вихреното настѣпление на нашитѣ войски: той е миниралъ всички мостове по Вардара и при отстъплението си ги хвърля на въздуха. Телеграфнитѣ и телефоннитѣ мрежи сж сжщо изкъсани.

На 26 октомврий, въ 10 ч. пр. пл. падна и Струмишката гара Удово. Тукъ горятъ голѣми неприятелски складове. Французитѣ, обаче, не сж успѣли всичко да подпалятъ. Плячката е грамадна. Извънъ складоветѣ тукъ по пѣтя сж разхвърлени несравнено повече материали, храни, одеала, патрони, пушки, картечни ленти, чували съ оризъ, ечмикъ, тенекета съ масло и пр. Следъ Удово се открива Валандовското поле, малко, но плодородно поле. И по него сж разсѣяни маса материяли.

Неприятельтъ пали гаритѣ и селата и по дѣсния брѣгъ на Вардара, гдето се води ожесточено сражение. Понеже и удовскиятъ мостъ е разтуренъ, войскитѣ, които превзеха Градецъ и Удово, трѣбваше да преследватъ неприятеля само по лѣвия брѣгъ на Вардара.

Валандовското поле е равно като длань. На 25 ноември презъ нощта неприятелътъ го изпраздилъ окончателно и се спрѣлъ на височинитѣ южно отъ него. Тукъ той бѣше организиралъ още по-рано втора отбранителна линия отъ редъ височини, които по лѣвия брѣгъ на Вардара носятъ разни имена, а по дѣсния — на предпланинитѣ, що се спущатъ отъ Кожухъ. Тукъ неприятелътъ здраво държи тѣснината на Вардара, която се образува отъ последния върхъ наречена „Баба“ по лѣвия му брѣгъ и отъ една предпанина на Кожухъ.

На 27 заранѣта, за да вървятъ по петитѣ на неприятеля, нашитѣ войски трѣбва да настѣпватъ по равното като шахматна дъска Валандовско поле. Тукъ нѣма и мъглата, която цѣли 10 дена не се вдигна въ тѣснината между Криволакъ и Градецъ, освенъ заранѣта рано на 27 ноември.

На лѣвия брѣгъ на Вардара настѣпва следъ неприятеля само единъ полкъ. Благодарение на утринната мъгла, авангардътъ лесно минава Козлу-дере и стига до спасителнитѣ поли на височинитѣ по лѣвия брѣгъ на Вардара. Настѣпватъ и главнитѣ сили на полка. Вдига се мъглата. Неприятелската артилерия започва да действува; зафучаха снаряди надъ главитѣ на войницитѣ настѣпващи въ вериги. Но и главнитѣ сили на полка приближаватъ първитѣ гънки на височинитѣ и скоро сж вѣнъ отъ неприятелския артилерийски огънь. Следъ тѣхъ върви една наша планинска батарея, която най-сетне успѣва да достигне височинитѣ и следъ непродължително време да заеме позиция. Положението е спасено. Започва се честа пушечна стрелба; кипи отъ пушечни гърмежи. Нашитѣ се закрепватъ здраво на първитѣ височини и се врѣзватъ дълбоко като клинъ всрѣдъ неприятеля. Батареята сжщо успѣва да се про-

мъкне и удря въ тилъ неприятелскитѣ части, а въ флангъ ги косятъ две наши картечници. Кризата е вече минала. Колкото сж досадни височинитѣ, когато пеша, съ потъ на чело се изкачвашъ по тѣхъ, толкова сж мили въ време на боя, понеже въ своитѣ гънки тѣ те засланятъ отъ неприятелския огънь.

Вечеръта височинитѣ южно отъ селата Балинци и Брайковци сж вече окончателно въ наши ржце. Презъ нощъта смѣло е атакувана и височината „Казълъ-дуали“. Неприятелътъ напраздно контра-атакува отъ Честово, за да я заеме. Най-сетне той е принуденъ да отстъпи къмъ с. Фурка.

На 28 ноемврий заранъта настѣплението е общо. Най-късно падна върхътъ „Баба“, който съ Кожухъ, както казахме, образува тѣснина лесно зацитима; неприятелскитѣ части тукъ иматъ мощна артилерийска поддръжка и отъ дѣсния брѣгъ на Вардара, гдето при с. Смоквица неприятелътъ се държи здраво и води ожесточенъ бой съ настѣпващитѣ по дѣсния брѣгъ наши войски.

Нашитѣ части съ усиленъ маршъ настѣпватъ къмъ височинитѣ, които се издигатъ северно отъ с. Богданци. Въ това време и въ лѣво, и въ дѣсно, и къмъ Фурка, и къмъ Баба се води ожесточенъ бой; тукъ и на дветѣ височини неприятелътъ упорствува мжжки съ последни сили. Промѣкването, обаче, на наши части, на цѣлъ полкъ — Дранговия полкъ, сжщиятъ, който и вчера бѣше се вмъкналъ дълбоко като клинъ всрѣдъ неприятеля — между дветѣ височини, между Баба и Фурка, гдето се води боя, и отправянето му къмъ височината надъ Богданци влоши неимовѣрно положението на врага и го разколеба, защото наши части вече му се явяватъ отъ далечъ въ тилъ и флангъ. Къмъ пладне височината надъ Богданци е въ наши ржце. Неприятелскиятъ фронтъ е вече скъсанъ, пробитъ и то въ самия центръ. После-

дицитѣ отъ разрива се виждатъ ясно: неприятелѣтъ и преди него обозитѣ му въ безпорядѣкъ бѣгатъ отъ Богданци, Юпрекъ къмъ Доиранъ, понеже пѣтътъ на отстѣпленieto къмъ Гевгели е препрѣченъ.

Къмъ Баба и Фурка, обаче, боятъ не престава; той продължава по-оживенъ и по-ожесточенъ, но безполезно. Следъ пробива при Богданци боятъ е предрешенъ. Неговиятъ изходъ се знае. Наши части се насочватъ право къмъ гевгелийския мостъ, за да хванатъ окончателно пѣтъ на отстѣпленieto за неприятеля. Това внася въ неговитѣ редове тревога, смутъ.

Неприятелѣтъ започва да отстѣпва, обаче, неприятелскиятъ артилерийски огънь отъ къмъ Стояково и отъ дѣсния брѣгъ на Вардара спира временно обходното движение къмъ гевгелийския мостъ. Врагѣтъ изтегля частитѣ си само отъ дѣсния брѣгъ, отъ къмъ с. Смоквица, а на Баба се задържа, рискувайки окончателно да бѣде отрѣзанъ. И така стана: той бѣше откъснатъ и на другия день вече трѣбваше да си пробива пѣтъ презъ нашитѣ редове. Спаси се, разбира се, съ голѣми жертви, благодарение на гѣстата непроницаема мъгла и на своята храбростъ. Той удари къмъ Богданци, гдето имаше наши слаби части, и вследствие своята многочисленостъ, следъ лютъ бой и скѣпи жертви, на 29 ноември презъ нощта успѣ да се изтегли.

Следъ като бѣ заета височината надъ Богданци, поулесни се задачата и на нашитѣ части, които се сражаватъ къмъ с. Фурка, създадена отъ самата природа крепостъ — издигнато високо плато съ вѣнецъ отъ хребети надъ него, гдето неприятелѣтъ бѣше се окопалъ по всички посоки и направления. Въздействието бѣше повече посрѣдствено. Отъ височината надъ Богданци настѣпи къмъ Юпрекъ една дружина; тя се яви въ грѣбъ на неприятеля тукъ. Настѣпи пълна суматоха сега. Започна се

отстѣпление въ безпорядѣкъ, което скоро се превърна въ паническо бѣгство. Неприятелскитѣ батареи впрѣгатъ и се впускатъ въ галопъ. Понеже пѣхотѣ за гевгелійския мостъ е вече отрѣзанъ, тѣ се втурватъ къмъ Дойранъ, гдето бѣга и пехотата отъ тукъ, като изоставятъ едно орѣдие, сума ракли и маса други материяли. Това внесе тревога и въ неприятелскитѣ редове на Фурка, покрай която бѣгатъ отстѣпващитѣ войски. Подъ страшния напоръ на нашитѣ войски при Фурка, които вече на нѣколко пѣти буйно атакуватъ неприятеля „на ножъ!“ и цепятъ въздуха съ нескончаемо мощно „ура!“, подемано отъ ехото и носено надалечъ, неприятельтъ отстѣпва и отъ Фурка.

Кожухъ е руменъ, засмѣнъ. На 30 ноемврий французитѣ окончателно се изтеглятъ на грѣцка територия и изоставятъ тая страна, съ която нѣматъ нищо общо, следъ като я облѣха обилно съ французка кръвъ.

(в. „Военни известия“ — София,
21 и 22 априлъ 1916 г., бр. бр. 81 и 82)

ОТЪ БѢЛАСИЦА

Сѣрското поле е равно като дланъ. Излизайки отъ Рупелската тѣснина, Струма тукъ вие змийски своя станъ. По Сѣрското поле тя се движи отъ северъ къмъ югъ и, щомъ стигне политѣ на Круша-планина, крѣшно се завива на югъ, дето се бѣлѣе една ивица, за да се излѣе тамъ далечъ въ Тахиносъ. На мѣстото, дето Струма допира до Круша-планина, въ нея се влива Бутковската рѣка презъ широко разлѣлото се Бутковско езеро. Сега отъ горещинитѣ то се е стѣснило и около него е израстнала буйна трева. Щомъ приеме мѣтнитѣ води на Бутково, Струма се разлива още повече и образува нѣколко рѣкава.

Отъ северо-изтокъ къмъ Сърското поле се спуска Али-ботушъ. Успоредно съ него върви Сингеловската планина, която съ Бѣласица образува Рупелската тѣснина. Тукъ Струма минава отъ Петричкото въ Сърското поле.

Тамъ, далече на изтокъ като куполи се издигатъ голитѣ варовити върхове на Бозь-дагъ.

На югъ отъ Сърското плодородно поле се издига Круша-планина, която заедно съ Бѣласица стѣснява къмъ западъ това широко отъ изтокъ поле. Круша-планина не е така висока и стрѣмна като Бѣласица. Тя е сложна и полегата. Задъ билото ѝ се образува пространно плато. Само на двата края, източния и западния, Круша се издига по-високо. Отъ западния ѝ край се спуска малката височина Дова-тепе, около заемаването на което укрепление отъ французки войски се вдигна такъвъ голѣмъ шумъ недавна.

Тукъ, по Круша-планина е главната отбранителна линия на французкия дѣсенъ флангъ.

Отъ изтокъ Круша-планина опира на Струма, а отъ западъ на Дойранското езеро. Струма и Бутково се разливатъ нашироко и не представляватъ естествена защита за дѣсия неприятелски флангъ.

Дойранъ е кацналъ на юго-западния брѣгъ на езерото и наднича въ гладката като огледало повърхность на езерото. Круша-планина опира върху източния му брѣгъ.

По на западъ отъ езерото се бѣлѣе свѣтла ивица. Това е Вардаръ. Още по-нататъкъ се издига величественитъ Кожухъ, после Нидже, най-сетне Мориховскитѣ планини.

Между Кожухъ и Дойранското езеро, по Вардарската долина орждията не млѣкватъ.

По Сърското поле нѣма жива душа. Всичко е заглѣхнало. Села и паланки сж се сгушили въ зеленината около тѣхъ, а жителитѣ имъ сж се спотаили. Само арти-

лерийскитѣ изстрели отвреме-навреме нарушаватъ мъртвата тишина. Тамъ, далече на западъ ехтятъ крепостни орждия.

Желѣзопътната линия, която на западъ върви по срѣдата между Бѣласица и Круша, на изтокъ по Сърското поле се приближава къмъ Бѣласица, за да избѣгне Бутковското езеро и мочуритѣ, що образува то. По цѣлата желѣзопътна линия сж насадени дървета и скриватъ платото ѝ. Тукъ, по линията, срѣдъ гъстата растителностъ често се срѣщатъ нашитѣ и неприятелскитѣ патрули и си размѣнятъ пушечни салюти. Желѣзопътната линия е подъ нашия артилерийски огънь. Свирката на локомотива отдавна не пищи по плодородното Сърско поле. Желѣзницата идва само до Кукушъ.

(в. „Прѣпорецъ — София,
19 юлий 1916 год., бр. 151)

ТЕТОВСКО

1.

Тетовското поле има форма на неправилна елипса. Тетово и Гостиваръ сж двата фокуса.

Тая интересна котловина е заградена отъ северъ съ Шарската верига, а отъ западъ я прегражда Сува-гора. Срѣдъ полето минава Вардаръ, който извира четири-петъ километра северно отъ Гостиваръ, при селото Врутокъ. Вардаръ, който е ось на Македония, извира отъ последнитѣ спусъци на Корабъ-планина, часть отъ Шарската верига. Не напраздно селото, дето извира той, се нарича Врутокъ: при извирането си водата като че ли ври, кипи. Тукъ, при източниците водата на Вардаръ, който извира отъ нѣколко мѣста, е бистра като сълза.

Шаръ-планина е действително шарена: тукъ жълта, тамъ зелена, по-нататъкъ сива, синя и пр. Тя е многоводна

планина. По нея има пространни пасбища. Тукъ нѣкога сж пасли около три милиона глави дребенъ добитѣкъ. Вследствие на албанскитѣ нахлувания отъ другата страна на Шаръ, които продължаватъ и днесъ, скотовѣдството е намалѣло твърде много. Подшарието, южнитѣ поли на Шаръ представлява живописна овощна градина. Тукъ единъ широкъ поясъ е само овощни дървета, кестени, орѣхи, сливи, круши и най-сетне ябълки — прочутитѣ тетовски ябълки, които тая година не сж завързали, освенъ въ Гостиварско, понеже дъждътъ е обрулилъ цвѣта имъ.

Отсрещната Сува-гора е действително суха. Тя е отъ варовникъ и сигурно водата отъ нея се изтича нѣкжде подземно.

Първото нѣщо, което прави впечатление въ Тетовското поле, сж сръдновѣковнитѣ кули, замъцитѣ на нѣкогашнитѣ албански феодали. И рѣзко заостренитѣ върхове на Шаръ-планина, които често иматъ чудновати и фантастични форми, напомнятъ пакъ старинни замъци издигнати до небесата. Най-интересенъ е Люботрънъ, грамадиата скоба на който сега, когато се влѣзе въ Тетовското поле, се разчленява на вѣнецъ отъ зжбери около самия връхъ Люботрънъ. После, щомъ се навлѣзе въ полето, и Люботрънъ се слива съ другитѣ върхове.

Тамъ, дето Вардаръ напуска вече Тетовското поле и минава въ дългата тѣснина, за да излѣзне после въ Скопското поле, въ началото на самата тѣснина и въ края на Тетовското поле, въ самитѣ поли на Сува-гора по дѣсния брѣгъ на Вардаръ е разположено албанското село Желино и до него Саркино. Тукъ изумява пѣтника единъ замѣкъ — кулата на желинскитѣ бейове, отъ които е треперяло цѣло Тетовско и Гостиварско. Тукъ, на самия проходъ, отъ тая великолепна старинна кула сж били обирани всички пѣтници. Албанцитѣ тукъ, както турцитѣ другаде въ Македония, сж хванали плодороднитѣ и

стратегически мѣста, устията на проходитеѣ, отъ дето почва полето.

И въ самия градъ Тетово има старинни кули. Широки улици. Голѣми двуетажни, свѣтли кѣщи. Тукъ албанцитѣ сѣ турцизирани.

Но най-интересниятъ замѣкъ е калето на Абдураманъ паша, феодалъ, който е живѣлъ преди сто години. Тоя замѣкъ е надъ самото Тетово, на Балъ-тепе, спусѣкъ отъ Шаръ. Замѣкътъ е такава колосална и солидна постройка — той е цѣло градче. Съмнява се човѣкъ, дали тоя необятенъ дворецъ не е римска постройка и после приспособена отъ Абдураманъ паша. Крепостъта господствува надъ Тетово. Отъ нея може да се следи всичко, що става въ града. Последниятъ е изложенъ на огъня отъ Калето. Площъта, която заема то, е около половинъ квадратенъ километъръ. На четиритѣ жгли има масивни и разнообразни укрепления съ по две огромни стаи съ стени дебели около два метра. Събиратъ се всичко около десетъ масивни укрепления. Подъ крепостъта има интересни дълги подземия, дълги и страшни. По стениѣ на замѣка е запазена още цвѣтна мазилка. Вжтре има баня, кладенецъ, фурна и пр. Входътъ въ замѣка е дълъгъ и съ масивенъ и голѣмъ сводъ. За да се построи тая колосална работа, нуждни сѣ били хилядници работни рѣце — толкова замѣкътъ е голѣмъ. Сигурно цѣло Тетовско е работило и подържало това знаменито Кале, проучването на което ще хвърли силна свѣтлина върху историята и социалния строй въ този край.

За съжаление, съседното българско село сега строи църква срѣдъ замѣка и за материялъ разваля крепостъта. Майсторитѣ се усъмниха, дали не сѣмъ лудъ, когато имъ казахъ, че Калето, което е доста запазено, не трѣбва да се разваля.

Въ Тетовско интересенъ е манастирътъ Лешокъ въ политѣ на Шаръ-планина, подъ самия Люботрънъ. Лешокъ е на десетина километра северно отъ Тетово, надъ едноименното село Лешокъ, което, както всички села въ подшарието, е скрито въ кестенова и орѣхова гора.

Лешокъ е отъ типа на всички наши манастири. Зданията иматъ форма на четирежгълникъ. Нѣкои отъ тѣхъ сж по-нови, други по-стари и изпоразвалени. Църквата е извънъ зданията, а не срѣдъ тѣхъ, както е почти въ всички наши манастири. Иконописътъ въ църквата не е старъ. Лешокъ е основанъ въ 15 вѣкъ и е богатъ манастиръ. Той е игралъ важна роля въ Възраждането: тукъ се подвизавалъ Кирилъ Пейчиновичъ, авторъ на „Огледало“, написано на простъ български езикъ и печатано въ Буда-Пеща. Гробътъ на Кирилъ Пейчиновичъ е срѣдъ манастира. Лешокъ е игралъ важна роля и въ борбата противъ сръбската пропаганда: той никога не е попадалъ въ сръбски ржце, освенъ следъ Балканската война. Преди да отстѣпятъ сърбитѣ сж оплячкосали и Лешокъ, както и другитѣ манастири въ Македония.

Надъ манастира има останки отъ стара крепостъ.

Друга забележителность близо до Тетово е текето на бекташитѣ. То е твърде богато и чудно хубаво наредено; чисто, прибрано, съ хубави цвѣтни и овошни градини. Тукъ всичко е изячно. Особено привлича вниманието гробницата на Реджебъ паша изваяна отъ бѣлъ мраморъ, съ хубави орнаменти. Интересна е молебницата (джамията) наредена просто и съ вкусъ. По стениѣ сж накачени стари копия, елипсовидни теслички, топузи, барабанъ, чампари и други символи на завоевателитѣ. Има и къшкъ съ изрисувани цвѣта по стениѣ. И текето сър-

битѣ сж се опитали да разсипятъ, като сж го обложили съ неимовѣрно високи данѣци.

Въ Тетовско интересенъ е женскитѣ типъ, който е много хубавъ и прави впечатление съ носията си. По селата шевицитѣ сж черни на бѣлъ фонъ, както въ скопското Църногорие. Въ града българкитѣ сж интересни съ разноцвѣтнитѣ чинтиени (шалвари) и елецитѣ, които сж така стегнати, че не даватъ на тѣлото свободно да се развива. Тукъ носятъ чудно хубави копринени ризи. Още по-интересни сж ханѣмитѣ, които отиватъ съ чизми, фередже съ особено наметало — нѣщо като рицари.

Шосето отъ Тетово за Гостиваръ е равно и право. То минава срѣдъ полето, което не е особено плодородно. Селата сж наредени по политѣ на Шаръ и Сува-гора. Тѣ сж доста наблизно. На всички албански села имената сж славянски. Нѣкои отъ българскитѣ села сж по планинскитѣ върхове.

Гостиваръ е малко прибрано градче. То е населено предимно отъ албанци. Българитѣ тукъ сж малко. Гостиваръ е търговски центъръ; въ вторникъ става голѣмъ пазаръ; албанцитѣ отъ далечни и близки мѣста идватъ тукъ да продаватъ своя добитѣкъ и да купуватъ жито и други артикули отъ първа необходимостъ.

(в. „Прѣпорѣцъ“ — София,
25 и 26 юлий 1916 г., бр. бр. 156 и 157)

ЗАЛѢЗЪ СЛЪНЦЕ

Отъ Бѣласица картината при залѣзъ слънце е вълшебна. Всички планини, близки и далечни, добиватъ особено чаровенъ изгледъ, който непрекъснато се мѣни.

Слънцето бавно се оплтва по посока на Люботрънъ. Шарската верига е обгърната отъ непроницаеми пѣри.

Слънцето бавно, леко разкъсва това було и разгонва паритѣ, които засланятъ величествения Шаръ. Той малко по малко се разкрива. Пръвъ се очертава куполътъ на Люботрънъ. Слънцето кривнува малко по малко на северъ отъ него. Величествениятъ връхъ въ форма на скоба съ острието нагоре блѣсва. Слънцето допира до Качанишкия проходъ; то започва да потъва задъ него. Последнитѣ лъчи се пречупватъ въ върховетѣ на околнитѣ близки и далечни планини. Тѣ сж различно освѣтени. Разнитѣ цвѣтове се преливатъ единъ въ другъ. Полупотъналото слънце взема форма на необятенъ абажуръ. Сега цѣлата Шарска верига, величествена и горда, се разкрива. Вижда се ясно вече и Корабъ. Люботрънъ е въ пламъкъ! Слънцето продължава да потъва задъ Качаникъ. То взема форма на срѣпъ. Цѣлата Шарска верига е въ пурпуръ. Люботрънъ гори. Небосклонътъ надъ него сжщо е пламналъ.

Всички планини наоколо сж румени, засмѣни. Свѣтлината се засилва и изобилно разлива по тѣхъ. Цѣлиятъ небосклонъ на северо-западъ отъ Шаръ е обагренъ. Върховетѣ на Плачковица сж алени. Осоговскитѣ сж весело засмѣни. Малешевскитѣ планини съ Огражденъ сж сжщо силно освѣтени.

Само Пиринъ е мраченъ. Надъ него сж надвиснали черни облаци.

По билото му бързо минава свѣткавица. За мигъ блѣсва гордото мраморно чело на Пирина — Елинъ-връхъ. После чува се гръмъ. Едвамъ замлъкватъ орждията, обажда се небето *).

На западъ мракътъ и свѣтлината отъ скрилото се вече слънце се преливатъ и образуватъ особено сияние.

Бавно пада мракъ. Нощта полека обгръща плани-

*) Картината е писана презъ свѣтовната война, когато на Бѣласица бѣха разположени българскитѣ войници.

нитѣ. Картината бързо се мѣни. Цвѣтоветѣ продължаватъ да се преливатъ единъ въ другъ. Мракътъ почва да запълва долините; тѣ изглеждатъ по-плитки, сякашъ изчезватъ, щомъ приближава нощта. Планините се сближаватъ. Само върховетѣ имъ стърчатъ ясно и още се очертаватъ рѣзко.

Пада нощта. Долините съвсемъ изчезватъ. Планините се сливатъ въ едно възвишено плато, което сега не се разграничава отъ небосклона.

Надъ самото било на планината се надвесва месецътъ. Не следъ дълго забучава аеропланъ. Той е неприятелски. Опжтва се къмъ Петричъ. Чуватъ се три тѣжи гърмежи. Неприятельтъ хвърля нѣкъде бомби.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
27 юлий 1916 г., бр. 158)

ОРЛОВИ ГНѢЗДА

На северозападъ отъ Прилепъ, високо въ планината, подъ хайдушката Бушова чешма при изгрѣвъ слънце блещи нѣщо като скъпоцененъ прѣстенъ съ много диаманти и рубини. Това е Крушово, прозорцитѣ на крушовскитѣ двуетажни бѣли къщи покрити съ черни плочи.

Крушово прилича на орлово гнѣздо срѣдъ вѣковенъ букъ; то е заобиколено отъ букови гори. Увѣнчано съ хребети, закрито въ гора, за да го види, пжтникътъ трѣбва да доближи, да влѣзе въ него.

Крушово е ново градче, издигнато е едва преди сто и петдесетъ — двеста години отъ бѣжанци дошли главно отъ Бистра-планина, българи отъ Галичникъ, Гаре, Лазарополе и пр. Сигурно тѣ сж бѣгали отъ албанцитѣ, отъ албанското нашествие, вълни отъ което бѣсно сж обливали и хубавата Бистра-яма-планина. Затова и до

днесъ българитѣ въ Крушово говорятъ на миячко наречіе и носятъ, особено женитѣ, хубавата миячка носия, най-хубавата отъ македонскитѣ носии. Тукъ сж прииждали неспокойни българи и отъ околнитѣ села, отъ Пелагонийското поле, които сж бѣгали отъ вилнежитѣ на турци и албанци. Въ Крушово сж нашли прибѣжище и куцовласитѣ, които сж забѣгнали отъ Грамосъ презъ време на грѣцкитѣ възстания и, може би, по-късно, презъ време на борбитѣ водени отъ Али паша Янински противъ султана, противъ централната турска власть. Въ Крушово не е стѣпвалъ турски кракъ. Високата Порта не е и подозирала за сжществуването на това орлово гнѣздо до преди 50—60 години. Крушовчани живѣли тукъ, високо въ планината, подъ хайдушката Бушова чешма, срѣдъ вѣковни букови гори самостоенъ и свободенъ животъ. Едва преди половинъ вѣкъ турското правителство узнало за сжществуването на това селище и изпратило свои власти, мюдюринъ. Когато умиралъ нѣкой отъ турскитѣ чиновници въ Крушово, тѣлото му бивало пренасяно въ турското село Алданци, което е въ политѣ на планината, за да не се тычатъ останкитѣ му въ това гяурско гнѣздо.

Чудно ли е, че тукъ, въ Крушово и въ едно друго миячко гнѣздо, издигнато по сжщия начинъ пакъ отъ преселници дошли отъ Бистра и сигурно по сжщото време, заобиколено пакъ съ цинцарски селища, въ Смилево бѣха двата отъ главнитѣ центрове на Илинденското възстание?

Възстанието бѣше повсемѣстно; то обхвана почти цѣла Македония, особено Битолския окрѣгъ: Охридско, Прѣспанско, Костурско, Леринско, Кичевско и пр. Но въ окрѣга най-активно участие въ възстанието взеха планинитѣ, жителитѣ на орловитѣ гнѣзда, дето е бѣгало масово неспокойното българско население при идването на турцитѣ и при албанскитѣ нашествия, дето е живѣлъ и живѣе българскитѣ независимъ духъ, въ Охридската Де-

бърца, въ Кичевската Копачка, въ Битолския Демиръ-Хисаръ, въ Илинската планина, Бигла, Пелистеръ, Вичъ, Галичица и пр.

Отъ всички планински села, обаче, най-важна роля въ възстанието играха Смилево и Крушово, дветъ миячки селища. Смилево по това, че тукъ заседаваше конгресътъ, който реши Илинденското възстание, тукъ бѣше седалището на революционния щабъ, отъ тукъ се ръководѣше възстанието въ цѣлия окръгъ, отъ тукъ се държеше проходътъ Гявато между Битоля и Ресенъ. А Крушово бѣ единичниятъ градъ превзетъ отъ възстаницитѣ и държанъ отъ тѣхъ около две седмици.

Следи отъ възстанието още личатъ навсѣкжде. Най-хубави паметници сж новитѣ села съ двуетажни кѣщи, изгорени отъ турцитѣ и после издигнати отъ предприемчивото население, което се прѣсна по Новия свѣтъ, за да спечели и да възстанови още по-хубаво унищоженото. Като минава човѣкъ, напримѣръ, презъ прохода Гявато, ще остане изуменъ отъ хубавитѣ двуетажни кѣщи на селото, което е високо на самия проходъ и носи неговото име. И опожаренитѣ села не бѣха две-три, а повече отъ сто и петдесетъ.

Останки отъ възстанието още стърчатъ въ Крушово. Тамъ и днесъ се виждатъ обгорѣли високи и голи стени отъ развалени кѣщи. Тѣ сж били много, но и тукъ часть отъ кѣшитѣ сж поправени и Крушово си е запазило стария изгледъ.

Тукъ голѣмото сражение се водѣ на Мечкинъ-камъкъ, дето падна убитъ Пито Гулевъ съ шестдесетъ свои другари. Отъ тукъ шепата възстаници сж виждали като на дланъ настѣпващитѣ турски пълчища по Прилепското поле, което, гледано отъ Крушово, прилича на подкова обърната съ отвора къмъ Крушово, а съ гърба си къмъ Селечката планина. Върѣки грамаднитѣ сили, съ които

настъпваха турцитѣ, възстаницитѣ устояха дълго, докато голѣма частъ отъ тѣхъ сложиха тукъ коститѣ си.

На друго мѣсто, дето сжщо се водиха ожесточени сражения съ турскитѣ войски, е гребенътъ, който раздѣля Крушово отъ битолския Демиръ-Хисаръ, тая крепостъ на Илинденското възстание. Тукъ, подъ хайдушката Бушовачешма възстаницитѣ бѣха окончателно разбити и Крушово падна отново въ турски рѣце.

Илинденското възстание изнесоха на свои плещи главно планинцитѣ, жителитѣ на орловитѣ гнѣзда, които нѣкога сж бѣгали отъ полето по непристъпнитѣ мѣста, за да се запазятъ отъ турци и албанци, и които сега пакъ пакъ трѣбва да се върнатъ въ полето.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
2 августъ 1916 г., бр. 163)

ПЪРВИЯТЪ УРОКЪ

Предъ билото на Бѣласица непрекъснато се движи мъгла. Тя идва на пластове отъ Сърското поле, прехвърля билото и се топи, гине въ севернитѣ поли. Единъ следъ другъ се редува тия пластове, както завеситѣ на голѣмитѣ сцени, и въ промежутъцитѣ си откриватъ дивни картини. Ето единъ нащърбенъ пластъ, презъ който се вижда Дойранското езеро. То прилича на полирано елипсовидно дърво, върху което сж нарисувани отъ гениаленъ художникъ надвисналитѣ надъ него планини; тѣ се оглеждатъ въ бистритѣ му води и сѣкашъ се продължаватъ въ неговитѣ глѣбини.

Между други два пласта мъгла, които следватъ единъ следъ другъ на малко разстояние, се открива откъшлекъ отъ Сърското поле между Струма и Пороитѣ.

Буковската рѣка извира покрай Круша и блести на слънцето като зигъ-загъ, като мълния.

Сега човѣкъ ясно си дава отчетъ, що става тамъ долу, въ полето до Бутковското езеро. Честата пушечна и артилерийска стрелба въ полето, безъ да мога да следя, що става тамъ, навѣва ми страхъ. Още повече ме ужасява трѣсъкътъ на съседнитѣ орджия, които стрелятъ презъ мъглата. Всѣки тѣхенъ грѣмъ конвулсивно събира мускулитѣ ми и притиска душата. Колкото човѣкъ е по-далече отъ боя или отдѣленъ отъ него съ нѣкаква преграда, толкова по-страшенъ му се струва той, толкова повече се безпокои за изхода му. А между билото на Бѣласица и полето, дето се разиграва боятъ, се издига, както казахъ, гъста, непроницаема мъгла.

Най-сетне разкри се цѣлата картина между двата пласта мъгла. Виждатъ се ясно попаденията на нашитѣ и неприятелски снаряди. Нашитѣ гранати и шрапнели падатъ южно отъ село Джума-махле. Тамъ, дето падатъ, особено гранатитѣ отъ нашитѣ орджия отъ Бѣласица образуватъ фонтани отъ прѣстъ и димъ. Селото Джума-махле дими на много мѣста. Неприятелскитѣ шрапнели падатъ повече отсамъ желѣзопѣтната линия, между нея и Бѣласица, успоредно съ която и до която върви линията. Значи, неприятелътъ е настѣпилъ. Той още вчера, на 11 септемврий бѣше увеличилъ своитѣ части въ с. Бутково. Сега отъ тамъ въ зори е настѣпилъ, като е миналъ Бутковската рѣка къмъ село Джума-махле. Тукъ има една наша часть, която е оставена да го посрещне, понеже неговиятъ планъ не избѣгна отъ будното око на нашитѣ военачалници. Последнитѣ още съ слизането му отъ Круша и напирането къмъ село Буркукъ, както и влизането му въ Бутково отгатнаха, че той ще настѣпи. Нашата часть въ село Джума-махле бѣше оставена да го посрещне и контраатакува. Така и стана. Неприятелътъ настѣпва съ

около две роти. Нашата частъ ги дочаква на двеста крачки и открива убийственъ пушеченъ огънь; атакува ги на ножъ и ги прогонва. Две нови роти ги потикватъ напредъ. Неприятелътъ пакъ почва да настъпва съ четири роти, или всичко една дружина. На дѣсния му флангъ единъ ескадронъ кавалерия, а на лѣвия единъ взводъ. Една наша малка частъ обхваща дѣсния неприятелски флангъ и го отбива. Въ центъра удря войската, която е въ село Джума-махле, и разбива неприятеля. Очевидно, той има за задача да заеме и останалитѣ села по южнитѣ поли на Бѣласица, както на западъ държи Порои, Шугово и Мжтница. Навѣрно задачата на италиянцигъ е: отъ източнитѣ поли на Бѣласица да заплашатъ нашитѣ войски по Струма, следъ като на 10 т. м. не успѣха въ атаката си отъ Бугково до Тахино, за която атака тѣ скъпо заплатиха. За това ни дава право пипането на неприятеля на предния день. Тогава той настъпи съ слаби части въ колонки: една срещу Джума-махле, втора по посока на Липошъ и трета къмъ Тодоричъ.

Нашата артилерия го обсипва съ шрапнели. Бѣгството въ безредие се превръща на сжщинска паника: всѣки бѣга накждето може и кждето очи му виждатъ. Това не е отстъпление.

Въ резултатъ сто италиянски трупа сж повалени срещу наши трима леко ранени съ ножъ. Числото на неприятелскитѣ ранени войници е голѣмо; повечето отъ тѣхъ неприятелътъ ги завлича съ себе си. Въ наши ржце попадатъ седемдесетъ души неранени пленници и доста материали.

Тая е първата ни среща съ италиянци и първия урокъ даденъ тѣмъ отъ нашия войникъ, който недоумява, що дирятъ тѣ срещу насъ, когато нищо не ни дѣли, помежду ни нищо нѣма спорно.

Или тѣ, както писа италиянскиятъ официозъ, искатъ да „присѣтствуватъ“ на възстановяването на Сърбия!

Къмъ обѣдъ стихна огънятъ. Скоро завалѣ дъждъ. Въздухътъ се пречисти. Сега се вижда ясно. Часътъ е четири. По небето пълпятъ разпокъсани облаци. Слънцето си играе по Сърското поле; то тукъ-тамъ наднича презъ разтрогитѣ на облацитѣ.

Неприятелската артилерия съ ядъ обсипва пространството отъ желѣзопътната линия до селата Тодоричъ и Липошъ, особено въ последното. Неприятелскитѣ снаряди тукъ образуватъ кълба, като че ли пакъ отъ тукъ се вдига мъгла, но тя, неприятелската артилерия е безсилна: стреля разсѣяно. Ние нѣмаме никакви жертви.

Пушечна стрелба нѣма. Само къмъ Пороитѣ нашитѣ се поздравляватъ съ неприятеля съ поединично „такъ-тукъ“.

На западъ е страшенъ мракъ. Заходящитѣ лъчи на слънцето проникватъ презъ облацитѣ, както свѣтлината на прожектора презъ мрака. Тамъ земята тътне. Страшна канонада. Тежкитѣ орджия нейде къмъ Вардара бълватъ олово и грозно фучатъ снарядитѣ. Сѣкашъ планини се събарятъ — толкова канонадата е ужасна.

Отъ Бѣласица се обаждатъ нашитѣ орджия. Снарядитѣ имъ попадатъ въ село Бутково, дето неприятелътъ отстъпва. Навѣрно той утре пакъ ще поеме къмъ Круша, одето и дойде.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
20 септември 1916 г., бр. 203)

ИТАЛИЯНЦИТЪ ПОДЪ БѢЛАСИЦА

Бѣласица, 18 септември

Въ южнитѣ поли на мѣчнопроходимата Бѣласица, надъ самото Сърско поле сж разположени редица живописни села, които, гледани отъ билото на планината, представятъ гиздава, великолепно мозаика. Новитѣ и старитѣ

кжщи въ тия села покрити съ бледочервени и тъмночервени керемиди, бѣлитѣ и тъмножълти стени на сжщитѣ кжщи, буйната растителностъ, която ги заобикаля, всичко това взето вкупомъ представя една разноцвѣтна мозаика, прилична на античните църковни мозаики, на които човѣкъ не може да се нагледа.

Тия села често сж разположени подъ седловинитѣ на Бѣласица, между четири върха, отъ които два по два образуватъ нѣщо като гърбица на камила, малка седловина, а въ срѣдата на четиритѣ върха една голѣма седловина. Именно презъ последнитѣ минаватъ мжчнопроходими пжтища, които съединяватъ селата отъ дветѣ страни на издигащата се като стена между Стърското и Струмишкото поле планина. Макаръ и мжчноминуеми, тия проходи сж играли важна роля презъ миналитѣ войни. Знае се, че въ злополучната война между царъ Самуила и Василий бѣлгароубиеца последниятъ е прехвърлил отъ селото Мжтница презъ платото на Бѣласица единъ отрядъ въ с. Ключъ. Тоя византийски отрядъ е ударилъ въ тилъ и флангъ войскитѣ на Самуила, които сж се сражавали на Струмишкото поле съ главнитѣ сили на Византия.

Приблизително сжщото се повтори и презъ време на недавнашната междусъюзнишка война, когато гръцки части се явиха отъ Порой презъ Бѣласица въ флангъ на нашитѣ отстъпващи войски презъ Рупелъ и Костурино.

Може би, затова и французитѣ, щомъ ние захме Бѣласица, окупираха селата въ южнитѣ ѝ поли Палмишъ, Шугово, Мжтница, Долни и Горни Порой, които, разбира се, сж на гръцка територия.

Неотдавна французитѣ, които мжжки държаха въпроснитѣ села, се изтеглиха и отидоха нейде къмъ Воденъ. Въмѣсто тѣхъ, незабелязано дойдоха италиянци, 35-а дивизия. Французитѣ имъ предадоха споменатитѣ села.

Италиянците се опитаха да ги увеличатъ. Неприятелътъ държеше само западните села въ южните поли на Бѣласица, италиянците се опитаха да заематъ и източните. Следъ единъ рекогносцироваченъ бой на 11 т. м., на другия день тѣ настѣпиха отъ Бутково къмъ Джумамахле. Отъ тукъ тѣ сж мислили да заематъ Тодоричъ, Джафрели и пр. въ източната половина на Бѣласица и да заплашатъ фланга на нашите войски, които действуватъ по Струма. Обаче, смѣтката имъ излѣзе крива и крилетѣ скоро се подрѣзаха. На 12 т. м. италиянската дружина, която настѣпваше къмъ Джумамахле, бѣ разбита; тя остави на полесражението около сто трупа, маса ранени и седемдесетъ неранени пленници. Тая дружина бѣше отъ 63-и полкъ на сѣщата дивизия.

Обаче, въ западната половина на Бѣласица си оставаше старото положение. Наша часть зае само височината надъ с. Палмишъ.

На 16 т. м. презъ нощта една наша часть смѣло се приближава отъ южната страна на Порой и отсича пътя за отстъпление на италиянската дружина, която е въ селото и около него. На другия день се започва пушечна стрелба. Откъмъ източната часть на Горни-Порой се приближава и друга часть. Отъ другите страни сж нашите окопи. Тукъ стърчатъ цевите на пушките и на картечните. Италиянската дружина е обсадена. Измъкнали сж се само ония италиянци, които сж напуснали селото отрано. И следъ тѣхъ, обаче, гранатите и шрапнелите на нашата артилерия фучатъ. Тѣ бѣгатъ презглава къмъ поройската гара и тукъ се прикриватъ, преследвани отъ нашата артилерия. Къмъ 4 часа следъ пладне Горни-Порой е въ наши ръце съ маса пленници и голѣма плячка. Не следъ дълго пада и Долни-Порой. И тукъ пакъ пленници и плячка. Къмъ полунощъ атакувано е и превзето сѣщо и с. Мжтница.

Южнитѣ поли на Бѣласица вече сж почти очистени отъ неприятеля.

Пленниците сж повече отъ 300 души и маса военни материяли. Пленени сж 6 души офицери, между които и единъ капитанъ. Двата полка отъ 35-а италианска дивизия, 62-и и 63-и, сж разнебитени; единиятъ при Джумамахле, а другиятъ при Пороитѣ. Отбраната на Круша сега е оставена въ ржцетѣ на другитѣ полкове отъ сжщата дивизия и единъ полкъ отъ сръбски новобранци.

Пленниците правятъ жалко впечатление. Тѣ сж безъ шинели, съ леки наметала, които сж захвърлили въ време на боя. Тѣ сж весели, словоохотливи и сѣкашъ не чувствуватъ положението, въ което сж изпаднали. Затова съдействува, освенъ италианската лекостъ, и доброто другарско отнасяне на нашитѣ войници спрямо пленниците. Водятъ се оживени разговори между тѣхъ и нашитѣ войници; идва се до заключение, че нищо спорно съ Италия нѣмаме. А въ сжщото време орждията гърмятъ.

(в. „Прѣпорецъ — София,
27 септември 1916 г., бр. 209)

НАШИЯТЪ ЮЖЕНЪ ФРОНТЪ

Може би, нѣма друго мѣсто извънъ Бѣласица, отдето по-добре да се обгръща съ просто око почти цѣлия нашъ юженъ фронтъ. Застаналъ на единъ отъ ония двойни бѣласички върхове, които чифтъ по чифтъ образуватъ камилски гърбици по сръдата съ малки седловинки, при ясно безоблачно време, когато слънцето се показва надъ Алиботушъ и облива съ пурпуръ всички планински върхове и близки полета, човѣкъ може да обхване съ погледъ почти цѣлата наша и неприятелска линия отъ Парнаръ-

дагъ, Чай-ази до върховетъ на Нидже-планина. Окоето не може да обгърне на западатъ само Пелистеръ и Галичица, които се закриватъ отъ Каймакъ-чалана, или се гушатъ нейде въ утринната омара. Бѣломорскиятъ брѣгъ, особено при Кавала, е отдѣленъ отъ островъ Тасосъ съ една сребърна лента: това е водата на Бѣлото море.

Планинитъ рѣзко се очертаватъ като отсѣчени съ остъръ ножъ. Голѣмата Нидже отвесно се спуска и като че ли между нея и Кожухъ-планина съ трионъ е отрѣзано едно парче. Тукъ, на мѣстото на това парче е Мъгленско. Плешивитъ скали на Кожухъ блестятъ при първитъ слънчеви лъчи като диаманти. Срещу тѣхъ се издига Паякъ, който е сѣкашъ продължение на Негушкитъ планини, и Олимпъ, чиито върхове стърчатъ като куполи въ небесата. Нидже, Кожухъ и Паякъ образуватъ единъ тѣпъ тригълникъ. Отъ тукъ та чакъ до политъ на Парнаръ-дагъ може да се следи артилерийска стрелба на нашитъ и на неприятелитъ. Гърмежи, обаче, не се чуватъ; виждатъ се ясно само попаденията, сиви облачета, а по-близо фон-тани отъ димъ.

На западъ криволича и широко се разлива Вардаръ. Той раздѣля предпланинитъ на Бѣласица отъ предпланинитъ на Кожухъ и после се спуска въ Енидженското и Солунското поле, въ Повардарията, за да се влѣе задъ Галикъ въ Солунския заливъ. Подъ първитъ слънчеви лъчи Вардаръ съ своитъ зигзаги блести като мълния.

Височинитъ на Фурка го раздѣлятъ отъ Дойранското езеро, което въ никоя минута не прилича на себе си, което непрестанно, непрекъснато се мѣни, както небето и околнитъ планини. То взема напълно тѣхния промѣнливъ цвѣтъ и тѣ се отразяватъ въ него като въ най-хубавото огледало: то е ту свѣтло, ту мрачно, ту взема разни неизказани нюанси и тонове между тия две крайности, между свѣтлото и мрачното.

Дойранското езеро опира въ политѣ на Бѣласица и Круша-планина; то раздѣля Повардарията отъ Сѣрското поле.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
12 май 1917 г., бр. 105)

ВПЕЧАТЛЕНИЯ ОТЪ ДОБРУДЖА

Като влиза човѣкъ за първи пътъ въ селищата на северна Добруджа, хвърлятъ му се въ очи и привличатъ вниманието му вѣтрениѣ мелници построени на най-високитѣ мѣста около селата, за да блѣска безпрепятствено вѣтрѣтъ крилетѣ имъ. Съ разперени криле, едното нагоре като бандера, и понеже сж на високи мѣста, мелницитѣ напомнюватъ малки кржгли срѣдновѣковни кули, отъ които господарѣтъ на селото държи въ смирение и покорностъ своята рая. Още по-фантастиченъ е изгледѣтъ имъ, когато повѣе вѣтрѣтъ и крилетѣ имъ се размахатъ. Тогава тѣ приличатъ на нѣщо вълшебно и силно привличатъ любопитството на пѣтника. Отиде човѣкъ да види и очуденъ забелязва, че между вѣтрениѣ мелници и първобитниѣ воденици нѣма разлика. Принципѣтъ и първобитниѣ механизъмъ е единъ и сжщъ. Само че вѣтрѣтъ, който блѣска крилетѣ отгоре, е замѣстенъ въ воденицитѣ съ вода отдолу. Тия мелници сж така характерни за селищата тукъ, че дори градоветѣ като Тулча не сж лишени отъ тая своеобразна декорация. Това показва, че тукъ течещи води има малко, макаръ че човѣкъ навсѣкжде вижда широко разлѣти блата и иде му да запѣе: „Вода газя, жаденъ ходя“...

Не по-малко бодятъ очитѣ и приковаватъ погледа кубетата на селскитѣ черкви, които, макаръ и еднооб-

разни, отвън сж изящни и правят силно впечатление. Очевидно, и тукъ черквитѣ сж играли не само вѣрска роля, а и национална, главно пропагандаторска, затова и ромънската държава е била така разточителна въ постройката на черкви повсемѣстно. Само старитѣ български храмове заварени отъ ромънитѣ рѣзко се отличаватъ отъ новопостроенитѣ за пропаганда; тѣ приличатъ на нашитѣ черкви по цѣла България.

Но и въ тия огнища, въ които сж се прѣскали искри на българско съзнание въ тая поробена страна, и тукъ славянскитѣ надписи по иконитѣ сж смѣнени съ влашки. Останала е на нѣкои мѣста на славянски и български само плочата отпредъ на храма, както е въ Тулча, Бабадагъ и пр., за да ни каже кога е построенъ той и, че е издигнатъ отъ българи. Всичко друго е повлашено. Дори подъ образитѣ на Св. братя Кирилъ и Методи, авторитѣ на кирилицата, съ която ромънитѣ сж си служили съ вѣкове и за своята просвѣта, дори и тукъ тѣ сж извършили невиджано кощунство: смѣнили сж славянскитѣ букви съ латински! Така, на примѣръ, въ чисто българското село Башъ-къой, гдето е роденъ покойниятъ министъръ Петковъ, има надписъ съ латински букви подъ хубавитѣ образи на двамата Св. братя, изписани на черковната стена! Върху всичко тукъ сж се старали да ударятъ влашки печатъ. Дори имената на столоветѣ, които сж откупували старитѣ богомолци, за да не стоятъ непрекъснато на крака, и тѣ сж написани не само съ латински букви, а и власизирани, на примѣръ, Stoesku (Стоеску), Blagoesku (Благоеску) и пр. Само богомолцитѣ, които сж говорили на хубавъ български езикъ, съ българска носия, сж били единичко доказателство, че храмътъ и селото сж български.

Власитѣ сж правили усилия да ромънизиратъ на всѣка цена и съ всички срѣдства не само българитѣ, а и

всички други народности тукъ, които сж надошли, особено следъ влашкото завладяване, викани отъ самото ромънско правителство, за да промѣнятъ етнографския обликъ на страната и да обработватъ напуснатитъ отъ изселенитъ българи земи.

Особено липованитъ (руси), понеже и тѣ сж православни, сж били притискани, както и българитъ, за да ги ромънизиратъ. Рускитъ войски, които били тукъ, сж констатирали това и, въпрѣки всичко, тикатъ ги отново да се биятъ, за да хвърлятъ малкото свои сънародници тукъ подъ ромънско владичество, за да ги обезличи то. Въ чисто липованското село Телица, отъ хълмоветъ на което се вижда Бесарабия и личатъ черковнитъ кубета на гр. Измаилъ, има разкошна черква руски стилъ. И въ нея всички надписи сж на влашки.

Още по-интересенъ е случаятъ съ девическия манастиръ Чиликъ, който е билъ основанъ презъ XII в. отъ единъ руски калугеръ. Той е славянски манастиръ, въ който сж служили рускини и българки. Естествено, тукъ винаги се е чело на славянски. Презъ последнитъ години власитъ, обаче, се постарали и него да ромънизиратъ. Наложили богослужението да става и тамъ на влашки езикъ и успѣли. Вмъкнали въ него и калугерки ромънки. Преди две-три години дошълъ за ревизия тукъ влашкиятъ владика отъ Тулча и намѣрилъ едно хубаво славянско евангелие. Запиталъ, защо го държатъ. Отговорили му, защото е хубаво, държатъ го само за украшение, безъ да си служатъ съ него. Разсърденъ, дѣдо владика го изхвърлилъ изъ черквата.

Изобщо национализаторската ромънска политика тукъ е засегнала и католицитъ, каквито сж новопреселницитъ нѣмци и италиянци. Разбира се, тѣхъ по-предназливо. Власитъ никого не оставили на мира да се развива спо-

койно на своя народна почва: мъчили сж се, где по-грубо, где по-меко, всичко да ромънизиратъ.

(в. „Военни известия“ — София,
24 юлий 1917 г., бр. 165)

ГОРАТА САЛЦА

Северенъ фронтъ, августъ

Тя е дунавска гора отъ голъми върби израстнали върху ивица земя, прилепена до дѣсния брѣгъ на Дунава. Презъ тритѣ годишни времена тя се залива съ вода, а само презъ лѣтнитѣ месеци се образува суша, върху която човѣшкиятъ кракъ може да стѣпи съ сигурность. Около стѣблата на върбитѣ до самитѣ имъ клони сж се навили и преплели водорасли, които показватъ до кѣде стига водата презъ другитѣ сезони. Тукъ има буйна и тучна трева. Лѣтно време преди войната тукъ сж пасли стада едъръ добитѣкъ. Сега наши чичовци косятъ тая богата трева, но никога нѣма да я изкосятъ, толкова много е тя.

Гората Салца прилича на Робинзоновия островъ, макаръ че презъ разнитѣ годишни времена тя образува ту островъ, ту полуостровъ, ту часть отъ голѣмо блато. До нея може да се отиде само съ лодка и то, ако я води опитенъ човѣкъ, който е отивалъ много пѣти, иначе рискувате да се изгубите. Блатата, които обикалятъ гората, сж обрастнали съ буйна тропическа трѣстъ. Посрѣдъ тоя непрекъснатъ плетъ ловката рѣка на рибарина е открила, като е изсѣкла трѣстѣта, канали широки два-три метра, колкото да се разминатъ две лодки.

За мигъ се пренасяте въ Венеция, въ венециянскитѣ канали, по които сѣкашъ пѣтувате съ гондола. Артилерийскитѣ гърмежи, обаче, не ви даватъ възможность да

заживѣете по-дълго време съ илюзията за Венеция; тѣ ви напомняватъ, че сте въ блатата на Сомова, непосредствено до самия фронтъ. Върѣдъ буйната трѣстъ въ канала виждате само небе. Тукъ и растения, и животни сж особени — нищо не напомнява растителното, нито животинското царство на сушата. Може би, само въ тропическитѣ страни можете да видите това, което срѣщате тукъ. Цвѣтята сж по-хубави, по-свѣжи, по-красиви, безъ да иматъ приятния дѣхъ на ония отъ сушата. Надъ главата ви прехвъркватъ ята отъ диви патици, разни видове рибари, чайки и пр. Въ водата се премѣтатъ подъ водораслитѣ и между тѣхъ риби и други водни животни.

Само смѣлитѣ войници, които срѣщате често, седнали въ черупки напомнятъ за сушата. Тѣ идатъ отъ предната линия, отъ гората Салца, гдето носятъ храна, припаси и други нѣща необходими за чичовцитѣ, които сж далеченъ аванпостъ въ гората. Ето и една понтонна лодка. Въ нея има ковчегъ съ мъртвецъ. Единъ нашъ, който е билъ на секретния постъ, връщайки се къмъ частъта си съ лодка, я превърналъ и се удавилъ. Следъ 3-4 дена трупътъ му билъ изхвърленъ на брѣга.

Ето и гората Салца. Отъ брѣга ѝ се спуска дългъ мостъ навътре въ канала. Вижда се, че лодкитѣ не могатъ отъ тиня да допратъ до самия брѣгъ, затова е построенъ мостъ.

Въ гората чичовцитѣ бодърствуватъ и бдятъ; неприятельтъ се осмѣлява да напада тукъ само ноще, за да не бжде забелязанъ и да изненада охраната. Неприятельтъ ноще рискува по-малко. Така и стана на 19 юлий, когато той следъ полунощъ се опита да нападне нашитѣ части тукъ. Нощта е бурна, времето облачно. Неприятельтъ съ лодки се прехвърля отъ село Патладжанка върху дѣсния брѣгъ на Дунава и се старае незабелязано да се доближи до гората, за да изненада и плени нашитѣ части,

които сж тукъ. Неприятелската група се състои отъ около 50 души предвождани отъ 5—6 души патрулъ. Къмъ 1 и пол. ч. следъ полунощъ врагътъ приближава нашия преденъ постъ. Но чичо тука бди, залъга и открива огънь. После се оттегля при другаритъ си, които отъ изстрелитъ сж вече предупредени и съобщаватъ по телефона на артилерията. Чичовцитъ откриватъ отъ окопитъ честъ пушеченъ огънь. Артилерийски снаряди зафучаватъ надъ главитъ на неприятеля. Дотогава дръзкътъ, той бива обладанъ отъ малодушие и обръща гръбъ, влачейки съ себе си раненитъ, охкашията на които се чуватъ отъ нашитъ. Неприятелътъ стига най-сетне до лодкитъ, качва се върху тѣхъ и се връща обратно въ с. Патладжанка.

Така чичовцитъ отъ гората Салца, отъ тоя Робинзоновски островъ, откъснати отъ свѣта, успѣватъ да осуетятъ дръзкиятъ опитъ на неприятеля, който пожела да ги изнаеда, плени и да се загнѣзди върху дѣсниятъ брѣгъ на Дунава. Но смѣтката му се оказа погрѣшна.

(в. „Военни известия“ — София,
11 августъ 1917 г., бр. 181)

ПРЕДЪ ДЕЛТАТА

Бабадагъ, 3 октомврий

Широка, безпредѣлна равнина. Окото се губи и блуждае въ пространството: нѣма де да се спре. Само разлѣлата се по всички посоки и нашироко вода, нейниятъ блѣсъкъ подъ яркитъ юнски лъчи го привлича и спира. Това сж ржавитъ на Дунавъ, които, отдѣляйки се като гранки на вѣковно дърво единъ отъ други и които блестятъ като мълния подъ слънцето, даватъ известна представа за разстоянието. Иначе, тукъ нѣма рамки, каквато

роля играят планинитѣ на южния фронтъ. Докато тамъ далечината се крие задъ планинитѣ, тукъ тя се губи за окоето; вижда се само рѣдка, полупрозрачна мъгла. Ей тамъ, далечъ на западъ, дълбоко въ мъглата се бѣлѣе една черква. Въ лѣво и дѣсно отъ нея не се вижда нищо, и предъ нея не се забелязва нищо; самата тя, обаче, личи ясно, рѣзко презъ мъглата. Ако да не бѣха окиченитѣ съ зеленина, храсти и върби брѣгове на Дунава, както и многото блата обрастнали тукъ-таме съ трѣстѣ, човѣкъ не би ималъ идея за разстоянието.

Отивамъ въ с. Прислава, надъ самия Дунавъ. Интересно съвпадение на имена съ Преславъ, първата българска столица. Не сж ли минали отъ делтата презъ това селище Аспаруховитѣ българи, когато сж нахлули въ Балканския полуостровъ? Тукъ има доста исторически останки, които сж интересни и загадъчни.

И тукъ дѣсниятъ брѣгъ господствува надъ лѣвия. На отсрещния островъ Елгани де Жосъ — островъ, върху който всрѣдъ самия Св. Георгиевски ржавъ е разположено полупоразрушено рибарско село съ сжщото име — се движатъ безъ оржие руски войници. Тѣ се разхождатъ на групи и свободно. Когато не хвърля сѣнка върху имъ буйната растителностъ, или когато не сж всрѣдъ самата нея, тѣ се виждатъ ясно. Единъ неприятелски войникъ пере, другъ черпи вода отъ Дунава. Само да насочатъ пушкитѣ нашитѣ часови, които сж кацнали като орли на наблюдателния пунктъ надъ самия Св. Георгиевски ржавъ, и да се премѣрятъ, тѣхната пѣсенъ, пѣсенъта на двамата руски войници е изпѣта — толкова сж тѣ близо и така ясно се виждатъ едритѣ имъ фигури отъ дупкитѣ на пункта.

Обръщамъ се къмъ единия часови, който стиска пушката въ ржце:

— Ей, чичо, защо не стреляшъ?

Той мълчи въ недоумение и обръща въпросителен погледъ къмъ менъ. Разбрахъ, че той е турчинъ и не знае български. Повтарямъ въпроса на майчиния му езикъ :

— Заповестъ йокъ, — отговори ми той съ сериозностъ и благоговение, като че ли чете молитва.

Тогавъ се обади другарятъ му, който, съ бинокълъ въ ржка наблюдава отъ другата дупка на наблюдателницата; той ми обясни защо не стрелятъ. „Тукъ имаме мълчаливо примирие“, — каза той и продължи да наблюдава.

Загледахъ се въ далечината. Тукъ хоризонтътъ опира върху една гжста гора на северъ. Въ Измаилския ржавъ на северозападъ, до самия Измаилъ дими паракходъ. Отъ него стрелятъ върху Тулча. Тукъ малко по-назападъ отъ Елгани де Жосъ, отъ Св. Георгиевския ржавъ се отдѣля Сулинскиятъ.

Внезапно подъ насъ се чуватъ нѣколко пушечни гърмежи. Часовоятъ българинъ пусна една... Другиятъ български войникъ, турчинътъ, къмъ когото погледнахъ, повтори нѣкакъ виновно, стискайки пушката, сакраменталнитѣ думи : „Заповестъ йокъ“...

Отидохъ при българина, който наблюдаваше съ бинокъла.

— Какво има бе, чичо? Кой стреля?

Виждашъ ли съ пушкитѣ ония, които се връщатъ назадъ, тѣ стреляха. Трѣбва да сж сърби. Я имъ вижъ шапкитѣ, приличатъ на сръбски.

Азъ не можахъ да ги разпозная.

— Ами по кого стрелятъ? — питамъ.

— По наши войници, които се кжпятъ долу.

И, действительно, съобщиха отъ долу, че има раненъ нашъ войникъ.

— Ахъ, м..., — извика българинътъ. — Ние можемъ отъ тукъ всички да ги избиемъ, но... Само че ония, които стреляха, — продължи чичото, — не сж тука, отъ посто-

ветѣ; тѣ дойдоха оттатѣка; тѣ сж сърби или ромѣни. И вече се отдалечиха.

И наистина, рускитѣ войници отъ постоветѣ продължаваха да се движатъ изъ селото свободно, безъ пушки. Единъ русинъ пакъ дойде да пере на брѣга спокойно. Турчинътъ български войникъ погледна къмъ него, поклати заканително глава и промърмори: „Заповестъ йокъ“.

Въ това време иде и ротниятъ командиръ, младъ и енергиченъ поручикъ. Научилъ за случката, възбуденъ и ядосанъ, извика: „Защо не стреляте бе!“ — Българинътъ му обясни защо и ротниятъ командиръ се опжти къмъ дружинния. Въ това време турчинътъ бѣ насочилъ пушката. Българинътъ, обаче, го хвана. Турчинътъ се обърна къмъ него и очуденъ го запита: „Йокъ ми заповестъ?“

Това бѣше презъ м. юлий.

(в. „Добруджа“ — София,
3 октомврий 1917 год., бр. 43)

ЕДИНЪ СИМВОЛЪ

Отъ Бѣласица

При изгрѣвъ слънце отъ върховетѣ на Бѣласица се открива чудна гледка, особено на югъ. Мъглата, която е легнала по полето и е обвила планинскитѣ върхове, бавно се раздира отъ слънчевитѣ лжчи. Едно следъ друго се откриватъ езерата на източна Македония. Изпърво блесне Тахино, после Бутковското, следъ него Дойранското, Аржанъ, Пазарското и слънчевитѣ лжчи се пренасятъ все по на западъ.

Въ сжщия редъ се освѣтяватъ и планинскитѣ върхове, които, струва ти се, че сж отсѣчени съ ножъ, така

рѣзко сж очертани. Тѣ сж ясно-сини. Погледътъ опира въ величествения Олимпъ.

Блѣсватъ и ширинитѣ на Бѣло море. Тасосъ едвамъ се очертава.

Картината всѣки мигъ се мѣни; никога тя не прилича на себе си. Погледътъ волно се любува и не можешъ да се нарадвашъ.

Щомъ, обаче, погледътъ се спре въ центъра на картината, настроението веднага се промѣня. Тамъ виждашъ на единъ хълмъ да стърчи манастиръ уединенъ, самъ. Малко по на изтокъ отъ него откривашъ две-три голѣми здания. Това сж остатъци отъ нѣкогашния Кукушъ.

Само преди петъ години тукъ, на това мѣсто кипѣше животъ. Срѣдъ плодородно и богато поле, което днесъ е пусто, бѣ застроенъ старъ турски градъ. Той бѣ отъ ония градове на българското отечество, въ които най-рано заговори българско чувство и българско съзнание. Рѣдко български градъ е бивалъ поставянь при по-лоши национални условия. Кукушъ бѣше на вратата на Солунъ. А Солунъ бѣше най-голѣмия грѣцки културно-националенъ центъръ. Гърцизмътъ отъ тукъ влияеше върху цѣла Македония. Кукушани можаха не само да устоятъ, но тѣ първи почнаха да побългаряватъ и самия Солунъ. Кукушката махала въ македонската столица бѣше ядката на българщината тукъ.

Кукушани, за да се отърватъ отъ духовното робство на патриаршията, прегърнаха унията. И въ революционнитѣ борби Кукушъ бѣше на първо мѣсто. Той даде най-свѣтлия революционеръ на Македония — Гоце Дѣлчевъ.

Презъ Балканската война, когато нашитѣ войски бѣха приковани на Чаталджа, Кукушъ бѣше най-голѣмата прѣчка за проникването на съюзнитѣ грѣцки войски въ източна Македония. Преди междусъюзнишката война, възползувани отъ факта, че нашитѣ войски бѣха заети дру-

гаде, гърцитѣ пълзѣха и заемаха село следъ село, градъ следъ градъ. Кукушани заедно съ нашитѣ малки части ги спрѣха. Венизелосъ бѣ заставенъ да признае, че Кукушъ трѣбва да влѣзне въ предѣлитѣ на България.

При Кукушъ стана и най-ожесточеното сражение между българскитѣ и грѣцкитѣ войски. Следъ упорититѣ бойове нашитѣ малки части тукъ бѣха разбити отъ цѣлата грѣцка армия. Следъ боя цвѣтушиятъ градъ бѣше унищоженъ и отъ него не остана камѣкъ върху камѣкъ. Населението му избѣга, а което остана, бѣше изклано.

Така гърцитѣ си отмѣстиха на Кукушъ.

Кукушъ е едно предупреждение, единъ символъ. Войскитѣ отъ центъра на нашия фронтъ, дето сега неприятельтъ прави опити, го виждатъ. Тѣ знаятъ какво би постигнало цѣла България, ако неприятельтъ начело съ гърцитѣ надделѣе на македонския фронтъ.

(в. „Прѣпорецъ“ — София,
27 августъ 1918 год., бр. 193)

МИХАИЛЪ ТАКЕВЪ

Злодейска ржка повали подло и него, лиши България отъ единъ силенъ човѣкъ, какъвто тя почти нѣма.

Човѣкъ на действието и неукротимата енергия, той пада като войникъ на бойното поле.

Когато следъ едно партийно събрание въ родния му градъ Пещера той се връщалъ въ кѣщи, закоравѣлъ престѣпникъ го издебва и забива петъ куршума въ буйната му глава.

Така изгасна една могѣща фигура, създадена за акция и намѣрила своята трагична кончина следъ акция.

Такевъ не бѣ философъ. Той не познаваше вѣчното колебание на мѣдрецитѣ. Възприелъ единъ принципъ,

той го опростотворяваше и правеше достъпен и понятен за народа и го занасяше средъ него.

Нему беше чуждъ и духовниятъ аристократизъмъ на мъдрецитѣ. Това го сближаваше и сродяваше съ простия народъ. Такевъ беше единъ отъ първитѣ и най-ревностнитѣ популяризатори на демократичнитѣ идеи средъ токущо освободения народъ.

И нѣма край въ България, дето да не е стѣпвалъ неговиятъ кракъ, дето народътъ да не е чулъ неговитѣ прости, но енергични слова.

Такевъ е вземалъ участие въ всички крупни събития отъ най-новата история на България. Той е участвувалъ и въ детронирането на Батемберга и при абдикацията на Фердинанда, съ когото тѣ се ненавиждаха.

Като министъръ на вътрешнитѣ работи, Такевъ всичко насочваше самолично, той беше вездесещъ. При всѣка по-важна случка той беше на мѣстопроизшествието. Той искаше самъ да види, самъ да провѣри, самъ да направлява.

При нещастното нападение на София отъ радомирскитѣ бунтари той лично присѣствуваше на бойното поле, той въодушевяваше борцитѣ отсамъ барикадитѣ. Той знаеше, че спасява България не само отъ обезумѣлитѣ метежници, а и отъ сръбскитѣ и гръцкитѣ войски, които чакаха само едно — да се осуетятъ солунскитѣ преговори, които водеше г. Андрей Ляпчевъ, за да нахлуятъ, оплячкосатъ и окончателно опропастятъ България.

Съ своята неукротима енергия, самопожертвувателностъ и убедително слово Такевъ спаси София, спаси и България отъ осквернение, като допринесе да не стѣпни гръцки или сръбски кракъ на старитѣ предѣли.

Такевъ има своя голѣмъ дѣлъ въ парламентарнитѣ и междупартийни борби. Той беше човѣкъ съ колосална паметъ: знаеше историята на всички партии; помнѣше

всѣко мѣроприятие на Народното събрание. Своитѣ убеждения, излѣти въ прости и общедостъпни формули, той защищаваше съ страсть и неизчерпаема енергия, съ увлѣчение и темпераментъ.

Съ смъртъта на Такева България губи една рѣдка личностъ, една индивидуалностъ, както по външни черти, така и по душевенъ и умственъ складъ.

Историята не творятъ философитѣ и мѣдрецитѣ, тѣ само подготвятъ умоветѣ. Активни и неуморни общественици и държавници, какъвто бѣше покойниятъ Такевъ, ето кои творятъ историческитѣ събития.

За съжаление, злодейската рѣка на убиенца не остави и тоя нашъ държавникъ да измине своя жизненъ пѣтъ и съ твърда и мощна дѣсница да спомогне за туряне въ тая разбъркана страна редъ, безъ какъвто е невъзможна нито демокрация, нито напредѣкъ, нито благоденствие.

(в. „Зора“ — София,
28 януарий 1920 г., бр. 215)

МАРКО БАЛАБАНОВЪ

Единъ следъ други отиватъ си представителитѣ на нашето възраждане. Починалъ е на преклонна възраст и Марко Балабановъ, който презъ последнитѣ години не се виждаше по софийскитѣ улици. Той дълго боледува.

Марко Балабановъ се е училъ въ Атина, дето е другарувалъ съ Раковски. После свършилъ право въ парижкия университетъ.

Покойниятъ е игралъ важна роля въ първия църковенъ съборъ: той е билъ секретаръ на събора и е редактиралъ решенията му.

Преди освобождението на България заедно съ Драганъ Цанковъ Балабановъ е обиколилъ Европа, за да

раздвижи общественото мнение и правителствата въ полза на поробения ни народъ. Презъ руската окупация той е билъ губернаторъ въ Свищовъ и Русе. Той е билъ депутатъ въ Учредителното събрание и е вземалъ живо участие при дебатитѣ. Подъ негово влияние, напримѣръ, е махнатъ отъ проекта за конституцията членътъ за гражданскитѣ декорации: въ първоначалния текстъ на конституцията нѣма медали за гражданска заслуга.

Марко Балабановъ е билъ на два пжти министъръ на външнитѣ работи. Той е често избранъ за народенъ представител и веднажъ е билъ и председателъ на Камарата.

Покойниятъ е представлявалъ България въ Цариградъ, Букурещъ и Атина. Билъ е и професоръ въ софийския университетъ по каноническо и византийско право.

Марко Балабановъ е единъ отъ първитѣ наши книжовници. Въ Цариградъ той е редактиралъ презъ първата половина на седемдесеттѣ години в. „Вѣкъ“, който е билъ спрѣтъ отъ турското правителство и преименуванъ „19 вѣкъ“. Публикувалъ е книгата „Страница изъ нашето възраждане“, която е издание на Книжовното д-во, после превърнато въ академия. Последниятъ му трудъ е книгата „Гаврилъ Кръстевичъ“.

Както се вижда и отъ писменитѣ му трудове, Марко Балабановъ изцѣло принадлежи на българското възраждане. Той живѣ съ неговия духъ и съ неговия духъ умрѣ. Не току така той е избранъ за почетенъ членъ и въ сегашния църковенъ съборъ.

Който е преглеждалъ протоколитѣ на първия църковенъ съборъ, забелязалъ е, че Балабановъ се подписва „писаръ“, а не секретаръ. Това е характерно не само за него, а за цѣлото поколѣние отъ църковнитѣ борби, което е непретенциозно и скромно. Но не е това най-голѣмото качество на хората отъ Възраждането. Любознателността на българина датува отъ тая епоха. Представителитѣ на

Възраждането събиратъ знания като пчелитѣ. Не току така Марко Балабановъ се е издигналъ до професорска катедра.

Най-свѣтлата черта на дейцитѣ отъ Възраждането, обаче, е тѣхната безкористностъ и беззаветното служене на народа. Покойниятъ до преди нѣколко години едвамъ се мъкнѣше пеша и прегърбенъ по софийскитѣ улици: той не можеше да се вози въ файтони и автомобили като други. Той умира въ нѣмотия.

Хората на Възраждането, на българската реформация не бѣха едностранчиви специалисти; тѣ бѣха съ широкъ погледъ и разностранни познания. Отъ тѣхъ бѣ и Балабановъ. Той бѣ общественикъ въ широкия смисълъ на думата. Не току така поколѣнието отъ църковнитѣ борби издигна българския народъ отъ невежество и забвение; не току така то изгради България. Това постигнато съ усилия и воля, съ наука и познания, които днесъ въ България не сж на честъ.

(в. „Зора“ — София,
18 юний 1921 г., бр. 621)

КРАЛЪ ПЕТЪРЪ

Следъ дълго боледуване, кралъ Петъръ е склопилъ очи. Той умира въ единъ моментъ, когато сръбската идея стигна зенита си.

Когато той се възкачи на опръскания съ кръвъ престолъ, Сърбия бѣ малка и бедна държава. Нейниятъ гласъ, слабъ и немощентъ, едва се чуваше. Тя бѣ ненавиждана и незначитана. Върху нея тежеше проклятието на пролѣтата въ кралския конакъ кръвъ. Англичанитѣ дълго време не искаха да възстановятъ и дипломатическитѣ си сношения съ нея.

Всичко това бѣ неотдавна: едва осемнайсетъ години ни дѣлятъ отъ тия трагични за Сърбия дни. Въ колко кратко време тя се издигна до стѣпалото на великитѣ държави! Затова тя има много да благодари на току-що склопилия очи краль.

Краль Петъръ, може би, не бѣше човѣкъ съ блестящи дарби. Скроменъ и благъ, той живѣше съ чувствата и инстинкта на своя народъ. Тукъ бѣ и неговата сила, както и щастието на Сърбия. Между славянскитѣ народи съ най-силенъ държавенъ инстинктъ е сръбскиятъ. Тая мисль потвърдиха и последнитѣ войни, които сръбскиятъ въоръженъ народъ понесе съ упоритостъ и стоицизъмъ. Краль Петъръ се опрѣ на тоя мощенъ инстинктъ и даде възможность на сръбскитѣ държавници да изградятъ една велика държава, за която преди десетъ години тѣ едва ли мечтаеха. Краль Петъръ имаше още едно голѣмо качество: да избира хората изъ срѣдата на посоченитѣ отъ народа.

Наистина, това, що сръбството издигна, въ края на краищата може да се окаже фатално за него. Но краль Петъръ умрѣ щастливъ въ щастлива днесъ Сърбия. При това, трѣбва да се признае, че покойникътъ презъ последнитѣ години, поради болестъта си, не играеше никаква политическа роля. Крайноститѣ на сръбизма не нему се дължатъ.

Животътъ на краль Петъръ въ много отношения може да служи за образецъ и на други държавни глави. А историята на Сърбия презъ неговото царуване е доста поучителна за държави като България, която днесъ въ международно и вътрешно отношение е много по-зле, отколкото Сърбия при възкачването му на престола. Въ издигането на Сърбия има, може би, и нѣщо случайно; но има и една система прокаравана съ твърдостъ и постоянство, съ енергия и воля.

(в. „Зора“ — София,
19 августъ 1921 г., бр. 670)

ЧОВЪШКАТА ЛИЧНОСТЪ

1.

Тя е основата на всѣко общество. Безъ нея не можемъ да си представимъ, освенъ стадо.

Дори най-крайнитѣ социални учения ратуватъ пакъ, за да издигнатъ човѣка. Мизерията е, която понижава личността.

Колкото и да сж слѣпи теоритицитѣ на диктатурата, която е отрицание на човѣшката личностъ, пакъ въ основата на тѣхното учение лежи тя. Само че тѣ, апостолитѣ на насилието сж омагьосани отъ езуитския принципъ „цельта оправдава срѣдствата“, или не виждатъ, че рушатъ онова, което искатъ да издигнатъ, че събарятъ онова, което искатъ да градятъ.

Правата на човѣшката личностъ не сж въ противоречие съ принципитѣ на демокрацията. Наопаки, това сж дветѣ страни на единъ и сжицъ медалъ.

Наистина, древнитѣ демокрации сж жертвували човѣшката личностъ, но затова тѣ и погинаха.

Отъ възраздането насамъ човѣшката личностъ на западъ се издига. Презъ реформацията тя извоюва своитѣ религиозни права: свободата на съвестъта. Презъ революциитѣ и преди тѣхъ се създадоха гаранции за свободата на човѣшката мисль. Паметна е декларацията за правата на човѣка и гражданина презъ великата французка революция. Тя предвиждаше политически права за гражданина и лични свободи за човѣка. Цѣлото развитие на демокрацията презъ 19 вѣкъ е вървѣло въ тая посока: да се разширяватъ правата на народа като цѣло, а едновременно съ това и свободитѣ на личността. Тия две насоки на новата демокрация бѣха осветени не само отъ конституциитѣ, а и осигурени отъ специални и подробни закони. Никой въ името на нѣкакво народовластие не смѣше да

посѣга на човѣшката личностъ. Тя бѣше подѣ гаранцията на сѣдебната властъ.

Езуититѣ отъ най-новитѣ времена, болшевикитѣ, разбъркаха тия току-що установени понятия въ полукултурнитѣ страни; самозвани народовластници обърнаха всичко съ главата надолу, съ краката нагоре. Граденото съ десетки години се руши съ декрети и безъ декрети. Безъ церемонии се посѣга върху човѣшката личностъ. Днесъ не е голѣма работа нѣкой да бѣде арестуванъ и задържанъ дълго безъ знанието и одобрението на сѣдебната властъ. Нѣщо обикновено е да се тарануватъ отъ властѣта кжцитѣ. Да не говоримъ за свободата на мисълта: човѣшката мисълъ днесъ е подѣ опека. Нѣщо по-странно: и за човѣшкия животъ нѣма гаранции.

Подѣ влиянието на болшевизма се връщаме назадъ къмъ предиосвободителната епоха. Обществото се превръща въ стадо, човѣшката личностъ се затрива. И всичко това въ името на нѣкакво извратено до неузнаваемостъ народовластие.

Човѣшката личностъ е основа и на прогреса: тя е, която твори и създава. Само мракобесници посѣгатъ върху нея. И когато тѣ казватъ, че посѣгатъ върху най-драгоценното нѣщо, върху човѣшката личностъ въ името на демокрацията, тѣ заблуждаватъ или се самозаблуждаватъ. Човѣшката личностъ е основа и на демокрацията.

Идеалътъ на народовластието е да комбинира и разширява правата не само на народа, а и на човѣшката личностъ, която е негова съставна частъ, безъ която не можемъ да си представимъ народъ. Който посѣга върху човѣшката личностъ, той е носителъ не само на културна реакция, а и на политическа.

Изобищо човѣкътъ, човѣшката личностъ днесъ не сж на честъ. Тѣ се жертвуватъ за абстракции, каквито сж повече или по-малко класитѣ и съсловията, групитѣ и общественитѣ категории и подраздѣления. За благо то на тия събирателни понятия, или подъ тоя предлогъ може да се посѣга не само върху човѣшката личностъ, а и върху човѣшкия животъ. Божемъ за благо то на руския пролетариятъ лишиха се отъ свобода и се затриха сто-тици хиляди човѣшки сжщества. Това е вѣрно и за други полукултурни народи. Сѣкашъ понятията отъ войната, ко-гато човѣшката личностъ по необходимостъ бѣше сведена до обикновена бройка, продължаватъ и до днесъ. Както тогава безнаказано можеше човѣкъ да се лиши отъ своята свобода и отъ своя животъ въ името на успѣха на вой-ната, така и сега въ нѣкои полукултурни страни хората може да бждатъ преследвани, арестувани и убивани вече въ името на една политика.

Въ това отношение частъ отъ човѣчеството се върна назадъ къмъ далечното минало, когато човѣшката лич-ностъ се жертвуваше за една религия, една ересь или единъ предразсждкъ. Защото колкото православие има въ областта на вѣрата, толкова има и въ политиката. Въпрѣки всичко, свободата въ религията и днесъ е га-рантирана. Не така стои, обаче, въпросътъ съ политиката, въ която сжщо има много, твърде много субективенъ елементъ. Никой днесъ не може да каже, че само него-вата политика е спасителна; нито отдѣленъ човѣкъ, нито цѣла партия може да подържа това. Който говори така, той е сектантъ. И папата вече не смѣ на високъ гласъ да каже, че католичката църква е едноспасителна. Само сектанти въ религията, сектанти и въ политиката могатъ да говорятъ за единъ-единичкъ пжтъ, който спасява. Много

сж пжтищата, които водятъ за Римъ. Не само една политика е спасителна.

Ето защо най-голѣмо престжпление се върши, когато се посѣга върху човѣшката личностъ и човѣшкия животъ въ името на една политика, въ името на една класа или съсловие, а не рѣдко, задъ всичко това, за лично отмъщение.

Посегателството върху човѣшката личностъ, която е съставна частъ на всички събирателни обществени групи, е посегателство и върху тѣхъ. Човѣшката личностъ е, която твори богатства и култура; тя е, която прави изобретенията и политиката; тя е реалностъ. Тя е солта на обществото. Събирателнитѣ групи сж повече или по-малко абстракции неясно разграничени и преливащи се една въ друга. Човѣшката личностъ и човѣшкиятъ животъ, безъ които не можемъ да си представимъ общество, не бива да се жертвуватъ за абстракции, а още по-малко за лична злоба и човѣшки предразсѣдци. Да отстранишъ единъ свой противникъ отъ политическата сцена въ името на твоята политика, която въ най-добрия случай не е едничкия пжтъ къмъ общото благо, това е да вървишъ противъ прогреса съ най-дивашки сръдства; това значи да си врагъ на човѣчеството и неговитѣ подраздѣления на класи и съловия.

Класитѣ или съловията повече или по-малко сжществуващъ въ нашата мисълъ. Човѣкътъ е неоспоримъ фактъ. Това, обаче, съвсемъ не значи, че хората трѣбва да се оставятъ въ материална мизерия и ницета. Право на човѣшката личностъ е да бжде задоволена и въ това отношение. Който зачита човѣка, той не може да не дири сръдства да го задоволи и въ материално отношение.

(в. „Зора“ — София,

10 юний и 5 септемврий 1921 г., бр. бр. 615 и 685)

ИВАНЪ ВАЗОВЪ

Отъ беди българскиятъ народъ не може да вдигне глава. Тѣ идатъ една следъ друга, като грѣмъ отъ мрачното българско небе.

България почти изгуби своята независимостъ. Българското племе бѣ разпокъсано и пѣшка подъ чуждѣ яремъ.

Въ тая безрадостна и печална действителностъ оставаше ни само малката съкровищница на българската култура. Само въ нея ние можехме да намѣримъ утѣха и насърчение, потикъ за работа и вѣра въ бждещето.

Както преди единъ вѣкъ и повече българскиятъ народъ се роди въ монастирската килия, така и сега очаквахме той да се възроди посрѣдствомъ своята бедна култура, която, обаче, е достатъчна да откърми културно, политически и обществено единъ малъкъ народъ като нашия.

За жалостъ, обаче, и тукъ злата съдба простира своята злокобна ржка. Най-крупниятъ представителъ на българската култура и той склопи очи. Българската земя, която презъ последнитѣ десетина години не издигна нито единъ значителенъ талантъ, съвсемъ осиротява. Българскиятъ народъ губи и своя народенъ поетъ Иванъ Вазовъ, който живѣ съ тѣжитѣ и радоститѣ му и който съ своитѣ творби го ободряваше и му вдъхваше вѣра въ бждещето.

Иванъ Вазовъ бѣ за българския народъ това, което за еврейтъ е билъ пророкъ Еремия. Той ридае въ Библията надъ изгубената израилска държава, надъ разпрѣснатия по четиритѣ земни краища еврейски народъ, надъ разорения Иерусалимъ. Но той ѝ предвещава идването на Месия.

Това бѣ и Иванъ Вазовъ за озлочестения български народъ. Съ своитѣ творби той не само мощно съдействува за формирането на българския народъ; той ни ве-

нява своята власт. Това за него е насъщния. Всъки актъ на властъ е една чашка алкохолъ повече. И тиранинтъ всъка заранъ става съ треперящи ръце и, докато не вкуси отъ своята властъ, докато не се опои отъ нея, той нѣма да се успокои. Ако не може нѣщо разумно да извърши, той ще направи и най-голѣмата дивотия, за да задоволи своята жажда. Затова тиранитъ предприематъ толкова много мѣроприятия. Това за тѣхъ е патологическа нужда.

(в. „Зора“ — София,
19 декемврий 1921 г., бр. 773)

МЕТОДИ КУСЕВИЧЪ

Дейцитѣ отъ нашето възраждане съвсемъ орѣдвяватъ. Починалъ и старозагорскиятъ митрополитъ Методи Кусевичъ, който, доколкото помнимъ, е предпоследния живъ деецъ отъ първия учредителенъ църковенъ съборъ въ Цариградъ. На събора той е представлявалъ своя роденъ градъ Прилепъ. Методи Кусевичъ е единъ отъ първитѣ представители на Възраждането въ Македония.

Но той е игралъ голѣма роля не само въ Македония, а и въ предѣлитѣ на днешна България. Въ време на възстанията той е билъ протосингелъ на пловдивската митрополия. И въ качеството си на протосингелъ митрополитъ Методи събралъ всички факти за турскитѣ изстѣпления при потушаването на възстанието и съ рискъ на живота си ги занесълъ въ Цариградъ. Заедно съ първия български екзархъ Антимъ I той ги представилъ на чуждитѣ посланици въ турската столица и на чуждитѣ кореспонденти. Той бѣ единъ отъ първитѣ, които разтревожиха европейската съвѣсть. Подгоненъ отъ цариградскитѣ турски власти, той е избѣгалъ на единъ параходъ и така се спасилъ.

Методи Кусевичъ бѣ яръкъ представителъ на Възраждането.

Той имаше непобедима воля и неизчерпаема енергия. Съ лични усилия и лишения той е свършилъ духовна академия въ Русия.

Паметникъ на неговата неукротима енергия и силна воля отъ по-ново време е „Аязмото“ въ Стара-Загора. Отъ голи ридове той създаде въ Стара-Загора единъ великолепенъ паркъ, макаръ и да срѣщаше прѣчки отъ много страни, дори отъ тамъ, отъ кждето най-малко трѣбваше да ги очаква. Въ това отношение старо-загорчани късно оцениха голѣмата му заслуга. Сега, следъ като слиза въ гроба, тѣ напълно ще оценятъ доброто, което митрополитъ Методи ~~направи~~ на своя престолень градъ.

Методи Кусевичъ, както цѣлото негово поколѣние, бѣше ученолюбивъ и начетенъ. Той бѣ голѣмъ патриотъ и крупна личностъ не само въ българската църква, а и въ българския политико-общественъ животъ.

Миръ на праха му !

(в. „Зора“ — София.

4 ноември 1922 г., бр. 1029)

ИЛЮЗИЯТА НА ВЛАСТОЛЮБЕЦА

На властолюбеца кръгзорьтъ е тѣсенъ. Колкото и да обикаля той свѣта, не може да види по-далече отъ носа си. Той особено е неподатливъ на уроци, когато вече се е добралъ до властта и живѣе съ нея. Той е погълнатъ изцѣло. Той се наслаждава като артистъ отъ своята роля, която отдавна е мечталъ да играе. Той прилича на поетъ захласнатъ въ предмета на своето вдъхновение. Той наподобява художникъ, скулпторъ, който съзерцава своята натурщица, наслаждава се на нейнитѣ форми, безъ

да мисли, че има предъ себе си живъ човѣкъ. Захласътъ на творцитѣ, обаче, не трае продължително, той ги обладава само въ моменти на творчество, а следъ това кржгозорътъ се отваря.

Съ властолюбеца съвсемъ не е така. Добралъ се до власть, той постоянно живѣе съ нея и за нея. Упражнявайки я непрестанно, той се наслаждава отъ нея, безъ да мисли за друго, безъ да вижда друго, безъ да иска да знае за друго. И това състояние е непрекъснато, постоянно, а на властолюбеца се струва, че ще бжде и вѣчно. Затова той, веднажъ добралъ се до управлението, смѣта, че ще управлява десетилѣтия и, ако не бѣше ограниченъ човѣшкиятъ животъ, и столѣтия, вѣчно. Той, може би, има усѣтъ къмъ еволюцията, но преди да се е добралъ до властта. Следъ като се е добралъ, обаче, до нея, той живѣе съ мисълта, че съ него и развитието е свъртло, че той е последния неговъ изразъ, че съ неговата личностъ се затваря напредъка, че колелото на историята престава да се движи.

Отъ време на време го смущава само краткостта на човѣшкия животъ. Това е, което му разваля настроението; тая мисль е, която често го души и го кара да се гърчи въ човѣшкото си безсилие. Иначе, ако тая мисль не го навестяваше, той би се смѣталъ равенъ на Бога, властта на когото не заплашва никаква власть. Само това е, което му напомва, че е обикновенъ смъртенъ човѣкъ. Ако не бѣше тая страшна мисль за човѣшкия край, той не би ограничавалъ своето управление съ десетки години, до свършека на свѣта.

Захласнатъ, обаче, въ насладата отъ управлението, занятъ съ висшето за него удоволствие да упражнява властта, той най-често забравя дори, че е обикновенъ смъртенъ.

А колелото на историята никой не е въ състояние

да спре, нито дори най-силнитѣ личности, каквито познава историята. Еволюцията си тече, въпреки тѣхъ и често противъ тѣхъ, ако се опитатъ за дълго да ѝ препрѣчатъ пътя. Всемирниятъ законъ е развитието, което не признава никакви амбиции и властолюбия. Това е важило за всички времена и народи. Това особено важи за демокрациитѣ, въ които настроението постоянно се мѣни и мисълта, събитията еволюиратъ непрекъснато. Никой при истинското народовластие не може да предрече колко ще властвува дадено правителство. Най-малко може да предрича властолюбецътъ, който живѣе съ своята илюзия, особено когато е на власт. Той е изгубилъ чувството на реалностъ. Дори единъ день преди да падне той смѣта, че ще управлява до края на своя животъ. Въ това отношение той живѣе въ особенъ миръ, който има малко общо съ реалността, съ живота, въ който ставатъ непрестанни промѣни, непрекъснатата еволюция. Казахме, че това особено важи за демокрациитѣ, въ които промѣната на настроението е предтеча на самата еволюция. А тя е неуловима за окото и ума на властолюбца. Той често прилича на сомнамбулъ, който се движи по края на покрива и не вижда, че ще падне.

(в. „Зора“ — София,
25 януарий 1923 г., бр. 1092)

КЪМЪ ЕЛЪ-ТЕПЕ

(Върхътъ на буритъ)

Едно повѣрие твърде много разпространено всрѣдъ крайширинскитѣ помаци ги влѣче къмъ най-високия връхъ на Пирина, шеметния и омаенъ Елъ-тепе. За да спаси душата си, всѣки помакъ, който не може да отиде на поклонение въ Мека и Медина, трѣбва да се изкачи на

Елъ-тепе и тукъ, близо до своя Алахъ, да му се помоли. По пътя до прелестния връхъ той трѣбва да мине презъ буйни и бистри потоци и рѣки, кристални езера и гѣсти гори отъ черна мура, най-голѣмия и рѣдъкъ даръ на Пирина, безжалостно унищожаванъ отъ околното население. Въ тая дивна обстановка помакътъ си спомня за рая, така съблазнително нарисуванъ отъ буйната арабска фантазия на Мохамеда. Тукъ липсва само пилафа, който може да се замѣни съ пастървата на многобройнитѣ пирински езера и стихийни рѣки. Елъ-тепе и върховетѣ около него наподобяватъ прелестнитѣ девизи, съ които Мохамедъ подмамва своитѣ последователи.

Навѣрно това повѣрие у помацитѣ е отъ езически произходъ, запазено само у тѣхъ отъ далечнитѣ времена, когато тѣ сж се чувствували плътъ отъ плътъта на нашия народъ и духъ отъ неговия духъ. Не току-така Иринъ-Пиринъ планина се възпѣва отъ народнитѣ пѣсни като никоя друга планина на българската земя.

И има защо. Още отъ вододѣла надъ Юндола, отъ вододѣла на цѣлата Рила Елъ-тепе разкрива своята красота. Той прилича на цвѣнало бѣлоснѣжно цвѣте, което ослѣпително блести подъ слънчевитѣ лъчи. И колкото повече се приближавашъ до него, толкова повече наподобява разтопено подъ топлината на августовското слънце сребро.

Струва ти се, че разтопена сребърна маса се свлича надолу; само снѣговетѣ стоятъ неподвижни, вледенени непосредствено подъ самитѣ куполи, които отъ северъ сж издѣлбани сѣкашъ съ длето и наподобяватъ полусвита дланъ.

Изъ тъмнозелена, дори маслинена обвивка, която се образува отъ иглолистнитѣ гиганти, изпъкватъ и стърчатъ надъ нея бѣлитѣ като снѣгъ върхове, врѣстници на Елъ-тепе. Самиятъ Елъ-тепе се закрива отъ другитѣ върхове около него и едва се вижда отъ Банско. Елъ-тепе значи

върхъ на рѣка, нейниятъ голѣмъ прѣстѣ, а около него има още 4 купола; но сѣщо значи и върхъ на буритѣ.

Многобройнитѣ конуси на Пиринъ при прѣвъ погледъ изглеждатъ разхвърлени безъ редъ, безъ система, обаче, като се огледа човѣкъ по-внимателно въ тѣхъ и въ връзката помежду тѣхъ, ще забележи, че тукъ има строго очертанъ планъ: върховетѣ сѣ свързани помежду си и образуватъ цѣла система. Групата около Елъ-тепе не е изолирана. Като нея има още много, само не така величествени и внушителни. Тѣ не блестятъ подъ слънцето така ярко; тѣ не стърчатъ така високо. Върховетѣ срещу Мехомия (в. Даутъ), тия срещу Добринище и още много други навжтре въ Пирина наподобяватъ система около Елъ-тепе. Ледниците въ тѣхъ като сѣ длето сѣ издълбали своитѣ казани и котли, своитѣ циркуси.

Разхвърленитѣ върхове на Пиринъ образуватъ полукръгове и сѣ свързани единъ съ други; образуватъ полузатворени вериги съ седловини сѣщо рѣзки, остри като ножъ. Това се вижда най-добре отъ Елъ-тепе. Красотата, обаче, никжде не се е излѣла така безъ смѣтка, така богато, както около Елъ-тепе.

Разложката котловина е заградена отъ Пиринъ, Рила и Родопитѣ. Отъ тукъ пѣтникътъ може да прави сравнение между тритѣ български планини. Въ Родопитѣ всички върхове сѣ заобиколени, изгладени, нѣжни; въ Пиринъ, наопаки, всички куполи сѣ заострени, рѣзки, жбести, неравни. Рѣзки сѣ и връзките помежду самитѣ върхове. Конуситѣ на Рила сѣ по срѣдата. Само Рила отчасти наподобява Пиринъ, неговия чисто алпийски характеръ. Върховетѣ на Пиринъ сѣкашъ сѣ рѣзани съ ножъ. Тоя характеръ тѣ иматъ главно отъ къмъ Разлога, отъ дето Пиринъ е най-интересенъ и най-красивъ.

Освенъ циркуситѣ, алпийски характеръ на Пиринъ му придаватъ и многото езера, които се издигатъ на

етажи едно надъ друго и сж едно отъ друго по-красиви; въ тѣхъ има въ изобилие пастърва.

Интересни сж тритѣ езера подъ Тодоринѣ връхъ — уединенъ конусъ, който затваря пѣтя между Разлога и Меликѣ. Тѣ сж разположени амфитеатрално едно надъ друго срѣдъ остри и нажбени скали, които се оглеждатъ въ гладката имъ като огледало повърхность. Отъ тѣхъ най-голѣмо е Васишкото, въ което сега има и лодка. Цвѣтътъ на пиринскитѣ езера непрекъснато се мѣни и се прелива отъ единъ въ другъ. Небето се отразява въ тѣхъ и имъ придава своя цвѣтъ съ всичкитѣ нюанси. Всичко наоколо имъ дава своя отблѣсъкъ и своята багра. Човѣшката фигура се откроява въ гладката повърхность като въ всѣко огледало. Навлизаме въ вътрешността на Пиринъ по рѣка Бъндерица. Минаваме пояса на иглолистнитѣ и спираме на края му, за да не зъзнемъ подъ студъ на открито. Покрай една вѣковна черна мура наклаждаме хайдушки огнь. Гигантски трупове на черни мури гниятъ по деретата. Тѣ сж напоени съ извънредно много смола, затова не гниятъ лесно и траятъ по 200 години въ вода. Черната мура гори като чиста борина. Пламъцитѣ на нашия огнь стигатъ върховетѣ на околнитѣ черни мури.

Пада нощта. Всичко наоколо е фантастично. Струватъ се, че си срѣдъ хиляди замъци. Въ тъмнината грамадитѣ иглолистни дървета създаватъ илюзията, че си срѣдъ приказни чертози.

Месецътъ се показва надъ Тодоринѣ връхъ. Неговитѣ лъчи проникватъ презъ игленитѣ листа на муритѣ и свѣтлината имъ е ясно-зелена, а самата луна е чисто зелена.

Най-сетне заспиваме около замръзлия огнь, върху който отъ страни се наклаждатъ трупове отъ черна мура, за да се топлимъ презъ нощта.

На сутринята рано поемаме за Елъ-тепе. Изкачваме

се отъ къмъ южнитѣ му склонове, отъ кждето той е достъпенъ. Отъ южната му страна нѣма нищо особено. Отъ тукъ и Елъ-тепе прилича на другитѣ планински върхове, на примѣръ, на Мусала. Стигаме до подножието на самия Елъ-тепе — единъ грамаденъ конусъ високъ нѣколко стоици метра. Цѣлиятъ куполъ е сивъ: той е отъ варовникъ и тукъ-таме едрозърнестъ мраморъ.

Следъ дълго пъшкане се изкачваме на самия върхъ. Тукъ е издигната една пирамида, върху която е означена височината. Елъ-тепе е 2,868 метра надъ морското равнище.

Предъ величествената гледка моятъ спътникъ д-ръ А. С. си закри очитѣ и изкара бръснача да се обръсне, за да се тури въ хармония съ природата.

Почти цѣла източна Македония е предъ очитѣ ни. Бѣло море се скрива задъ гористата Бѣласица и Сингеловата планина, помежду които Струма си пробива пътъ за Бѣло море и образува Рупелското дефиле. Презъ процена на дефилето се бѣлѣе, но не може да се разбере, Бѣло море ли е, или Тахино. Задъ Валандовскитѣ височини се издига плешивиятъ Кожухъ, а въ дѣсно отъ него едва се очертава върхътъ на Бабуна. Величествената скоба на Шаръ, Люботрънъ, се скрива задъ облацитѣ.

На западъ се разкриватъ разлѣтитѣ Осоговски планини, а до тѣхъ непристъпната Плачковица. Съвсемъ близо се виждатъ сложнитѣ Малешевски планини заедно съ Огражденъ.

На изтокъ едва се очертаватъ варовититѣ куполи на Бозъ-дагъ, а предъ него Али-ботушъ.

Родопитѣ и Рила спиратъ погледа на северъ.

Отъ Елъ-тепе най-интересенъ е пакъ Пиринъ, неговитѣ безбройни остри и рѣзки върхове, които сж съединени помежду си и образуватъ полуджги и отворени вериги. На западъ стърчатъ фантастично назъбени пи-

рински върхове съ характернитѣ за Пиринѣ вдлъбнатини като дланѣ.

Отъ къмъ Кочариновското поле Струма се извива като змия и се крие задъ последнитѣ спусъци на Рила — Попова глава, после лжкатуши по Джумайското поле и се разлива на ржкави, които образуватъ острови. Следъ това се промъква презъ величественото Кръсненско дефиле, образувано отъ Пиринѣ и Малешевскитѣ планини. Най-сетне нашироко се разлива, криволичи по Петричкото поле и се скрива съвсемъ по Рупелското дефиле.

Въ подножието на самия конусъ Елъ-тепе привличатъ погледа нѣколко езера, различни едно отъ друго и по голѣмина, и по цвѣтъ. Цвѣтътъ на първото отъ тѣхъ е зеленъ, на второто зелено-синъ, третото тъмно-синъ, четвъртото моравъ, а петото сивъ. И тия цвѣтове на повърхността не сж постоянни; тѣ непрекъснато се мѣнятъ и преминаватъ единъ въ другъ. Бистритѣ като сълза води на тия езера се вълнуватъ и разлагатъ слънчевитѣ лжчи; въ тѣхъ се отразява цѣлиятъ слънчевъ спектъръ.

На северъ, въ Разложкото поле Банско блещи като диамантитѣ на скжпоцененъ пръстенъ.

До самия Елъ-тепе се редуватъ нѣколко върха, които заедно съ него образуватъ една затворена верига, капризно пречупена. На изтокъ отъ него е Увинатиятъ връхъ; предъ него Църномогилскиятъ връхъ, който го полузакрива отъ Разложкото поле; на западъ Кутела, Палашица, Сухиндолскиятъ връхъ и Сухиндолскиятъ чалъ. Всички тия върхове сж единъ до други.

Южнитѣ склонове на Елъ-тепе не даватъ идея за него. Севернитѣ му склонове сж характерни, отлични. Отъ самия връхъ на северъ се спуска отвесно една страшна и огромна скала. Като погледне човѣкъ отъ горе, коситѣ му настрѣхватъ. Една отвесна скала висока около 200 метра и толкова широка се спуска надолу и образува една

шеметна, страшна пропастъ. Това е Казана, сѣщински казанъ, мѣстото, дето се смѣкватъ и топятъ ледоветъ и снѣговетъ. Въ дъното на пропастъта винаги има снѣгъ. Това сѣ циркуси, които се редуватъ единъ следъ други и единъ подъ други. Подъ страшната скала, която се спуска отъ Елъ-тепе, растатъ голѣми еделвайси, които ничия рѣка нѣма да откъсне. Благодарение само на такива страшни скали въ Пиринъ, семето на еделвайса никога нѣма да се унищожи. Иначе, както е трѣгнало, еделвайсътъ и въ Пиринъ скоро би изчезналъ.

Казанътъ представлява нѣщо като елипсовиденъ циркусъ образуванъ отъ ледници: той представлява една голѣма дупка заградена отъ всѣкѣде съ високи скали. Подъ истинския Казанъ има втори, вече по-малкъ, но раздѣленъ отъ първия съ една главоломна стрѣмнина, следъ него идва трети и пр.

Тия казани и котли ги има по севернитъ склонове на много пирински върхове. Главно тѣ сѣ, които придаватъ на Пиринъ алпийския му характеръ. И за Елъ-тепе тѣ показватъ, че той наистина е връхъ на буритъ, както гласи арабското му наименование. Тамъ долу, дето започва поясътъ на иглолистнитъ, върховетъ на всички вѣковни мури сѣ изпочупени отъ буритъ. Забележително е, че царството на черната мура започва съ царството на клековетъ. И какви мури! Кората имъ е нашарена досущъ като кожата на крокодилитъ.

Прощаваме се съ Елъ-тепе и се смѣкваме по страшни стрѣмнини. Подъ вечернитъ слънчеви лѣчи главоломната плоча на Елъ-тепе придобива свѣтло-розовъ феериченъ цвѣтъ.

Надвечерь Пиринъ е мраченъ. Надъ него сѣ нависнали тъмни облаци. Къмъ Мелникъ се излива пороенъ дъждъ.

На мрачния облаченъ фонъ пакъ рѣзко се очерта-

ватъ върховетъ на Пиринъ. Тъмното небе не закрива нито една отъ рѣзкитъ линии на многото върхове около Елъ-тепе. Тѣ сж все така ясни, рѣзко очертани, както и при слънчево небе, когато блестятъ като самия хоризонтъ. Сѣкашъ гениятъ на гениитъ съ своята художествена и нервно възбудена ржка е теглилъ две остри и капризно пречупени линии и е отдѣлилъ небето отъ земята. И така е изписалъ най-хубавия планински пейзажъ на българската земя.

Пиринъ е рѣдка планина. Единъ е Пиринъ на българската земя и по своя видъ, и по гледкитъ изъ него, и по своята флора и фауна.

(в. „Зора“ — София,

2 и 3 септември 1923 г., бр. 1267 и 1268)

МОНАСТИРЪТЪ СВЕТИ НАУМЪ

Исторически и културно „Св. Наумъ“ принадлежи на Охридъ и чрезъ него на българския народъ. „Св. Наумъ“ и досега се управлява отъ охридската митрополия, както по-рано се управлявалъ отъ Охридската патриаршия.

Исторически брѣгътъ на цѣлото Охридско езеро е билъ населенъ съ българи. Обаче, албанската вълна, която е изтласкувала българитъ по цѣлата албано-българска линия, и по Охридското езеро е изиграла сжщата роля.

Монастирътъ „Св. Наумъ“ днесъ е граница между българския и албанския езикъ. Албанската вълна се е разбила въ монастира и българската светиня е укротила албанцитъ. Не току така отпосле и въ Албания се е тачилъ культътъ на Св. Наумъ. По цѣлия пжтъ отъ Охридъ до „Св. Наумъ“ се говори само български и се редуватъ български села, а отъ „Св. Наумъ“ до Поградецъ се приказва изключително албански и се редуватъ албански се-

лица. „Св. Наумъ“ е една рѣзка граница и спорътъ между Албания и Сърбия е обяснимъ.

Манастирътъ „Св. Наумъ“, обаче, не е известенъ само по своето минало. Не по-малко той е забележителенъ по своето мѣстоположение. Свидетелствата на пѣтешественицитѣ отъ цѣль свѣтъ сж единодушни.

Въ манастирската книга за посетителитѣ, която бѣше запазена и презъ свѣтовната война, сж отбелязани възторжитѣ на европейски пѣтешественици, които сж обикаляли свѣта и рѣдко сж виждали така красивъ и живописенъ кѣтъ. „Св. Наумъ“ е построенъ на една тѣсна ивица земя между величествената Галичица планина и самото Охридско езеро. Непристъпната Галичица, въ политѣ на която има гѣсти гори зеленика (чемширъ), е отъ варовникъ, поноръ. Както е известно, Преспанското езеро е много по-високо отъ Охридското и водитѣ му се изливатъ и прецеждатъ презъ варовититѣ основи на Галичица. Тѣкмо при „Св. Наумъ“ извира буйно единъ грамаденъ изворъ кристална вода. Главно отъ водитѣ на тоя изворъ се образува Охридското езеро. Има и други извори, както, на примѣръ, при самия Охридъ, наречени Студенчица; но изворътъ при „Св. Наумъ“ е най-внушителния и пленява човѣшкото око съ своята прелестъ. Около извора и срѣдъ самия него расте буйна тропическа растителностъ. Въ водитѣ на този изворъ се кпятъ безброй красиви езерни птици.

Фонътъ на цѣлия пейзажъ е Галичица, а въ политѣ ѝ е самиятъ изворъ. Между извора и Охридското езеро е самиятъ манастиръ. Предъ него се разливатъ кристалнитѣ води на най-прозрачното езеро въ Европа. Пейзажътъ е изященъ. Имате иллюзията, че сте предъ море. Погледътъ ви се спира само отъ кипариситѣ въ манастирския домъ на самия брѣгъ на Охридското езеро, които правятъ още по-красива гледката. Всесвѣтскитѣ пѣтешественици на-

истина сж имали право, като сж се произнесли, че този български кжтъ около „Св. Наумъ“ е единтъ отъ най-красивитѣ въ Европа.

(в. „Зора“ — София,
3 ноемврий 1923 г., бр. 1319)

ДЪРЖАВНИКЪ СЪ ЗВЕЗДА

Името на Никола Пашичъ пълни историята на Сърбия цѣли петдесетъ години. Рѣдко единъ държавникъ е игралъ такава крупна роля половинъ вѣкъ. При това, Никола Пашичъ е държавникъ съ звезда. Четвъртъ вѣкъ той е борецъ за свобода и права на своя народъ, за преустройството на Сърбия. Следъ провалата на Обреновичитѣ водителтъ на радикалната партия Никола Пашичъ можа щастливо да завърши половината отъ мисията на своя животъ: да направи отъ Сърбия една относително правова държава. Нѣма съмнение, че водителтъ на радикалната партия бѣше подпомаганъ въ своята задача най-дружелюбно отъ кралъ Петра.

Ролята на Пашича презъ втората половина отъ неговата политическа дейность е още по-крупна. Неговото име прескача границитѣ на малката Сърбия и презъ Балканската война става вече балканска величина, а презъ свѣтовната — европейска. Звездата на Пашича, заслания временно отъ други балкански звезди, не само никога не изгасна, а и следъ мимолетно затъмнение блѣсваше още по-силно и ослѣпително. Четвъртъ вѣкъ звездата на Пашича бѣше звезда и на Сърбия.

На що дължатъ Пашичъ и неговото отечество огромния си успѣхъ? Казахме: преди всичко, на звездата на Пашича, както разбира народътъ това. Пашичъ никога не е блестѣлъ съ ослѣпителни качества. Действително, той

е билъ голѣмъ организаторъ, познавалъ е душата на своя народъ, билъ е ловѣкъ и надаренъ съ здравъ разумъ. Обаче, нищо изключително, което да поразява другитѣ и което не се срѣща и у други държавници. Едно отъ голѣмитѣ му качества, проявено особено презъ втората половина отъ неговата дейность, е търпението, умението му да чака събитията, да не бърза, да владѣе нервитѣ си. Колкото и рѣдко да е това качество на Пашичъ, то не е изключително негово. Изключителното у Пашичъ е неговата звезда, която не му измѣни презъ живота и която блестяше надъ Сърбия.

(в. „Зора“ — София,
12 декемврий 1926 г., бр. 2237)

ПАТРИАРХЪТЪ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Любенъ Каравеловъ е родоначалника на българската литература. Преди всичко, той пръвъ изработи и изпили българския литературенъ езикъ, за да могатъ по-късни поети и писатели да си служатъ лесно съ него. Дѣдо Любенъ прокара първитѣ бразди и създаде отъ диалекти единъ националенъ езикъ. Ако бѣше само тая му заслуга, тя е огромна, неизмѣрима.

Обаче, дѣдо Любенъ е патриарха и на българската белетристика, на българския разказъ. Безъ неговитѣ творения нашата литература изобщо не би се развила така бързо. Дори и днесъ разказитѣ на дѣдо Любена се четатъ съ увлѣчение. И който иска да изучава историята на българския езикъ и българската нова литература, пакъ трѣбва да започне съ неговитѣ творения.

(в. „Зора“ — София,
19 августъ 1929 г., бр. 3039)

ЕДИНЪ ПОДВИГЪ

Единъ старецъ отъ с. Гюешево, Кюстендилско, сънувалъ мжчителни кошмарни сънища. Въ ежедневната си работа той се натъквалъ на войнишки кости разсѣяни по границата и наблизо около нея. Предъ него се изпрѣчвали разровени отъ кучета плитки войнишки гробове, разхвърлени и оглозгани кости. Това го докарвало въ ужасъ. Старецътъ разправялъ на сѣселянитѣ си, колко голѣмъ е грѣхътъ и предъ Бога, и предъ българския народъ, като се изоставятъ тия кости на храбри войници, които сж бранили границата и българския родъ.

Сънътъ на тоя старецъ станалъ много неспокоенъ и кошмаренъ; той постоянно, и въ време на работа, и на леглото си, виждалъ разхвърленитѣ кости на падналитѣ български войници около Гюешево презъ Балканската и свѣтовната войни.

Родолубивитѣ гюешевци, сами терзани отъ постояннитѣ находки на свещени войнишки кости, оставени тука въ отбрана на родината и нейната свобода, сж се сепнали отъ постояннитѣ натяквания на стареца. Голѣмиятъ въпросъ билъ, обаче, кой да вземе инициативата, за да се събератъ разпилѣнитѣ войнишки кости по урвитѣ на Осогово и подъ Султанъ-тепе. Тая инициатива взели група младежи отъ Гюешево и започнали събирането на коститѣ. Подпомогнати и отъ други свои сѣселяни, тѣ пренасяли свещенитѣ останки на българскитѣ синове паднали за независимостта на тая страна и за свободата на българския родъ. У тѣхъ, у тия младежи се зародила идеята тукъ, на три-четири километра отъ границата надъ свещенитѣ кости да се издигне единъ мавзолей-паметникъ.

Групата младежи започнали да строятъ паметника-мавзолей не по тѣхнитѣ сили. Но тѣ го почнали съ подкрепата на сѣселянитѣ си. Тѣ не се спрѣли предъ нищо.

Може би, никога българската инициатива не се е проявявала така упорито и така блестяще.

Най-сетне и държавата се притекла на помощ съ свои сръдства. И величественият мавзолей-паметникъ е вече издигнатъ по частна инициатива — нека не се забравя това — на гюешевци.

Тукъ всъки може да се поклони предъ коститѣ на своитѣ близки паднали по всички бойни полета, по които сж се били българи. Тука може да не сж коститѣ на много отъ падналитѣ. Но мавзолеятъ-параクリсъ е паметникъ за всички паднали.

Надъ мавзолея се издига висока камбанария. Звънътъ на камбанитѣ ще се разнася отъ татъкъ Деве-баиръ и Осоговитѣ и ще спомнува за жертвитѣ, за българската църква и за българския езикъ отвъдъ границата.

(в. „Зора“ — София,
21 юлий 1930 г., бр. 3310)

СПОМЕНИ ЗА ПЪЙО ЯВОРОВЪ

Съ Пъйо Яворовъ се сближихме, когато и той влѣзна въ редакцията на „Илинденъ“ и двамата поехме редактирането на вестника. Пъйо често пишеше уводнитѣ статии и не ги подписваше. Тѣ се познаватъ не само по великолепия стилъ, а и по държавната мисълъ, българската държавна мисълъ вложена въ тѣхъ.

По онова време, 1907 год., често се срѣскахме въ Градското казино съ голѣмия сръбски поетъ Иованъ Дучичъ, тогава секретаръ или съветникъ, не помня, въ сръбската легация. Това ставаше следъ вечеря — ние вечеряхме съ Яворовъ заедно въ гостилница „Балканъ“ на една маса, на която се хранѣше и покойниятъ Андрей Ляпчевъ. Бай Христо ресенчанина ни хранѣше на

юнашка вересия. Отъ гостилницата се отправяхме вечерно време въ близкото Казино, дето идваше и седѣше на нашата маса и г. Иованъ Дучичъ. Той бѣше тихъ, смиренъ, благовъзпитанъ, милъ. Г-нъ Дучичъ бѣ, както и Яворовъ, слабъ, изпитъ и въ разцвѣта на своето творчество. На политически теми, особено когато станѣше дума за Македония, г. Дучичъ винаги отстѣпваше предъ страстната и буйна аргументация на Пѣйо. Двата лирици, две голѣми фигури, за поезията, обаче, винаги намираха допирни точки и общъ езикъ. Г-нъ Дучичъ особено обичаше да говори за славянската идея — тогава югославянството бѣше повече географско и филоложко понятие.

Дойде 1908 год., презъ която младотурцитѣ направиха своя превратъ. Азъ заминахъ за Солунъ и влѣзохъ въ редакцията на в. „Отечество“. Пѣйо ми пишеше често и ме напѣтваше. За жалость, тия негови писма пропаднаха въ Солунъ.

Когато стана Хамидовиятъ контрапревратъ въ Цариградъ и замириса на барутъ, единъ день Пѣйо се изтърси въ Солунъ. Двата се настанихме въ една обширна стая въ хотелъ „Колумбусъ“. Още първата нощъ въ една съседна стая се настани едно пашовско семейство, което бѣгаше отъ Цариградъ поради контрапреврата. Насмалко Пѣйо щѣше да завърже единъ романъ съ туркичето отъ съседната стая, на което прислужваха две черни алайки. Скоро, обаче, пристигна отъ Цариградъ и пашата, единъ отъ организаторитѣ на младотурцитѣ, и ни изхвърлиха на другъ етажъ. И слава Богу, че иначе можеше да изгубимъ и главитѣ си.

Пѣйо направи едно-две тайни събрания въ Солунъ и си замина обратно.

Презъ идната година ние пакъ се събрахме въ София. Азъ започнахъ в. „Вардаръ“, а Пѣйо само ми помагаше. За администраторъ на вестника Пѣйо доведе покойния поетъ Димчо Дебеляновъ, който бѣше съвсемъ

безъ срдства. Да вземемъ тоя даровитъ момъкъ, който гладува, казваше Пѣйо. Покойниятъ Димчо държеше касата и смѣткитъ на вестника, вършеше и експедицията.

Яворовъ се радваше много на всичко хубаво. Особено се радваше на хубавитъ сгради. Предъ кжщата на генералъ Николаевъ, която е запазена и днесъ, той се любуваше често и се провикваше: Де цѣла София да е застроена така!

Доиде бурната 1912 г. Пѣйо ставаше все по-неспокоенъ. Той привършваше своята драма, „Когато гръмъ удари“. Драма се разиграваше и въ неговата душа. Още следъ първото представление той бѣше получилъ злокобния пръстенъ на покойната Лора, поставенъ въ кутия съ цвѣтя. Пѣйо бѣше смутенъ страшно. Той ми разкри тайната на своето смущение. Азъ му казахъ:

— Лора не е за тебъ, тя е свѣтска жена, а ти си затворенъ човѣкъ.

— Тя иска само да носи моето име, ако загина въ Македония, — каза Пѣйо.

Следъ една седмица заминахме за Юндола съ разложката чета. Азъ се отправихъ за Лжджене и отъ тукъ съ неврокопскитъ чети за Неврокопъ, дето влѣзохме преди войскитъ, а Пѣйо съ разложани замина за Разлога, дето имаха голѣмо сражение. Следъ петнадесетина дни се срещнахме въ Неврокопъ, дето той ми даде единъ хубавъ конь и едно каракачанско кепе и ме изпрати съ единъ четникъ за Солунъ.

Мина време. Пѣйо бѣше се върналъ въ София, отъ дето ми пишеше тревожни писма. Той предчувствуваше междусъюзнишката война и катастрофата.

Следъ погрома видѣхме се въ София. Той вече бѣше семеенъ. Азъ не ходихъ въ кжщата му. Той ме заведе веднажъ почти насила и ме представи на Лора.

Ние вече бѣхме се раздѣлили. Азъ предчувствахъ трагедията. И тя дойде.

Вече слѣпъ, срѣщахме се по улицитѣ. Пѣйо ми поиска револверъ. Азъ не му дадохъ.

Една седмица преди да се доубие, Пѣйо седѣше въ Градската градина. Азъ отидохъ и седнахъ до него. Следъ малко той ме помоли да отидемъ въ Борисовата градина. Хванати за рѣце отидохме чакъ до обсерваторията. Пѣйо тукъ, всрѣдъ боровата гора ми се кълна, че не той е убилъ Лора, че тя се е самоубила. И съ протегнати рѣце, треперящъ, викаше: „Ето я, азъ я виждамъ, тя е предъ мене. Азъ ще отида при нея“.

И следъ една седмица действително отиде при нея. Кой му даде револверъ — не знамъ. Може-би, Тодоръ Александровъ.

(в. „Зора“ — София,
4 ноември 1934 г., бр., 4606)

НАШИЯТЪ ПРОРОКЪ ЙЕРЕМИЯ

*(По случай двайсетгодишнината
отъ смъртта на екзархъ Йосифъ)*

Двайсетъ години отъ какъ склопи очи Н. Бл. екзархъ Йосифъ. По тоя случай днесъ се отслужва поменъ за блаженопочившия.

Внѣтъ отъ просвѣтнитѣ и църковно-религиозни за-слуги, екзархъ Йосифъ, ако бѣше слушанъ и питанъ, голѣми нещастия за българското племе и българската държава щѣха да се избѣгнатъ. Той бѣше противникъ на революционната дейность въ Македония и Одринско. Той бѣше за просвѣта чрезъ църкви и училища, читалища и вечерни курсове. Той не бѣ послушанъ нито въ София, нито въ Солунъ. Споменитѣ отъ Сръдногорското въз-

стание и резултатитѣ отъ него — освободителната война бѣха много силни и прѣсни; тѣ хипнотизираха.

Каквото и да разправятъ, екзархъ Йосифъ бѣше противъ Балканския съюзъ въ тая му форма, въ която той бѣ сключенъ презъ 1912 год. Не го питаха, макаръ и да бѣше най-компетентното лице: той най-добре познаваше домогванията на едни и други.

Екзархъ Йосифъ, понеже се разискваше тоя въпросъ преди да почине, бѣше и противъ намѣсата на България на страната на Централнитѣ сили, но не взеха бележка отъ неговото мнение.

Въ вътрешната политика на България екзархъ Йосифъ бѣше противъ пълномощията на князь Александъръ: за това има и писма отъ него.

Екзархъ Йосифъ, безъ да взема позата на пророкъ Йеремиа, бѣше въ неговата роля: той предпазваше българщината отъ опасности, предупреждаваше, той се борѣше, безъ да шуми.

Може-би, въ надвечерието на свѣтовната война той щѣше да се обърне направо и къмъ българския народъ, ако не бѣше вече физически сломенъ. За нещастие, следъ Букурещкия миръ отъ 1913 година той бѣше окончателно смазанъ. Той бѣше изгубилъ всѣка енергия и вече бѣше се опжтилъ къмъ края на своя животъ. Той почина преди България да се намѣси въ свѣтовната война.

На потомството остава да проучи неговитѣ дѣла, неговитѣ писма и наставления, за да се предпази българскиятъ народъ отъ нови изпитания.

(в. „Зора“ — София,
30 юний 1935 г., бр. 4800)

СЪДЪРЖАНИЕ

Данаилъ Крапчевъ — животъ и деятельность.
(Очеркъ отъ Йор. Бадевъ) . . . VII—XXXII

ДЪЛЪ I

ПОЛИТИЧЕСКИ СТАТИИ

(1906—1912)

	Стр.:
Руската революция	3
Конституционна Турция	6
Статии въ в. „Отечество“ безъ заглавия . . .	11-20
Държавенъ резонъ	20
Съсловно и расово господство	29
Четнишкиятъ призракъ	32
Правова или полицейска държава	35
Културна реакция.	37
Какво прави Екзархията	40
Сближението на балканскитъ държави	43
Националниятъ въпросъ въ Турция	45
Мухаджирскиятъ въпросъ	49
Неославянскиятъ съборъ въ София	52
Английското обществено мнение	56
Положението въ Турция	59

(1912 — 1918)

Принципътъ на националноститѣ.	65
Caveant consules.	68
Стига вече!	70
На къде ни тласка непросвѣтениятъ патриотизъмъ .	71
Илинденъ	76
Настроението на французскитъ войски около Солунъ.	78

Всѣки да изпълни дълга си	80
Vea Victis	83
Миръ безъ узурпации	85
България и свѣтовната война.	87
Русия дири майстора си	89
Безсилието на либерална Русия	92
Устията на нашитѣ рѣки.	95
Изразъ на воля	97
Вѣра и революция	100
Войска и политика	102
Българска солидарность	105
Цѣлата душа	107
Реална политика	110
Срѣдиземноморска Гърция	112
На двата ни фланга	115
Не смущавайте войника!.	116

* (1918 — 1936)

Самоопредѣление на народитѣ	121
Съмнения	123
Колелото на историята	124
На кръстопжтъ	126
Една легенда	129
Единъ трогателенъ документъ	131
Реализъмъ въ политиката.	133
Тжга за море.	135
Културната автономия	137
Езикътъ на вѣковетѣ.	139
Силата надъ правото.	141
Нашата реформация	143
Всичко е въ движение	146
Не е единъ пътътъ за Римъ.	149
Действителността и договоритѣ.	151
Самоограничете се!	154
Лондонската конференция и източниятъ въпросъ	156
Нашата армия.	159
Пространствата сж непобедими	161
Вѣра въ бъдещето	162
Прогресъ и насилие	166
Полицейска и правова държава	168

Подъ неговото знаме	164
Филоксерата на демокрацията	171
Политическиѣ убийства	174
Военна диктатура ли?	176
Усетѣ къмъ еволюцията	177
Силата на парламентарния режимъ	178
Преди всичко ядрото	180
Какъ се топи сръбската идея	181
Къмъ монархия	182
Махалото на часовника	184
Вождѣтъ на Хърватско починалъ	185
Една държава — единъ народъ	187
Преди 50 години и днесъ	189
Победителѣтъ и на победителитѣ	190
Мода въ политиката	190
Да бъдемъ на чисто	192
Уйлсонъ е предотвратилъ подѣлбата на България	194
Брѣтвежитѣ	196
Не е вече самотникъ	197
Дългѣтъ на силния	198
Социалниятъ въпросъ	199
Подъ хегемонията на Франция	200
Една бележита политическа личностъ	201
Голѣма политика съ фантазии	202
„Интегрална“ съвсемъ не значи „федеративна“	203
Напраздно се търси	205
Пакостни домогвания	206
Бенито Мусолини и неговото дѣло	207
Култѣтъ на Св. Климентъ	209
Политическиѣ скакалци	210
По тритѣ рѣки	211
Съветскиятъ съюзъ и свѣтътъ	212
Предпоставкитѣ на турско-грѣцкия пактъ	214
Сдържанieto на формулитѣ	215
Духѣтъ на днешна Германия	217
Никой не може да иска нашето самоубийство	220
България не може да отрече мисията на О. Н.	221
Свещенъ съюзъ на Балканитѣ	222
Демокрация и силна властъ	224
Демокрацията не изключва силната властъ	225
Министъръ-председателската властъ	227

Общественото мнение и министерската криза	228
Езикът и политика	229
По редовният пътница	231
Взаимно действие	233
Ролята на политическия авантюрист	234
Слабият изкушава	235
Опасността във Европа	236
Държава без институции	237
Монархическата традиция във Гърция	238
Пръстът върху раната	240
Генералът Константинусъ Кондилис	241
Какъ се взема трайна власт	242

ДЪЛЪ II.

(Спомени, разкази от войните, описания,
характеристики и пр.)

Даме Груевъ	247
Характеристика	249
Героят на Църна	253
„Отстъпателният маневър“ на французитъ	258
Отъ Бѣласица	268
Тетовско	270
Залъзъ слънце	274
Орлови гнезда	276
Първият урокъ	279
Италиянитъ подъ Бѣласица	282
Нашият юженъ фронтъ	285
Впечатления отъ Добруджа	287
Гората Салца	290
Предъ делтата	292
Единъ символъ	295
Михаилъ Такевъ	297
Марко Балабановъ	299
Кралъ Петъръ	301
Човѣшката личностъ	303
Иванъ Вазовъ	307
Малко психология	308
Методи Кусевичъ	310
Илюзията на властолюбца	311

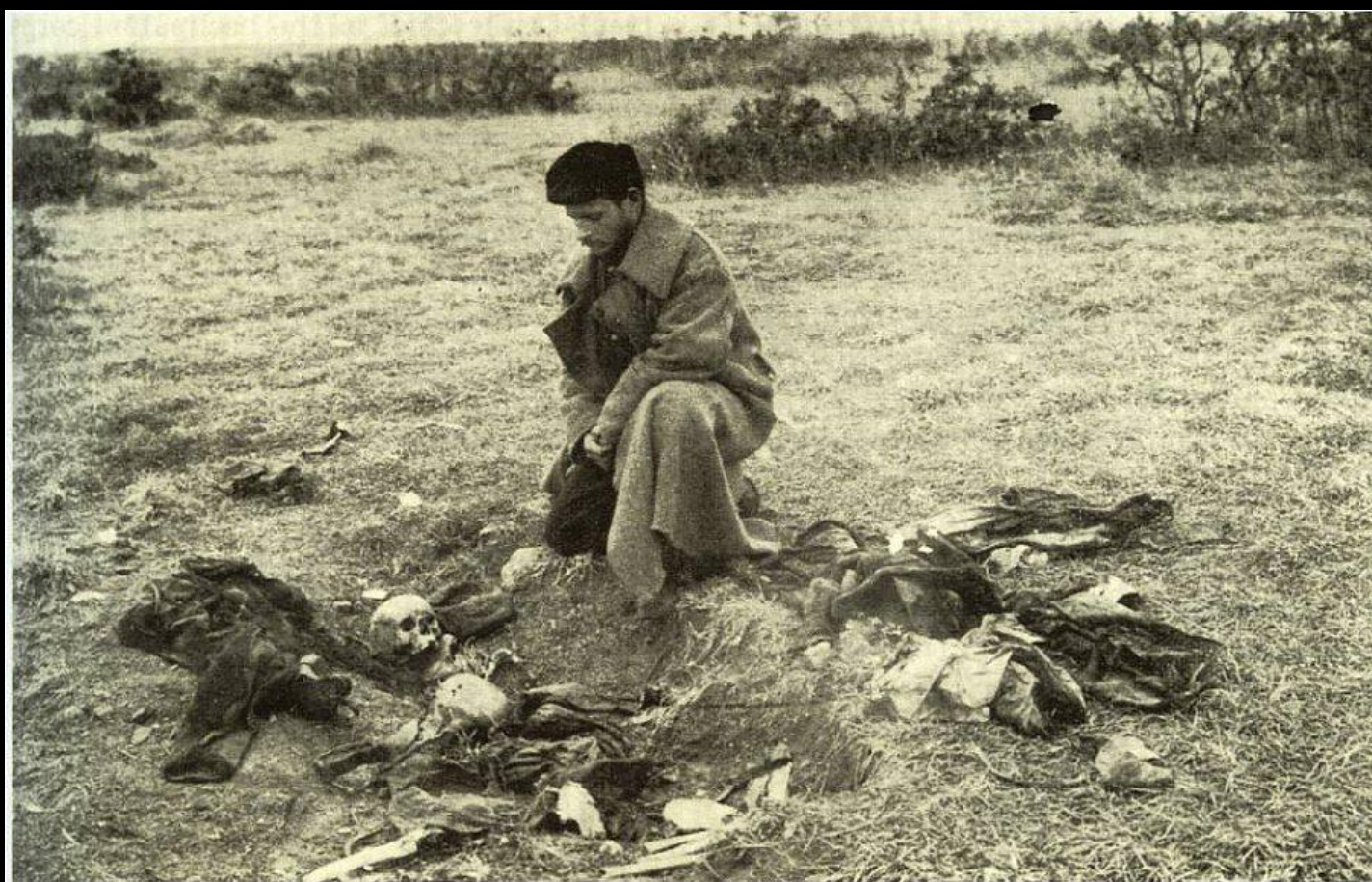
Къмъ Елъ-Тепе	313
Монастирътъ „Свети Наумъ“.	320
Държавникъ съ звезда	322
Патриархътъ на българската литература	323
Единъ подвигъ	324
Спомени за Пъло Яворовъ	325
Нашиятъ пророкъ Йеремя	328

Още стотици книги на дейци родени
в географска област Македония
може да намерите на:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски“
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres